



# **JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR EKSENİNDE RUSYA'NIN BATI BALKANLAR POLİTİKASI**

**Hümeyra Sümeyye KAHRAMAN**

**2022  
YÜKSEK LİSANS TEZİ  
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

**Danışman  
Prof. Dr. Ali ASKER**

**JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR EKSENİNDE RUSYA'NIN BATI  
BALKANLAR POLİTİKASI**

**Hümevra Sümeyye Kahraman**

**T.C.  
Karabük Üniversitesi  
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü  
Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında  
Yüksek Lisans Tezi  
Olarak Hazırlanmıştır**

**Danışmanı  
Prof. Dr. Ali ASKER**

**KARABÜK  
OCAK 2022**

## İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER .....	1
DOĞRULUK BEYANI .....	4
ÖNSÖZ .....	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	9
ARCHIVE RECORD INFORMATION .....	10
KISALTMALAR .....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU .....	12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ .....	12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ .....	13
ARAŞTIRMA SORULARI.....	13
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER .....	14
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR .....	15
1.1. Jeopolitik Kavramı .....	15
1.1.1. Jeopolitik Düşüncenin Tarihsel Evrimi.....	16
1.1.2. Jeopolitik Kuramlar .....	30
1.2. Rus Jeopolitik Yaklaşımı.....	46
1.2.1. Rus Jeopolitik Okulu.....	57
1.2.2. Dugin'in Rus Jeopolitik Yaklaşımı .....	66
1.2.3. Rusya'nın Enerji Jeopolitiği .....	73
1.3. Balkan Jeopolitiği .....	77
1.3.1. Literatürde Balkanlar ve Balkan Kavramı.....	85

1.3.2. Balkanların Jeopolitik Görünümü ve Oyun Alanı .....	87
<b>2. RUSYA’NIN BATI BALKANLAR JEOPOLİTİĞİNİN DIŞ POLİTİKA ARAÇLARINA YANSIMALARI .....</b>	<b>97</b>
2.1. Post Sovyet Dönemde Rusya’da Jeopolitik Tercih Arayışları.....	97
2.2. Post-Sovyet Dönemde Rusya’nın Dış Politika Tercihleri.....	104
2.2.1. Batıcılık Yaklaşımı .....	110
2.2.2. Yakın Çevre Yaklaşımı .....	114
2.2.3. Slavyanizm Yaklaşımı .....	117
2.3. Askeri ve Dış Politika Yaklaşımları .....	121
2.3.1. Dış Politika Doktrinleri (Belgeleri) .....	124
2.3.2. Ulusal Güvenlik Belgeleri ve Askeri Doktrinleri (Belgeleri) .....	128
<b>3. RUSYA’NIN JEOPOLİTİK VİZYONU: BATI BALKANLAR EKSENLİ YANSIMALAR .....</b>	<b>132</b>
3.1. Batı Balkanlar, Jeopolitik Vizyon ve Tercihler.....	132
3.2. Sırbistan Politikası ve Rus Ortodoks Kilisesi’nin Etkisi.....	143
3.3. Kosova Krizi ve Rusya’nın Tutumu.....	151
3.4. Bosna ve Hersek’te Savaş ve Rus Yaklaşımı.....	156
3.5. Rusya’nın Batı Balkanlar Politikasının Rakipleri (AB, ABD, Türkiye, Çin ve Körfez Ülkeleri) .....	164
<b>SONUÇ .....</b>	<b>177</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>185</b>
<b>ŞEKİLLER LİSTESİ .....</b>	<b>201</b>
<b>ÖZGEÇMİŞ .....</b>	<b>202</b>

## TEZ ONAY SAYFASI

Hümeyra Sümeyye KAHRAMAN tarafından hazırlanan “JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR EKSENİNDE RUSYA’NIN BATI BALKANLAR POLİTİKASI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ali ASKER .....

Tez Danışmanı, Uluslararası Siyaset Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 27/01/2022

**Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)**

**İmzası**

Başkan : Doç. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU (KBÜ) .....

Üye : Prof. Dr. Ali ASKER ( KBÜ) .....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN (OHÜ) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

## **DOĞRULUK BEYANI**

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

**Adı Soyadı:** Hümeýra Sümeýye KAHRAMAN

**İmza** :

## ÖNSÖZ

Lisans eğitimim ve yüksek lisans eğitimim süresince aldığım dersler, yaptığım okumalar, yazdığım makaleler ve ödevler sayesinde araştırma konumuyla ilgili bilgi birikimi kazanmam bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük kolaylık sağladı. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler lisans eğitimim sürecinde bölge seçilmesi ve o bölge ya da bölgeler üzerine yoğunlaşmak ve uzmanlık kazanmak gerektiğine olan inancım tez yazım sürecinde de bana büyük fayda sağladı. Bu çalışma alanına duyduğum ilgi hiç durmaksızın okuma yapmama ve ilk kaynağa ulaşma noktasında azimle çalışmalarına devam etmemi sağladı.

İlk olarak bu alanla ilgili çalışmaya karar verdiğimde beni maddi ve manevi destekleyen babama ve erkek kardeşlerime çok teşekkür ederim. Ayrıca beni her zaman destekleyen, seçimlerime ve kararlarımın yürekten inanan annem Hatice Kahraman'a yürekten, sevgi dolu teşekkürlerimi sunmak isterim. Annem uykusuz ve hasta günlerimde dualarıyla ve varlığıyla her zaman yanımda olduğu için bu çalışma başarılı bir şekilde ortaya çıktı.

İkinci olarak yüksek lisans ders döneminde verdiği ödevlerle ve gerek ders döneminde gerek tez döneminde çalışmalarına olan inancıyla beni destekleyen, akademik çalışmalar üretmemi teşvik eden tez danışmanım Prof. Dr. Ali Asker hocama teşekkür ederim. Literatür taraması süreciyle ilgili verdiği destekler sayesinde tezimin oluşumunda büyük bir katkısını hissettiğim Dr. Yuliya Biletska hocama ne kadar teşekkür etsem az kalır. Ayrıca tez konumun belirlenmesi sürecinde, savunmaya hazırlanırken ve düzeltmelerimde yardımlarını esirgemeyen Araştırma Görevlisi İbrahim Fevzi Güven hocama teşekkür ederim. Son olarak tez sürecim boyunca manevi olarak yanımda olan ve dostluklarını esirgemeyen canım arkadaşlarım Rana Ayhün ve Zeynep Kara'ya da çok teşekkür ederim.

Çalışmanın eksikleri ve kusurlarının bana ait olduğunu kabul ediyorum. Gelecek akademik çalışmalarında üstüne koyarak ilerlemeyi umuyorum. Bu çalışmanın akademik literatürde önemli bir yer kazanmasını temenni ederim.

## ÖZ

Bu çalışmada Rusya'nın Batı Balkanlar'daki mevcut politikaları jeopolitik yaklaşımlar perspektifinde incelenmektedir. Çalışmada tarih boyunca jeopolitiğin gelişimi, Balkanların jeopolitik görünümü ve Rusya'nın jeopolitik yaklaşımlarından detaylarıyla bahsedilmiştir. Güçlü bir aktör olarak hem Rusya'da hem de Batı Balkanlar'da popülerlik kazanan Putin'in jeopolitik yaklaşımı Rus jeopolitik okulu ve Avrasya jeopolitiği perspektifinde ele alınmıştır. Moskova'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yürüttüğü, Batı Balkanlara nüfuzunda ve Avrupa'ya karşı yürüttüğü rekabette elini güçlendiren enerji jeopolitiği kartının Kremlin'i büyük güç kılan en önemli faktör olduğu savunulmuştur. Rusya'nın Batı Balkanlara yönelik dış politika yapımında ideolojiler, yaklaşımlar, dış politika belgeleri ve askeri güvenlik belgelerinin etkisinin boyutlarına değinilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "dizlerinin üstünden doğrulan" Rusya'da jeopolitik yaklaşımların dış politika stratejilerinde uygulanmasıyla dünya jeopolitik sahnesinde büyük güç Rusya perspektifinin izlerinin belirginleştiği görülmektedir. Ukrayna Krizi ve Kırım'ın ilhakıyla jeopolitiğin sahada uygulanmasını sağlamaya çalışan Rusya'nın sıradaki hedefi olan Batı Balkan ülkeleri üzerinden Avrupa Atlantik güçlerine karşı yürüttüğü jeopolitik savaşın araçları ve yöntemleri değerlendirilmiştir. Moskova'nın bölgeye geri dönmediği yalnızca takip ettiği jeopolitik stratejilerin ve gücünü gösterme şeklinin değiştiği ve belirginleştiği ortaya konulmuştur. Putin'in açtığı jeopolitik savaşta Batı Balkan ülkelerinde AB ve NATO entegrasyonuna karşı yürütülen yumuşak güç araçları ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada Rusya ve Avrupa Atlantik rekabetinin daha iyi anlaşılması adına bu rekabetin merkezinde yer alan Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek örnekleri incelenmiştir. Ardından Rusya'nın bölgedeki rakipleri olan AB, ABD, Türkiye, Çin ve Körfez ülkelerinin rekabet dinamikleri sunulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** jeopolitik, enerji jeopolitiği, Avrasyacılık, Batı Balkanlar, dış politika, Rusya, Sırbistan, Kosova, Bosna Hersek.



## **ABSTRACT**

In this research, Russia's current policies in the Western Balkans are analyzed from the perspective of geopolitical approaches. In the study, the development of geopolitics throughout history, the geopolitical view of the Balkans and the geopolitical approaches of Russia are evaluated in detail. As a powerful political agent, Putin's geopolitical approach, which has gained popularity both in Russia and the Western Balkans, is discussed from the perspective of the Russian geopolitical school and Eurasian geopolitics. It has been argued that the energy geopolitics card, which Moscow carried out after the collapse of the Soviet Union, strengthened its hand in its influence in the Western Balkans and in its competition against Europe, was the most important factor that made the Kremlin a great power. It has been mentioned that the extent of the influence of ideologies, approaches, foreign policy documents and military security documents in Russia's foreign policy-making towards the Western Balkans. In the world geopolitical scene it is seen that the traces of the great power Russia perspective have become evident with the application of geopolitical approaches in foreign policy strategies in Russia after the collapse of the Soviet Union. The tools and methods of the geopolitical war waged against Euro-Atlantic powers through the Western Balkan countries, which is Russia's next target, which was successful in implementing geopolitics on the field with the Ukraine Crisis and the annexation of Crimea, have been evaluated. It has been shown up that Moscow did not return to the region, only the geopolitical strategies it followed and the way it showed its power changed and became more evident. Conducted soft power tools against EU and NATO integration in Western Balkan countries in the geopolitical war initiated by Putin are handled. In addition, in order to better understand Russia and the Euro-Atlantic competition, the examples of Serbia, Kosovo, and Bosnia and Herzegovina, which are at the center of this competition, were examined in the study. Then, the competitive dynamics of the EU, USA, Turkey, China and Gulf countries, which are Russia's competitors in the region, are presented.

**Keywords:** geopolitics, energy geopolitics, Eurasianism, Western Balkans, foreign policy, Russia, Serbia, Kosovo, Bosnia and Herzegovina.

## ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

<b>Tezin Adı</b>	JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR EKSENİNDE RUSYA'NIN BATI BALKANLAR POLİTİKASI
<b>Tezin Yazarı</b>	Hümeyra Sümeyye KAHRAMAN
<b>Tezin Danışmanı</b>	Prof. Dr. Ali ASKER
<b>Tezin Derecesi</b>	Yüksek Lisans
<b>Tezin Tarihi</b>	27.01.2022
<b>Tezin Alanı</b>	BÖLGE ÇALIŞMALARI
<b>Tezin Yeri</b>	KBÜ/LEE
<b>Tezin Sayfa Sayısı</b>	202
<b>Anahtar Kelimeler</b>	Jeopolitik, Avrasyacılık, Enerji Jeopolitiği, Batı Balkanlar, Dış Politika, Rusya, Sırbistan, Kosova, Bosna Hersek.

## ARCHIVE RECORD INFORMATION

<b>Name of the Thesis</b>	RUSSIA'S WESTERN BALKANS POLICY ON THE AXIS OF GEOPOLITICAL APPROACHES
<b>Author of the Thesis</b>	Hümeýra Sümeýye KAHRAMAN
<b>Advisor of the Thesis</b>	Prof. Dr. Ali ASKER
<b>Status of the Thesis</b>	Master
<b>Date of the Thesis</b>	27.01.2022
<b>Field of the Thesis</b>	AREA STUDIES
<b>Place of the Thesis</b>	KBU/LEE
<b>Total Page Number</b>	202
<b>Keywords</b>	Geopolitics, energy geopolitics, Eurasianism, Western Balkans, foreign policy, Russia, Serbia, Kosovo, Bosnia and Herzegovina.

## KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AEB** : Avrasya Ekonomik Birliği
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BDT** : Bağımsız Devletler Topluluğu
- BRICS** : Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika
- GSYİH** : Gayri Safı Yurt İçi Hasıla
- İŞİD** : Irak ve Şam İslam Devleti
- KFOR** : Kosova Barış ve Güvenliği Koruma Gücü
- KGAÖ** : Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
- OSTA** : Ortak Serbest Ticaret Anlaşması
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- ŞİÖ** : Şangay İş birliği Örgütü

## ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmada tarihten günümüze jeopolitiğin gelişimi, Rus jeopolitik yaklaşımları ekseninde Batı Balkanlar bölgesi, ayrıca bu yaklaşımların doğuşu ve Rus jeopolitik okulu bağlamında, jeopolitiğin dış politika üzerindeki yansımaları ele alınmıştır. Özellikle Rus dış politikasında öne çıkan Avrasyacılık söylemi Dugin'in jeopolitik yaklaşımlarıyla detaylandırılmış, Rusya'nın Batı Balkanlar bölgesinde elini güçlendiren enerji jeopolitiği kartı ve diğer politika araçları konusunda tespitlerde bulunulmuştur. Çalışmada, Batı Balkanların literatürdeki coğrafi ve siyasi karşılığı ve rekabet alanı olarak bölgenin nasıl yeniden şekillendirildiğine değinilirken 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın ve SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Batı Balkan devletleri ve Rusya arasındaki ilişkilere yer verilmiştir. Bu amaçla çalışmada, Rus dış politikasında etkili olan yaklaşım, doktrin ve belgelerden yararlanılmış, ardından çalışmanın esas çerçevesini oluşturan 2000'li yıllarda Putin iktidarında Rusya'nın jeopolitik yaklaşımları ve Batı Balkanlar politikası araştırılmıştır. Çalışma Rusya'nın Batı Balkanlar jeopolitiğinde Avrupa Atlantik kurumlarıyla mücadelesinin devam ettiği Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek örnekleriyle sınırlandırılmış olup, bu mücadelede etkili olan güçlü ve kırılabilir faktörler ön plana çıkarılmıştır. Rus dış politikasında etkili olan güncel jeopolitik yaklaşımlar ışığında Batı Balkan ülkelerine yönelik Rus politikasına karşı bölgedeki diğer rekabet unsurları değerlendirilmiştir.

## ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada jeopolitik açıdan Avrasya "kara/kıta gücü olarak" literatüre geçen Rusya'nın, jeopolitik teorilerin ortaya çıkmasındaki rolünün önemini göstermek amaçlanmıştır. Ayrıca Rusya'nın Kremlin saflarında jeopolitik düşünürlere ve jeopolitik bilimine verdiği önem ve önceliğin sahada uyguladığı politikalara yansımalarını göstermek amaçlanmıştır. Araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan jeopolitik yaklaşımların Rus dış politikasında görünen etkileri konuyu önemli kılmaktadır. Bu çalışma, konuyla ilgili Türkçe literatürde daha önce ele alınmayan şekliyle, Batı Balkanlar perspektifinden Rusya'nın gelecek dönem jeopolitik hamlelerinin öngörülmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu amaçla seçilen Batı Balkanlar yerel ve dış aktör devletlerin jeopolitik çıkarlarıyla şekillendirdikleri yüksek tansiyonlu bir bölge olması, konunun önemini pekiştirmektedir. Balkanlar gibi hassas

dengelerin söz konusu olduğu bir bölgede, Rusya'nın Batı'ya karşı yürüttüğü jeopolitik savaşın bölge istikrarına etkisini göstermek önem taşımaktadır. Ayrıca bu konu Rusya'nın bölgede artan etkinliğinin yanlısamalarını ve nüfuzunda etkili olan faktörleri öne çıkarması bakımından da önem teşkil etmektedir. Rusya jeopolitik yaklaşımlar çerçevesinde Batı Balkanlar'daki olaylarda her zaman aktif bir katılımcı olduğunu göstermiştir.

## **ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ**

Bu çalışmada jeopolitik teoriler, Rusya dış politika araçları (konsept, doktrin ve belgeler) ve Balkan coğrafyasındaki Rus etkisine dair yumuşak ve sert güç araçları esas alınarak yol haritası çıkarılmıştır. Bu amaçla Batı Balkanlar jeopolitiğinde Rusya'ya özel bir konum kazandıran tarihi gerçekleri ve jeopolitik yaklaşımların etkisini ve bölgedeki diğer aktörlere karşı Rusya'nın rekabet alanındaki konumunu literatürdeki uluslararası ve bölgesel kitap, dergi, makale, rapor, analiz, anket ve haberlere dayanarak nitel bir yaklaşım benimsenmiştir.

## **ARAŞTIRMA SORULARI**

Bu araştırma konusu “Rusya Dış Politikada jeopolitik yaklaşımları kullanmaya geri mi dönmüştür?” ve “Rusya Balkanlara “geri mi dönmüştür? yoksa Balkanlar'daki gücünü gösterme şekli mi değişmiştir?” soruları çerçevesinde şekillenmiştir. Ayrıca çalışmaya netlik kazandırmak, derinlemesine analiz etmek ve araştırma konusuyla ilgili güncel bulguları ortaya çıkarmak amacıyla araştırma soruları ek sorularla çeşitlendirilmiştir. Bu amaçla kavramsal çerçeveyi oluşturan jeopolitik konusu “Rusya'nın jeopolitik yaklaşımları Avrasya eksenli midir, yoksa jeopolitikte pragmatik yaklaşım mı kullanmaktadır?” ve “Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı ve Kırım'ı ilhakı ona Balkanlar da yeni bir jeopolitik kapısı mı açmıştır?” soruları ile detaylandırılmıştır. Ardından çalışma konusunun ana eksenini oluşturan Rusya'nın Batı Balkanlar politikası şu araştırma soruları ile incelenmek istenmiştir: “Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Balkanlar'da ekonomik, dini, tarihi ve kültürel bağlarıyla mı bulunmaya devam etmiştir?”, “Enerji jeopolitiği Rusya'yı Balkanlar'da etkili kılan

önemli faktörlerden biri midir?” ve “Rusya’nın Batı Balkanlara yönelik jeopolitik yaklaşımı bölgenin hassas dengelerine zarar mı vermektedir?”

## **KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER**

Bu çalışmada Rusya’nın Batı Balkanlar politikası, Putin döneminde (2000-2020) etkili olan Rus jeopolitik yaklaşımları ve dış politika araçları ile sınırlandırılmıştır. Ancak araştırma döneminin arka planına yer vermek ve değişimi göstermek amacıyla da 1990-2000 arası Post-Sovyet dönemde etkili olan jeopolitik yaklaşımlar ve dış politika araçları özetlenmiştir. Rusya’nın Avrupa Atlantik kurumlarıyla rekabeti Batı Balkanlar özelinde ele alınmış bu bağlamda Batı Balkan ülkelerinden olan Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek örnekleriyle çerçevelendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Batı Balkanlar coğrafi bir nitelikten çok siyasi anlamı ile kullanılmıştır. Ayrıca çalışmanın kapsamının Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek’ten oluşan üç ülke ile sınırlandırılmak istenmesindeki neden ise bu ülkelerin AB ve NATO üyeliklerinin bulunmamasıdır. Batı Balkanların jeopolitik rekabetinde Rusya’nın Avrupa Atlantik kurumlarıyla mücadelesinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında karşılaşılan güçlükler Rusya’nın devlet belgelerine birinci kaynağa ulaşmak amacıyla gitmek istendiğinde yaşanmıştır. Devletin resmi sitelerinde ulaşılmak istenen ilgili bilgiler/belgeler kaldırılmıştır. Bu nedenle bir sınırlılık olarak Rusya Askeri ve Dış Politika Belgelerine birinci kaynaktan atıf yapmak zorlaşmıştır. Bir diğer güçlük ise Rusça literatürdeki önemli kaynakların Türkçeye çevrilmesi konusunda yaşanmıştır.



# 1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: JEOPOLİTİK YAKLAŞIMLAR

## 1.1. Jeopolitik Kavramı

“Jeopolitik” terimi ortaya çıktığı zamandan itibaren farklı anlamlarda kullanılmıştır. Terimin çeşitli veri tabanlarında aratılması neticesinde bulunan alıntılarda çok çeşitli kullanımların ve anlamların olduğu ortaya çıkarmıştır. Gerard Toal (1996: 49)’a göre jeopolitiğin katı bir şekilde kuramsallaştırılmasını engelleyen en yaygın sorunlardan biri, terimin birçok manaya gelmesidir. Henüz 1938’de jeopolitik terimi beş farklı anlamda kullanılırken, 1986’da bu kullanımların artarak çok daha geniş bir kavramsal alanı ifade ettiği görülmüştür. Hatta “kavramsal olarak o kadar geniştir ki, tüm insanlar için her şeyi ifade edebilir ve eder” şeklinde bir tespit ortaya çıkmıştır. Laruelle (2016: 84), jeopolitiği geleneksel bir yaklaşımla coğrafi değişkenleri dikkate alarak uluslararası ilişkilerin incelenmesi olarak tanımlamıştır. Friedman (2008: 1)’a göre ise jeopolitik yaklaşım, coğrafya ve güç ışığında ebedi olan şeyleri, uzun süreli şeyleri ve geçici olan şeyleri tanımlamaya çalışmıştır. Geoffrey Parker için jeopolitik, “uluslararası ilişkilerin mekânsal veya coğrafi bir perspektiften incelenmesidir” (Cohen, 2015: 16). İşcan (2004: 51, 52) ise jeopolitiğin siyasi coğrafyadan ayırt edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre coğrafyanın siyasetle olan ilişkisinin analiz edilmesi sonucu ortaya çıkan stratejilerin “dış politikaya” uygulanmasına jeopolitik denmektedir.

Agnew (2003: 5), son yıllarda yeni bir canlanma yaşayan jeopolitik kavramını, dünya siyasetinin temelini oluşturan coğrafi teorilerin, tanımlamaların ve pratiklerin incelenmesi olarak tanımlamıştır. Günümüzde terim artık uluslararası sınır anlaşmazlıkları, küresel finansın yapısı ve seçim sonuçlarının coğrafi etkileri gibi gelişmelere atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Jeopolitik yaklaşımda bir devlet stratejilerinin diğer rakip devletlerin stratejilerine karşı küresel koşullarda nasıl görüldüğünü anlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle modern jeopolitik yaklaşımda görsel dil bilinçli olarak kullanılmıştır.

Jeopolitiğin tanımını yaparken “jeo” ve politika” şeklinde sözcüklere bölmek kavramın anlamını daraltmakta ve eleştirel bakışı imkânsız kılmaktadır. Nitekim jeopolitik, iki disiplini -coğrafya ve siyaseti- bir araya getirdiği için, her disiplinin de

analiz çerçevelerine göre yaklaşımları değişmektedir. Nitekim jeopolitikle ilgili ilk teori ve kavramlar incelendiğinde çoğunun coğrafi düşünceden doğduğu görülmüştür. Fakat tarihçiler ve siyaset bilimciler tarafından üzerinde çalışılan sonraki jeopolitik teoriler, coğrafi ortamların dinamik ve karmaşık doğasına uyarlanmadıkları için genellikle başarısız olmuştur. Çünkü coğrafi ortamlar ve siyasi süreçler dinamiktir ve birbirini etkilemektedir. Jeopolitik de bu etkileşimin sonuçlarını ele almaktadır. Coğrafya ve siyasetin iç içe geçtiği bu dinamik ortamda ulusal devletler ve onların ulus altı birimleri, jeostratejik alanlar ve jeopolitik bölgeler olarak sınıflandırılmıştır (Cohen, 2015: 5, 16, 316; Kelly, 2016: 41, 42). Ayrıca bir ülke ya da bölgenin kaynaklar açısından zengin coğrafi özelliklere sahip olması tek başına yeterli olmamaktadır. Siyasi, ekonomik ve askeri güç olmadan tek başına coğrafi kaynaklara sahip olan ülke veya bölgeler emperyalist güçler tarafından sömürülmüştür. Bu nedenle emperyalist düşüncenin hâkim olduğu dönemde rekabet eden ülkeler, dünyayı yöneten güç olmak için coğrafyanın yanı sıra etkili olan diğer faktörleri de içine alan jeopolitik teorilere başvurmuştur (İşcan, 2004: 57, 74).

Jeopolitiğin tek bir tanımının olmaması, onu etkileyen ve besleyen unsurların varlığı günümüz uluslararası ilişkilerinde de etkisini göstermesine neden olmuştur. Öyle ki bugün pek çok çatışma ve işgal bölgesinde, jeopolitik düşüncenin izleri görülmektedir. Devletlerin grand stratejilerinin etkisiyle dış politikaya uyguladıkları jeopolitik yaklaşımların önemi pek çok jeopolitik düşünür ve akademisyenin jeopolitiği tanımlama şekline de yansımaktadır. Dış politikada son derece etkili olduğu kanıtlanan jeopolitik bilimi coğrafya, doğal kaynaklar, teknoloji ve bunları bir bütün olarak dış politikada kullanma gücüne dayanmaktadır. Tarih boyunca etkisini gösteren ve birbirlerini besleyerek büyüyen jeopolitik teoriler zaman içinde tıpkı jeopolitik tanımı gibi tarihsel bir dönüşüm geçirmiştir.

### **1.1.1. Jeopolitik Düşüncenin Tarihsel Evrimi**

Jeopolitik literatürü, değişen uluslararası siyaset ve güvenlikle beraber sürekli bir değişim yaşamıştır. Tarih boyunca tüm büyük rakip güçler ülkelerinin gücünü arttırmak ve sınırlarını korumak amacıyla jeopolitiğe başvurmuştur. Bu doğrultuda ünlü jeopolitik düşünürlerin birçoğu politika yapımcıları etkilemiştir ya da aktif politika yapımında yer almıştır. Bu jeopolitik düşünürlerinin teorileri, literatüre kazandırdıkları

jeopolitik kavramlar birbirini beslemiş, değişen hedef ve stratejilerle beraber günümüz uluslararası ilişkilerinde de ilgi çekmeye ve ülkelerin dış politikalarında belirleyici olmaya devam etmiştir.

Jeopolitiğin Antik Çağ'a kadar uzanan entelektüel bir kökene sahip olduğu düşünülürken (Defay, 2005: 13; Hasanov, 2012: 17; Karabulut, 2005: 37; Mäkinen, 2014: 93), o dönemde jeopolitik düşünce üzerinde dini ve mitolojik faktörlerin etkisinin yoğunlukta olduğu belirtilmiştir (Hasanov, 2012: 19). İnsanlık tarihi boyunca toplumlar coğrafya, ortak yönelimler, benzer süreçler ve ekonomik gelişmelere dayanarak genellemelerde bulunmuştur ve bu genellemeler jeopolitik süreçleri beraberinde getirmiştir. Örneğin, ilk uygarlıkların nehir kenarlarında kurulması coğrafyanın yani doğal etkenlerin toplumlar üzerindeki etkisini göstermektedir. Jeopolitik düşüncenin Doğu toplumlarında özellikle Çin, Hindistan ve Arap ülkelerinde ortaya çıktığına inanılmaktadır. Bu bağlamda günümüze kadar gelen Çin'in "merkez ülke" olduğuna dair jeopolitik görüşü, Hindistan'da coğrafyanın devlet için ve dış dünya ile ilişkilerde en önemli unsur olması ve Arap dünyasını jeopolitik anlamda birleştiren İslamiyet'in yayılması ve hilafet düşüncesi en eski jeopolitik öğretilerin izlerini yansıtmaktadır. Örneğin, Antik Çağ filozofu Aristoteles'in doğanın siyaset üzerindeki etkisi, coğrafya ve siyaset ilişkisini ortaya koyması gibi Arap dünyasında da Farabi ve İbn Haldun'un eserlerinde jeopolitik fikirlerin izleri görülmektedir (Hasanov, 2012: 25, 26; Karabulut, 2005: 39; Mäkinen, 2014: 93).

Antik Çağ'da ilk jeopolitik yaklaşımın Herodot ile başladığı ve "Coğrafya, tarihi ifade eder" söylemiyle Antik dönemin ilk jeopolitik haritasının oluştuğu ifade edilmektedir. Daha sonraki süreçte diğer Antik Çağ filozofları Tukidides, Hipokrat, Platon, Aristoteles ile coğrafyanın tarih, insan ve siyaset üzerindeki etkisi dile getirilmiştir. Bu dönemde coğrafi determinizm teorisi ve askeri stratejiler başlıca jeopolitik görüşlerin temelini oluşturmuştur (Hasanov, 2012: 27, 28; Karabulut, 2005: 37). Antik Çağ'da jeopolitik, coğrafyanın siyasetle olan etkileşimi ve güç mücadelesi anlamıyla kullanılmıştır 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başı gibi bilimsel bir anlam kazanan ve kavramsal olarak kullanılmaya başlayan jeopolitiğin Antik Çağ'dan günümüze ifade ettiği anlam geçerliliğini sürdürmüştür. (Defay, 2005: 13). Yeni Çağ'da da Jean Bodin, Charles-Louis Montesquieu, Jean-Baptiste Dubos, H. Adolphe Taine, Edmond Demolins, Kant, Hegel, Humboldt, Ritter gibi düşünürler, Fransa ve Almanya'da coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisini kabul ederek jeopolitik görüşlerini

bu bağlamda ortaya koymuştur (Hasanov, 2012: 34-36; Mäkinen, 2014: 93). Öte yandan Rönesans döneminde de N. Machiavelli'nin *Prens* adlı eserinde coğrafyaya hâkim olmanın siyasi hayatta kalmanın kilit bir bileşeni olduğu öne sürülmüştür. Machiavelli, yöneticilerin yerleşim yerlerinin doğasını öğrenmesi gerektiğini ve bu beceriye sahip olmayan yöneticinin bir liderin sahip olması gereken ilk nitelikten yoksun olacağını belirtmiştir (Machiavelli, 2011: 61, 62).

Jeopolitiğin bilimsel olarak doğuşu ise coğrafyanın üniversitelerde kuramsallaşmasının ardından, 19. yüzyılın sonlarında emperyalist düşüncenin ve kurumların yükselişe geçtiği bir döneme denk gelmiştir. Coğrafya kavramı devleti idare etmede en önemli gösterge olarak tanıtılmıştır. Daha sonra coğrafya bir dizi yasa ve reel politik coğrafi temeller üzerine devletin stratejik kaderini yönetmenin anahtarı olmuştur (Cohen, 2015: 7). Büyük güçlerin ve diğer devletlerin dış politikalarının yürütülmesinde coğrafyanın sahip olduğu etkinin açıkça görülmesiyle coğrafyayı kuramlaştıran entelektüeller ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Alfred Mahan ve Nicholas Spykman, Almanya'da Friedrich Ratzel ve Karl Haushofer, İsveç'te Rudolf Kjellen ve Büyük Britanya'da Halford John Mackinder gibi aydınlar, II. Dünya Savaşı bağlamında, bir "jeopolitik gelenek" oluşturmuştur (Hasanov, 2012: 77-89; Karabulut, 2005: 45, 134, 172; Mäkinen, 2014: 94; Toal, 2005: 34). "Jeopolitik gelenek" kavramı da tıpkı jeopolitik kavramının ortak anlam sorunu gibi fikir birliğine varılamayan bir konu olagelmıştır. Bazı entelektüeller jeopolitik geleneğin Antik Çağ'a kadar dayandığını iddia ederken, diğerleri de kökenlerini 19. yüzyılın sonlarına dayandırmıştır. Genel yaklaşım ise literatürde hâkim olan "Batı jeopolitik düşüncesinin" temel alınması ve ünlü coğrafyacıların ve jeopolitik düşünürlerin yaklaşımlarının benimsenmesi olmuştur.

Klasik jeopolitiğin kökenlerinin dayandığı 19. yüzyılın sonunda yeni dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Büyük güçlerin Afrika kıtasındaki emperyalist mücadelesinin ardından, rakip emperyalist güçler arasındaki stratejik konum ve askeri güç mücadelesi yeni bir aşamaya girmiştir. Bu yeni aşamanın coğrafi ve politik anlamı jeopolitik geleneğin "kurucu babaları" olarak bilinen Mackinder ve Ratzel'in metinlerinde "jeopolitik" olarak adlandırılan yeni bir söylemle boyut kazanmıştır, böylece tarihin bu dönemi yeni jeopolitik terimlerle açıklanmaya başlamıştır (Toal, 2005: 17). Jeopolitik teorilerin odak noktası Avrasya kıtası olmuştur ve burada üstünlük elde etme mücadelesi esas alınmıştır. Özellikle bölgenin enerji jeopolitiğindeki önemi ve Asya

ile Avrupa'yı birbirine bağlayan konumu onu jeopolitik teoriler açısından önemli kılmaktadır (İşcan, 2004: 48).

Jeopolitik düşüncede siyasi üstünlüğü güvence altına almak yalnızca doğal kaynakların mevcudiyeti, zenginlik elde etme ve güç yansıtma kapasitesi ile olmamıştır, aynı zamanda bu gücün kullanıldığı yer olan coğrafi alanın yapılanmasına da bağlı olmuştur. Öte yandan zamanla ittifakların doğasının değişmesi, yeni düşmanların ortaya çıkması, teknolojik ilerlemede meydana gelen değişimler, yanlış politika kararları göz önüne alındığında gücün kullanıldığı alan genişlemiş veya daralmıştır. Elbette ki, politika yapımcılar gücün uygulandığı coğrafi alanın yapılanmasını genişletmeyi amaçlamıştır.

Dinamik bir güvenlik ortamının anlaşılması için jeopolitiğe coğrafya, strateji ve tarih perspektifinden yaklaşmak gerektiğine inanan Sloan, coğrafyanın hala daha ulus devletlerin politika ve stratejilerini etkilemeye devam ettiğini savunmuştur (Hochberg ve Sloan, 2017: 5; Sloan, 2017: 7, 8). Öte yandan Sloan, politika yapımcıların ve akademisyenlerin günümüz ulaşım ve silah teknolojisindeki değişiklikleri, doğal kaynakların konumları ve yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkışını değerlendirirken bu farklı disiplinleri sentezleyen jeopolitiğe odaklanmaları gerektiğine inanmıştır (Chapman, 2018: 8). Sloan'ın jeopolitik literatürüne katkısı uluslararası siyaseti ve güvenliği etkileyen tarihi olayların incelenmesinde klasik jeopolitiğin nasıl kritik bir faktör olduğunu göstermesi bakımından önemli olmuştur. Friedman (2008: 7, 8)'a göre coğrafya, bir ulusun kültürünü şekillendiren en önemli faktör olarak kabul edilmiştir. Coğrafya, bir topluluğun doğasını, ekonomik ömrünü, fırsatlarını tanımlar ve yetenekler empoze ederken; aynı zamanda güvenlik açıklarını ve zayıflıkları da tanımlamıştır. Coğrafyanın etkisiyle ortak kaygıyı oluşturan korku fikri doğmuştur ve korkunun kaynağı, diğerinin bilinmeyen niyeti olarak tanımlanmıştır. Burada "niyet" ulusların belirlediği strateji ve grand stratejileri ifade etmektedir. Bağımlılık ve yıkım korkusu ulusları stratejiler belirlemeye yönlendirmiştir.

Jeopolitikte siyasi üstünlüğün güvence altına alınması, mevcut doğal kaynaklardan güç ve zenginlik elde etmeye ve bu gücü kullanmaya dayanmıştır. Fakat gelişen ittifaklar, ortaya çıkan yeni düşmanlar, teknolojik gelişmeler ve yanlış politika kararları vb. faktörler de jeopolitik de gücü etkileyen diğer değişkenler olarak kabul

edilmiştir (Chapman, 2018: 8). Friedman (2008: 7-8) jeopolitiği etkileyen diğer güç faktörlerini şu şekilde örneklendirmiştir;

İzlanda, kaynakların ve seçeneklerin sınırlı olduğu küçük, izole bir ülkedir. Amerika Birleşik Devletleri, dünyaya erişimi olan geniş bir ülkedir. [Bu nedenle] İzlanda’da doğan büyük devlet adamları, Amerika Birleşik Devletleri’nde doğan en fakir politikacılardan daha az etkiye sahip olacaktır. (...) [Bir başka açıdan,] Polonya, (...) Almanya ve Rusya arasında sıkışmış bir ulus, nehirler, dağlar, çöller gibi herhangi bir doğal savunma konumundan yoksundur. (...) Tarihi boyunca saldırılara açık olmuştur. [Diğer bir husus da coğrafyanın ekonomi üzerindeki etkisi ile ilgilidir.] Almanya, ekonomik hayatını beslemek için büyük ölçüde Fransız demir cevherine bağımlıydı. Japonlar, sanayisini devam ettirmek için gerekli çelik ve petrol kaynakları açısından ABD’ye büyük ölçüde bağımlıydı. Fransız çeliği yüz mil doğuda bulunsaydı ya da Japonya’nın elinde ve kontrolü altında petrol ve diğer mineraller olsaydı, tarih farklı şekilde evrilebilirdi. Ama mekân bellidir ve demir madenleri Almanya’nın batısındaydı ve petrol Japonya’dan binlerce mil uzaktaydı. Her iki ülkenin de ilk olarak karşılıklı bağımlılık gerçeği kırılabilirlik yarattı. İkincisi, bağımlı oldukları ülkenin onları ezmek için bu kırılabilirliği kullanacağı korkusu hâkimdi.

Kısacası coğrafya (mekân) ulusların jeopolitik güçlerinin, stratejilerinin, ekonomilerinin, güçlü yöneticilerinin belirlenmesinde etkiliyken, bu yöneticilerin etkili olma kapasitelerinde de oldukça önemli payı bulunmaktadır. Örneğin, Almanya güçlü yöneticisiyle (yani Hitler) ve büyük devlet olma arzusuyla jeopolitiği emellerine ulaşmak için dış politika yapımında kullanmıştır.

Jeopolitiğin literatürde Nazi Almanyası ile tarihsel bir ilişkisi var olmuştur ve bir dönem jeopolitik “Nazi Sosyal Bilimi” olarak da isimlendirilmiştir (Agnew, 2003: 28, 29, 68; Hochberg ve Sloan, 2017: 3, 4; Marklund, 2015: 259, 260; Saunders ve Strukov, 2017: 306; Toal, 2005: 13). Bu ilişkisi nedeniyle bir dönem jeopolitik düşünce, Nazi etnik temizliği, Yahudi Soykırımı ve Avrupa’ya hâkim olma girişimi ile özdeşleştirilmiştir. Nitekim klasik jeopolitik fikirlerin Nazi düşünürleri tarafından benimsenmiş olması literatürdeki ortak görüşü temsil etmektedir ve bu tarihsel ilişkisi nedeniyle jeopolitiğe bir dönem oldukça mesafeli yaklaşmıştır (Hochberg ve Sloan, 2017: 1). Dahası Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle beraber jeopolitik kusurlu bir bilim olarak değerlendirilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyetler Birliği’nin nükleer silahlanması ve kıtalararası balistik füze teknolojisi neticesinde William Liscum Borden (ABD’nin nükleer silah geliştirmesini savunan en önemli kişilerden biri) gibi isimler artık coğrafi faktörlerin öneminin ortadan kalktığını savunmuştur. Öte yandan hava taşımacılığı maliyetinin düşmesi ve teknolojiye gelişmelerle birlikte coğrafyayı önemsiz kılan entelektüellerin görüşleri de artmıştır (Hochberg ve Sloan, 2017: 1, 2, 6).

Dış politika yapımında, devletlerin genel güç tespitinde ve geleceğe yönelik karar alım süreçlerinde strateji<sup>1</sup>, jeostrateji<sup>2</sup> ve jeopolitikten faydalanılması gerektiğine inanan görüşler de literatürde yer almaktadır. Strateji ile jeopolitik arasındaki ilişkiyi coğrafyanın sağladığına inanılmaktadır. Nitekim uluslararası ilişkilerde de coğrafyanın yeri, önemi ve günümüz “büyük strateji”lerine<sup>3</sup> (grand strategy) etkisi sorgulanmaktadır. Coğrafyanın bilimsel bir nitelik kazanması ve “büyük strateji” kavramıyla ülke dış politikalarında kullanılması “jeopolitiğin” oluşmasına yol açmıştır. Büyük stratejiyle ilişkili olarak devletlerin sadece savaş zamanlarında değil savaş öncesinde önlemler alması amacıyla ona avantaj sağlayacak adımlara da “jeostrateji” denmiştir. Bu üç kavramın dış politika yapımında bir sarmal gibi birbirlerini besleyen ve tamamlayan yanları bulunmaktadır (Karabulut, 2005: 5-32). Hochberg ve Sloan’a göre de (2017: 5) jeopolitik, “uluslararası ilişkilerin mevcut karmaşık düzenini tam olarak ele alabilen disiplinlerarası bir disiplindir”, coğrafya, tarih ve stratejinin oluşturduğu üç geniş araştırma alanını kapsamaktadır (Şekil1). Coğrafi bileşen ilk olarak etnik yerleşim ve çatışmalar gibi insani faktörleri; ikincisi, savunma ve saldırıyı kolaylaştıran yerleri ve üçüncüsü, savaş için gerekli olan temel kaynakların ve malların (petrol, demir, kömür ve gıda gibi) bölgesel varlığını (veya yokluğunu) hesaba katmaktadır. Tarihsel bileşen, siyaset, kültür, ekonomi, sosyal ilişkiler ve uluslararası ilişkiler alanlarındaki yörüngeleri ele almaktadır. Son olarak, stratejik bileşen, bir kişinin kendi ülkesi, müttefikleri ve düşmanları tarafından potansiyel veya gerçekleştirilmiş bir çatışmanın ortasında üstlenilen eylemlerin amaçlarının, araçlarının ve olası sonuçlarının bir değerlendirmesini gerektirmektedir. Kısaca jeopolitik, politika yapımı, askeri güç veya ekonomik kaldıracı kullanarak, istihbarat, hile ve diplomasiye girişerek ve yeni ittifaklar kurarak siyasi, ekonomik ve/veya askeri zemini kendi ulus

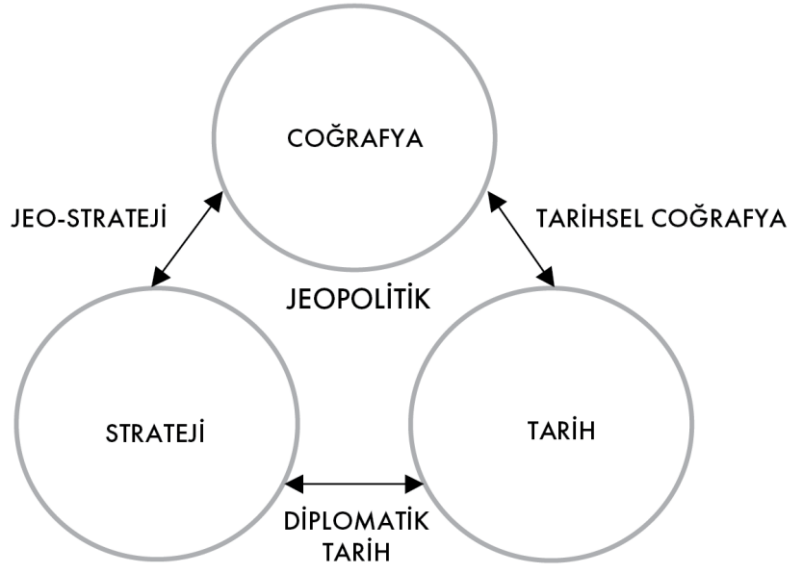
---

<sup>1</sup> Strateji kavramı olarak ortak bir anlama sahip olmasa da iktidarların askeri harekâtlarında başarılı olması için sahip olması gerektiğine inanılan esaslar, askeri güçlerini yönetme sanatı ve hedefe ulaşmak için kullanılan planlar bütünü anlamlarıyla kullanılmıştır. Tarihteki ilk stratejistin Çinli düşünür Sun-Tzu olduğu kabul edilmektedir. Ancak Sun-Tzu strateji kavramını yalnızca askeri alanla bağlantılı görmemiştir. Ona göre savaşmadan diplomasi yoluyla, masada rakipleri alt etmek en büyük hünerdir ve stratejinin öncelikle diplomasi alanında kullanılması gerektiğine inanılmaktadır (Karabulut, 2005: 5, 6).

<sup>2</sup> Jeostrateji kavramı coğrafyanın askeri alanda başarı elde etmek amacıyla analiz edilmesi ve uygulanması anlamına gelmektedir. Jeostrateji de stratejinin belirlenmesinde coğrafi etmenler oldukça önem taşımaktadır. Daha genişletilmiş şekliyle ise doğal ve beşeri kaynaklar, nüfus, sanayi ve askeri güç gibi faktörlerinde etkisi bulunmaktadır (Karabulut, 2005: 21, 23).

<sup>3</sup> Büyük strateji diğer bir ifade şekliyle yüksek strateji (grand strategy) kavramı uluslararası ilişkilerde ekonomi, siyaset, askeri, toplumsal ve kültürel alan gibi tüm bileşenlerin dikkate alınmasıyla uygulamaya konulan hedefler anlamını taşımaktadır. Milli strateji, idealler ve hedefler anlamına da gelen büyük strateji uzun vadeli hedefleri ifade etmektedir (Karabulut, 2005: 1, 19, 27).

devleti lehine değiştirmeye çalıştığında ülkelere pratik rehberlik sağlamaktadır (Hochberg ve Sloan, 2017: 5).



**şekil 1:** Jeopolitiğin l Yapısı (Sloan, 2017, s. 8).

Jeopolitik yaklaşım, modern Avrupa’da devlet oluşumu, kapitalizmin gelişmesi ve Avrupa’nın dünyanın geri kalanına genişlemesinden daha eski köklere sahip olmuştur. Ancak on sekizinci yüzyıl sonlarındaki din savaşları, İngiliz ekonomik egemenliği, Fransız devrimi, sanayi devrimi, mamul mallar için pazar arayışı ve sömürgecilik medeniyet jeopolitiğini değiştirmiştir. İdeolojik jeopolitik ulus devletlerin yaratılması ve sonrasında yeni jeopolitik düzenin oluşması için emperyalist güçler arasında rekabeti beraberinde getirmiştir (Agnew, 2003: 87, 93). Bugün var olan ulus devletler, farklı süreçlerde devletleşmiştir, ancak hepsinin nüfuz ettikleri, kontrol ettikleri ve güvence altına aldıkları bölgeyle geçmişe dayanan bir ilişkisi var olmuştur. Bu nedenle politika yapıcılar jeostrateji, tarih ve diplomasiden oluşan üç yeteneği koruyarak ve dengeleyerek jeopolitik yaklaşım izlemektedir (Hochberg ve Sloan, 2017: 5).

Toal (1996: 8), coğrafyanın gle ilişkili olduğunu ve dünya coğrafyasının rekabet eden güçler arasındaki mücadelenin tarihinin bir ürünü olarak ortaya çıktığını savunmuştur. Modern devlet sisteminin merkezileşmesi ve emperyalist yayılmacılıkla beraber yeni coğrafi g şekilleri doğmuştur. Edward Said Batı’nın oryantalist bakışının etkili olduğu bu durumu “dünyadaki hemen hemen her alanın keşfedildiği, haritasının çıkarıldığı ve sonunda kontrol altına alındığı bir coğrafi şiddet eylemi”



olarak tanımlamıştır (Agnew, 2003: 24, 25, 44). Bu keşif ve haritalanma neticesinde “kapalı alan” sistemi olarak isimlendirilen coğrafi düzen ortaya çıkmıştır. Bu düzende büyük güçlerin kendine özgü coğrafi güç türlerini ve rekabet ortamını inceleyen yaklaşıma ise “jeopolitik” denmiştir (Agnew, 2003: 67; Toal, 2005: 12). Jeopolitik ulaşım, iletişim ve savaş teknolojilerinin değişmesiyle “kapalı alan” denilen düzende gücün uygulanmasını dönüştürmüştür. Ayrıca bu dönüşümü coğrafi boyutları ve sonuçlarıyla çok yönlü olarak ele almıştır. Sınırlar kapandıkça ve dünyanın tüm toprak parçaları dünya ekonomisine dahil edildikçe, topraklar üzerindeki kontrol, ekonomik büyüme için çok önemli bir ön koşul olarak ortaya çıkmıştır (Agnew, 2003: 75, 77, 129; Toal, 2005: 12).

İletişim ve ulaşım teknolojilerinde başlıca telgraf, telefon, araba, sinema, radyo ve montaj hattı gibi yenilikler mesafeyi yakınlaştırmış, zamanı kısaltmış ve sosyal hiyerarşileri tehdit etmiştir. Öte yandan demiryollarının küresel anlamda yayılması ve uçağın icadı, zaman ve mekân hakkında geleneksel düşüncenin terkedilerek düşünsel bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Aynı zamanda, okyanusların haritalanması konusunda da gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle, kapalı bir alan/dünya duygusunun yanıtıcı bir yaklaşım olduğu savunulmuştur (Agnew, 2003: 99, Toal, 2005: 12). Kısaca, 1880’den 1914’e kadar “teknoloji ve kültürdeki bir dizi kapsamlı değişiklik, zaman ve mekân hakkında farklı düşünme ve deneyimleme biçimleri yaratmıştır” (Kern 1983, 23; akt. Agnew, 2003: 99). Dünya ekonomisinin hızla gelişen küreselleşmesi ve iletişim ağlarının dünyayı kapsayan bilgi sistemlerine dönüştürülmesi, karmaşık bir jeopolitik sistem yaratmıştır. Bu nedenle, ulusal devletler iç sorunlar ve uluslararası terörizm de dahil olmak üzere, dış ve iç baskılarla uğraşmak zorunda kalmıştır (Cohen, 2015: 11, 12).

Jeopolitiğin yeniden canlanması ve sosyal bilimlerde değer kazanması, mutlak/değişmez konumların soyut ve ilişkisel konumlarla karşılaştırılabileceğinin keşfedilmesiyle ve coğrafi bilgi sistemleri aracılığıyla harita yapımının bilgisayarlaştırılmasıyla mümkün olmuştur (Hochberg ve Sloan, 2017: 4). Öte yandan Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra, Huntington’ın *Medeniyetler Çatışması* tezi de jeopolitik yaklaşıma karşı büyük bir canlanma yaşanmasını sağlamıştır (Laruelle, 2016: 84). Sovyetler Birliği’nin ve tüm Sosyalist güçlerin jeopolitik yapısının çökmesi, Yalta sisteminin sonu ve iki kutuplu dünyanın sonu anlamına gelmiştir. Yalta Dünyası döneminin ideolojik yapısında Batı ve Doğu eksenini hâkim iken, tek kutuplu dünyanın

jeopolitiği yerini merkez ve çevre modeline bırakmıştır (Dugin, 2015: 40). Artık Soğuk Savaş'ın galipleri olan ABD ve Batı Avrupa ülkeleri dünyanın merkezine, diğer herkes ise çevreye yerleştirilmiştir. Böylece iki jeopolitik kutuptan sadece biri hayatta kalmıştır. Kara/kıta uygarlığının merkezi olan Heartland (Kalpgâh) eski gücünü büyük ölçüde kaybetmiştir ve dünya sisteminin eşit bir katılımcısı olmaktan çıkmıştır. Amerikalı analist ve uluslararası ilişkiler uzmanı olan Charles Krauthammer, eski iki kutuplu dünyanın yerini gücün yeni merkezlere dağıldığı çok kutuplu bir dünyaya bırakacağı varsayımına karşı çıkmıştır. Ona göre, “Soğuk Savaş sonrası dünya artık tek kutupludur. Bu gücünün merkezinde rakipsiz süper güç ABD bulunmaktadır” (Dugin, 2015: 53). ABD Körfez Savaşı'ndaki galibiyetiyle jeostratejik üstünlüğünü güçlendirmiştir ve ardından dünya çapında küreselleşme ve bölgesel krizler ortaya çıkmıştır. Nitekim bir bölgede aynı anda meydana gelen kültürel, sosyal, ekonomik ve askeri krizlerin tek bir akademik disiplin olan jeopolitik yaklaşım ile ele alınabileceği keşfedilmiştir (Hochberg ve Sloan, 2017: 5).

ABD'nin süper güç olması ve küreselleşmenin yeni bir dünya olarak ortaya çıkmasıyla dünya siyasetinin paradigması değişmiştir. Küreselleşmeyle beraber klasik jeopolitiğin birincil analitik birimi olan ulus devlet önemini yitirmiştir. GSYİH, nüfus büyüklüğü, askeri güç ve doğal kaynaklar gibi maddi varlıkların artık gücün belirleyicisi olarak görülmemesi 1990'larda klasik jeopolitiği geçersiz kılmıştır (Marklund, 2015: 249). Yeni bilgi teknolojileri, daha düşük ulaşım maliyetleri ve küresel bilgi, genellikle jeopolitiğin ana belirleyicilerleyicisi olarak görülen maddi güç kaynaklarının ve mekânsal faktörlerin önemini azaltmıştır. Bunun yerine düşük politika, yeni bölgecilik, yumuşak güç<sup>4</sup> gibi terimler önem kazanmıştır. Fakat uluslararası ilişkiler disiplinindeki neorealist (gerçekçi) görüşte maddi ve mekânsal kaygılar, Soğuk Savaş sonrası uluslararası politika analizini etkilemeye devam etmiştir. Jeopolitik, jeostrateji veya yüksek strateji gibi kavramlar 1990'ların sonlarından bu yana dünya siyasetinde yeniden etkili olmaya başlamıştır (Marklund, 2015: 250).

---

<sup>4</sup> Yumuşak güç kavramı ilk olarak Joseph Samuel Nye tarafından 1990 yılında yayınlanan eserinde kullanılmıştır. Soğuk Savaş sonrası gücün gösterilme şeklinin değiştiğini belirtmek amacıyla öne sürülen soft power kavramının Türkçe karşılığını ifade etmektedir. Kavram devletlerin artık gönüllü olarak birbirini ikna edebilmesini ve bu yolla hedeflerini gerçekleştirebilmelerini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Sert güç yerine iş birliğine dayalı ilişkileri ve pozitif yönde etkileme amacı taşıyan araçların kullanımını ifade etmektedir (Tatlı, 2018, s. 12-13).

Cohen (2015: 5, 6)'e göre, "jeopolitik perspektif dinamiktir ve uluslararası sistem ve uygulama ortamı değiştikçe gelişmektedir." Bu doğrultuda, 21. yüzyılın jeopolitik yapısının da her şeye gücü yeten, tek bir süper güç olan Amerikan himayesi altında olmayacağını öngörmektedir. Nitekim Amerika'nın "Asya eksenini" açıklaması, stratejik jeopolitik değişimin habercisi olmuştur ve beraberinde ABD'nin Ortadoğu'daki rolünün ve Avrupa'daki askeri gücünün azaltılması bunu doğrulamıştır. Ancak Rusya ve AB'nin Ukrayna üzerindeki nüfuz mücadelesi ve IŞİD'in ortaya çıkması jeopolitik değişimi engellemiştir. Yine de Washington askeri güç yerine diplomatik ve yumuşak güç odaklı yeni bir uluslararası strateji benimsemiştir.

Toal (1996: 40)'a göre, jeopolitik yaklaşım, dünya siyasi haritasının Batılı emperyalist bakış açısından, Batılı kimlik terimlerini kullanarak ve Batı'nın düşünce kapsamına sokmak için kaydedilmesidir. Jeopolitik, yeryüzünü temel bölgelere (orta şerit, Heartland (Kalpgâh), Rimland (Kenar Kuşak), Yeni Dünya, Eski Dünya, Avrasya), kimliklere (kara gücü, deniz gücü) ve perspektiflere (denizcinin bakış açısı, kara adamının bakış açısı) ayırarak, dünyaya bakışı çoğullaştırmıştır. Örneğin Mackinder, Birinci Dünya Savaşı'nı, kara gücü ile deniz gücü ve Doğu ile Batı arasındaki zamansız mücadelenin terimleri içinde açıklamıştır (Toal, 2005: 42).

Mackinder'ın jeopolitik çalışmaları esasen 1899 yılına, Oxford Üniversitesi'nde Coğrafya Okulunu kurmasına dayanmaktadır. Mackinder akademik "coğrafyanın babası" olarak anılırken, 20. yüzyılda jeopolitik analizin en önemli savunucusu olmuştur (Hochberg ve Sloan, 2017: 6; Sava, 2004: 11; Sloan, 2013: 15; Toal, 2005: 58). Literatüre en büyük katkıyı coğrafyanın odağının sahip olunan mutlak/değişmez konumdan, ilişkisel bir mekân kavramı tasvirine kaymasını sağlamakla yapmıştır. Bu amaçla da "*Tarihin Coğrafi Eksenini*" (1904) makalesinde Heartland (Kalpgâh) tezini geliştirmiştir. Daha sonra "*Demokratik İdealler ve Gerçeklik*" çalışmasında temel tezini detaylandırmıştır ve tek bir devletin kara taşımacılığı teknolojisi olan demiryolları ile ulaşılması zor koşulları olan Sibirya'nın temel kaynaklarına erişmesi durumunda ne olacağı konusunu gündeme getirmiştir. Heartland (Kalpgâh) teorisi ile Mackinder, Avrasya'nın kalbinin, demiryolları taşımacılığı ve iletişim hatları sayesinde genişleyeceğini, önce Doğu Avrupa'nın ve nihayetinde tüm Avrasya'nın egemenliği için coğrafi bir üs olabileceğini, bu baskın kara gücünün okyanus ticaretini ve baskın deniz gücünü tehdit etmek için yeterli

kaynakları güvence altına alabileceğini savunmuştur (Cohen, 2015: 17, 276, 277; Hochberg ve Sloan, 2017: 6, 7; Toal, 2005: 19-24).

Jeopolitik, ilk olarak İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen tarafından 1899'da İsveç'in sınırlarıyla ilgili bir makalede 'jeopolitik' terimini "coğrafi bir organizma olarak devlet teorisi" tanımıyla kullanmasıyla literatüre kazandırılmıştır (Cohen, 2015: 15, 24; Marklund, 2015: 249-250; Toal, 2005: 34). Kjellen "yumuşak" entelektüel veya kültürel güç kaynakları ile doğanın "sert" jeopolitik yasaları arasında karmaşık bir ilişki olduğunu savunmuştur (Marklund, 2015: 250). Coğrafya (doğa) ile siyaset (kültür) arasındaki karşılıklı gerilimi, politik ve bilimsel bir yaklaşım olan jeopolitikle açıklamıştır. Öte yandan "doğal sınırlar" kavramını yenilikçi jeopolitik anlayışla yorumlamıştır ve belirli bir sınırın zaman içinde kalıcı olup olmadığını, sınırın çekildiği yer olan tabiatın doğuştan gelen herhangi bir özelliğinden ziyade, siyasi irade de dahil olmak üzere kültürel, ekonomik, sosyal ve tarihsel faktörlerin belirlediğinin altını çizmeye çalışmıştır. Ona göre, klasik jeopolitik büyüklük, stratejik derinlik ve zengin doğal kaynaklar sağlaması bakımından önemlidir, fakat kaynaklar kadar nüfusta önemini korumuştur (Cohen, 2015: 39; Kelly, 2016: 49, 50; Marklund, 2015: 250, 251, 259). Öte yandan Kjellen, devletlerin sınırları içinde ve sınırları ötesindeki siyasi çatışmanın doğasını anlamak için, coğrafyanın nasıl ve ne şekilde etkili olduğuna dair bir anlayış sağlamak için 'jeopolitik' terimini kullanmıştır (Sloan, 2017: 18).

Mesafeler, zaman, kıtalar ve denizler insanların ve dolaylı olarak ülkelerin kendilerini, düşüncelerini belirli kalıplara bağlamasına sebep olmuştur. Bu bakış açısından, Yunan zihninin Akdeniz, Amerikan zihninin Avrupa-Atlantik (deniz odaklı), Rus zihninin Avrupa-Asya (kıtasal) ve Alman zihninin tamamen Avrupa (kara fikirli) olduğu varsayılmıştır. Jeopolitik temsiller perspektifinden deniz gücü ve kara gücü kavramları arasındaki farklılaşmaya bakarsak, İngiliz Sir Halford Mackinder jeopolitik terimini hiç kullanmasa da modern jeopolitiğin kurucusu olarak literatüre önemli bir bakış kazandırmıştır. Nitekim "jeopolitik terimi" ilk İsveçli Rudolf Kjellen tarafından 1899'da kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak, kara gücü ile deniz gücü arasındaki karşıtlığın ışığında jeopolitik sistemi öngören ve inşa eden Mackinder olmuştur.

Dünyanın iki büyük fiziksel coğrafi ortamını denizler ve karalar oluşturmuştur. Bu ortamlar, kendine özgü jeopolitik yapıların gelişmesi için ortam sağlamıştır. Devletler ve imparatorluklar sınıflandırılırken, jeopolitik açıdan deniz gücü (talasokratik) ve kara gücü (tellürokratik) olarak adlandırılmıştır (Cohen, 2015: 26, 48; Dugin, 2015: 84; Kelly, 2016: 6, 7, 87; Sava, 2004: parag. 2). Bu iki ortamda gelişen medeniyetler, kültürler ve gelenekler, siyasi kurumlar, ekonomiler jeopolitik görünüşleri bakımından birbirinden farklı şekillenmiştir. Cohen (2015: 10) günümüz dünyasını üç jeostratejik alana ayırmıştır: Atlantik ve Pasifik'in ekonomik olarak gelişmiş denizcilik alanı; Avrasya Rusya'nın Kalpgâhı olarak kıtasal alan ve hem kıtasal hem denizcilik alanı olan Doğu Asya.

Rus jeopolitik düşünür Alexander Dugin (2015: 8-10) de kara ve denizin evrenselliğinin iki düşünme biçimi ve dolayısıyla iki jeopolitik kavramı: Yunanca "talassocratia" ve "tellurocratia" sırasıyla deniz düşüncesi ve kara düşüncesini ürettiğini savunmuştur. Bu sınıflandırma ile Kartaca tarihteki ilk deniz gücü iken, Roma ise ilk kara gücü olarak varsayılmıştır. A. Mahan'ın jeopolitik teorisi deniz gücüne, Mackinder'in "Heartland" teorisi ve F. Ratzel'in jeopolitiği "Lebensraum (yaşam alanı)" da olduğu gibi kara gücüne ve N. Spykman'ın jeopolitik teorisi "Rimland" olarak nitelendirilen deniz kıyısındaki "kenar kuşağı" hâkim olmaya dayandırılmıştır (Cohen, 2015: 19, 25, 26; Kelly, 2016: 12, 49, 50, 93; Marklund, 2015: 251; Sava, 2004: 3). Nitekim ünlü jeopolitik düşünürlerin her biri teorilerini jeopolitik açıdan deniz ve kara gücü özelliklerine sahip olmaya dayandırmıştır.

Cohen (2015: 9)'in jeopolitiği, "jeostratejik alanlar", "jeopolitik bölgeler" ve "devletler ve ulus altı birimleri ifade eden alanlardan" oluşan deniz ve kıta devletlerinin jeopolitik yapısını açıklamıştır. Bu jeopolitik düzende büyük güçlerin rekabet ettiği, çatışmaların yaşandığı "paramparça kuşağı" gibi bölgeler, bölgeler ve devletler arasında köprü görevi gören "ağ geçidi" devletler ve bölgeler de yer almıştır. Bu kavramların her biri klasik jeopolitiği oluşturan yapılara karşılık gelmektedir. Jeopolitik bölgeler coğrafi yakınlık, siyasi, kültürel ve askeri etkileşimler ve halkların tarihsel göçü ve ortak ulusların ortaya çıkışı ile birbirine bağlanmıştır.

Alfred Mahan, James Fairgrieve ve Richard Hartshorne, jeopolitik alanında önemli bir kavram olan "paramparça kuşağı" ya da "geçit" bölgelerle ilgili öncül çalışmalara katkıda bulunmuştur (Cohen, 2015: 48). Örneğin James Fairgrieve Kuzey

ve Doğu Avrupa'dan Balkanlar, Türkiye, İran, Afganistan ve Kore'ye kadar deniz güçleri ile Avrasya Kalpgâhı arasındaki küçük tampon devletleri tanımlamak için "parçalanma bölgesi" terimini kullanmıştır. Öte yandan gelecekte de dünya sahnesinde yeni parçalanma kuşaklarının ortaya çıkabileceği savunulmuştur. Avrasya yakınsama bölgesi içinde bu tür paramparça kuşakların ortaya çıkması ise, Batı'nın jeostratejik olarak bu bölgelere nüfuz ederek aşırıya kaçmaya çalışıp çalışmamasına bağlı olduğu savunulmuştur. Bu tür bölgeler dünya siyasetinde çok önemlidir ve krizlere geçici tepkiler vermek yerine büyük güçlerin önceden planlama stratejilerini yapmayı gerektirmektedir. Bu olası parçalanma kuşakları ise Baltık'tan Doğu Avrupa ve Balkanlar ya da Trans Kafkasya'dan Orta Asya'ya kadar uzanan ve Rusya'nın egemen olduğu anakara bölgesini sınırlamaktadır. Ancak Batı, Çin ve Rusya'nın enerji çıkarları için çok cazip olan bölgeler olarak belirlenmiştir (Cohen, 2015: 48, 49; Kelly, 2016: 103-105). Öte yandan "ağ geçidi devletler" ise insanların, malların ve fikirlerin değişimini kolaylaştırarak dünyanın farklı bölgelerini birbirine bağlamada önemli bir rol oynamaktadır (Cohen, 2015: 54; Kelly, 2016: 25, 41). Cohen (2015: 55)'e göre, "Rusya ve Avrupa Birliği Ukrayna konusunda bir uzlaşmaya varırsa, Ukrayna bir geçit devlet olacaktır." Ukrayna'nın Gazprom boru hattı ile AB'ye gaz akışının sağlanması açısından Baltık ülkeleri ile beraber "ticaret köprüsü görevi" görebileceği düşünülmüştür. Ancak günümüzde ağ geçidi bölgeleri henüz fiilen bulunmamaktadır. Örneğin, Doğu Avrupa büyük güçler arasında bir rekabet alanı olarak değil iş birliği alanı olarak görülebilirse işte o zaman burası paramparça kuşağı olarak anılmayacaktır ve geçit bölgesi olarak görülebilecektir (Cohen, 2015: 55).

Deniz gücü (talasokratik) ve kara gücü (tellürokratik) hipotezi, Amerikan deniz güçleri ile Avrupa kara güçleri arasındaki ilişkiyi yeni bir açıdan ortaya koymuştur. Bu ilişki de Avrupa kıtasının jeopolitik bir varlığının olmadığı ve Rusya'nın (kara gücü) çevrelenmesi, Almanya'nın kıtasal bir güce dönüşmesinin engellenmesi ve Fransa'nın yatıştırılması için Amerikan deniz gücüne jeopolitik destek verme rolünü oynadığı söylenmiştir (Sava, 2004: 5). Avrupa Birliği'ni oluşturan siyasi vizyonda bu jeopolitik temellere dayanmaktadır. "Birlik fikri" ile siyasi, stratejik ve ekonomik bir ağa entegrasyon sağlanarak, Avrupa'nın merkezinde bir kara gücü (Almanya) devletinin yükselmesini önlemiştir. Amerika ve İngiltere'nin destek verdiği Fransa için Almanya tehdit olmaktan çıkmış ve iki ülke arasında eşitlik yakalanmıştır, böylece Almanya'nın doğal ortağı olan Rusya'da sınırlandırılmıştır. Jeopolitik amaçlarla kurulan diğer bir

topluluk olan NATO'nun doğuya doğru genişlemesi, 1949-1991 yılları arasında Batı Avrupa'nın NATO entegrasyonunu tamamlanmasıyla Amerika'nın Avrupa stratejisi Doğu Avrupa'ya kaymıştır. NATO'nun etki alanı genişlerken, 20. yüzyılın jeopolitiğine Avrupa Atlantik gücü (deniz gücü) hâkim olmuştur (İlhan, 1989: 125-127; Sava, 2004: 5, 6). Buna karşılık, Rusya ve eski Sovyetler Birliği fiziksel ve psikolojik olarak kıtasal bir güç olarak tanımlanmıştır. Rus teknolojisi her ne kadar ilerlemiş olsa da (örneğin, uzaydaki gelişmeler, nükleer ve konvansiyonel silahlardaki başarılar ve enerji zenginliği) Rus jeopolitik zihniyeti hala devam etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve NATO'nun genişleme tehdidi, Rusya'nın sınırlanma/çevrelenme algısını güçlendirmiştir (Cohen, 2015: 43; Sava, 2004: parag. 5, 6). Sava (2004: 1), Rus jeopolitik algısını şekillendiren jeopolitik ortamı şu sözleriyle desteklemiştir:

On yıl önce, Letonyalı bir havacının St. Petersburg'un eteklerinde uçacağını veya bir Bulgar balıkçının Karadeniz'de seyir halindeyken NATO bayrağı çekeceğini kimse düşünmezdi. Romanya'daki Köstence, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu önemli bir NATO deniz ve hava üssü haline geldi. Mayıs 2004'te Avrupa Birliği de doğuya doğru genişleyerek dünyanın en müreffeh ülkeleri kulübüne 10 yeni üye kattı. Avrupalıların bugüne kadar attığı en büyük adımdır. (...) 2004'de daha fazla yeni üye (Bulgaristan, Romanya) katılacak. 2010 yılına kadar AB ve NATO, Orta ve Güneydoğu Avrupa'da büyük olasılıkla uyuşacak ve Baltık'tan Karadeniz'e kadar bir güvenlik ve istikrar eğrisi oluşturacaktır.

Coğrafi ortamların dinamik doğası, jeopolitik yapı ve özelliklerle ilişki içinde olduğundan jeopolitik yapılarındaki değişiklikler coğrafi ortamlar üzerinden açıklanmaktadır. Doğal kaynakların keşfi veya tükenmesi, insanların ve sermaye akışlarının hareketi ve iklimde uzun vadeli değişikliklere yanıt olarak jeopolitik yaklaşım değişmiştir. Geçen yüzyılda dünya jeopolitik haritasında yaşanan değişiklikler, hızlı ve kapsamlı bir şekilde modern ve egemen ulusal devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim tarihte çok kısa süren dengeli süper güç rekabetini temsil eden iki kutuplu sistem, iki süper güç tarafından kurulan jeopolitik ağlar, yeni veya yeniden canlanan güç merkezlerinin ortaya çıkmasıyla yerini çok kutuplu sisteme bırakmıştır (Cohen, 2015: 5, 6, 9, 216). Yugoslavya ve SSCB'nin dağılması, yerel çatışmaların çoğalması, küreselleşme ve Amerikan süper gücü üzerine sorgulamalarla beraber, medyada "jeopolitik" terimi yaygınlık kazanmıştır ve dünyada terimin kullanımı da artmıştır. Günümüzde jeopolitik teriminin yaygınlık kazanması bilimsel araştırmalarla terimin ifade ettiği anlamın irdelenmesini gerekli kılmaktadır (Defay, 2005: 60).

### 1.1.2. Jeopolitik Kuramlar

Jeopolitik düşünürler teorileri ve kuramları ele alınırken jeopolitiği dönemlere ayırmanın daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu amaçla jeopolitik beş dönemde incelenmiştir: emperyalist düşüncenin hâkim olduğu hegemonya yarışı jeopolitiği, Alman jeopolitiği, Amerikan jeopolitiği, Soğuk Savaş ve devlet merkezli yapıya karşı küresel jeopolitik ve Soğuk Savaş sonrası dönemin jeopolitiği. Jeopolitik düşüncenin temsilcileri ise Antik Çağ'da Aristoteles, Strabo, Bodin, Montesquieu, Kant ve Hegel'e ve 19. yüzyıl öncüleri Alexander von Humboldt, Arnold Guyot, Simon Buckle ve Carl Ritter'e kadar genişletilmiştir (Cohen, 2015: 16, 17; Hasanov, 2012: 35-42; Karabulut, 2005: 40, 41). Bu başlık altında, emperyalist bir hegemonya yarışının sürdüğü dönemde, yazıları yoğun milliyetçilik, devlet yayılcılığı ve denizaşırı imparatorluk inşası dönemlerini yansıtan -Ratzel, Mackinder, Kjellen, Bowman ve Mahan gibi- ve sırasıyla temel olarak modern jeopolitiğin kurucuları olan jeopolitik düşünürlerin teorilerini kapsamaktadır. Ardından Alman jeopolitiğin kurucularından Haushofer, Amerikan jeopolitiğinin temsilcileri Nicholas J. Spykman, George Renner, Alexander De Seversky, Sir John Slessor, George Kennan, Henry Kissinger, William Bullitt, Zbigniew Brzezinski, Francis Fukuyama, Robert Kaplan ve Samuel Huntington gibi kuramcılarının teorileri ele alınmıştır. Son olarak ise kritik veya eleştirel jeopolitik düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir.

19. yüzyılın son yarısında Almanya, topraklarını genişletmiş, ağır sanayi alanında ilerlemiş ve sosyal reformu hayata geçirmiştir. Avrupa kıtasında baş ekonomik ve askeri güç olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yeni, güçlü bir deniz filosunun yardımıyla büyük bir kara gücünün yanı sıra deniz gücü özelliğine de sahip olmuştur. Böyle bir ortamda jeopolitiğin Alman "kurucu babası" olan Friedrich Ratzel (1844'den 1904'e kadar), Alman üniversitelerinde siyasi coğrafya söylemini kuramsallaştırmıştır (Hasanov, 2012: 44; Kelly, 2016: 49, 50; Toal, 2005: 28, 29). Ratzel, *Siyasi Coğrafya* (1897) eserinde devletin canlı bir organizma olduğunu ve sınırlar içinde tutulamayacağını, devletlerin bölgesel genişlemesini yöneten doğal yasalar olduğunu savunmuş ve bu genişlemeler sonucu devletler yeni alanlar kazanmıştır (Hasanov, 2012: 46-47; İşcan, 2004: 56; Toal, 2005: 28, 29). *Siyasi Coğrafya* eserinin önsözünde, disiplinlerarası sosyal bilimlerin ancak coğrafi bir temel



üzerinde geliştirilebileceğine olan inancını ifade etmiştir. Nitekim Karl Haushofer önderliğindeki *Jeopolitik* dergisi editörleri 1928’de yayınladıkları bir makalede jeopolitiği “siyasal olayların birbirleriyle olan ilişkisini incelemeye çalışmak” olarak tanımlamıştır. Ratzel’e göre, canlı bir organizma gibi değerlendirilen sınırlar büyüme ve gerilemeyi yansıtan, devletlerin kabukları veya çevresel organları olarak nitelenmiştir. Onun tahayyülünde devletler tek bir kıtasal güç olarak birleşirse geniş bir siyasi güç oluşturmaktadır (Agnew, 2003: 97-99; Cahnman, 1943: 55; Cohen, 2015: 25; Ratzel, 1898: 352, akt. Toal, 2005: 29). Peşinden gelen jeopolitik düşünürler, Almanya’nın 19. yüzyıl deneyimlerini ve geleceğe yönelik tutkularını yansıtan devlet yayılmacı doktrinleri için bilimsel bir temel sağlamıştır (Cahnman, 1943: 58; Cohen, 2015: 17).

Jeopolitik, ayrıca pratik siyasete rehberlik etmeyi amaçlayan uygulamalı bir bilim olarak tanımlanmıştır (Cahnman, 1943: 56; Toal, 2005: 36). Coğrafi bir yaklaşımla faaliyet gösteren tarihi güçlerin, ekonomik kalkınmanın gidişatını belirleyecek olan siyasi eylemi koşullandırması beklenmiştir. Bu amaçla da kontrollü bir ekonomi hedeflemiştir. Devletin büyüklüğünün, kültürüyle birlikte büyüdüğü savunulmuştur. Öte yandan Ratzel’in jeopolitiği, ulusal bağımsızlıklarından yoksun bırakılan “tek kültürlü alanların” yaratılmasına karşı gelmiştir. Jeopolitik, “coğrafya ve tarihin bir birleşimi” olarak adlandırılmıştır (Cahnman, 1943: 56, 57, Toal, 2005: 17). Ratzel’in jeopolitiğinde “Raum” kavramı ile basit anlamıyla “mekân, hükümdarlık alanı veya bölge” kavramları yerine çok boyutlu “yaşam alanı veya kuvvet alanı” kavramları ifade edilmek istenmiştir (Cahnman, 1943: 57; Hasanov, 2012: 45). Yaşam veya kuvvet gibi canlı kavramların kullanılmasıyla, mekân veya alan gibi statik/değişmez kalan kavramlara dinamik bir görünüm kazandırılmıştır. Ratzel’in büyüyen alanlar yasası, aslında sadece mekanlardan ziyade siyasi birimlerin büyümesi anlamında kullanılmıştır (Cahnman, 1943: 58). Nazi Lebensraum (yaşam alanı) kavramı da Alman coğrafyacı Ratzel’den ödünç alınmıştır (Agnew, 2003: 99).

19. yüzyılda emperyalist hegemonya yarışının bir diğer aktörü olan Britanya, denizlere hâkim olmasıyla ve sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülke olarak ekonomik üstünlük sağlamıştır. Böylece tarihinin en güçlü zamanlarını yaşamıştır. Öte yandan dili, parası ve kurumlarıyla da dünya sistemi üzerinde önemli bir etkisinin olduğu bu yüzyıl “Victoria Dönemi” olarak da bilinmektedir (The Victorian Age and The British Empire). Mackinder’in jeopolitiğinde coğrafya güç kullanımında hem fırsatlar tanımış

hem de onu sınırlandırmıştır. Ulaşım ve silah teknolojisinin öneminin ortaya çıkması, yeni doğal kaynaklara erişim ve yeni ekonomik güç merkezlerinin ortaya çıkmasıyla artık siyasi düzenlemelerin güvenliği ile sahip olunan coğrafi yapı arasındaki ilişkiyi değerlendirmenin bir yolu ortaya çıkmıştır. Dünya sorunlarının analizi ve çözümü, jeopolitiğin yerine getirebileceği bir işlev olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yeni yaklaşım, Sir Halford Mackinder'ın çalışmalarına ve söylemelerin de yansımasıdır. Denizlere hâkim olmanın dünya siyasetinde üstünlüğü garanti altına almayacağına inanan Mackinder (1861'den 1947'ye kadar) coğrafyayı Britanya üniversitelerinde bir disiplin olarak kurmuştur (Sloan, 2017: 6, 10; Toal, 2005: 65). Bu nedenle kara hakimiyetinin önemi vurgulayan Mackinder, Avrasya devletlerinin yükselişini İngiliz dünya hegemonyasına en büyük tehdit olarak görmüş ve Britanya İmparatorluğu'nun siyasi, ticari ve endüstriyel yapısını korumayı amaçlamıştır (Bilgiç, 2016: 1; Cohen, 2015: 17-19; Hasanov, 2012: 67; Sloan, 2017: 11, 12). Kıtalararası demiryolu çağının gelişile (Pasifik, 1869; Anadolu üzerinden Berlin-Bağdat, 1896; ve Trans Sibiry, 1905), Avrasya kıtasının yükseliş göstereceğini savunmuştur. Nitekim 1904'te İmparatorluk Rusya'sının demiryolu inşasıyla dünyanın jeopolitik gerçekliğini değiştirme sürecinde olduğunu tespit etmiştir (Cohen, 2015: 17, Hasanov, 2012: 69; Sloan, 2017: 6).

Mackinder'ın jeopolitik bakışı, mevcut uluslararası politikanın rekabet eden güçlerinin merkeze yerleştirildiği bir oyun sahnesine benzetilmiştir. Bu oyun sahnesinde coğrafya üzerindeki mücadele yansıtılmıştır ve küresel siyasi alandaki İngiliz, Avrupa ve daha genel olarak Batı egemenliğine karşı Doğu'nun meydan okuması canlandırılmıştır. Fiziksel, coğrafi, mekânsal değerler kadar insani, tarihsel, politik değerler de önemli olmuştur. Bu teoride olayları “insan başlatır, doğa değil, ancak büyük ölçüde doğa kontrol eder” görüşü hâkim olmuştur (Sloan, 2013: 20; Toal, 2005: 23, 24). Mackinder'ın jeopolitiğinde Heartland (Kalpgâh) ya da diğer adıyla Pivot/Eksen Alanı, İç Hilal (Inner Crescent) ve Dış Hilal (Outer Crescent) gibi kavramlar doğu ve batı, kara ve deniz çatışmasının indirgendiği coğrafi kimlikler kullanılmıştır (Hasanov, 2012: 67; Dolman, 2013: 90; Toal, 2005: 24). Mackinder'ın “İç Hilal (Inner Crescent)” kuşağındaki ülkeleri Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'den oluşmaktadır. “Dış Hilal (Outer Crescent)” kuşağındaki ülkeler ise İngiltere, Avustralya, ABD ve Kanada'dan oluşmuştur (Hasanov, 2012: 68; İşcan, 2004: 60, 61). Mackinder'ın jeopolitik

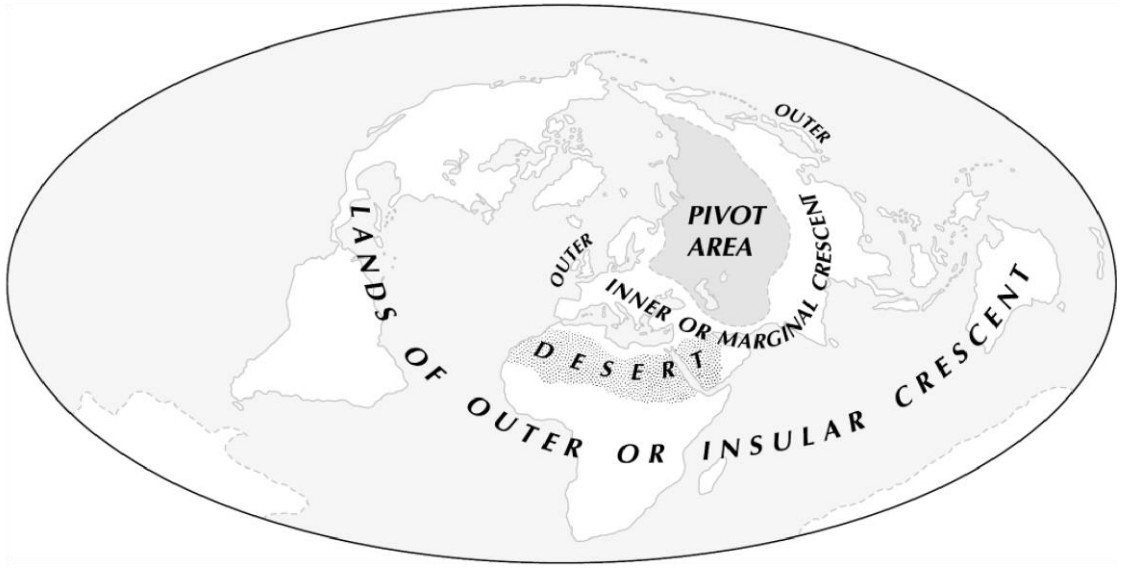
yaklaşımına getirdiği en önemli değer “karmaşık bir dünya kaosundan, bir şekilde birbiriyle ilişkili coğrafi gerçekler ve tarihi olaylardan, basitliği çekip çıkarabilmek” şeklinde tanımlanmıştır (Parker, 1982; akt. Sloan, 2017: 57). Mackinder’ın düşüncesi nesiller boyu stratejik politika yapımcılar için temel teşkil etmiştir. Jeopolitik yaklaşımı, Rusya’daki emperyalist stratejilerin, iki dünya savaşı arasındaki Alman jeopolitiğinin ve Soğuk Savaş sonrası dönemin Batılı sınırlama/çevreleme stratejilerinin temelini oluşturmuştur (Cohen, 2015: 23; Kelly, 2016: 14, 52).

Sir Halford Mackinder, henüz jeopolitiğin bilimsel olarak ortaya çıkmadığı, kuramsallaşmadığı bu dönemde ortaya koyduğu fikirleriyle ses getirmiş bir İngiliz jeopolitik düşünürü olarak jeopolitik literatürüne ismini yazmıştır. Jeopolitik fikirleri 21. yüzyılda da dikkate alınmaya devam etmiştir. Mackinder’ın jeopolitik düşüncesi “Heartland Teorisi” olarak adlandırılmıştır. Bu teorinin 1904, 1919 ve 1943’te yayınlanan üç versiyonu stratejik düşünce açısından onun en önemli mirasını oluşturmaktadır.

Heartland teorisinin ilk versiyonu *Tarihin Coğrafi Eksenini* (1904) olarak adlandırılmıştır (Sloan, 2017: 50; Cohen, 2015: 17; Kelly, 2016: 180). Başlangıçta Kraliyet Coğrafya Derneği’ne verilen bir söylev olarak tarihe geçmiştir. Mackinder, tezini gelecekte deniz gücünün bir kara gücü tarafından yenilgiye uğratılması olasılığı üzerine inşa etmiştir (Sloan, 2017: 50). 20. yüzyıl Kolomb Çağı’nda (1904-1942) deniz güçlerinin, Avrasya Kalpgâh’ında merkezlenmiş bir kara gücünün tehdidiyle karşı karşıya kalacağını ön görmüştür. Teorisinin ilk versiyonun başlığının önerdiği gibi bu bölge yani Avrasya, tarihin coğrafi eksenini (Şekil1.) olarak tanımlanmıştır (Karabulut, 2005: 54, 56; Sloan, 2017: 51).

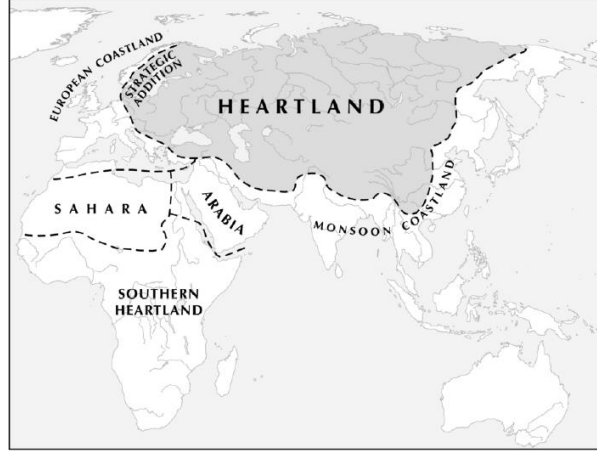
Mackinder jeopolitiği, tarihsel değişimi açıklama yeteneği göstermesi bakımından önemli olmuştur. Böylece coğrafi ortamın siyasi sonuçları nasıl şekillendirdiğine dair bir anlayış hâkim olmuştur. Mackinder, yeni teknolojinin siyasi etkilerine dair bir anlayış geliştirerek siyasi tarihi coğrafi kalıplarla harmanlamıştır. Böylece teknolojinin neden olduğu bir değişimin kara gücünü nasıl destekleyeceğine dair bir teori geliştirmiştir. Bunun, Avrasya kara kütesinin İç Hilali (Inner Crescent) dediği yerde bulunan devletler için siyasi ve stratejik sonuçları olacağını ön görmüştür. Kısaca güç dengesinin pivot devlet lehine (Avrasya’nın kara gücüne) geçeceğini savunmuştur (Cohen, 2015: 17, 18; Kelly, 2016: 54, 89; Sloan, 2017: 42, 47, 51, 52).

Demiryolları, Avrupa ve Asya'nın geniş iç alanlarını ve kaynaklarını birbirine ulaştırmada, marjinal topraklarda (İç Hilal-Inner Crescent) genişlemesine imkân tanımada ve daha savunmasız kıyı bölgelerini (Kenar Kuşak-Rimland) araştırmak için silah ve adam taşımada kolaylık sağlamıştır. Mackinder'a göre, bu teknoloji sayesinde kara gücü kenar kuşağa ulaşmakta, filo inşası için geniş kıtasal kaynaklara sahip olmakta ve Heartland (anakara) gücünün deniz üslerini genişletmektedir. Bu sayede rakip deniz güçlerinin dengelenmesiyle amfibik güç elde edilerek, dünya imparatorluğunun ortaya çıkacağını savunmuştur (Cohen, 2015: 19, 20; Karabulut, 2005: 55, 56; Kelly, 2016: 93, 144; Sloan, 2017: 45-56).



**Şekil 2:** Mackiner'in 1904 "Tarihin Coğrafi Pivotu" Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 18).

1919'da Mackinder ünlü Heartland (Kalpgâh) teorisinin ikinci bir versiyonunu üretmiştir. *Demokratik İdealler ve Gerçekler* (1919) adlı kitabında artık "Heartland (Kalpgâh)" terimini kullanmıştır. Kara taşımacılığındaki ilerlemeleri, nüfus artışlarını ve sanayileşmeyi hesaba katarak, tarihin coğrafi eksenini Baltık'tan Karadeniz'e kadar Doğu Avrupa'yı içine alarak Avrasya haritası (Şekil 2) olarak genişletmiştir. Bu ikinci versiyon, onun "Doğu Avrupa'ya hükmeden Kalpgâh'a hükmeder, Kalpgâh'a hükmeden Dünya Adasına hükmeder ve Dünya Adasına hükmeden dünyaya hükmeder" şeklindeki ünlü özdeyişinin temeli oluşturmuştur (Cohen, 2015: 19; Karabulut, 2005: 57; Sloan, 2017: 54).



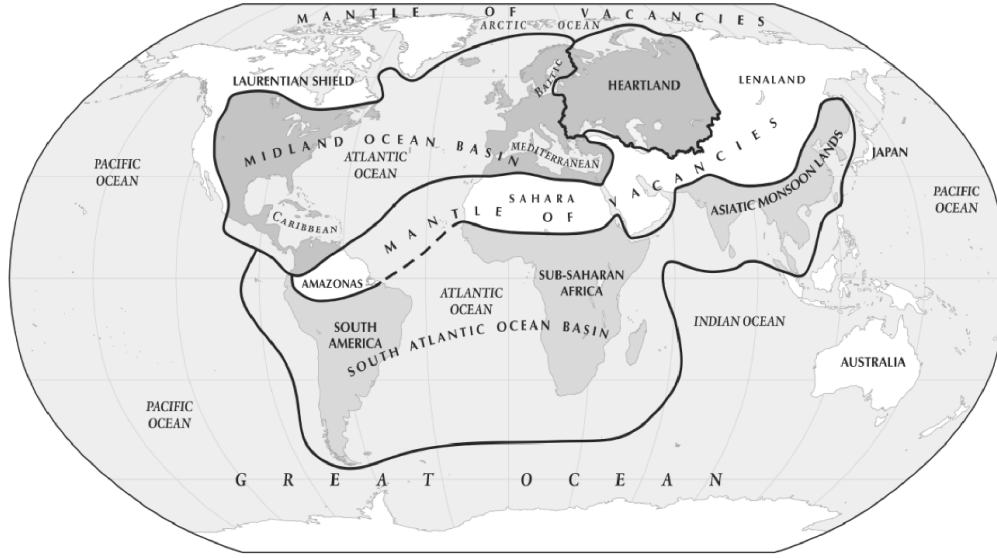
**Şekil 3:** Mackinder’ın 1919 “Demokratik İdealler ve Gerçekler” Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 20).

Mackinder, denge kavramına olan bağlılığını bu versiyonda da sürdürmüştür. Versay’daki barış yapıcılara seslenmiş, coğrafi ve demografik büyüklüğe sahip Almanya’nın emellerinin kontrol altında tutması çağrısında bulunmuştur (Hasanov, 2012: 70; Sloan, 2017: 52). Bu amaçla Doğu Avrupa’da Alman ve Slav sorununu nihai olarak ortadan kaldırmak için bir “dengenin sağlanmasının” önemini vurgulamıştır. İngiliz Hükümeti’nin yeni kurulan Polonya devletini desteklemesi gerektiğini savunarak, eğer bu yapılmazsa Çarlık Rusya’nın, yayılcılığa meyilli ve dünya demokrasileri için rahatsız edici bir komşu olacağını savunmuştur. Kısacası Mackinder, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan düzende, Kuzey Atlantik ile Asya’nın anakara güçleri arasında jeopolitik olarak dengeli bir dünya öngörmüştür (Sloan, 2013: 27; Sloan, 2017: 54). Mackinder, Heartland (Kalpgâh) tezinde önemli bir yere sahip olan Doğu Avrupa bölgesinde, her biri gerçek bağımsızlığına sahip küçük devletler çıkmasının sağlanması önermiştir. Bu nedenle kendisi de 1916’da Sırp Cemiyeti’nin kurulmasına yardım etmiştir. Sonuç olarak Sırp Cemiyeti, ileride Yugoslavya olarak adlandırılacak devlet fikrini destekleyen bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır. Eylül 1916’da bir gazete makalesinde Sırbistan’ın Bosna ve Hersek, Slovenya ve Hırvatistan’ı birleştireceğini savunmuştur. Bu tezinin tarihte gerçekleşmesi Mackinder jeopolitiğinin tarihteki önemini ortaya koymaktadır (Sloan, 2013: 24, 25).

Sloan (2017: 52-54)’a göre, Mackinder’ın 1919 tarihli yaklaşımından çıkan kalıcı bir önerme varsa, o da “coğrafyanın savaş stratejisine boyun eğmesini istemiyorsanız, barış stratejisinin temelini oluşturmasını sağlayın” şeklinde ifade edilmiştir. *Demokratik İdealler ve Gerçekler* adlı eserinin yayınlanmasının ardından

Mackinder, diğer teknoloji türlerindeki değişikliklerin etkilerine dikkat çekmeye devam etmiştir. “İster gazete ister film aracılığıyla olsun, dünyanın öbür ucundaki bir adam bu taraftaki bir milyon kişiye konuşabilir veya yüzünü buruşturabilir” diyerek, teknolojinin insanlık için çok önemli bir güç olduğunu belirtmiştir. Günümüzde de dijital jeopolitik (jeopolitik 2.0) bu alanın önemini ortaya koymaktadır.

Heartland teorisinin son versiyonu 1943’te Mackinder 82 yaşındayken, Amerikan Foreign Affairs dergisinin editörü Hamilton Fish’in, Mackinder’dan Heartland (Kalpgâh) kavramının “modern savaş koşulları altında önemini yitirip yitirmediğini” düşünmesini istemesiyle ortaya çıkmıştır (Sloan, 2017: 55). Bu düşünceler *Foreign Affairs*’da *Değişen Dünya ve Barışın Kazanılması* (1943) başlıklı bir makalede özetlenmiştir. Mackinder diğer versiyonlarda farklı olarak bu jeopolitik versiyonda ifade ettiklerini harita ile görselleştirmemiştir. Ancak ifade ettiklerini içeren bir harita (Şekil 3) daha sonra tasarlanmıştır (Sloan, 2017: 55, 78).

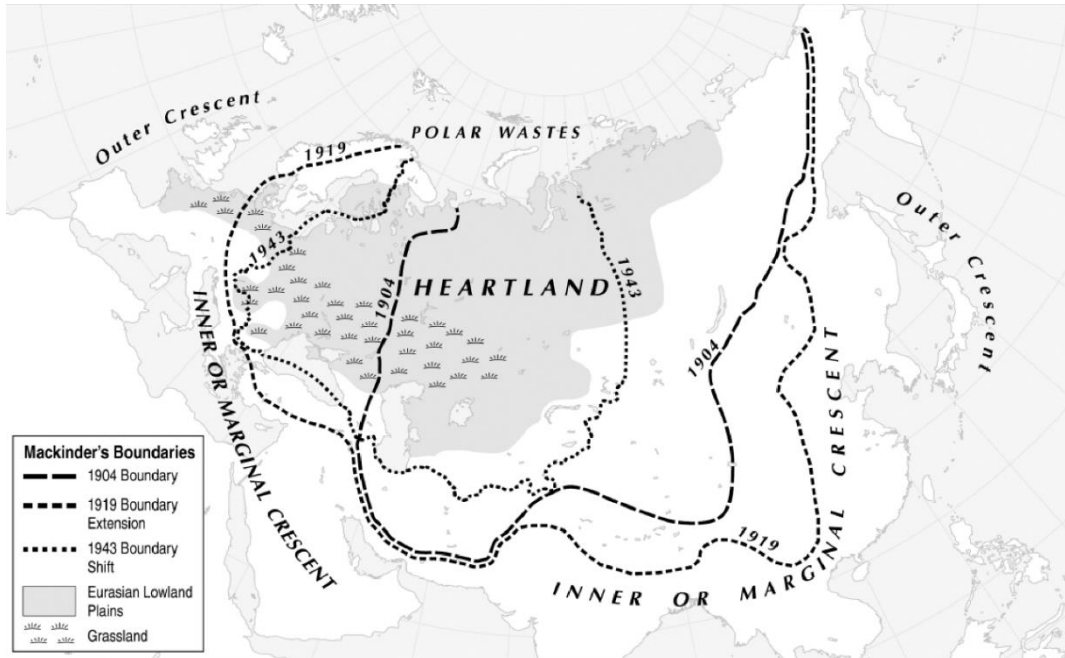


**Şekil 4:** Mackinder’in 1943 “Değişen Dünya ve Barışın Kazanılması” Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 21).

Mackinder 1943 versiyonunda net bir jeopolitik vizyon sunmuştur. 1904 tarihli makalede yalnızca bir kez kullanılan “Heartland” kavramı, Mackinder tarafından bu üçüncü versiyonunda öne çıkarılmıştır. Ayrıca kavram tanımlayıcı olmaktansa teknik bir terim olarak kullanılmıştır (Sloan, 2017: 55, 160). 1904 versiyonunda “pivot alanı” tanımlarken, 1943’e gelindiğinde, Heartland (Kalpgâh)’ın geniş potansiyelinin hızla büyüdüğü (Şekil 4.) belirtilmiştir (Sloan, 2013: 3, 32). Mackinder’in *Tarihin Coğrafi*

*Ekseni* (1904) tezinde öngördüğü ve jeopolitik düşüncesinin temelini oluşturan üç toplu değişkenden yalnızca biri olan ulaşım teknolojisindeki değişiklikler gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesi ve yeni hammadde kaynaklarına erişimin artmasıyla diğer iki değişken Mackinder'ın üçüncü jeopolitik analizine dahil edilmiştir (Şekil 5) (Dolman, 2013: 90; Sloan, 2017: 43).

Mackinder, deniz güçlerinin hakimiyetine yönelik bir değil iki tehdit görmüştür. İlki hem bir kara gücü hem de bir deniz gücü olarak amfibik yapıyla tehdit oluşturacak ve kontrol edilmesi gereken Almanya ve diğer tehdit ise dünyanın en büyük kara gücü olan 'Heartland' yani dünyadaki en büyük doğal kaleye sahip Sovyetler Birliği olarak belirlenmiştir (Sloan, 2013: 32, 34). Ayrıca Mackinder Fransa, İngiltere, ABD ve Kanada'nın birlikte oluşturduğu üç ayaklı Midland Okyanusu olarak adlandırdığı yeni bir jeopolitik kavram ortaya atmıştır. Midland Okyanusu güçleri amfibik (hem kara hem de deniz odaklı) güce sahip olarak tanımlanmıştır. Burada amfibik güç; deniz gücünün kara gücünden gelen tehdidi dengelemek, gücünü karaya yansıtması olarak belirlenmiştir. Nitekim 1943'te Mackinder tarafından öngörülen bu yapı 1949'da yani Mackinder'ın jeopolitik yaklaşımından altı yıl sonra NATO ittifakı olarak ortaya çıkmıştır (Sloan, 2017: 56, 126).



**Şekil 5:** Mackinder Jeopolitiğinde Değişen Heartland Sınırları (1904, 1919 ve 1943) (Cohen, 2015).

Mackinder'ın kendisinin ifade ettiği gibi “her yüzyılın kendi coğrafi perspektifi vardır” (Sloan, 2017: 53). Elbette 21. yüzyıl da beraberinde yeni coğrafi perspektifler ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda Heartland teorisinin günümüzde artık jeopolitik bir faydasının olmadığına yönelik görüşler olabilir, ancak Heartland (Kalpgâh) teorisi 21. yüzyılda üç analitik yönü ile etkisini sürdürmektedir. İlk olarak Mackinder'ın, dünya hâkimiyeti fikrinin geçerli bir siyasi amaç olduğu kapalı bir uluslararası devlet sisteminin varlığı 21. yüzyılda devam etmiştir. Bu sistemdeki gibi ulaştırma ve silah teknolojisinde devam eden değişiklikler devletler arası ilişkileri olduğundan daha yoğun ve karmaşık hale getirmiştir. İkincisi, Mackinder Heartland (Kalpgâh) teorisi aracılığıyla 21. yüzyılın coğrafi perspektifini özetlemek için yararlanılabilen teorik bir miras bırakmıştır. Son olarak, Mackinder'ın fikirleri genellikle çevresel kararlılıkla ilişkilendirilmiştir. Siyasi örgütlenme ve insan gücünün mevcudiyeti (sayısı, verimliliği ve yetenekleri ile) de bir o kadar önemli olmuştur. Bu nedenle, Mackinder'ın 1904'deki ilk jeopolitik tezinden 1943'teki tezine kadar geçen 39 yıllık süre içinde geliştirdiği jeopolitik bakış açısı belirli bir zamanda ve belirli bir coğrafi referans çerçevesinde var olan jeopolitiğin bir resmini temsil etmiştir (Sloan, 2013: 36).

Amiral Alfred T. Mahan (1849'dan 1914'e kadar) bir deniz tarihçisi olarak bilinmektedir. Mahan'a göre, kuzey yarımküre dünya gücünün anahtarını; Avrasya da en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Mahan'ın bakış açısı Avrasya merkezli olmuştur. Rusya'yı, konumu gereği saldırıya uğraması mümkün olmayan ve baskın Avrasya kara gücü olarak tanımlamıştır. Ancak deniz gücünün hareketinin kara gücünden daha üstün olduğunu savunan Mahan, Rusya'nın karayla çevrili konumunun onu dezavantajlı hale getirdiğini de savunmuştur. Ona göre, dünya hâkimiyeti “Avrasya'nın çevrelenmesini sağlayacak ABD, İngiltere, Almanya ve Japonya'yı içeren bir ittifakın gücü tarafından sağlanabilir.” Bu sayede Rusya ve Çin'e karşı ortak bir güç ittifakı kurulabileceğini öngörmüştür (Bilgiç, 2016: 2, 6; Cohen, 2015: 23; Chapman, 2018: 13; Hasanov, 2012: 74; Sloan, 2017: 197-201). Düşünceleri ABD dış politikasını şekillendirmiştir ve bu sayede izolasyonculuğa son verilmiştir. ABD'nin Mahan'ın jeopolitik düşüncesine önem vermesiyle, Roosevelt yönetimi geniş bir donanma kurmak için girişimlerde bulunmuştur (Bilgiç, 2016: 1; Cohen, 2015: 23; Chapman, 2018: 10; Sloan, 2017: 130, 202).



Amerikalı coğrafyacı Isaiah Bowman (1878'den 1949'a kadar) jeopolitik literatürüne kuramsal bir katkıda bulunmasa da W. Wilson'ın öngördüğü yeni dünya düzenini şekillendiren politika yapımında önemli katkıları olmuştur. Deniz hâkimiyeti ve güvenliği için ABD'nin deniz gücü olarak Birleşik Krallık ile beraber Alman tehdidini engellemesi gerektiğine dair sorumluluk almasını savunmuştur (Cohen, 2015: 23, 24; Chapman, 2018: 10; Hasanov, 2012: 87). Bowman'ın yeni bir dünya fikri, esasen, belirli milletlerin egemen çıkarlarına dayalı ve koordineli uluslararası eylem (birlikler yoluyla) ihtiyacına daha fazla dikkat çeken bir düzeni savunmuştur (Hasanov, 2012: 88; Sloan, 2017: 121).

“Jeopolitik” terimini 1899'da kavramsal olarak kullanan siyaset bilimci Rudolf Kjellen (1864'den 1922'ye kadar), Ratzel'in organik devlet anlayışını benimsemiştir. Bu nedenle Almanya'nın büyük bir güç olarak ortaya çıkmasını kaçınılmaz görmüştür. Kjellen; ekonomik, askeri, kültürel ve politik güç disiplinlerini jeopolitik disiplini içinde ele almıştır. Bu organik yaklaşım, Kjellen'in siyasi süreçlerin mekânsal olarak belirlendiği doktrini benimsemesine yol açmıştır (Sloan, 2017: 18, 138).

Alman jeopolitiği, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisine tepki olarak, kaybedilen toprakları ve gücünü geri almak amacı taşımıştır. Karl Haushofer ve meslektaşlarının Münih Üniversitesi'nde *Jeopolitik Dergisi* (1924-1939) ve Jeopolitik Enstitüsü'nü kurdukları dönemde Almanya Bismarck'ın politikalarıyla şekillenen toplumsal bütünlüğün parçalandığı, işsizliğin ciddi boyutlara ulaştığı ve enflasyonun yükseldiği bir dönemi yaşamıştır. Siyasi coğrafyacı olan eski ordu komutanı Karl Haushofer'in (1869'den 1946'ya kadar) liderliğini yaptığı Alman jeopolitik düşünürler grubunun (Otto Maull, Erich Obst, Ewald Banse, Richard Hennig, Colin Ross, Albrecht Haushofer) jeopolitik yaklaşımı esas olarak Kjellen, Ratzel ve Mackinder'in görüşlerine dayanmıştır. Alman Jeopolitik okulunun yöneticisi K. Haushofer ve meslektaşları jeopolitiği Almanya'nın savaş sonrası karşılaştığı güçlüklerin çoğuna bir çözüm olarak görmüştür (Cohen, 2015: 24-26; İşcan, 2004: 62, 66; Kelly, 2016: 45, 50, 51; Sloan, 2017: 137, 138). Haushofer'in “yöntemi en iyi olan son savaşta kazanacaktır” şeklindeki sözü, sadece bu teorik çerçeveye mükemmel bir şekilde uymakla kalmaz, aynı zamanda pratik uygulamanın fiilen ilerlediği çizgiyi de göstermektedir (Cahnman, 1943: 59). Haushofer, Jeopolitik Enstitüsü'nde, dünyadaki her ülkede, her yerde ve hemen hemen her şey ve herkes hakkında dosya tutmuştur.

Sosyal ve politik olayların jeopolitiğini genel okuyucu için anlaşılır kılmayı amaçlamış ve “düşündürücü haritalar” kullanmıştır (Cahnman, 1943: 59).

Kjellen, Ratzel aracılığıyla bölgesel genişleme için bir gerekçe öne süren teorik bir temel bulmuştur. Lebensraum (yaşam alanı) olarak adlandırılan bu teoride devletin bekasını, iki kavram olan raum (bölge) ve lage (konum) kavramlarının etkileşimine dayandırmıştır (Cohen, 2015: 25; Kelly, 2016: 49, 50). Organik varlıklar olarak devletler, lebensraumuna (yaşam alanına) tabi olmuştur. Başarılı devletler mekânsal olarak büyümüş ve böylece acımasız bir uluslararası sistemde hayatta kalmak için güçlerini ve topraklarla da zenginliklerini artırmıştır. Kjellen, bu yeni bilimin çalışmasına jeopolitik adını vermiştir (Kelly, 2016: 49, 50). Haushofer’in jeopolitik yaklaşımında lebensraum (yaşam alanı) çatışma ve topyekûn savaş doktrinleri için slogan olarak kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan Almanya’nın batısına ve doğusuna doğru genişlemesi organik bir büyüme olarak kaçınılmaz görülmüştür. Bu yaklaşımda “Dünya Adası üzerinde hâkimiyet kazanmak için Almanya’nın karasal güç SSCB’ye hâkim olması ve İngiliz deniz gücünü yok etmesi gerektiği” belirtilmiştir (Ayvaz ve Ramadhan, 2021: 78; Cohen, 2015: 25; Kelly, 2016: 50). Bu istekte Mackinder’ın kara hâkimiyet teorisinde Avrasya’ya verdiği önemin büyük etkisi olmuştur (Ayvaz ve Ramadhan, 2021). Ayrıca büyük stratejiye doğru bir hareketle Almanya, Rusya, Çin ve Japonya arasındaki ittifakın hâkim olduğu bir Avrasya bölgesi kurulmasını savunmuştur. Ancak Almanya eninde sonunda, tek mutlak güç kabul edilmiştir (Cohen, 2015: 25; Kelly, 2016: 51). Nitekim bu görüş 1939’daki Alman-Sovyet paktında uygulanmıştır, ancak Hitler’in daha sonra Sovyetler Birliği’ni de işgal etmesiyle tartışmalı hale gelmiştir. Alman jeopolitik okulunda jeopolitik yaklaşımlar ulusal ve emperyalist amaçları yerine getirmek için tasarlanmıştır. Alman jeopolitiğindeki “blut und boden” (kan ve toprak) ve “rasse und raum” (ırk ve mekân) gibi doktrinler dünya tarihine kazınan yıkıcı savaşlar, Yahudi Soykırımı ve milyonlarca Slav halkının öldürülmesine neden olan Nazi rejiminin ideolojisini oluşturmuştur (Cohen, 2015: 26).

Haushofer’in jeopolitik düşüncelerinin bu Nazi jeopolitiğinin oluşumunda etkisi olmuştur (Toal, 2005: 35, 36; Kelly, 2016: 51; Sloan, 2017: 138). Haushofer, Birinci Dünya Savaşı’ndaki yaveri ve öğrencisi olan Rudolf Hess aracılığıyla Hitler ile temas kurmuş ve 1938’de Münih’te Hitler’e tavsiyelerde bulunmuştur. Haushofer’in doktrinlerinin çoğu, özellikle lebensraum (yaşam alanı), Adolf Hitler’in *Kavgam*

kitabına dâhil edilmiştir. Literatürde genel olarak Haushofer'in jeopolitiğe kazandırdığı yaklaşımları değil, Hitler ve faşizmle olan bağı eleştirilmiştir ve bu çağdaş jeopolitiğin meşruiyetine zarar vermiştir (Toal, 2005: 35-38; Kelly, 2016: 51, 52; Sloan, 2017: 77, 131, 132). Cahnman (1943: 55)'a göre jeopolitik yaklaşımdaki tüm düşünürlerin öne sürdüğü kuramlar neticesinde jeopolitik literatürüne hâkim olan temel kavramlar kesinlikle Alman Jeopolitik okuluna özgü değildir. Çünkü Alman Jeopolitiğinin önde gelen isimlerinden Karl Haushofer eserlerinde, aralarında Mackinder'ın da bulunduğu birçok İngiliz ve Amerikalı jeopolitik düşünürden alıntılar yapmıştır.

Amerikalı akademik coğrafyacıların çoğu, jeopolitiğin Alman Nazi yayılcılığıyla, etnik temizlikle ilişkisi nedeniyle jeopolitiği şiddetle reddetmiştir. Bu da jeopolitik çalışmalarını sürdürme konusunda genel bir isteksizliğe yol açmıştır. Amerikalı Nicholas Spykman böylesi bir dönemde bu alanda çalışan birkaç kişiden biri olmuştur ve 20. yüzyılın en önemli jeopolitik düşünürlerinden biri olarak bilinmektedir. Spykman "Rimland (Kenar Kuşak)" teorisi ile ABD'yi Almanya'nın dünya hâkimiyeti tehlikesine karşı uyarmak istemiştir. Spykman'ın jeopolitik görüşleri Mahan ve Mackinder'dan etkilenmiştir. Spykman'ın Rimland (Kenar Kuşak) dediği bölge Mackinder'ın iç ya da kenar hilal dediği bölgeye karşılık gelmektedir (Cohen, 2015: 26, Sloan, 2017: 47). Spykman Rimland (Kenar Kuşak) teorisinde Avrasya kıyı bölgelerinin (deniz Avrupası, Orta Doğu, Hindistan, Güneydoğu Asya ve Çin dâhil) nüfusları, zengin kaynakları ve iç deniz yollarının kullanımı nedeniyle dünya kontrolünün anahtar noktası olduğunu savunmuştur. *Barışın Coğrafyası* (1944) eserinde, jeopolitik amacını Rimland bölgesinde tek bir gücün kalıcı siyasi üstünlük kazanmasını engellemek olarak belirtmiştir. Ardından teorisini "Rimland (Kenar Kuşak)'ı kim kontrol ederse, Avrasya'yı o yönetir; Avrasya'yı yöneten, Dünya'nın kaderini kontrol eder" diyerek geliştirmiştir (Cohen, 2015: 26; Sloan, 2017: 46, 47). Sloan (2017: 47, 48), Spykman'ın jeopolitik analizinin bir sonraki adımının ona büyük itibar kazandırdığını söylemiştir. Spykman'a göre Sovyetler Birliği'nin günümüze kadar ulaşan jeopolitik ve jeostratejik hedefi, kendisini çevreleyen sınır devletlerin gücünü zayıflatmak ve okyanusa, denizlere ulaşmaya çalışmak olmuştur. Ancak coğrafya ve deniz gücü onu ısrarla engellemiştir. Avrasya kıtasındaki bir güç dengesinin geleceği için amfibik (hem karada hem denizde) bir güç edinilmesi ve bu gücün sürdürülmesi gereken kilit yetenek olduğunu ileri sürmüştür.

Hava gücünün öneminin anlaşılmasıyla jeopolitik düşünce üzerinde de etkisi artmış ve buna yönelik görüşler ortaya çıkmıştır. İlk olarak 1942’de George Renner, hava gücünün Avrasya’nın Kalpgâhını, kuzey yarımkürede yeni ve genişletilmiş bir Kalpgâh oluşturmak için kullanılabileceğini öne sürmüştür. Renner genişleyen Kalpgâhla gücün artacağını ve kutup bölgesi boyunca hava, deniz ve kara yollarının avantajlarına da sahip olunacağını öngörmüştür. Bu nedenle, dünyanın en önemli hareket alanı olarak Kuzey Kutbu belirlenmiş, dolayısıyla burası Kalpgâhın ve dünyanın kontrolünün anahtar noktası olarak tanımlanmıştır. Alexander De Seversky ise hava üstünlüğünün ve onunla birlikte kuzey yarımküredeki alanının kontrolünün, topyekûn hava savaşı yoluyla tek bir güç tarafından elde edileceğini savunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, SSCB ve belki de Birleşik Krallık bu büyük tek güç olma potansiyeline sahip ülkeler olarak belirlenmiştir. Hava gücünün, kara ve deniz hareket kabiliyetine üçüncü bir boyut ekmediğini ve bu kanalların her birine tamamlayıcı bir boyut kattığını savunanlar da olmuştur. Örneğin NATO içerisinde İngiliz stratejist ve hava kuvvetleri mareşali Sir John Slessor, topyekûn savaşa karşı “caydırıcı bir güç” olarak hava gücünün rolünün deniz veya karadaki kuvvetleri desteklemek olduğu sonucuna varmıştır (Cohen, 2015: 27, 28).

Amerika Birleşik Devletleri’nin son dünya savaşından bu yana stratejik politikaları, tutarlı bir şekilde Avrasya’nın Amerika’ya ilerlemesine karşı, Amerikan güvenliğini sağlamanın en iyi yolu olarak Avrasya devletlerini ‘dengeleme’ vurgusuna dayanmıştır. George Kennan, bu yaklaşımını ve çevreleme teorisini öne sürmüştür. Bununla birlikte, temel fikirler ilk olarak H. Mackinder’in Heartland (Kalpgâh) ve N. Spykman’ın Rimland (Kenar Kuşak) teorilerinden yola çıkmıştır. Kennan jeopolitik görüşünü “Britanya için olduğu gibi bizim içinde Avrasya kıtasının tamamına tek bir kıtasal kara gücünün hâkim olmaması önemlidir” şeklinde ifade etmiştir. Bu amaçla Avrasya kara gücünün Rimland (Kenar Kuşak) bölgesinde üstünlük sağlanması ve kara gücünün deniz gücüne dönüşmesi de engellenmiştir (Kelly, 2016: 54).

1979’da Henry Kissinger’in jeopolitik yaklaşımında klasik jeopolitik terimler kullanılmıyorsa “denge” ve “güç” terimlerinden yola çıkılmıştır. Kissinger’in perspektifine göre, stratejik Rimland (Kenar Kuşak) bölgelerinde Rus etkisine direnecek bölgesel dengeler kurulması ve bu tür tehditlerin olmadığı yerlerde Amerikan gücünün azaltılması üzerine bir jeopolitik yaklaşım benimsenmiştir. Amerikalı jeopolitik düşünürlerin bu görüşleri neticesinde Rimland (Kenar Kuşak)

teorisi Amerikan Soğuk Savaş stratejisi olarak kullanılmıştır. Özellikle Batı Avrupa, Basra Körfezi, Kore ve Japonya’da ve bir Rimland (Kenar Kuşak) tehdidinin ortaya çıkabileceği her yerde üsler, birlikler ve ittifaklarla Avrasya’ya agresif bir şekilde müdahale etmek amaçlanmıştır (Kelly, 2016: 38, 47, 54). Soğuk Savaş’ın başlamasıyla Batı’nın jeopolitiğe olan ilgisi yeniden canlanmıştır. Amerikan Soğuk Savaş düşünürlerinin jeopolitiği, Sovyetler Birliği ve uluslararası komünizme karşı koymayı amaçlayan ulusal bir politikanın temeli olarak benimsemiştir (Cohen, 2015: 28). Soğuk Savaş jeopolitiği veya sınırlama jeopolitiği olarak da adlandırılan bu dönemde klasik jeopolitiğin geleneksel kavramlarının dışında, sınırlama, domino teorisi, güç dengesi gibi siyasi ve stratejik kavramlar jeopolitik sözlüğüne kazandırılmıştır. Bu bağlamda Mackinder’in Heartland teorisi yol gösterici bir rol oynamıştır (Cohen, 2015: 28).

ABD Dışişleri Bakanlığı politika planlama ekibinin üyesi olan George Kennan tarafından Sovyet yayılcılığına karşı uyarılarda bulunulmuş ve çevreleme fikri desteklenmiştir, öte yandan Winston Churchill’in 1946’da yaptığı konuşmada “Demir Perde” tabiri kullanılarak Sovyetler Birliği’nin yayılcı eğilimleri engellenmek istenmiştir. ABD Başkanı Truman 1947’de Truman Doktrini ile bu sınırlama ideolojisinin resmileştirilmesi adımlarını atılmıştır. Daha sonraki dönemde sınırlama jeopolitiğini Dean Acheson, Paul Nitze, John Foster Dulles, Dwight Eisenhower, Walt Rostow, Maxwell Taylor, Henry Kissinger, Richard Nixon, Zbigniew Brzezinski ve Alexander Haig gibi isimler de desteklemiştir. Böylece sınırlama jeopolitiği Amerikan dış politikasının temel taşı haline gelmiştir (Cohen, 2015: 29). Bir başka Amerikan popüler jeopolitik düşüncesi olan “domino teorisi” 1947’de William Bullitt tarafından önerilmiştir. Bullitt, Sovyet Komünist gücünün domino etkisi ile Çin üzerinden Güneydoğu Asya’ya yayılabileceğini öngörmüştür (Cohen, 2015: 29). Kennedy ve Nixon yönetimleri tarafından da benimsenen domino teorisi Güneydoğu Asya’nın geri kalanını “kurtarmak” için bir önlem olarak Amerika’nın Vietnam müdahalesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca “domino teorisi” ile hammadde ve pazar kaynaklarını korumak, yeni yerler elde etmek ve Batı çevreleme politikasının Güneydoğu Asya ve Ortadoğu’nun jeopolitiğin paramparça kuşaklarının da ötesinde Afrika Boynuzu, Sahra Altı Afrika, Orta Amerika ve Küba, Güney Amerika ve Güney Asya’ya genişletilmesi amaçlanmıştır. NATO’nun 1998-99’daki Yugoslavya operasyonunda ve G. W. Bush yönetiminin Saddam Hüseyin’i devirme girişiminde de “domino teorisi” (terim olarak resmen kullanılsa da) jeopolitik yaklaşımı uygulanmıştır. Örneğin, Yugoslavya’da

da Kosovalı Arnavut irredantizminin (birleşme fikrinin) Makedonya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'a domino etkisi ile yayılması tehdidi söz konusu olmuştur (Cohen, 2015: 29).

Soğuk Savaş jeopolitiğine hâkim olan diğer bir kavram da Kissinger'ın savunduğu ve dünyanın tüm sorumlu yerlerini/bölgelerini Sovyetler Birliği'ne bağladığı bir "bağlantı" veya "ağ teorisi" jeopolitiğine dayanmaktadır. Amerika'nın buna müdahale edebilecek bir süper güç olduğunu savunan Kissinger bu jeopolitik yaklaşımı "güç dengesi" olarak adlandırılmıştır. Kissinger dış politika reçetesini, ABD'nin kendisine karşı başkalarıyla birleşecek bölgesel veya küresel güçlerin ortaya çıkmasını engellemek olarak belirlemiştir. Bir diğer önemli isim Zbigniew Brzezinski'nin jeopolitik dünya görüşü, "Büyük Satranç Tahtası Teorisi" olarak da adlandırılan, Avrasya kara gücü ile deniz gücü arasındaki mücadeleye dayanmaktadır. Büyük Satranç Tahtası jeopolitiğinde, Avrasya'yı kontrol altına almanın ve Sovyetlerin dünya egemenliğini kazanmasını engellemenin anahtarı, ABD'nin en büyük aktör olması ve diğer temel devletleri kontrolü altına alması olarak belirlenmiştir (Ayvaz ve Ramadhan, 2021: 75, 78; Cohen, 2015: 32). Brzezinski'nin kilit noktalar olarak da belirttiği "temel devletler" ekonomik ve askeri olarak etkili olabilecekleri coğrafi ve jeostratejik konumlarına göre belirlenmiştir. Büyük Satranç Tahtası teorisindeki bu kilit noktalar coğrafi olarak Batı (veya Avrupa), Güney (Orta Doğu ve Orta Asya) ve Doğu (Çin ve Japonya) olarak belirlenmiştir (Cohen, 2015: 32). Ayvaz ve Ramadhan (2021: 80)'a göre, 2010 sonrası Çin'in yükselen bir aktör olarak ön plana çıkması ve devamında "Kuşak-Yol Projesiyle" Avrasya'nın jeopolitiği yeniden önemli bir merkez haline gelmiştir. Böylece ABD ve Rusya rekabetinden sonra Çin de Avrasya jeopolitik rekabetine dahil olmuştur.

Soğuk Savaş dönemi sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeninde bir dizi yeni jeopolitik yaklaşım üretilmiştir. Örneğin Francis Fukuyama, Batı liberal demokrasisi ve serbest piyasa ekonomisinin zafer kazandığı evrensel bir homojen düzende coğrafi farklılıklar ve dolayısıyla jeopolitik yaklaşımın çok az rolü olacağını savunmuştur. Ayrıca Fukuyama gelecekte dünyanın büyük bölümünde, özellikle Rusya ve Çin'de otoriter rejimlerin güçleneceğini ve ABD'nin bunu engelleyemeyeceğini teori haline getirmiştir (Fukuyama, 2015). Robert Kaplan'ın anarşi jeopolitiğinde ise, dünya zengin kuzey ve fakir güney olarak bölünmüştür. Fakir güneyin özellikle Afrika'nın, anarşi ve kaosa mahkûm olduğunu, otokrasinin yayılması

ve katı İslami görüşlerin karşısında duracak güce ancak ABD'nin sahip olduğunu savunmuştur (Cohen, 2015: 31, 32). Bununla birlikte genel olarak Soğuk Savaş sonrası jeopolitik düşünürler, Rusya'nın batısındaki Heartland (Kalpgâh) konumunu zayıflatmak için Batılı güçlerin Orta ve Doğu Avrupa'da güçlerini yansıtma planlarını, Ukrayna ve Karadeniz'i Batı yörüngesine çekmeyi ve Çin'i Rusya'ya karşı güçlendirmeyi istemiştir. Aynı zamanda ABD ve Japonya ittifakıyla da Çin çevrelenmek istenmiş; Kafkasya ve Orta Asya'ya nüfuz etmeyi amaçlayan stratejiler geliştirmiştir. Amaç, Rusya'nın "yakın çevre"sindeki devletler üzerinde yeniden stratejik kontrol sağlamak ve Rusya'nın Çin ve İran ile Avrasya'da ABD karşıtı bir ittifaka katılmasını engellemektir (Cohen, 2015: 32).

Samuel Huntington'ın jeopolitiği "diğer aktörlere karşı Batı" olarak formüle edilmiştir, gücün diğer medeniyetleri bölerek ve dünya sahnesinde oyun oynayarak sürdürülebileceğini savunmuştur. Huntington ise, dünyadaki büyük bölünmelerin kültürel ve medeniyet eksenli fay hatları ve savaş hatlarıyla ayrılacağını savunmuştur. Bu nedenle dünyayı Batılı, Konfüçyüsçü, Japon, İslam, Hindu, Slav Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika uygarlıklarına bölmüştür. Ayrıca dünyadaki göçlerin ve modernleşmenin bu kültürel fay hatlarını değiştirmeyeceğini varsaymıştır (Cohen, 2015: 32, 439; Huntington, 2013: 53-58; Kelly, 2016: 100).

Jeopolitik yaklaşımın küresel kapitalizmin yozlaşmış bir aracı olarak benimsenmesiyle klasik jeopolitiğe yönelik eleştirel yaklaşım geliştirilmiştir. Bu eleştirel jeopolitik, günümüzde jeopolitik çalışmanın ve uygulamaların tasvirini sağlarken, klasik jeopolitiğe de ışık tutmaktadır. Toal eleştirel jeopolitiğin kurucusu olarak bilinmektedir. John Agnew, Simon Dalby, Yves Lacoste gibi isimler de önde gelen eleştirel jeopolitik düşünürlerdir (Karabulut, 2005: 83; Mäkinen, 2014, 89). Kelly (2016: 47) jeopolitiği yaptığı eleştirel yaklaşımla "emperyalist güçlerin zengin devletlerinin utanç verici çıkarlarını ilerletmek için kullandığı bir tesis" olarak tanımlanmıştır. Bu radikal duruşta zayıflara karşı, güce susamış bir saldırganlık olduğunu öne sürmüştür. Toal'e göre "eleştirel jeopolitiğin amacı büyük jeopolitik planlarda yer alan güç oyunlarını ortaya çıkarmaktır" (Kelly, 2016: 46).

## 1.2. Rus Jeopolitik Yaklaşımı

Bugün Rusya'nın jeopolitik konumu ve ülkenin büyüklüğü küresel siyaset ve uluslararası ilişkiler açısından oldukça önemli görülmektedir. Rusya, on yedi milyon km<sup>2</sup>'yi aşan ve on bir zaman dilimini kapsayan dünyanın en büyük ülkesi konumundadır. Batıda Baltık Denizi, güneyde Karadeniz ve Hazar Denizi, kuzeyde Kuzey Buz Denizi ve doğuda Pasifik Okyanusu ile komşudur (Sotirović, 2020: 3). Rusya hem Avrupa hem de Asya ülkesidir ve dünya üzerindeki bu kritik jeopolitik konumu sayesinde Heartland (Kalpgâh)'ın merkezini işgal etmektedir. Ayrıca, beş NATO üyesi ülkeyle (Polonya, Norveç, Litvanya, Estonya ve Letonya) ortak sınırları paylaşmaktadır. Karadeniz'de ortak bağlantısı olan Türkiye altıncı NATO ülkesidir ve Rusya dünyada en fazla komşusu olan (on altı devlet) ülke konumundadır. Avrasya topraklarında Orta Avrupa'dan Japonya'ya kadar olan her şey Rusya'yı bir ölçüde etkilemektedir. Dolayısıyla Moskova'nın buna bir şekilde tepki vermesi gerekmektedir. Rusya'nın jeopolitik önemi onun bölgesel, askeri ve ekonomik bir güç olarak uluslararası sahnede rol almasını gerektirmiştir (Sotirović, 2020: 3).

Rusya'da jeopolitik çalışmaların Orta Çağ'ın sonlarında başladığı düşünülmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan *Geçmiş Yılların Hikâyesi* ve *İgor Destanı* eserleri Rusya'nın ilk jeopolitik hedeflerini içermesi bakımından oldukça önemli kaynaklar olarak görülmüştür. İlk Rus jeopolitik hedeflerinin daha geniş coğrafyalara yayılmak amacını taşıdığı ve Ortodoks Hristiyan dünyasının merkezi olarak geniş alanlarda hâkimiyet kurmak gerekliliğini de beraberinde getirdiği görülmüştür. Rusya Ortodoks Hristiyanlığın mirasçısı ve merkezi olduğu bu jeopolitik misyonunu 1453 yılında Bizans İmparatorluğu'nun çöküşüyle kazanmıştır (Hasanov, 2012: 133). Sovyetler Birliği döneminde jeopolitik şeytanlaştırılmış ve "kitleler arasında militarizm ve şovenizmi teşvik etmek için tasarlanan kapitalist bir ideoloji" olduğu savunulmuştur. Ancak Sovyetler Birliğinin çöküşü sonrası jeopolitik, Rusya'da tekrar değer görmeye başlamıştır (Bassin ve Aksenov, 2006: 99, 100; Diec, 2019: 141; Erickson, 2013: 242, 243). Rus jeopolitiği üzerine literatürdeki yaygın kanı, komünizmin çöküşüyle birlikte yaşanan kimlik krizinde ülkenin itibarını yeniden kazanmak ve güvenlik gereksinimleri için küresel güç yapılandırılmalarını analiz ederek meydan okumak istemesi etkili olmuştur (Bassin ve Aksenov, 2006: 111; Erickson, 2013: 243, 257; Kolosov, 2017: 672; Smith, 1999: 483, 484).



Esasen jeopolitik Avrasya’da doğmamıştır. F. Ratzel, R. Kjellen, S. H. Mackinder ve A. Mahan gibi jeopolitik düşünürlerin Batı jeopolitik düşüncesinin savunucuları olarak bilinmektedir. Rusya’da ilk olarak 1901’de D. A. Koropçevsky, bölgenin kendine özgü özelliklerine dayalı bir siyasi coğrafya imajı çizmiştir. Ancak Mukhaev’e göre jeopolitiğin Rusya’da tam olarak kabulü jeopolitiğin Nazi etiketinden kurtulduğu ve Marksist görüşün tekelinin yıkıldığı 1990’lara dayanmaktadır (Diec, 2019: 142). Nitekim uluslararası perspektifte Rus dış politikasının ve devlet ideolojisinin temel yapıcı unsurları olarak jeopolitik teoriler, 20. yüzyılda Rusya için oldukça önem kazanmıştır ve bir asır önce Rus siyasi düşüncesinde hâkim olan tarih felsefesinin yerini almıştır (Diec, 2019: 142). Dahası jeopolitik siyasetin de bir parçası haline gelmiş ve politikacıların jeopolitiği benimsemesiyle Rus Duması daimî bir “Jeopolitik Analiz Komitesi” kurmuştur (Bassin ve Aksenov, 2006: 100).

Rusya, yeni dünya düzeninde tek kutuplu hegemonyaya karşı jeopolitik perspektif geliştirmek istemiştir. Bu yeni dünya düzeninde V. V. Jirinovsky, G. Zyuganov, K. E. Sorokin ve A. I. Utkin gibi isimler, geleneksel rakibin hegemonyasını reddetmiştir ve adil bir güç dağılımı beklentisini inşa etmiştir. Bu adil güç dağılımının olduğu çok kutuplu düzenin indirgendiği yedi güç merkezinden birinin baş aktörü de Rusya olarak belirlenmiştir. Büyük Rusya ve çok kutupluluk görüşlerini savunan entelektüellerin eserleri, Rusya’da “jeopolitik” görüşler olarak kabul görmüştür. Ayrıca jeopolitiğin Nazi bağlantısı ve Sovyet dönemi ideolojiler yerine jeopolitiğin etkili olduğu paradigma inşa edilmek istenmiştir (Diec, 2019: 144, 145; Mäkinen, 2014: 87). Ancak bu eserler daha çok jeopolitik terminolojinin strateji ile etkileşim içine girdiği Brzezinski’nin “Büyük Satranç Tahtası” paradigmasının bir devamı niteliğini taşımaktadır. Öte yandan Rus jeopolitik düşüncesi, Batılı jeopolitikçilerin anti tezi niteliğinde jeopolitik teorilerin geliştirildiği bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir (Diec, 2019: 145; Mäkinen, 2014: 94).

Günümüzde jeopolitik üzerine kitaplar Rusya’da oldukça popülerlik kazanmıştır. Batı’da ise tam tersine jeopolitik genellikle politik olaylarda belirleyici görünmemektedir. Dahası küreselleşme çağında artık devlet sınırları meselesinin modası geçmiş veya eskimiş olduğu tartışılmaktadır (Trenin, 2001: 12). Örneğin, Z. Brzezinski’nin *Büyük Satranç Tahtası* kitabının, Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlandıktan kısa bir süre sonra Rusya’da çevrisi yapılmıştır. Kitap bir yıl sonra hala en çok satan kitaplar arasında yerini korumuştur. Rusların jeopolitik üzerine okumaları

ABD'nin Rusya'ya yönelik politikalarını daha net şekilde anlamalarını sağlamıştır. Jeopolitik Rusya'da doğmasa da jeopolitiğe verilen önem Batılı jeopolitik düşüncenin anti tezi şeklinde Rus jeopolitik düşüncesinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu jeopolitik tahayyül, Rusya'nın Batı sınırı boyunca, Karadeniz'den Baltık'a bir tampon bölge ile çevreleneceği ve Avrupa'nın geri kalanından tecrit edilerek "Rusya'nın olmadığı bir dünya" kurulmak istendiği algısını oluşturmuştur (Oualaalou, 2021; Trenin 2001: 111).

Kelly (2016: 45, 46)'nin aktardığına göre, Charles Clover, *Foreign Affairs* dergisinde yayımlanan *Avrasya'nın Kalbinin Düşleri: Jeopolitiğin Yeniden Doğuşu* başlıklı makalede Halford Mackinder'in Heartland teorisinin, Rus milliyetçilerine Batılı devletlerle yüzleşecek ve Rusya'yı önceki Sovyet döneminin savaşçılığına geri döndürecek agresif bir jeopolitik "Avrasyacılık" doktrinini savunma konusunda ilham verdiğini dile getirmiştir. Nitekim Heartland (Kalpgâhın)'ın dünya üzerindeki zaferinin kaçınılmaz olacağını düşünen birçok Rus entelektüel ve düşünür, şimdi Rusya'nın Sovyetlerdeki büyüklüğüne geri dönmesi için umutlarını yine jeopolitik teoriye bağlamaktadır. Rus jeopolitiğine "zafer artık tarihten ziyade coğrafyada" bulunabilir; "zamanda değil, mekânda" görüşü hâkim olmuştur. Ancak Bassin ve Aksenov (2006: 101, 102), Rusya'nın Mackinder'a olan ilgisini İngiliz jeopolitik düşünürün fikirlerinin her şeye rağmen uluslararası alanda klasik jeopolitik teorinin hayati temeli olarak tanınmaya devam etmesi bakımından mantıklı görürken, Mackinder'in teorilerindeki bariz "Rus karşıtı" görüşler karşısında Rusya'da popülaritesi devam ettiği için bunu mantığa aykırı bulmaktadır.

Avrasya terimini literatüre kazandıran Aleksander von Humbold iken, coğrafi bir alanı tanımlamak için ise kavram ilk kez Eduard Suess tarafından kullanılmıştır (Ayvaz ve Ramdhan, 2021). Avrasya ideolojisi, Rus devriminden sonra, kendisini siyasi coğrafya ile kültürel medeniyet teorisi arasına yerleştiren Batı karşıtı bir teori olarak ortaya çıkmıştır. N. Trubetskoy, P. Savitsky, P. Suvchinsky, G. Florovsky, L. Karsavin veya N. Alexeev gibi bir grup düşünür, Avrupa ve Asya kültürler çevreleri arasında "Avrasya kıtasında" yer alan ayırt edici bir medeniyet olarak Rusya fikrini savunmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra, bir süre için A. Panarin ve G. Dzhemal gibi diğer düşünürlerin eşlik ettiği heterojen bir neo-Avrasya doktrini ortaya atmıştır. Bu ideoloji daha sonra ünlü etnolog L.N. Gumilev tarafından geliştirilmiştir. 1991'den

sonra, Avrasya jeopolitiğinin yeniden yaratılması ise Alexandr G. Dugin ile mümkün olmuştur (Diec, 2019: 145; Mäkinen, 2014: 89).

Avrasya jeopolitik düşüncesinin canlanması, Rusya'nın yalnızca Avrupa ve Batı ile değil, aynı zamanda yakın çevre ve Asya ile olan ilişkisine ilişkin farklı ve faydacı jeopolitik vizyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu nedenle, Avrasya'yı dış politikadaki belirli duruşları meşrulaştırmanın bir maskesi olarak gören jeopolitik yaklaşım oluşmuştur (Smith, 1999: 482). Avrasya jeopolitiğinin, Rusya'nın uluslararası siyasetteki Batı karşıtı ve iddialı değişiminin ve 1990'lardaki demokratik ve liberal reformların başarısızlığının hayal kırıklığından doğduğu düşünülmektedir. Ayrıca Avrasya jeopolitiğine olan ilginin canlanmasının, Ukrayna krizinden kaynaklanan Rusya'ya yönelik yaptırımlara dayandığına inanılmaktadır. Ancak 1991'den sonra Rus jeopolitik düşünürleri tarafından ortaya konulan eserlerin çoğu bu görüşle çelişmektedir. Onlara göre Avrasyacılık ilk olarak Rus Devriminden sonra nefret ettikleri Batı'ya kaçan, hem 19. yüzyıl Slav yanlısı düşünceden hem de Batılı jeopolitik düşünürlerin fikirlerinden yararlanan Rus entelektüeller tarafından yaratılmıştır (Bassin ve Aksenov, 2006: 101; Diec, 2019: 147; Smith, 1999: 482).

Rus jeopolitiğinde etkisini gösteren başka bir noktada askeri eğilim olmuştur. A. I. Paliy, I. Khodakov, V. Belozarov ve L. G. Ivashov askeri jeopolitiğin başlıca temsilcileri olarak bilinmektedir. Askeri jeopolitik fikirler ve teoriler Rus devleti için olası tehditlerin belirlenmesi ve tedbirlerin alınması yönünde bir listeyi içeren el kitabına dönüşmüştür (Diec, 2019: 150). Örneğin, 2015 yılında askeri jeopolitik düşünür Ivashov, 1972'deki Anti Balistik Füze Antlaşması veya 1993'teki START II gibi stratejik bir denge sağlayan çoklu ve ikili anlaşmalar sisteminin çöktüğünü fark etmiş ve ülkesini uyarmıştır (Diec, 2019: 150; Trenin, 2007: 2).

Rusya'nın Sovyet sonrası jeopolitik ideolojisinde Rusça konuşan diasporanın (diğer bir anlamıyla "yurtdışındaki yurttaşlar") rolünün kavramsallaştırılmasıyla "Rus Dünyası" (Russkiy Mir) terimi 1990'ların ortasında ortaya çıkmıştır. Son yirmi yılda siyasi amaçlar için farklı şekillerde kavrama anlam yüklenmiş ve Rusya'nın neo-empyralist arayışıyla eşanlamlı olarak da kullanılmıştır. 2007 yılında bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kurulan Rus Dünyası Vakfı'yla yaklaşıma kurumsal bir yapı kazandırılmıştır. Vakfın Rus dilini ve kültürünü yurtdışında tanıtmayı ve yurtdışındaki Rus toplumu ile anavatanları arasında yeniden bağlantı kurması

beklenmektedir. Rus Dünyası fikrinin başlıca jeopolitik temsilcileri S. Penteev ve N. Naroçnitskaya'dır (Diec, 2019: 153; Suslov, 2018: 334, 339).

21. yüzyılda etki alanlarının yeniden kavramsallaştırılması ve resmi Rus ideolojisindeki muhafazakâr dönüşüm, Ukrayna'daki alevlenen çatışmalarla birleştiğinde, "Rus Dünyası" kavramına yeni bir yön vermiştir. "Rus Dünyası" kavramını benimseyen jeopolitik yaklaşım, Kırım'ın ilhakı ile "yeniden birleşme" çabası irredantist (kaybedilen toprakları geri almak isteyen ülke amacı) hale gelmiştir (Suslov, 2018: 344). Kavram, 2001 yılında Rusya devlet başkanı Putin tarafından da sadece Rusya'nın çevresi ve Rusça konuşan toplumlar için değil, daha geniş jeopolitik amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır (Akhiyadov, 2020: 2, 3). Bu jeopolitik yaklaşım, 2014'ten sonra Rusya'yı fiilen haydut bir devlet olma eşiğine iten ilhak ve çatışmacı politikaların bariz bir şekilde meşrulaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Moskova'nın karşı karşıya olduğu en büyük zorluk, Ukrayna'daki Rus hâkimiyetini sürdürmek veya en azından Avrupa Birliği'nin bu ülkeyi kendi alanına çekme çabaları karşısında ülkeyi bir tampon olarak tutmak istemiştir (Cohen, 2015: 217, 218).

Rus jeopolitik yaklaşımında etkili olan diğer bir fikir de Rus Dünyası için geliştirilen bilgi jeopolitiği ve siber jeopolitiği de kapsayan "Ağ İmparatorluğu" modeline dayanmaktadır. Bu fikrin başlıca temsilcisi Korovin, Ağ İmparatorluğu modeliyle devletlerin ve ulusların Amerikan emellerinin aksine Avrasya projesini kabul etmeye teşvik edilmesi gerektiğini savunmuştur (Diec, 2019: 155, 156). Smith (1999: 492), Avrasya'yı Rus jeopolitik söyleminde anahtar terim olarak görmüştür. Rusya'yı Avrupa ve Asya kıtaları arasında kültürel ve jeopolitik bir köprü olarak hayal etmiştir. Neo-Avrasyacılık, bölgenin bir bütün olarak Rus, Doğu, Slav çekirdeğinin küresel dirilişiyle aynı şey olduğunu varsaymıştır.

Hochberg ve Sloan (2017: 6) ve Mäkinen (2016: 104, 105) son yıllardaki gelişmeler göz önüne alındığında, jeopolitiğin güncel olaylardaki, uygulamaya yönelik rehberliğinin daha önemli hale geldiğini belirtmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya uluslararası sahneden geri çekilirken, Çin ise büyük güç politikalarından ziyade ekonomik büyümeye odaklanmıştır. Ancak, özellikle Rusya'nın "yakın çevre" olarak adlandırılan bölgeleri (Gürcistan'ın bazı kısımları, Kırım ve Doğu Ukrayna'da Donbas bölgesi) ilhak etmesi ve savaşa girmesiyle beraber ve Çin'in deniz alanında (Güney ve Doğu Çin Denizleri) bölgesel kontrol elde etmesiyle klasik (yani devlet merkezli)

jeopolitik canlanmıştır. Hoachberg ve Sloan (2017: 6, 8)'a göre hem kara hem de deniz gücü olan Çin ve bölgesel bir güç olan Rusya Avrasya'nın Heartland'ında Dünya Adası'nı (Asya, Avrupa ve Orta Doğu'yu) kontrol etmeye yönelik bir jeopolitik oyun içine girmiştir. Bu oyun, Mackinder'in 1919'da *Demokratik İdealler ve Gerçeklik* isimli eserinde iddia ettiği jeopolitik analizi doğrulamaktadır.

Günümüz uluslararası ilişkileri perspektifinde, Vladimir Putin ve ekibinin izlediği yola baktığımızda stratejik olarak önemi vurgulanan bir Heartland (Kalpgâh) vizyonunu yeniden tasarlamaya ve uygulamaya ne ölçüde çalıştıklarının değerlendirmesini yapmak önemli olmuştur. Kırım'ın Ukrayna'dan alınması ve Rusya'nın Kırım'a Ukrayna üzerinden bir toprak bağlantısı arayışında olması neticesinde Doğu Ukrayna'nın buradaki çoğunluğu oluşturan Ruslarla etnik dayanışma açısından işgalinin meşrulaştırılması söz konusu olmuştur. Mackinder, sıcak su limanları arayan Ruslar için Karadeniz ve Baltık Denizi'nin stratejik önemini görmüştür (Ferhati ve Tarifa, 2019: 45; Hochberg ve Sloan, 2017: 8). Karadeniz ve Baltık Denizi üzerinde hâkimiyet kuran Rusya hem karadan hem de denizden saldırma avantajına sahip olmaktadır. Öte yandan deniz üsleri (örneğin, Sivastopol ve Kaliningrad) sayesinde deniz gücünü Akdeniz ve Kuzey Denizi'ne ulaşmak için kullanmasının önü açılmıştır. Rusya'nın bölgedeki diğer jeopolitik hamleleri: NATO müttefiki olan Estonya, Letonya ve Litvanya'ya siber ve askeri baskı uygulanması ve medya yoluyla işgal planlarına ilişkin haberler Rus yayılcı ideolojisinin ve bu ideolojinin esin kaynağı olan Mackinder'in önemini göstermektedir. Mackinder'in jeopolitik teorisini yazdığı dönemdeki uluslararası aktörler ve siyasi koşullar değişsede Heartland (Kalpgâh)'a bakıldığında Avrupa yarımadasının coğrafyasında var olan fırsatlar ve tehlikeler hala daha aynı kalmıştır (Hochberg ve Sloan, 2017: 8, 9). Mackinder, deniz ve kara güçleri arasındaki çatışmanın, Avrasya'nın tek bir güç tarafından hâkimiyeti sağlanana veya karadaki güçlerin ittifakı gerçekleşene kadar tekerrür edeceğini söylemiştir (Hochberg ve Sloan, 2017: 9). Günümüzde bölgede karadaki güçlerin ittifakı ile kurulan Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ), Avrasya'nın Heartland (Kalpgâh)'ını kapsamaktadır. Bu Mackinder'in öngörüsünün kısmen gerçekleştiğini göstermektedir.

Rusya farklı türdeki küresel alanlar arasında görüntü üretimi ve bakımına da derinden yatırım yapmıştır. Bu, özellikle popüler olanı uluslararası alanda politik amaçlar için kullanmak söz konusu olduğunda oldukça önemli olmuştur. Rusya,

orijinal pop-kültürel varlıklarıyla jeopolitik anlamla yeniden hayat bulmuştur. Popüler jeopolitik parametreleri göz önüne alındığında, popüler jeopolitiğin disiplinlerarası bir disiplin olarak Avrasya alanına genişlemesi doğal bir sonuç olmuştur. Eski ve gelecek vadeden bir küresel süper güç, BRICS grubunun bir üyesi, birinci sınıf bir enerji üreticisi ve Avrupa ve Asya uluslararası siyasetinde yeniden canlanan bir diplomatik ve askeri güç olarak Rusya'nın popüler jeopolitik yatırımları oldukça gelişmiştir.

Medyada üretilen jeopolitik anlatılarla beraber popüler jeopolitik ortaya çıkmıştır. Putin Rusya'sında siyasi yaşamın belirleyicisi olarak Batı'ya yönelik popüler güvensizlik, devlet televizyonu ve diğer birçok medya platformu aracılığıyla teşvik edilmiş ve güçlendirilmiştir. Öte yandan blog sitelerinde, forumlarda ve internet tartışmalarında yorumculara (troller olarak bilinen gruplar) devlet tarafından istenilen anlatıların paylaşılması için ödeme yapılmaktadır (Smyth, Sobolev ve Soboleva, 2012: 11; Smyth ve Soboleva, 2014, akt. Szostek, 2017: 197; Garmazhapova, 2013; akt. Szostek, 2017). Dodds (1996: s. 575)'a göre, Rusya'da popüler jeopolitiğin asıl amacı, "devletin ve devlet yönetiminin sözde entelektüellerinin dışında kalan söyleme dayalı üretimi kontrol etmektir." Bu da medyanın kontrolü ile çeşitli şekillerde yapılmaktadır (akt. Szostek, 2017: 197).

Saunders ve Strukov (2017: 309)'a göre, Rusya'nın Rusça medya üretimi oldukça sağlamdır ve çeşitliliğe sahip olmuştur. Siber alanda Rusça en belirgin dillerden biriyken, Rusların internet kullanımı belirgin bir büyüme görmeye devam etmektedir. Rusya, Rusça yayın yapan televizyon ağları, "Rus Dünyası" programı ve büyük bir uluslararası haber ağı olan RT aracılığıyla uydu televizyonunda hızla genişleyen varlığı sayesinde geniş bir küresel haber medyası ayak izine sahip olmuştur. Birden çok dilde (İngilizce, Arapça, İspanyolca, Almanca ve Fransızca) içerik sunmaktadır. Rus video oyun prodüksiyonu (Tetris, Rage of Mages, Day Watch) ve sosyal ağ siteleri (VKontakte, Odnoklassniki) de oldukça gelişmiştir. Edebiyatta da güçlü bir gelenek sürdüren çağdaş Rus kurgusu, çevirinin yanı sıra Rusça konuşan topluluklar arasında da geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur. Rus popüler jeopolitiğinin bu büyüyen gücü ona etkili jeopolitik sağlamıştır (Saunders ve Strukov, 2017: 309).

Rusya'nın 21. yüzyılın ilk on yılındaki siyasi ve ekonomik toparlanması, Rusya'nın doğasında bulunan güçlü yanlarını yansıtmaktadır. Vladimir Putin

yönetiminde petrol ve gaz gibi önemli kaynaklar, dünyanın en büyük ikinci nükleer potansiyeline sahip olan askeri gücü, iyi eğitilmiş ve üretken nüfus, yüksek kaliteli bilimsel ve teknolojik endüstri, BM Güvenlik Konseyi, G8 ve G20'ye daimî üyelikleri, eski Sovyetler Birliği topraklarındaki önemli siyasi ve ekonomik etkileri sayesinde 2000'den itibaren istikrarsızlık döneminden kademeli olarak çıkmıştır (Cohen, 2015: 44, 266, 267; Sotirović, 2020: 2). Mart 2004'te ilk tur oyların yüzde 71'ini alarak Rusya Başkanı seçilen Vladimir Putin, Moskova'da gücünü merkezîleştirirken kitle iletişim araçlarına nüfuz etmiş, ülkenin önde gelen oligarklarından bazılarını çökertmiş ve Rusya'daki siyasi merkeze egemen olmuştur (Shevtsova, 2003, akt. O'loughlin, Toal ve Kolosov, 2005: 323). Putin'in göreve gelmesinden bu yana oligarkların siyasi görünürlüğü azalmıştır. Ayrıca Putin, Rus siyaseti ve ekonomisi üzerinde büyük bir etki yaratmaya devam etmektedir. 1997'de Rusya'nın en büyük on şirketi ülkenin toplam net kârının yüzde 57'sini oluştururken 2000 yılında, payları yüzde 61'e ulaşmıştır. Rus uluslararası şirketleri birçok bölgede Rus siyasi gücünün örgütlenmesinde açık bir rol oynamaktadır. Hatta bu şirketler merkez ve çevre ilişkilerinin oluşumunda önemli bir yer tutmuştur (Perović, 2004: 366).

Sotirović (2020: 1)'e göre Rusya, Soğuk Savaş sonrası (özellikle 2000'den sonra) Avrasya gücü olarak tanınmak istemiş ve ulusal çıkarlarına saygı duyulması için mücadele etmiştir. Ancak Amerika'nın öncü olduğu "Yeni Dünya Düzeni"ne düşman olmamıştır. Hatta ilginç bir şekilde Ruslar Batı kültürünü, ahlaki değerlerini, ekonomik ve siyasi sistemlerini kabul etme eğilimi göstermiştir. 2001 sonrası küresel terörle mücadele kampanyasında Rus-ABD-Batı iş birliğinin önemi ve uzun vadeli uygulanabilirliği hakkında şüphelerini dile getiren bazı Rus uzmanların aksine, eski ABD Dışişleri Bakanı yardımcısı Strobe Talbott, Rusya'nın jeopolitik değerlendirmesini olumlu yorumlamıştır (Isakova, 2005: 2, 3). Eylül sonrası Rusya-ABD-Batı yakınlaşmasında Putin'in Rusya'yı Batı ile yakınlaştıran "liberal" bir dış politika benimsemesi ve dış politikadaki bu dönüşümü iç politikadaki otoriter yapıyla desteklemesi etkili olmuştur (Isakova, 2005: 5). Rusya "uluslararası terörizme" karşı bir savaş yürüten batılı devletler topluluğunun bir parçası olmak için "stratejik bir seçim" yapmıştır. Ancak Putin'in bu stratejisi Rus jeopolitik kültüründe ayrı bir medeniyet söylemi olan Avrasya jeopolitiği hakkındaki argümanın sorgulanmasına neden olmuştur (O'loughlin vd., 2005: 323).

Kosova'nın bağımsızlığından duyulan rahatsızlık ve ardından Rusya'nın Güney Osetya sorunu da dâhil olmak üzere Batı'nın çifte standartlı yaklaşımı nedeniyle Rus kamuoyunun Avrupa'ya karşı tutumu değişmiştir (Kolosov, 2017: 674). Son olarak Ukrayna'daki kriz, Rusya ile Batı arasındaki tartışmaları derinden şiddetlendirmiştir. Ukrayna'nın gerek AB'ye gerekse Avrasya Ekonomik Birliği'ne entegrasyonu, kaybedeni olmayan oyun mantığında Rusya ile Batı arasında stratejik bir mücadele olarak yorumlanmıştır. AB, Rus resmi medyası tarafından ABD çıkarlarına hizmet eden basit bir kukla olarak resmedilmiştir (Kolosov, 2017: 674). Öte yandan Rus kamuoyunda medya yoluyla Batı karşıtı imaj oluşturulmuştur. Rusya'nın böyle bir dünyada en güçlü özerk aktörlerden biri olması gerektiği konusunda ısrar edilmiştir (Kolosov, 2017: 673). Kırım'ın 1954'te Ukrayna'ya dâhil edilmesi Rus kamuoyu tarafından her zaman tarihi bir adaletsizlik olarak görülmüştür. Rusların çoğu, eski Sovyet Karadeniz filosunun merkez üssü olan Kırım liman kenti Sivastopol'un Rus güvenliği için vazgeçilmez olduğunu savunmuştur. Öte yandan Ukrayna'nın nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Ruslar ve Rusça konuşan nüfus bölgenin Rusya için önemini ortaya koymaktadır. Kırım'ın 2014'te ilhakı ve Donbas bölgesindeki olaylar medyada Rus jeopolitik bakışını derinden değiştirmiştir. Birçok tarihçi, jeopolitik düşünür ve akademisyen Ukrayna krizinin Rusya ve ABD arasındaki büyük güç çatışmasının ilk turu olduğuna inanmaktadır (Oualaalou, 2021: 4, 5; Cohen, 2015: 180, 192, 200; Kolosov, 2017: 671, 672, 675).

Levada-Centre tarafından 2015 sonbaharında yapılan kamuoyu yoklamasının sonuçları Rus halkının Avrupa'ya bakış açısını sunmuştur. Rus vatandaşlarının yüzde 23'ü Avrupa'yı NATO tarafından birleştirilmiş potansiyel bir saldırgan (2008'de sadece yüzde 8) olarak algılamıştır. Ankete katılanların dörtte biri, Batılı devletlerin ve siyasi güçlerin her zaman Rusya'ya düşman olacağına inanmaktadır (2008'de yüzde 16). Genel olarak, "Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak eylemlerini destekliyor musunuz?" sorusuna, Rus vatandaşlarının yüzde 72'si destekler nitelikte cevap vermiştir. Vladimir Putin'in Rusya'yı büyük ve saygın bir dünya gücü statüsüne geri getirdiği görüşüne sahip olanlar da Rus vatandaşlarının yüzde 49'unu oluşturmaktadır (Levada-Centre, 2015). Putin'in, Rusya'yı önceden ait olduğu "Büyük Güç" statüsüne geri kazandırdığını düşünmeleri yüksek orandaki desteğin ana nedenlerinden birini oluşturmuştur. Rus toplumu birçok yönden bölünmüş olsa da hem toplum hem de siyasi seçkinler, Rusya'nın Büyük Güç olduğu konusunda fikir



birliğine sahip olmuştur. Bu perspektifte Rusya, Ukrayna ihtilafında vurgulandığı gibi, Kırım'ı ilhak etmesi ve dünya siyasetinde Batı'ya karşı duruşuyla kendisini dünyaya “Büyük Güç” olarak lanse etmiştir. Bugün yaşanan Ukrayna-Rusya Savaşı'nda uluslararası hukukun görmezden gelinmesi ve Batı'ya karşı durmanın bu yönü Rusya'nın güç işaretleri olarak görülmektedir.

Rus jeopolitiğine eleştirel bir bakış sunulmasına öncülük eden Smith 1999 yılında yayınlanan *Proteus'un Maskeleri: Rusya, Jeopolitik Değişim ve Neo-Avrasyacılık* isimli makalesindeki Proteus metaforu ile Putin'i çekici kılan yanları ve onun cazibesini açıklamak istemiştir. Putin, “jeopolitik yaklaşım açısından Proteus” olarak nitelendirilmiştir. Batılı liderlere ve yerli Batılılaştırıcılara bir Batı maskesi takarken, farklı yerel seçmenler için bu bir “büyük güç Rusya” maskesine dönüşmüştür. Yunan mitolojisinde Proteus, istediğinde fark edilmeyi önlemek için kılık değiştirebilen bir okyanus tanrısı olarak bilinmektedir. Efsanevi bir şekil değiştirici olan Proteus'u çağrıştıran Smith, Avrasya'yı da “dış politikadaki belirli duruşları meşrulaştıran bir maske” ve “Rus iç siyasetinde ve küresel ilişkilerdeki geçişler arasında etik gerekçe” olarak tanımlamıştır. Ancak O'loughlin vd. (2005: 322, 323), Smith'in aksine Avrasyacılık söyleminin Rus siyasi yaşamının “hayati merkezi” için 1990'lardaki popülaritesi kadar önemli olmadığını iddia etmiştir.

O'loughlin vd. (2004: 6) öne sürdüğü üzere, jeopolitik analiz pratik anlamda karar vericilerin uluslararası krizleri nasıl anladıkları, sorunları ve çözümleri nasıl tanımladıkları gibi soruları yanıtlamamıza yardımcı olmaktadır. Rus jeopolitik yaklaşımlarına ilişkin olarak bu dönemde Putin'in Rusya'sı, Rusya'nın benzersizliğini ve Rusya'nın Batı toplumu dışında da bir parçası olduğunu, muhafazakâr veya geleneksel değerlerin öncüsü olduğunu vurgulayan Avrasyacı bir kimliğe yaklaşmıştır (Zevelev 2014; Sergounin 2014; Wilson 2015; akt. Mäkinen, 2016: 102). Smith (1999: 487, 488)'de Rus siyasetinde hayati merkez olarak adlandırılan jeopolitik yaklaşımları “Demokratik Devletçilik” ya da 1990'ların ortalarından itibaren Yeltsin yönetimiyle ilişkilendirdiği “resmî Avrasyacılık” olarak belirlemiştir. Demokratik Devletçiler Rusya'yı kültürel değerleri ve jeopolitik güvenlik kaygıları ve çıkarları bakımından Batı'dan farklı, kendine özgü bir medeniyet, Avrasya gücü olarak görmüştür. Ayrıca Batı ile ilişkiler ekonomik ve güncel siyasi çıkarlara dayalı olarak pragmatizm ve gerçekçilik tarafından yönlendirilmiştir. Öte yandan Rusya'nın ekonomik ve siyasi yönelimler üzerindeki etkisini sürdürmek için BDT ülkeleriyle pragmatik ikili ilişkiler

kurması teşvik edilmiştir. Devletçilerin jeopolitik özlemi, çok kutuplu bir dünyanın yaratılmasını teşvik etmektedir (Smith, 1999: 489; Oualaalou, 2021: 5).

O'loughlin vd. (2005: 329, 330, 331) Smith'in aksine, Demokratik Devletçiliğin Avrasyacı değil, Batı yanlısı olduğunu savunmuştur. Avrasyacı jeopolitiğin unsurları varlığını sürdürse de Rusların çoğunluğu tarafından ülkeleri için alternatif yol olarak görülmemiştir. Ayrıca, Rusya'da A. Dugin'in aşırılıkçı Heartland vizyonlarını destekleyen popüler bir seçmen kitlesi bulunmamaktadır. Putin'in de temsil ettiği, Rusya'daki baskın jeopolitik gelenek, Smith (1999: 497, 488)'in de ifade ettiği ılımlı bir politika izleyen "Demokratik Devletçilik" olarak tanımlanmıştır. Avrasyacı jeopolitiğin bazı unsurlarını içerir ancak tam anlamıyla ona indirgenememiştir. En önemli özelliği dengeleyici bir pragmatizmi temsil etmesi ve dolayısıyla mevcut Rus siyasi yaşamında ve jeopolitik kültüründe hayati merkezi oluşturmasıdır (O'loughlin vd., 2005: 323, 331).

Ukrayna'daki çatışmalar ve Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, sosyal medyanın yanı sıra kitle iletişim araçlarındaki görünüşleriyle jeopolitik düşünürler için önemli bir konu haline gelmiştir. Yakın dönem Rus jeopolitik düşünürler (A. Dugin, A. Prokhanov ve M. Iur'ev vd.) jeopolitik söylemleri ve haritalarıyla Rus siyaset kurumlarına (Örneğin; Başkan Putin'in Avrasya projesi) etki etmekte, kitle iletişim araçlarında ve internet medyasında önemli bir yer kaplamaktadır. Örneğin Dugin, Rusya ile Gürcistan arasındaki savaşla bağlantılı olarak, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesini önermiştir. Sözde Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri'nin birleşmesiyle konfederasyon özelliği kazanan Novorossia'da Avrasyacılık, Ulusal Bolşevizm, jeopolitik, sosyal adalet ve Rus yurtseverliğini içeren ve Batı merkezli savların ötesine geçen bir "Dördüncü Siyaset Teorisinin" aktif olarak geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur (Dugin, 2014c). Dugin (2014c)'e göre Rusya Ukrayna'da (Novorossia bölgesinde) liberal dünyaya yani ABD, Batı ve küresel kapitalizme karşı savaşmaktadır.

Bodin (2016: 149), Rus jeopolitik düşünür Dugin, Prokhanov ve Yuryev'in jeopolitik haritalarının siyasi programlara dönüştürülmesi nedeniyle jeopolitiği, Rus İmparatorluğunun geri dönüşü için bir proje olarak görmüştür. Öte yandan jeopolitik görüşlerin "Putin'in barbar dublörleri olarak işlev gördüğünü" söylemiştir. Nitekim Rus jeopolitik düşünürler de Ukrayna'daki gelişmeleri "sundukları jeopolitik

vizyonlarının yerine getirilmesi” olarak yorumlamıştır. Kiev, Harkiv ve Donetsk’deki ölümler ve Kırım’ın ilhaki kurgusal hikayeler değil, gerçeklerdir ve bu nedenle Bodin, Rus jeopolitik düşünürlerin haritalarını bir tür “jeopolitik porno” olarak nitelendirmiştir (Bassin ve Suslov, 2016: 19, 20; Bodin, 2016: 152, 158).

Rusya’nın Avrasya çevresi, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bu yana büyük jeopolitik değişime uğramıştır. Rusya’nın “yakın çevre” ülkelerine yönelik sınırlama/çevreleme politikası sonucu bu bölge, Rusya’ya karşı kullanılabilir bir üs haline gelmiştir. Moskova, Rusya’nın yeni jeopolitik düzendeki çıkarlarını görmezden gelen Batı’nın, Rusya’ya küresel erişimini sürdürmekten başka bir seçenek bırakmadığını savunmuştur. Buna ek olarak Rusya, SSCB’nin diğer on dört kurucu cumhuriyetini, savunma ve ekonomik değerleri ve bu bölgede önemli ölçüde yaşayan etnik Rus nüfusu nedeniyle “yakın çevre” ve “etki alanı” olarak görmektedir (Cohen, 2015: 245; Suslov, 2018: 333; Oualaalou, 2021: 27, 100). Kırım’ın ilhaki, Suriye’deki hibrit savaş ve askeri destek sağlanması, S-400 ve S-300 gelişmiş füze sistemlerinin Türkiye ve İran’a satılması ve Moskova ile Pekin arasındaki yakınlaşma, Putin’in uzun vadeli stratejik ve jeopolitik vizyonunu göstermektedir. Heartland (Kalpgâh) merkezini kontrol eden büyük bir güç statüsünü yeniden kazanması ve fetih arzusu Rusya’nın Heartland çevresinde, özellikle Suriye, Ukrayna ve Balkanlar’da baskı yapmasına ve böylece bir kez daha küresel nüfuz sahibi olduğunu tüm dünyaya göstermesine zemin hazırlamıştır (Oualaalou, 2021: 2, 3, 120).

### **1.2.1. Rus Jeopolitik Okulu**

Rus jeopolitik düşünce okulu, Batı’daki benzer jeopolitik yaklaşım gruplarından ve teorilerinden çok daha sonra ortaya çıkmıştır. Rus bilim adamları, Korkunç İvan’ı Rusya’da jeopolitiğin ilk uygulayıcısı olarak kabul etmektedir. Onun saltanatı sırasında Rusya için kilit jeopolitik öncelikler formüle edilmiştir. İlk olarak, eski düşmanların (Kazan, Astrahan ve Sibirya gibi) ve jeopolitik açıdan istikrarsız komşu bölgelerin katılımının yani bu bölge topraklarının kazanılmasının önemi vurgulanmıştır. İkincisi, denizlere ve okyanuslara erişimin devletin gelişimi için hayati önem taşıdığı kabul edilmiştir. Bu dönemde her iki öncelik de ulusun stratejik hedefleri olarak adlandırılmıştır (Isakova, 2005: 10).

Rus jeopolitik düşüncesinin kökleri ise Orta Çağ'da ve Moskova'nın Üçüncü Roma olduğu düşüncesinde aranmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'daki çoğu akademisyen ve yazar, Rus jeopolitiği hakkındaki anlatılarına 19. yüzyıldan başlamaktadır. Rusya'da ilk jeopolitik fikirlerin doğuşu, kimliğini ve kaderini, dünyadaki yerini ve rolünü araştırmakla ve Slavofillerin (Slav yanlılarının) ve Zapadniklerin (Batıcıların) sosyal felsefe okullarıyla bağlantılı olarak gelişmiştir (Hasanov, 2012: 134; Mäkinen, 2014: 93-95). Rusya'nın ulusal çıkarlarının dengeli, ideolojik olmayan bir değerlendirmesi olarak anlaşılan jeopolitiğe bağlılık Rus siyasetinde ilk kez 1992 yılında RF Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev tarafından resmen dile getirilmiştir. Amaç, Rus siyasi söyleminde Sovyet geçmişinin dış politikaya nüfuz eden ideolojilerine kapıyı kapatmak ve Rusya'nın yeni liberal, demokratik ve Batı yanlısı kimliğini pekiştirmektir (Morozova, 2009: 668).

Rus jeopolitik okulu içinde çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak, Rus jeopolitiği üzerine yapılan Batılı çalışmalarda en çok bahsedilen Avrasyacılık, Rus jeopolitik okulu içindeki yaklaşımlardan yalnızca birini temsil etmektedir. Ayrıca Avrasyacı jeopolitik homojen bir yaklaşım olarak değil, yazarların bireysel görüşlerini içeren heterojen bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Jeopolitik gelişim hikâyelerinin bir parçası olarak akademisyenler ve yazarlar tarafından Rusya'daki jeopolitik düşünce okullarının farklı sınıflandırmaları yapılmıştır. Ancak Rusya dışında ve Rus akademisyenleri ve üniversitelerin ders kitaplarında sıklıkla Rus jeopolitiğinin temsilcisi olarak en popüler jeopolitik düşünür Aleksandr Dugin ve ünlü kitabı *Jeopolitiğin Temelleri* ele alınmaktadır. Dugin'in kitabı Rusya üniversitelerinde en çok bilinen kitapken, Rusya dışında en çok tanınan jeopolitik düşünürün Dugin olduğu düşünülmektedir. Literatürde de sıklıkla Dugin'in jeopolitik fikirleri tartışılmıştır (Mäkinen, 2014: 95). Bu nedenlerle "Rus Jeopolitik Yaklaşımı" bölümünün ikinci alt başlığında "Dugin'in Jeopolitiği" ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Rusya'da 1990'larda jeopolitik bilimi üniversitelerde ders olarak okutulmaya başlamıştır. Günümüzde de jeopolitik üzerine dersler Rusya'da birçok farklı lisans programında öğrenciler için üniversite eğitiminin bir parçası olmaya devam etmektedir. Mäkinen (2014: 95), Moskova ve St. Petersburg'da üniversitelerde verilen jeopolitik derslerine katılmış ve akademisyenlerin Rus jeopolitik yaklaşımı üzerine görüşlerini değerlendirmiştir. Rusya'da çoğunlukla akademisyenler "Dugin'in jeopolitiğinin kendi siyasi ideolojisinin maskesi olduğunu" savunarak, ona karşı

genellikle olumsuz yaklaşım benimsemektedir. Fakat Dugin'i liberal Batıcılık ve etnik milliyetçiliğe karşı kıtasal bir imparatorluk ideolojisini tartışan bir jeopolitik düşünür olarak olumlu değerlendirenler de bulunmaktadır. Rus akademisyenleri jeopolitiğin teorik/bilimsel yanı ile pratik/ideolojik yanı arasında net bir ayrım yapmayı savunmuştur. Rusya'da çağdaş, eleştirel siyasi coğrafyacılarından P. Taylor, G. Parker ve J. Agnew'e sıklıkla atıfta bulunmaktadır. S. Huntington ve F. Fukuyama'nın 1990'lardaki tezlerine ve Brzezinski'nin Rusya'nın geleceği hakkındaki fikirlerine özellikle dikkat edilmektedir (Mäkinen, 2014: 94, 95).

Sovyetler Birliği'nin sona ermesiyle gelişmeye başlayan Rus jeopolitik okulunun ilk jeopolitik metinleri ("Kıta Rusya'sı", "Avrasya'nın Bilinçaltı" vb.) de bu dönemde yayınlanmıştır. *Day* gazetesinde, ilk olarak jeopolitik yöntemin ilkelerinin ortaya konduğu "Büyük Kıtalar Savaşı" makalesi yayınlanmıştır. Ayrıca 1992'den başlayarak, *Elementler* dergisindeki "Jeopolitik Defterler" başlıklı bir bölümde düzenli olarak jeopolitiğin teorik yapısı üzerine yazılar yayınlanmıştır. Böylece Slav yanlıları, Avrasya yanlıları ve diğer Rus jeopolitik düşünürlerin geleneklerini sürdüren ve neo-Avrasyacı yönelimin hâkim olduğu bir Rus jeopolitik okulu şekillenmiştir. Bu jeopolitik okul 20. yüzyıl boyunca Anglosakson, Alman ve Fransız (Yves Lacoste okulu) jeopolitik okullarının çalışmalarından etkilenmiştir (Dugin, 2015: 59).

*Elementler* dergisi ve *Day* gazetesi etrafında toplanan neo-Avrasyacılar, ultra-liberal Batıcı (Atlantikçi) ideolojiye karşı jeopolitik zeminde birleşmeye başlamıştır. Öte yandan Avrupalı jeopolitik düşünürler (Jean Thiriart, Alain de Benoist, Robert Steuckers, Carlo Terracciano, Claudio Mutti ve başka birçoğu) Rusya'da seminerler ve dersler vererek Rus jeopolitik yaklaşımının ilkeleri ve terminolojisi üzerine tartışmalara katılmıştır. Ayrıca Rusya Genel Kurmay Askeri Akademisi'nde de 1990'ların başlarında jeopolitik eğitimi verilmeye başlanmıştır. 1993 yılına gelindiğinde, jeopolitik ve Avrasyacılığın temel kavramları belirli siyaset bilimci, stratejist ve askeri analist çevreleri tarafından iyi bilinir hale gelmiştir. Böylece Jeopolitik Rusya'da gelişen tarihsel olayların analizinde önemli kabul edilmiştir (Dugin, 2015: 59). Bassin ve Aksenov (2006: 101, 107-109) Rus jeopolitiğinin en derin köklerinin Rus Avrasyacılığından, Alman jeopolitiğinde ve Mackinder'ın Heartland (Kalpgâh) teorisinden filizlendiğini savunmuştur.

Rus jeopolitiğinin teorik perspektifi, Rus siyasi düşüncesinin geleneklerine uygun olarak coğrafi determinizm, klasik realizm ve jeo-stratejiyle bağlantılı olmuştur. 20. yüzyıl Rusya'sındaki jeopolitik düşünce tarihinden günümüze kadar çeşitli eğilimler ortaya çıkmıştır. Literatürdeki görüşler ışığında Rus jeopolitik eğilimlerinde etkili olan görüşler; Amerikan hegemonyasına karşı büyük güç Rusya'nın vizyonlarını içeren "yayılmacılık", Avrasyacılık/neo-Avrasyacılık, Ada Rusya'sı teorisi, askeri jeopolitik, siyasi coğrafyacıların yaklaşımları, Rus dünyası doktrininin jeopolitiği ve jeo-ekonomi olarak çeşitlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın milliyetçi ve emperyalist Liberal Demokrat Partisi'nin kurucusu V. V. Jirinovsky 1993 tarihli *Güneye Son Sıçrayış* adlı kitabıyla Batılı güçlere karşı Rus jeopolitik yaklaşımı akımına öncülük etmiştir. Jirinovsky, yeni dünya düzeninde Rusya'ya özgü jeopolitik tarzını başlatmıştır. Jeopolitiğin coğrafi, ekonomik ve stratejik yönleriyle araştırma alanını genellikle sınırlayan F. Ratzel, R. Kjellen veya H. Mackinder tarafından geliştirilen klasik jeopolitik geleneğin ötesine geçerek, kültürel, dini veya tarihi konuları da kapsayan Rus jeopolitik anlayışını ortaya çıkarmıştır (Diec, 2019: 143). Rusya'nın Sovyet sonrası Komünist Partisi lideri G. Zyuganov'un *Coğrafyanın Zaferi: Rus Jeopolitiğinin Temelleri* kitabı da Rus politik çevrelerinde jeopolitiğe olan dönüşü kanıtlamıştır. Zyuganov, kitabında Mackinder'ın çalışmalarının kapsamlı bir değerlendirmesini yapmıştır. Rusya'nın uluslararası jeo-stratejik konumunun öneminin devam edeceğine ve bu konumun Batı tarafında Rus düşmanlığını ve karşıtlığını beslemeyeceğine inanmıştır. Zyuganov'a göre Kalpgâh yani Avrasya uygarlığının coğrafi olarak doğrulanması, Sovyet sonrası alanın geniş kapsamlı siyasi yeniden entegrasyonu yoluyla desteklenmesi gereken bir birlik işlevi görmektedir (Bassin ve Aksenov, 2006: 102; Erickson, 2013: 243, 257, 258; Smith, 1999: 486, 487).

Yayılmacı jeopolitik daha sonra K. E. Sorokin gibi diğer düşünürler tarafından devam ettirilmiştir. Sorokin, tek kutupluluk düzenine karşı çıkarken, çok kutupluluk düzeninde de çok yönlü uluslararası politikaya dayalı bir disiplin oluşturmanın gerekliliğinden bahsetmiştir. Çok kutuplu düzende çatışma olmadığını ancak rekabet ve yüzleşme olduğunu savunmuştur. Öte yandan bilişim teknolojileri çağında, jeopolitikte mekânsal perspektif gibi geleneksel yaklaşımların ve ulusal çıkar kavramı gibi terimlerin öneminin önemli ölçüde azaldığını belirtmiştir. Rus dış politikası resmî belgelerinde de fikirlerine ve kullandığı terimlere yer verilen Sorokin, Rusya'nın

emperyalist konumunu eski haline getirmesi için Sovyet sonrası bölgeyi (yakın çevre) Rus çıkarları alanında tutmayı ve dış bölgedeki (uzak çevre) güçleri dengeleme politikası yürütmeyi tavsiye etmiştir. Benzer şekilde A. I. Utkin de Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu düzene karşı çıkarak eserlerinde çeşitli yeni düzen senaryoları geliştirmiştir. Utkin'in çok kutupluluk kavramı, küresel perspektifte Rus anti-Amerikancılığını somutlaştırmıştır ve dünyanın barışçıl geleceğinin sorumluluğunu süper güçlerin değil, bölgesel güçlerin omuzlarına yüklemiştir (Diec, 2019: 144, 145).

Neo-Avrasyacı jeopolitik büyük ölçüde, tarihi intikam için çabalamaya ve genişleme özlemine dayandırılmıştır. A. Panarin'in ünlü *Tarihin İntikamı* adlı kitabı bunun bir göstergesi olmuştur (Diec, 2019: 146). 1990'ların ortalarından başlayarak A. Panarin, Avrasyacı görüşleri Sovyet sonrası Rusya'nın gelişimi için olası bir rehber olarak göstermiştir. Rus politika yapıcılarının bu sayede izolasyonizm (yalnızcılık), Sonderweg (özel yol) düşüncesi ve Bolşeviklerin neden olduğu "toplumdaki çöküntüler" ve "devrimsel yıkım" gibi kaygan zeminlerden kaçınabileceğini düşünmüştür (Clowes, 2017: 678). 1990'larda Avrasyacı düşünürlerin görüşlerini benimseyen Dugin, 1997 tarihli ünlü *Jeopolitiğin Temelleri* eserinde, tellükrasi (kara gücüne dayalı hâkimiyet) ve talasokrasi (deniz gücüne dayalı hâkimiyet) arasındaki temel farkı vurgulamıştır (Diec, 2019: 146). Dugin'in *Jeopolitiğin Temelleri* kitabı Putin hükümetinde güçlü destekçiler bulmuştur (Clowes, 2017: 679). Dugin'den sonra da Avrasyacı gelenek çeşitli şekillerde sürdürülmüştür.

Avrasyacı düşünür ve "ağ imparatorluğu" fikrini ortaya atan V. Korovin Amerikan dış politikasını, kıtasal güç olan Rusya'ya karşı bir haçlı seferi olarak algılamıştır. Nitekim Turuncu Devrim, Yevromaydan olayları, Rusya'nın Ukrayna müdahalesi sonrası uygulanan yaptırımlar Atlantik dünyasına tabi olmayan Rusya'ya karşı yürütülen politikalar, kampanyalar olarak nitelendirilmiştir. Avrasya ideolojisine göre ayrı bir Ukrayna ulusunun olmadığı ve Ukrayna'nın Rus Ortodoks medeniyetinin bir parçası olduğu kabul edilmiştir. Batı Ukrayna (Galiçya)'nın ise Yunan-Katolik milliyetçiliği ile Batı manipülasyonunun (Sırp halkının bölünmesine benzer şekilde) bir ürünü olduğu savunulmuştur. Korovin, Batı yanlısı Ukrayna'nın Rusya karşısı bir proje olarak nihayetinde başarısızlığa mahkûm olacağını ve Ukrayna için tek olası geleceğin Avrasya İmparatorluğu olduğunu iddia etmiştir (Diec, 2019: 147).

Avrasyacı düşünürlerin Batılı güçlere karşı yürüttüğü haçlı seferi, jeopolitik alanında Rus siyasi düşüncesinde önemli bir figür olan Vladimir Tsımburski tarafından eleştirilmiştir. Tsımburski esasen Batı yanlısı değildir, ancak Avrasyacılık ideolojisinin Rus halkı için tehlikeli olduğunu savunmuştur. Ona göre, “Dugin’in post modern konsepti, Rusya’yı savaşa ve çatışmaya, Batı teknolojisine bağımlılığa ve ekolojik bozulmaya maruz bırakacaktır.” Bu emperyalist Avrasya anlayışında, Rusların soyut hedefler peşinde kendi devletlerinden mahrum kalacaklarını iddia etmiştir (Diec, 2019: 148). “Ada Rusya’sı” jeopolitiğini inşa eden Tsımburski Rusya’nın kimliğiyle ilgili pratik endişeye odaklanmıştır. Tsımburski’nin kavramsallaştırmasında, Rusya’nın Avrupa entegrasyonundan uzaklaşması gerekmektedir. Ayrıca “yakın çevresini” jeopolitik bünyesine dahil etme girişimlerinden de vazgeçmesini, Sibiryaya ve Uzak Doğu’nun yeniden canlandırılmasına odaklanmasını savunmuştur. Ancak, Tsımburski’nin Ada Rusya’sı teorisi Putin yönetimindeki Rus siyasetinde yankı bulmamıştır. Bu tür “ulusal hedef belirleme” jeopolitiği, Putin’in tüm hedef tanımlarından kaçan “sonu olmayan pragmatizmine” ters düşmektedir (Morozova, 2009: 680, 683).

Clowes (2017: 678, 679)’a göre Avrasyacılık, Rus liderliğindeki bir imparatorluğun yeniden kurulmasını haklı çıkarmak için kullanılan ideolojik çerçeve haline gelmiş ve özellikle Putin hükümeti altında güçlenmiştir. Clowes, Panarin, Dugin ve diğer jeopolitik düşünürlerin neo-emperyalist ve Batı karşıtı ideolojilerinin Putin’in vizyon eksikliği nedeniyle popülerlik kazandığını belirtmiştir. Nitekim 2012 yılında Avrasyacılık “Putin’in Rusya’sının devlet ideolojisi” olarak tanımlanmıştır. Avrasya yanlılarının desteklediği Avrasya Birliği düşüncesi 2014 yılında hayata geçirilmiş, Avrupa Birliği’ni model alarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemiştir. Ancak birliğe yönelik endişeler, Batı tarafından birliğin bölgenin Sovyetleştirilmesinde rol oynayacağı yönünde eleştirilerin hedefi olmuştur (Sava, 2004: 5).

Hem gelenekçi hem de modernist jeopolitik düşünürler, Rusya’nın toprak bütünlüğünü koruması ve uluslararası konumunu geliştirmesi için Rusya’nın Avrasya kimliğini desteklemiştir. Ancak Morozova (2009: 683), Başkan Putin’in iktidarında Avrasyacı düşüncenin Rus siyasetinde harcanmış bir güç haline geldiğini, özellikle Rusya’nın tutarlı bir dış politikayla Sovyet sonrası alanda üstünlüğü geri kazanamadığını savunmuştur. Klasik Avrasyacılık açısından Batı ile iş birliğinin pragmatik yönünü öne çıkarmış ve kesinlikle ekonomik boyutunu ön planda tutmuştur.



Ayrıca Batı'nın egemen olduğu dünya düzeninin politik-felsefi temellerini eleştirmiştir. Sonuç olarak Putin'in Avrasyacılık politikasını takip edip etmediğine dair soruya “hayır” demiştir. Putin'in “sonu olmayan pragmatizminin” meşruiyeti nedeniyle, çağdaş “Rusya’da değere dayalı, geleceğe yönelik herhangi bir siyasi projenin düşünülemez” olduğunu savunmuştur. O’loughlin, Toal ve Kolossov (2005: 323), 2000’li yılların jeopolitik kültüründe Rusya’nın Avrupalı kimliği ve Batı ile iş birliğini vurgulandığı için Putin’in Demokratik Devletçiliğini artık Avrasyacılık çatısı altında sınıflandırmamıştır.

Çağdaş Rusya’daki bir başka jeopolitik türünü resmi olarak 16 Nisan 1999’da teğmen A. I. Paliy tarafından kurulan “askeri jeopolitik” düşünce oluşturmaktadır. Askeri jeopolitik, jeopolitik rekabetin asla bitmeyen tehditlerine karşı mücadele için seferberlik ve askeri hazırlık ihtiyacını vurgulamaktadır. Temsilcileri arasında I. Khodakov, V. Belozarov ve L. G. Ivashov yer almaktadır. Jeopolitiğin bilimsel statüsü savunulmuş ve 2002 yılında yapılan bir çalışmayla jeopolitiğe hem teorik hem de taktik bir boyut kazandırılmıştır. Devletin dış politikasında güvenlik ile jeopolitik arasında yakın bir ilişki olduğu savunulmuştur. Rusya güvenlik açısından, bir yandan kendisini yabancı (özellikle Batılı) güçlere karşı korumak, diğer yandan da Ortodokslar ile Müslüman/Türk unsur arasında medeniyetler arası bir çatışmayı kışkırtmaktan kaçınmak zorunda kalmıştır. Öte yandan jeopolitik sadece askeri değil, ekonomik, sosyal ve politik alanı da kapsayan bir kavram olarak genişletilmiştir. Ivashov tarafından Rusya’nın özellikleri jeo-tarihsel, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik bileşenlere ayrılmıştır. Jeoekonomik açıdan Rusya’nın mevcut ekonomisinin tek olumlu özelliğinin askeri sektörün ihtiyaçlarını güvence altına almak için yeterli potansiyele sahip olduğu savunulmuştur (Diec, 2019: 151). Bu jeopolitik yaklaşımda Huntington’ın dünyayı medeniyetlere böldüğü yaklaşımın izleri görülmektedir. Jeopolitikte karşıt güç unsuru olarak taraflar kültürel ve medeniyet ilişkisine göre sınırlandırılmıştır: Ortodoks ve Müslüman.

Belirli bir grup Rus teorisyen -uluslararası ilişkilerin coğrafi, küresel yönünü ekonomi ile birleştiren bir disiplin olan- jeo-ekonomiyi temsil etmiştir. Rus jeo-ekonomisi, E. G. Koçetov ve A. I. Neklessa’nın kavramlar geliştirmesiyle boyut kazanmıştır. Koçetov’un jeo-ekonomisi açıkça geleneksel coğrafi determinizme dayanmamaktadır. Ayrıca Koçetov jeopolitik kavramları “coğrafi faktörlerin etkisi altında oluşan dünyanın siyasi haritasında oynanan” ideolojik veya askeri stratejiler

olarak tanımlamıştır. A. Neklessa'nın yaklaşımı jeopolitik ile jeo-ekonominin paralel olarak geliştiğini savunmaktadır. Rus jeo-ekonomisi, baskın jeopolitik eğilimlerin (özellikle Neo-Avrasyacılık ve askeri jeopolitik) aksine, çıkarların uyumu fikrine ve küresel süreçlere bilimsel yaklaşıma dayanan bir barış yapma teorisi olarak hizmet etmiştir. Bu şekilde, Rus jeo-ekonomik düşünürleri kendilerini geleneksel gerçekçiliğin ve jeopolitiğin zıt kutbuna yerleştirmiştir (Diec, 2019: 156).

N. S. Mironenko ve V. A. Kolossov'un 2002'de yayınlanan jeopolitik ve siyasi coğrafya çalışmaları hala bilim adamlarının dikkatini çekmektedir. Mironenko'nun ortaya koyduğu jeopolitik perspektifi, jeopolitiğin iki yönünü ayırt etmektedir: kültürel-psikolojik boyut ve kavramsal boyut. Mironenko'nun jeopolitiği, kültürel ve psikolojiktir, çünkü jeopolitik alanın oluşumu, yalnızca bölgenin büyüklüğü veya coğrafi konumu, doğal kaynaklar, demografik özellikler, ekonomik ve askeri potansiyeller gibi kesinlikle nesnel faktörler tarafından belirlenmemiştir. Aynı zamanda “ruh” tarafından da koşullandırılmaktadır. Coğrafi yönelimin genç temsilcisi Kolossov, teorik girişimleriyle popüler olmuştur. Kolossov'un sınır teorisi Çeçenistan, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester, Kosova vb. gibi kontrolsüz bölgelerin artan önemi üzerine kurulmuştur. Kolossov'a göre, coğrafi konum, ülkenin dünyadaki yeri, dış politika yönelimi, potansiyel müttefikleri ve ana rakipleri hakkında bir dizi sembol içeren düşük jeopolitiğin temelini oluşturur. “Düşük jeopolitik”, resmi dış politika belgelerini ve analizlerini içermektedir.

Rus jeopolitiğindeki bir diğer önemli ve biraz daha genç eğilim olan “Rus Dünyası” kavramının jeopolitiği hem ulusüstü Avrasyacı emperyalizmde hem de milliyetçi doktrinlerde kök salması nedeniyle oldukça heterojen bir yaklaşım oluşturmuştur. Rus dünyası fikri ilk olarak 1993 yılında M. Gefter tarafından kuramlaştırılmıştır (Suslov, 2018: 341). Ancak A. Dugin'in iddia ettiği üzere, Rus Dünyası fikri, “Batılı kriterler” bağlamında kurumsallaştırılamayan bir kimlik modeline dayanmaktadır (Dugin, 2015). Rus Dünyası (Russkiy Mir) kavramının jeopolitik yorumu daha sonra Rusya Yurtdışı Enstitüsü Başkanı Sergey Penteev tarafından yürütülmüştür. Penteev'in anlatısının kavramsal yapısı, jeopolitik merkezler fikrine dayanmaktadır. Jeopolitik merkez noktaları Transdinyester, Donbas ve Kırım olarak belirlemiştir. Bu üç nokta Yeni Rusya üçgenini oluşturmaktadır. Natalya Naroçnitskaya'da Ukrayna'nın tarihsel olarak Rus ulusunun bir parçası olduğunu ve Ukrayna'nın Moskova'dan ayrılmasının bir Amerikan jeopolitik projesi

olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Naroçnitskaya, Kırım konusunda da uyarıda bulunmuştur ve Kırım Tatarlarının varlığı sayesinde Kosova senaryosunun tekrarlanabileceği yer olarak Kırım'ın önemini vurgulamıştır (Diec, 2019: 153, 154).

İlerleyen süreçte Rusya'nın jeopolitik yapısının Rusya'dan daha büyük olduğu ve devlet sınırlarının ötesinde yaşayan akrabalar arasında bir tür meşru siyasi ilişkilerin olduğu "etki alanı" fikri, "Rus dünyası" fikrine entegre edilmiştir. Kremlin "yakın çevre"sinde özel bir "etki alanına" sahip olma hakkını kendinde görmekte ve daha kapsayıcı "ayrıcalıklı çıkar alanını" lehine çevirmek için "Rus dünyası" kavramını kullanmaktadır (Suslov, 2018: 338, 340). "Rus Dünyası" yumuşak güç aracı fikri zamanla doğrudan saldırganlık (Gürcistan ve Ukrayna'da), sert güç aracı fikrini almıştır. Sonuç olarak, Putin döneminde bu kavramlar ülke sınırlarının ötesine ihraç edilmiştir ve vatanseverlik, millete bağlılıktan çok devlete bağlılık olarak yeniden şekillendirilmiştir (Strukov, 2016: 31-38).

Smith (1999: 482, 483), Rusya'nın jeopolitik temsillerinin Avrasya'ya bağlı olduğunu savunmuştur. En belirgin ve etkili jeopolitik söylemler ise Avrasyacı düşüncenin alt sınıfları olarak anlaşılabilir "Yeni Sağ, Avrasya komünistleri ve Demokratik Devletçilerin" söylemleri olarak belirlenmiştir. Bunların ortak noktası, Batı'ya karşı bir tedirginlik duygusu paylaşmalarıdır, aralarındaki fark Rusya'nın Avrupa ve Asya arasında bir köprü mü yoksa her ikisine bir alternatif mi olduğu üzerine yoğunlaşmıştır. Isakova (2005: 11), bir teori ve politika olarak jeopolitiğin, Avrasya düşünce okulu içinde geliştiğini savunmuştur. 20. yüzyılda, popüler filolog ve tarihçi N. S. Trubetskoy, coğrafya profesörü ve jeopolitikçi P. N. Savitski ve tarihçi G. V. Vernadski bu düşünce okulunun önde gelen temsilcileri arasında bulunmaktadır. P. N. Savitski, Rusya'nın jeopolitik olarak Kalpgâh'ın temel özelliklerini temsil eden ayrı bir medeniyet olduğuna ve Avrasya'nın eski dünyanın merkezi olarak kabul edildiğine inanmıştır. Rus devletini oluşturan iki ana ilkenin dış politikanın emperyalist karakteri ve büyük güç devleti duygusu olduğunu savunmuştur (Isakova, 2005: 11, 12).

Rus jeopolitiği sadece devlet ve onun dış çevresi ve misyonları ile ilişkisini değil, aynı zamanda ülke için en uygun hükümet tipinin ne olduğu ve yöneten ve yönetilenler arasındaki ilişkiler konularını da belirlemiştir (Isakova, 2005: 10, 11). Putin yönetiminde "Büyük Güç Rusya" söylemi, halkın görkemli geçmişe dayanan ortak bellek kazanmasını, ekonomik refahın ve temel yaşam standartlarının

eksikliğinin kamufle edilmesini sağlamıştır. Rusya'nın büyük güç statüsü dış politika tartışmasının olmazsa olmaz bir şartı olarak kaldığı sürece, Rusya'nın jeopolitiğe boyun eğmesi kaçınılmaz olmuştur. Rusya büyük bir güç olmayı arzuladığı sürece, bir Avrasya gücü olarak görülmektedir. Rus jeopolitik yaklaşımında Avrasya'nın stratejik olarak kullanılması nedeniyle “jeopolitik” ve “Avrasyacılık” neredeyse birbirinden ayırt edilemez eşanlamlı terimler haline gelmiştir (Morozova, 2009: 672, 683).

Güçlü bir devlet fikrini savunan Demokratik Devletçiler, güçlü bir jeopolitik söylem üretmek için Batı liberalizminin yanı sıra milliyetçiliğinde izleri bulunan “melez” bir Rusya vizyonuna sahip olmuştur. Demokratik Devletçiler, Rusya'yı kültürel değerleri, jeopolitik güvenlik kaygıları ve çıkarları bakımından Batı'dan farklı bir medeniyet olarak görmüştür. Ayrıca Rusya'nın medeniyet hedefi ne Batı ile yakınsanmak ne de Batı'ya karşıt bir duruş benimsemek olarak belirlenmiştir. Bunun yerine kendi jeopolitik çıkarlarını korumayı, özellikle bölgesel istikrarını korumak için Avrasya'da daha aktif ve mücadeleci rol oynamayı hedeflemiştir. Bu nedenle de son dönemde yakın çevresindeki eski Sovyet ülkelerine yönelik politikalarını arttırmıştır (Smith, 1999: 487, 488).

### 1.2.2. Dugin'in Rus Jeopolitik Yaklaşımı

Rusya'nın en popüler ve tanınmış jeopolitik düşünürlerinden biri olan ve ismi Avrasyacı jeopolitik ile birlikte anılan Dugin'in jeopolitiğini analiz etmemiz Rus jeopolitik yaklaşımını ve Rus siyasetine etkisini anlamamız açısından önem taşımaktadır. 1962'de Moskova'da asker kökenli bir ailede dünyaya gelen Dugin, yabancı diller ve tarih okumuştur. Felsefi ve jeopolitik eserleri Rusça'ya çevirmiştir. Dugin'in danışmanlık yaptığı eski RF Devlet Duması Başkanı Gennadiy Seleznev Dugin'in eserlerinin okullarda öğretim için kullanılması gerektiğini belirtmiştir. *Den* ve *Zavtra* gazetelerinde ve kendi dergisi *Elementler*'de yazıları yayınlanmıştır. Dugin'in 1997'de yayınlanan ve Rusya Genelkurmay Harp Akademisi'nin Strateji Departmanında bir öğretim görevlisinin yardımıyla yazılan *Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği* adlı kitabı oldukça ses getirmiştir. Kitap 1990'lar boyunca *Den*, *Zavtra* ve *Elementler*'de yayınlanan materyalleri içermektedir (Dunlop, 2004: 2, 3; Ingram, 2001: 1031, 1032; Smith, 1999: 483). Dugin 2001'de ise Neo-Avrasyacı Hareketi ve Avrasya Partisi'ni kurmuştur. Dugin'in partisi “her şeyden önce

Avrasyacılık” sloganını kullanarak, tıpkı Nazilerin “Deutschland über alles” modelini benimsemiştir (Clowes, 2011: 49). Ancak parti 2004 yılında kapatılmış, Avrasyacılık Hareketi olarak devam etmiştir. Ayrıca Avrasya Hareketi web sitesi (www.eurasia.com.ru) kurulmuştur ve burada periyodik olarak *Avrasyacılık Görüşleri* yayınlamıştır (Clowes, 2017: 676; Dugin, 2014a: 20, 21).

Dugin’in jeopolitik fikirleri kısmen 1920’lerdeki Rus entelektüel göçmenleri arasında ortaya çıkan Avrasyacılık Hareketi’nden etkilenmiştir. Dugin’in jeopolitiği, Rusya’nın Soğuk Savaş’taki yenilgisinin kızgınlığı ve 1991’den sonra Rus dış politikasındaki Atlantik (Batı) yanlısı dönüşümünün yarattığı hayal kırıklığıyla harmanlanmıştır. Rusya’nın ne Avrupa ne de Asya olduğunu ve Asya ile yakın ilişki içinde bir gelecek aramanın önemli olduğunu savunmuştur. Dugin, Rusya’nın imparatorluk olmadan düşünülmemeyeceğini konuşmalarında vurgulamıştır (Dugin, 2014b: 293, 294, 550, 551; Bodin, 2016: 148, 149; Diec, 2019: 146). Sovyet sonrası Rusya’nın en üretken ve tanınmış jeopolitik düşünürü Dugin’in sayısız kitabı ve makalesi jeopolitik ve Avrasyacı jeopolitiği popülerleştirmede önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, *Jeopolitik Temelleri* adlı kitabı, askeri akademiler tarafından jeopolitik eğitim için “el kitabı” olarak kabul edilmiştir (Bassin ve Aksenov, 2006: 105). Dunlop (2004: 7), Dugin’in jeopolitiğinde Rusya’nın egemen olduğu geniş bir kıta imparatorluğunun yeniden yaratılmasının, Rus milliyetçi duygusunun serbest bırakılması ve Rus Ortodoksluğu gibi dini duyguların merkeze yerleştirilmesiyle mümkün olacağını özetlemiştir. Dugin’in imparatorluğunda Ortodoks Ruslar birinci sırada, etnik Ruslar ikinci sırada ve diğerleri üçüncü sırada yer almaktadır.

Putin döneminde, Rusya’nın büyük güç statüsü ilanı resmi söylemin gerçek bir bileşeni haline gelmiştir. Bu sayede Putin’in başkanlığa yükselmesiyle Rusya’nın resmi Avrasyacı yönelimi pekişmiştir. Bununla bağlantılı olarak da Dugin gibi Avrasyacı jeopolitikçilerin önemi de artmıştır (Bilgiç, 2016: 2, 3; Bassin ve Aksenov, 2006: 106; Ingram, 2001: 1032). Jeopolitik İhtisas Merkezi’nin direktörlüğünü yapan Dugin’in jeopolitik görüşlerinin, Putin’in danışmanı G. Pavlovsky’nin web sitesinde (strana.ru) düzenli olarak alıntılanması, Dugin ile Başkanlık arasında bir tür yakınlaşmayı sergilemiştir (Bassin ve Aksenov, 2006: 105, 106; Ingram, 2001: 1032). Ingram (2001: 1029, 1030)’a göre, Avrasya jeopolitiğin önde gelen temsilcisi Dugin’in politika kariyerine Rus siyasetindeki ve son on yılda Rus dış politikasındaki

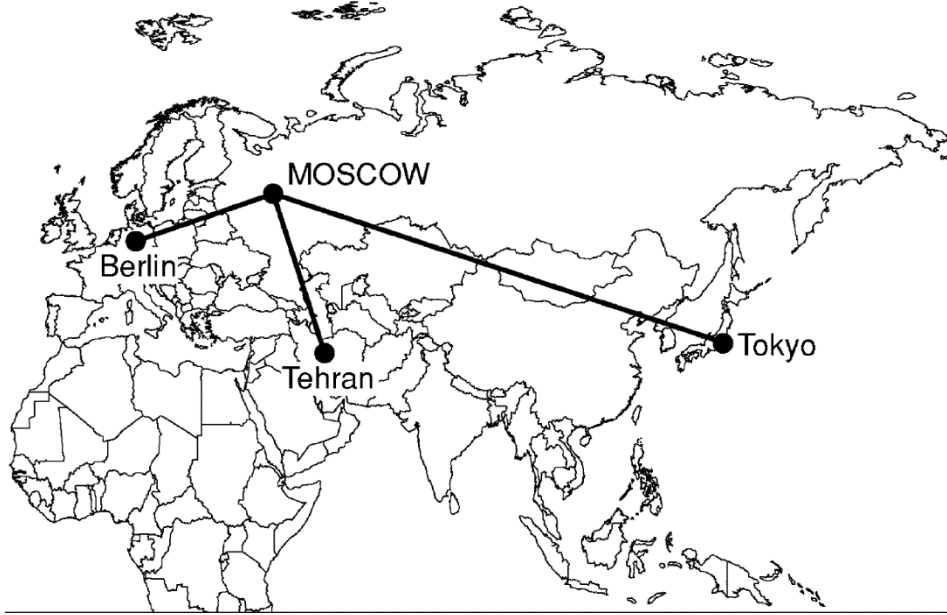
gelişmelere bakıldığında Rusya’da Avrasyacı jeopolitiğe doğru genel bir kayma yaşanmaktadır.

Avrasyacılığa dair görüşleri üç perspektiften ele alan Smith (1999: 483, 484), resmi yaklaşımın köklerinin Demokratik Devletçilik olarak bilinen dış politika yöneliminde bulunduğunu savunmuştur. Dugin’in Avrasyacı jeopolitiği ise Yeni Sağ ekolü içinde yer almakta ve yeni dünya düzeninde daha radikal bir yaklaşımı savunmaktadır. Yeni Sağ ekolü içinde yer alan Dugin, özel bir jeopolitik üretmiştir. Rusya ile Batı arasında derin bir ayrım olduğunu ve iki medeniyet arasındaki jeopolitik mücadelenin bu ayrımı oluşturduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan Mackinder’den hareketle tarihi kıta devleti ve deniz devleti arasındaki üstünlük mücadelesinin Rusya ile Batı arasındaki mücadeleyi oluşturduğunu belirtmiştir.

Avrasyacılık ilk olarak Rus liderliği altında yeniden bütünleşmek için ağırlıklı olarak Sovyet sonrası alana odaklanmıştır. Öte yandan Avrasyacılık teorisi farklı ulusların ve etnik varlıkların Slav veya Türk katılımı için geniş alan sağlamıştır. Bu esnekliğe uygun olarak, Rusya’nın politika yapıcıları ve düşünürleri, Avrasya’yı temsil eden bazı bölgeleri “Rus Dünyası’nın bir parçası” olarak adlandırmıştır. Avrasyacı jeopolitiğin önde gelen temsilcilerinden Dugin (1997: 456, akt. Abrahamyan, 2015: 2)’e göre Balkanlar, özellikle de Sırbistan, Balkan jeopolitiğinde kesinlikle Rus yanlısı karakterini koruması gereken “Rus Dünyası’nın doğal bir batı parçası” olarak kabul edilmiştir. Dugin Romanya, Makedonya, Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti ve hatta NATO üyesi Yunanistan’ın zamanla Avrasya Rus İmparatorluğu’nun kurucu parçaları haline geleceğini öngörmüştür (Bilgiç, 2016: 3; Dunlop, 2004: 9)

Dugin’in jeopolitik vizyonu iki savaş arası Almanya’nın jeopolitik geleneklerini oluşturan Haushofer ve Schmitt’in çalışmalarının ve Halford Mackinder’in Heartland teorisinin izlerini taşımaktadır. Dugin, Atlantikçilik (ABD ve İngiltere gibi denizci devletler ve medeniyetler) ile Avrasyacılık (Avrasya-Rusya gibi karasal devletler ve medeniyetler) arasında iki savaş arasında ikili bir çatışma olduğunu varsaymaktadır (Smith, 1999: 484; Bassin ve Aksenov, 2006: 106; Dunlop, 2004: 6, 7). Dugin’in jeopolitiğinde oldukça farklı bir Mackinder okuması sunulmaktadır. Dugin, Mackinder gibi Heartland’a bitişik olan İç Hilal (Inner Crescent) alanları yani Spykman’ın Rimland (Kenar Kuşak) bölgelerinin hayati önem taşıdığını belirtmiştir. Dugin, jeopolitik egemenlik elde etmek için Rusya’nın Atlantik

etkisi altına girebilecek “Kenar Kuşak” bölgesinin ortadan kaldırmasını ve böylece Atlantik etkisinin Avrasya’dan çıkarmasını tavsiye etmiştir. Teorisini kara merkezli Moskova-Berlin, Moskova-Tokyo ve Moskova-Tahran birliği üzerine kurarak, stratejik ittifaklarla Avrasya’da “imparatorluklar imparatorluğunun” inşasını savunmuştur (Dugin, 2014b: 250). (Şekil 6) Avrasyacılar, Atlantikçiler tarafından dayatılan tek kutuplu küreselleşme projesine karşı durarak çok kutupluluk ilkesini savunmaktadır (Asker, 2021: 98; Dugin, 2014a: 46). Uluslararası ilişkilerin, çok kutuplu dünya teorisi de Avrasyacılar tarafından geliştirilmiştir (Dugin; 2014a: 55). Avrasyacı düşüncenin bu yeni dünya vizyonuna göre artık geleneksel devletler olmayacaktır. Bunun yerine, “jeoekonomik kuşaklar” halinde birleşen yeni, entegre medeniyet yapıları (“büyük alanlar”) olacağını öngörmektedir (Dugin, 2014a: 47, 50).



**Şekil 6:** Dugin’in Avrasya Jeopolitiğinde Stratejik Blok’un temel eksenleri (Ingram, 2001: 1038).

Dugin, Moskova-Berlin ekseninde Avrupa, ABD ve onun başını çektiği NATO’nun kontrolünden koparılarak, Avrasya ile dost bir Avrupa yaratılmasını amaçlanmaktadır. Bu uğurda Rusya, Doğu Prusya’nın Almanya’ya geri verilmesini ve Doğu Avrupa’da etki alanlarının paylaşılmasını savunmuştur. Böylece dağılmış bir Ukrayna ve yeni bir Balkan Federasyonu kurulmasını öngörmektedir. Moskova-Tokyo Eksenini Uzak Doğu yaklaşımının temel taşı oluşturmaktadır. Ortak düşman ABD’ye karşı birleşen ittifak uğruna Japonya’ya Kuril Adaları’nın iade edilmesi tavsiye edilmiştir. Öte yandan hayati jeopolitiği tehdit eden Çin’in dağıtılması ve kontrol altına

alınması için bu ittifaka Hindistan, Kore ve Vietnam'ın katılması amaçlanmıştır. Moskova-Tahran Eksenini Dugin'in teorisinin en iddialı ve karmaşık birliğini öngörmektedir. Birliğin odak noktası Rusya'nın asırlık rüyası Hint Okyanusu'na, "sıcak denizlere" ulaşmasını amaçlamıştır. Yine ortak düşman ABD olarak belirlenmiştir (Dunlop, 2004: 9-11; Ingram, 2001: 1040, 1041).

Putin vs Putin kitabında Dugin (2014b: 40, 41) Avrasya jeopolitiğinin geleceğine dair öngörülerde ve tavsiyelerde de bulunmuştur:

(...) Asya ülkeleriyle aktif ilişkiler kurulacak ve temkinli bir şekilde Avrupa politikasına doğru ilerlenecektir. BDT'nin entegrasyon dürtüleri, özellikle ekonomide hissedilir olacaktır. (...) ABD, uluslararası ilişkilerde her zaman önceliğe sahip olacağını ilan edecek, bu da ilişkileri biraz soğutacaktır. Bununla birlikte, tüm dünyaya Amerikan karşıtı bir ruh hali yayılacak. Doların kaçınılmaz çöküşü çok uzak değil. Rusya, Amerikan karşıtlığının ve diğerlerine öncülük etmenin ön saflarında yer almalı. (...)

Dugin jeopolitik düşüncelerini çeşitli eskiz haritaları kullanarak açıklamaktadır. Haritalarla Rusya'nın siyasi sınırlarının ötesinde jeopolitik olarak hayati önem taşıyan bölgeleri tanımlamıştır. Örneğin, 1990'ların başında *Elementler* dergisinin kapağındaki bir haritada Dublin'den Vladivostok'a uzanan büyük bir "Avrasya İmparatorluğu" nu tasvir etmiştir. Ayrıca, Rusya'nın sıcak sulara çıkışında önemli olan stratejik alanları haritalarında Orta Asya ve Kafkasya, Afganistan, İran ve hatta Türkiye'nin doğusundaki bağımsız Sovyet sonrası devletler olarak belirlemiştir (Bassin ve Aksenov, 2006: 109).

Dugin (2014a: 9, 10), erken dönem Avrasyacılık gibi Neo-Avrasyacılığın da Alman Muhafazakâr Devrimi ile aynı felsefi aileye ait bir Rus Üçüncü Yol ideolojisi biçimi olarak tasarlandığını ifade etmiştir. Neo-Avrasyacılık son olarak Dördüncü Siyaset Teorisinin temel ilkelerini (2007-2008 yıllarında) geliştirmiştir. Ona göre "komünizm ve faşizm gibi siyasi ideolojiler artık yoktur ve günümüz dünyasında iki gerçek siyasi güç vardır: liberalizm ve Rusya'nın dördüncü yolu." Dördüncü yol, Amerikan karşıtlığı, ulusal Bolşevizm, jeopolitik, sosyal adalet ve Doğu ile Batı arasında tam bir bölünme ile karakterize edilmektedir.

Dugin (2015: 41), Hruşçev'in yönetiminde Sovyet kara gücünün felakete uğradığını ve Heartland'ın sıcak denizlere inmesini sağlayan bölgelerinin (Kenar Kuşak) deniz gücü kontrolüne girdiğini belirtmiştir. Ardından NATO'nun Rusya'nın etki alanında genişlemesi Batı etkisinin artmasına neden olmuştur. Deniz medeniyetinin Doğu Avrupa'yı hâkimiyeti altına almasıyla Mackinder'in Heartland



teorisi uygulamaya konmuştur. Dugin, Doğu Avrupa'nın kaybedilmesinin en önemli savunma bölgesinin kaybedilmesi anlamına geldiğini ve Rusya'nın büyük bir jeopolitik darbe aldığını belirtmiştir. Heartland'ın dış bölgelerinin ele geçirilmesiyle sıra Rusya'ya gelmiştir. Ayrıca, 1990'lar Rusya için jeopolitik bir felaket dönemi olarak adlandırmıştır. Batı yanlısı nüfuz taraftarları, liberal reformlarla bu süreç hızlandırılmıştır. Ancak Putin dönemiyle Heartland yeni bir tarihi fırsat yakalamıştır. Putin'in iktidarında kara gücü ruhu 11 Eylül 2001'deki gibi sapmalar yaşasa da yeniden bu ruha geri dönmüştür (Dugin, 2015: 65, 75, 76).

Dugin (2014b: 294)'e göre Rusya için jeopolitiğin önemi ancak Vladimir Putin iktidara geldiğinde ortaya çıkmıştır. Bu durum Putin'in konuşmalarına ve demeçlerine de yansımıştır. Konuşmalarında sıklıkla “jeopolitik olarak”, “jeopolitik” ve “Rusya'nın jeopolitik durumu” kelimelerini kullandığı görülmektedir. Ayrıca, Putin'in “jeopolitik” terimini tanımlama şekli, Dugin'in kitaplarındaki jeopolitik tanımı ile aynı şekliyle kullanılmıştır. Diğer bir yandan, Avrasyacı jeopolitiğin kavramlarından olan “çok merkezlilik” ifadesi Dışişleri Bakanı Lavrov tarafından dile getirilmektedir. Daha önce de hem bir BM oturumunda hem de Putin tarafından Avrasya Birliği'nden bahsedilmiştir. Putin'in uluslararası duruma ilişkin değerlendirmelerinde de çok kutupluluktan söz etmesi nedeniyle Avrasya modelinin benimsendiği ve bu görüşün Putin tarafından Rusya'nın geleceği için genel strateji olarak benimsendiği iddia edilmiştir (Dugin, 2015: 90, 91). Putin Avrasyacılığı, tek kutuplu küreselleşmeye karşı BRICS gibi biçimleri benimseyen ve sömürgeci Batılılaşmaya bir alternatif temsil eden çok kutupluluğu savunuştur (Dugin, 2014a: 11).

Putin son yıllarda jeopolitik ve ekonomi ile bağlantılı projeler yürütmüştür ve hatta Dugin'in etkisi altında: Rusya, Kazakistan, Belarus, Ermenistan ve Kırgızistan dahil olmak üzere Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kurulmuştur. Dugin'in amacı, onu giderek daha fazla ülkeye (özellikle de daha önce Sovyetler Birliği dahilindeki ülkelere) genişletmek, ekonomik çıkarları ve Rus dilini birleştirici unsurlar olarak kullanmaktır (Dugin, 2015: 74, 79). Öte yandan Rusya'nın dış politikası ve küresel uluslararası ilişkilerinde önemli bir yer tutan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ), Şangay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) ve Ortak Serbest Ticaret Anlaşması (OSTB) örgütleri Putin'in başkanlığı döneminde kurulmuştur (Dugin, 2014b: 355, 356).

Putin'e bakışını ve Putin Rusya'sını anlamamız açısından önemli olan "Vladimir Putin hakkındaki fikriniz ve ilişkiniz nedir?" sorusuna Dugin (2014a: 137);

(...) Putin, Rus devletinin egemenliğini geri verdi. Bu yüzden onun destekçisi oldum. Ancak 2003 yılına gelindiğinde Putin, gerçek bir ulusal strateji geliştirmeyi bir kenara bırakarak yurtsever, Avrasyacı reformlarını durdurdu ve Rusya'nın küreselleşme projesinin bir parçası olmasını isteyen ekonomik liberalleri barındırmaya başladı. Sonuç olarak, meşruiyetini kaybetmeye başladı ve bu yüzden onu giderek daha fazla eleştirmeye başladım. Bazı durumlarda, bazı politikalarında ona destek olmak için, bazılarında ona karşı çıkmak için çevresindeki insanlarla birlikte çalıştım. (...) Şimdi Putin geri dönecek. (...) Bazı durumlarda onunla iş birliği yaptım ve diğerlerinde ona karşı çıktım. Onunla iletişim halindeyim. Ama onun etrafında çok fazla güç var. Etrafındaki liberaller ve Rus vatanseverleri entelektüel olarak o kadar parlak değiller. Bu nedenle, yalnızca kendisine ve sezgisine güvenmek zorundadır. (...)

şeklinde cevap vermiştir.

Dugin (2014b: 189, 190), Avrasyacılığın kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Putin vs Putin kitabıyla ilgili olarak da Putin'in tek (rakip ya da) düşmanının yine kendisi olduğunu söylemiştir. Dugin (2014a: 11), Putin'in Avrasyacılığa içtenlikle "evet" dediğini ve Putin iktidarında Avrasyacı eğilimlerin daha da güçlenmeye devam edeceğini belirtmiştir. Putin'i Rusya'nın aktif bir oyuncusu olarak gören Dugin, belki hemen değil ama er ya da geç Putin'in küresel arenada Rusya'ya hak ettiği gücünü ve itibarını yeniden kazandıracığını savunmuştur.

Ingram (2001: 1035); Mahan, Spykman ve Mackinder'ı örnek alan Dugin'in, jeopolitiği takip eden devletlerin başarı yakaladığını öngördüğünü ve bu amaçla da Rusya'nın jeopolitik gelişimini düzeltmeyi ve büyük güç statüsünü geri kazanması için bir strateji üretmeyi amaçladığını belirtmiştir. Nitekim Dugin (2015: 97), "Avrasya'yı yöneten tüm dünyayı yönetir. Bu nedenle, jeopolitik olarak, Rusya'nın seferberliğinde geleceğe makul bir iyimserlikle bakmalı ve Rusya için bu büyük kıta Avrasya geleceğini ...yaratmalıyız" demiştir. Dunlop (2004: 6), Dugin'in Avrasya üzerinde Rus hakimiyetini sağlamanın bir yolu olarak askeri araçlardan ziyade gaz, petrol ve doğal kaynak zenginliklerinin kullanılmasını önermiştir. Diğer ülkeleri Rusya'nın iradesine boyun eğmeleri için zorlayacak, istikrarsızlaştırma ve dezenformasyon programını savunduğunu belirtmiştir. Dunlop'a göre Dugin jeopolitik hedeflerine savaşa başvurmadan ulaşmayı tercih etmektedir.

Dugin, İtalyan Faşizmi ve Alman Nasyonal Sosyalizmi içinde erken dönemlere ilgi duyduğunu ifade etmiştir ve faşistlerin ilham aldığı yazarlara (Schmitt, Spengler gibi) atıfta bulunmuştur. Ancak faşizmin temel bileşeni olan ırk doktrinini savunmamıştır. Bu nedenlerle Dugin bazı açılardan jeopolitikçi olduğu kadar neo-

faşist olarak da kabul edilmiştir (Ingram, 2001: 1033, 1034). *Jeopolitiğin Temelleri* kitabındaki fikirlerin etkisiyle Rus seçkinlerin düşünceleri ve Putin'in dönemindeki gelişmeler faşist fikirlerin ve duyguların yükselişi olarak eleştirilmiştir (Dunlop, 2004: 1). Öte yandan Dugin'in Avrasyacı jeopolitiğinin vizyonları ile sıradan Rusların endişeleri arasında uçurum olduğu belirtilmiştir. Ancak Dugin halk arasında yaygın desteğe sahip olmamasına rağmen, resmi politikada Avrasyacılığa geçiş ve Dugin'in vizyonunun bazı yönleri görülmektedir. Bu sayede genel anlamda marjinal olarak nitelenen Dugin kendisine siyasi bağlam yaratmıştır (Ingram, 2001: 1048).

### **1.2.3. Rusya'nın Enerji Jeopolitiği**

Sanayi devriminden itibaren enerji jeopolitiği, enerji kaynaklarına sahip olan aktörler ve bu kaynaklara güvenli erişim küresel refah ve güvenlik için önemli bir faktör olmuştur. Günümüzde de enerji politikaları enerji arz-talebi ve küresel ısınmayla beraber gezegenimiz için önem arz etmektedir. Ülkelerin enerjiye bağımlılığı kalkınmaları ve büyümeleri için kritik öneme sahiptir bu da enerji politikalarını karmaşık hale getirmiştir. Bu durum enerji tedarikçisi aktörlerin ise piyasa gücünü bölgesel ve uluslararası siyasette rol alma kapasitesini arttırmak için politik güce çevirmelerine fırsat vermiştir. Örneğin, Rusya'nın enerji jeopolitiği, Avrupa'nın Rus enerjisine bağımlılığı ve Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücü ile birleştiğinde Rusya'nın bölgesel ve uluslararası politik gücünü nasıl dönüştürdüğünü görmemiz bakımından önemli olmuştur. Böylece enerji, maldan ziyade stratejik bir kaynak olarak ulusal güvenliği garanti etmek için dış politikanın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Bu da askeri ve ekonomik güvenliğin etkin olduğu jeopolitiğe, enerji güvenliğinin eklenmesiyle enerji jeopolitiği alt yaklaşımını oluşturmuştur. Enerji kaynaklarının yönetimi, taşınması, enerji anlaşmaları, enerji güvenliği ve bağımlılık da enerji jeopolitiği altında incelenmiştir.

Enerji jeopolitiği teriminin ilk kullanımı 1974 yılına dayanmaktadır (Romanova, 2016: 859). Ülkelerin enerji ihtiyaçlarını karşılaması, pazarlara ulaşması, ulusal konumlarını ve çıkarlarını korumak için jeostratejiler geliştirmesi gerekmiştir. Bu nedenle de enerji ve jeopolitik yakından bağlantılı kabul edilmiştir (Austvik, 2018: 25, 26). Uluslararası ilişkiler literatürünün önemli bir bölümünde de enerji ilişkileri; bağımlılık, güç, çıkarlar ve güvenlik açısından formüle edilmiştir. Ayrıca enerji

kaynakları adeta silahlanma yarışının yerini almıştır ve jeostratejik meseleler olarak sunulmuştur. “Büyük oyun” gibi metaforlar enerji rekabeti ve aktörler için kullanılmaya başlanmıştır (Casier, 2016: 763, 764). Stratejik bir araç olan enerji, büyük güçlerin kaynaklara sahip olmak istemesi nedeniyle dünya savaşlarına, sömürgeleşme yarışına neden olmuştur. Ayrıca enerjinin iletilmesi noktasında da enerji transit yollarının ele geçirilmesi, enerji ticaretinde lider olmak ve güvenliğinin sağlanması da rekabeti içeren diğer faktörleri oluşturmaktadır (Batı, 2017: 21, 23).

Tarih boyunca Avrasya jeopolitiğini önemli kılan bir faktör de bölgenin enerji jeopolitiği açısından büyük öneme sahip olmasıdır, amaç sadece enerji kaynaklarına sahip olmak değil aynı zamanda bu kaynakların diğer bölgelere taşınmasındaki transit yollarında da hakimiyet kurmayı gerektirmektedir (İşcan, 2004: 48, 74, 79; Progonati, 2015: 122). Günümüzde de Avrasya enerji kaynaklarına sahip olan Rusya ve AB arasındaki enerji ilişkileri jeopolitik terimlerle çevrelenmiştir. 2006 ve 2009 yılları arasında Rusya ve Ukrayna arasındaki gaz üzerine yaşanan krizle birlikte literatürde Rusya-AB enerji ilişkileri önemli jeostratejik ve güvenlik sorunu olarak ele alınmıştır. Enerji jeopolitiğinde devletler arası rekabet, enerji kaynaklarının üretimi ve iletimi sınırlı olmuştur. Sorunlar kaynaklar ve boru hatlarının mülkiyeti ve kontrolü üzerine yoğunlaşmıştır. Daha sonraki sorunlar ise fiyat belirleme ve rekabet vb. konular üzerine olmuştur (Casier, 2016: 765). Enerji 2014 Ukrayna krizi öncesinde “tehdit” olarak algılanırken, kriz sonrası Rusya-AB arasındaki gerginlikte Rusya lehine çok önemli bir rol oynamamıştır. Ancak Rusya enerjiyi silah olarak kullanmamıştır ve Avrupa’ya gaz tedarikini kesmemiştir. AB ise Moskova ve Kiev arasında arabuluculuk yapmış ve bu arabuluculuk ona “kış paketi” adı verilen mali garantiler sağlamıştır. Bu şekilde krize rağmen enerji ticareti aynı şekilde sürmüştür. Ancak bu durum Moskova ve Brüksel arasında enerji konusunda hiçbir gerilim yaşanmadığını da göstermemektedir. AB, Güney Akım projesini askıya almıştır (Casier, 2016: 771, 772). Öte yandan Gaz Dayanışma Konseyinin resmi toplantıları AB tarafından dondurulmuştur. Toplantılar yeniden başladığında ise AB yetkilileri katılım göstermemiştir. Böylece AB-Rusya enerji diyalogu askıya alınmıştır (Romanova, 2016: 869).

Rusya’nın 2009 Enerji Stratejisinde “Rusya’nın enerji politikalarının amacı, kaynakların etkin kullanımı ile iç ve dış ekonomik büyümeyi sürdürme ve yaşam kalitesini iyileştirmek” olarak belirlenmiştir. Rusya enerjide lider ve enerji süper gücü

konuma yükselmeyi amaçlamaktadır (Romanova, 2016: 860). Avrasya'nın ekonomi jeopolitiğindeki artan önemi ve Çin'in kuşak yol projesi sonrası Rusya ve Çin ekonomik iş birliği geliştirmiş ve Putin'de bu iş birliğinin önemi konuşmalarında vurgulamıştır (Düğen, 2016). Rusya'nın doğal gaz kaynaklarının bolluğu sayesinde hedeflediği güç kapasitesini sağlayabileceği öngörülmektedir (Oualaalou, 2021: 48). Rusya çeşitli hedefleri kapsayan ve jeopolitik motivasyonların yansıtıldığı 2030'a kadar geçerli "Rus Enerji Stratejisi" belirlemiştir (Casier, 2016: 771; Lucas, 2008: 163; Mulaliç ve Kariç, 2014: 99, 100). Ayrıca Avrupa'nın enerji arzını vurgulayarak Gazprom başta olmak üzere Rus şirketlerin özel muameleyi hak ettiklerini savunmaktadır. Rusya ayrıca enerjiyi küresel ekonomideki üst düzey çıkarlarını gerçekleştirmenin bir yolu olarak görmektedir (Lucas, 2008: 11, 163, 164; Romanova, 2016: 871).

Rusya, petrol ve gaz sektöründe önemli bir üretici ve ihracatçı olarak sektörde yer almaktadır. Rusya'nın ekonomik büyümesi petrol ve doğal gaza dayalı enerji ihracatından kaynaklanmaktadır. 2016 yılında Rusya'nın ham petrol ihracatının yaklaşık yüzde 60'ı ve doğal gaz ihracatının yüzde 75'i Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'nın kendi gaz üretimi düştükçe ve talep arttıkça bu oranlarda yükselmektedir. Rus şirketi Gazprom'un 27 AB ülkesinden en az 16'sında enerji yatırımı bulunmaktadır (Lucas, 2008: 165, 183; Oualaalou, 2021: 9, 46, 47). Ayrıca Rusya'nın 2017 itibarıyla gelirlerinin yüzde 36'sı petrol ve doğal gaz satışından gelmiştir. Kısacası Avrupa ve Rusya enerji alanında birbirine karşılıklı olarak bağımlıdır (Oualaalou, 2021: 46). Rusya enerji potansiyelini maksimum verimle kullanmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Balkanlar Rusya'nın önemli bir transit rota ve pazar alanı olarak enerji piyasasına entegrasyon için stratejik bir konumda bulunmaktadır. Rusya'nın Batı Balkanlar'daki enerji politikası AB politikalarıyla uyum içerisinde ilerlemektedir. Çünkü tüm Balkan ülkeleri gerek AB üyeliği gerekse İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması yoluyla AB enerji düzenlemelerini takip etmektedir. Balkan ülkeleriyle bu tür bir iş birliği sayesinde Rusya fiili olarak AB iç enerji pazarına entegre olmaktadır (Mulaliç ve Kariç, 2014: 100-102). Öte yandan Balkanlar'da enerji arzı fazla olmasa da Rus enerji kaynakları ile enerji arzının fazla olduğu Avrupa ülkelerinin rotasında bulunması onun enerji jeopolitiğindeki önemini arttırmıştır. Bölgenin Rus enerjisini Avrupa'ya taşımasında boru hatları projeleriyle ve yatırımlarla son derece önem kazanması bölgede "enerji güvenliğinin" sağlanması

sorununu da beraberinde gerektirmiştir. Donmuş çatışmalar, etnik sorunlar, Rusya'nın bölgede artan etkinliği ve bölgesel entegrasyonu engelleyen politikaları bölge güvenliğini etkileyeceği için beraberinde “enerji güvenliği” konusunda kaygıya neden olmuştur (Batı, 2017: 23, 27).

Rusya'nın “enerji jeopolitiğinin” hem ekonomik hem de siyasi sonuçları bulunmaktadır. Rusya enerji şirketleriyle Balkanlar'da önemli yer edinirken, enerji jeopolitiği politikacılar için de bir platform olmuştur (Mulaliç ve Kariç, 2014: 99; Marković, 2017: 6; Telli ve Demirtaş, 2019: 271, 272). Yüzyıllar boyunca bölgedeki dini, kültürel, siyasi ve ekonomik Rus etkisi son yıllarda enerji sektöründe kendisini göstermiştir. Balkanların enerji jeopolitiğinde etkili olan başlıca Rus şirketleri: Gazprom, Zarubejneft, Rosneft, Lukoil vd. (Marković, 2017: 7). Balkanlara gaz satışında Rusya'nın Gazprom'u yüzde 95'lik paya sahip bulunmaktadır. Rus devi Lukoil ise petrol satışıyla varlık göstermektedir. Rusya ayrıca Balkan ülkelerinde elektrik sektöründe de iş birliği yapmaktadır. Enerji sektöründe Rus şirketlerin artan payı Rusya'ya Batı Balkan ülkelerinde siyasi avantajlarda sağlamaktadır (Bechev, 2018b: parag.8).

Güney Akım boru hattı ile Rus gazının dağıtımında güvenli, sürekli ve kesintisiz gaz arzının sağlanması amaçlanmıştır. Bu boru hattı ile Batı Balkanlar enerji kaynaklarının Orta ve Batı Avrupa'ya geçişinde köprü olacağı için bölge uluslararası politikada önem kazanmaktadır (Mulaliç ve Kariç, 2014: 87; Ralchev, 2012: 1, 4, 7). Batı Balkan ülkeleri bölgenin enerji jeopolitiğindeki stratejik konumlarını kendi lehlerinde kullanamamıştır. Bunda bölgenin ana enerji tedarikçisi olan Rusya'nın tutarlı stratejisi, tekel konumu ve bunu siyasi alanda etkili bir faktör olarak kullanması etkili olmuştur. Diğer yandan, tüm Batı Balkan ülkelerinin katılmaya can attığı AB'nin bölgedeki Rus etkisine uygulanabilir ve etkili stratejiler geliştirememesi de etkili olmuştur (Ralchev, 2012: 3, 5, 9). Boru hatları ile Rusya Sırbistan üzerinde politik etki kazanmaktadır. Ayrıca Rus politikası açıkça Bosna ve Hersek'in Sırp Cumhuriyeti'nde de özerklik inancını desteklemekte ve olası bir birleşme için Belgrad'ı cesaretlendirmektedir. Bu yaklaşım, Rusya'nın Batı Balkan ülkelerinde meydana gelen tüm süreçler üzerinde doğrudan kontrol sahibi olmasına ve bölgedeki olası genişlemeler konusunda AB ve NATO politikaları üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olmasını sağlamaktadır (Mulaliç ve Kariç, 2014: 108).

Son zamanlarda enerjinin jeopolitik ve piyasa temelli bir yaklaşımla ele alınması üzerine iki karşıt yaklaşım bulunmaktadır. Enerji jeopolitiğinde, enerji stratejik bir meta olarak kullanılır, devletler stratejik hedefleri için enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Enerji piyasaları ise, şeffaf yasal koşullar, piyasa ilkeleri ve belirli kurumlar temelinde enerji kaynaklarını küresel ticaretteki mal olarak değerlendirmektedir. Rusya'nın enerji politikası sıklıkla jeopolitik olarak tanımlanmaktadır. Yaygın olarak AB'nin piyasa vizyonunu takip ettiği düşünülmektedir. Ancak özellikle AB ile ilişkilerde ve Üçüncü Serbestleşme Paketi gibi doğal gazla ilgili konularda Rusya giderek daha fazla yasal ve resmi kurumsal araçları kullanmaya başlamıştır. Piyasa yaklaşımı neoliberal araçlar, karşılıklı bağımlılık, arz ve talep yaklaşımlarına dayanmaktadır. Rekabetten ziyade uzun vadeli iş birliğini ve uluslararası aktörleri içermektedir (Romanova, 2016: 858, 859, 860).

Doğal gaz ve elektrik için 2009 yılında onaylanan Üçüncü Serbestleşme Paketi, enerji sektöründe daha fazla rekabet ve tüketicilerin tedarikçileri seçmelerine olanak sağlamaktadır. Temel amaç enerji şirketlerinin yukarı (gaz geliştirme, elektrik üretimi), orta (ulaşım/taşıma) ve aşağı (dağıtım) şeklinde ayrıştırılmasını sağlamaktır. AB içinde faaliyet göstermek isteyen tüm şirketlerin bu kurallara uyması zorunlu hale getirilmiştir. Öte yandan ABD ve üçüncü ülkeler arasındaki boru hatlarını işletenler de "üçüncü taraf erişimi" olarak bilinen hüküm ile bu boru hattının kapasitesinin bir kısmını alternatif bir tedarikçi için ayırmak zorunda bırakılmıştır. Sonuç olarak, AB üçüncü tedarikçiler karşısında pazarlık gücünü arttırmak istemiştir. Rusya tarafından AB'nin Üçüncü Serbestleşme Paketi ve Enerji Birliği kavramı Rusya'ya bağımlılığın azaltılması ve Rusya'nın bypass edilmesi için geliştirilen jeopolitik yaklaşımlar olarak nitelendirilmektedir. Rusya, Üçüncü Serbestleşme Paketi'nin mülkiyet haklarını baltaladığını savunmakta ve yatırım ortamını büyük ölçüde değiştirdiği konusunda eleştirilerde bulunmaktadır (Romanova, 2016: 861, 862).

### **1.3. Balkan Jeopolitiği**

Coğrafi konum açısından Balkan yarımadası, Karadeniz ile Akdeniz arasında yarımada yapısında görülmektedir (*Şekil 7*). Yaklaşık 750.000 km<sup>2</sup> yüzölçümüne sahip Balkan Yarımadası, Avrupa'nın güneydoğu bölgesinde yer almaktadır ve batıda Adriyatik Denizi ve İyon Denizi ile çevriliyken, doğuda Karadeniz, Marmara Denizi

ve Ege Denizi ve güneyde Akdeniz ile çevrilmiştir. Tuna ve kolları olan Sava ve Kupa nehirlerini bünyesinde barındırmaktadır. Balkanların batı parçası Türkiye'nin Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına doğru devam etmektedir (Atalay ve Ekinci, 2012: 24, 25; Batı, 2017: 21, Demiroğlu, 2009: v, v1).



**Şekil 7:** Balkan Yarımadası (Atalay ve Ekinci, 2012: 24).

Coğrafi konumu nedeniyle Balkanlar bölgesi daima bir yol ayırımında olmuştur. Grek Romen, Bizans, Osmanlı ve Avusturya Macaristan'ın tarihi ve coğrafi etki alanları altında kalmıştır. Bu etkinin bir sonucu olarak Balkanlar farklı dinlerin, kültürlerin, mirasların ve geleneklerin yeri haline gelmiştir (Jelavich, 2009). Balkanlar, Doğu ile Batı arasında, Asya ve Avrupa'nın kesiştiği bölgede yer almaktadır. Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Kosova ve Karadağ tüm Balkanları oluşturmaktadır (Şekil 8). Ancak Balkan sınırları daima tartışma konusu olmuştur. Farklı bilim adamları farklı açıklamalar dile getirmiştir. Sırbistan ve Hersek'in büyük bir kısmı, Slovenya, Romanya, İtalya ve bazen de Türkiye'nin Trakya bölgesi Balkanlara dâhil edilmiştir (Atalay ve Ekinci, 2012: 22, 25; Mulaliç, 2013: 267; Todorova, 2015). Ancak Batı (2017: 21, 22), Trakya bölgesinin Balkan yarımadasında yer almasına karşın, bir bütün olarak Türkiye sınırlarına bakıldığında Balkan ülkesi olarak kabul edilemeyeceğini savunmuştur. Yüzyıllar boyunca, siyaset ve ülke sınırları değişse de fiziksel özellikler aynı kalmıştır. Balkanlar, Karadeniz'in bir parçası olarak görülmekte ve kısmen Doğu Avrupa ve Batı dünya görüşlerinin bir sentezini temsil etmektedir. Tarihi boyunca hep bu medeniyetlerin bağlantı sahasında kalmıştır. Kamuoyunun ortak görüşü ve Balkan kimliğinin değerlendirilmesinde, bir köprü ya da kavşak imajına sahip olan bölge farklı



kültürlerin coğrafi alanı olarak tanımlanmıştır (Atalay ve Ekinci, 2012: 22, 27, 29; Mulaliç, 2013: 268-270; Todorova, 2015). Balkan coğrafyası bu şekilde karmaşık bir yapıyla şekillenmiştir.



**Şekil 8:** Balkan Ülkeleri Haritası (Atalay ve Ekinci, 2012: 25).

Ülkelerin “devlet yönetimi sanatı olarak” tanımlanan jeopolitik, büyük ölçüde coğrafi konuma ve uluslararası ilişkilere bağlı bir çalışma alanı olmuştur (Kelly, 2016: 23). Öte yandan bölgenin çok etnikli ve dinli yapısı da Balkan jeopolitiğini etkileyen diğer bir unsuru oluşturmaktadır (Şekil 9). Heterojen yapı hem tarih boyunca hem de Yugoslavya’nın dağılması sonrası çatışmaları beraberinde getirmiştir. Balkanlar’daki bölgesel siyasi sorunlar jeopolitik yaklaşımların da değişmesine neden olmuştur. Bu durum günümüz çok aktörlü Balkan jeopolitiğini, bölgenin karmaşık yapısı, faydalar ve riskler ve jeopolitik sorunlar ile tanımlanmaktadır (Emin, 2020: 3).



**Şekil 9:** Balkanlar’da Etnik Dağılım Haritası (1990-2015), Savaşın önce ve sonra.

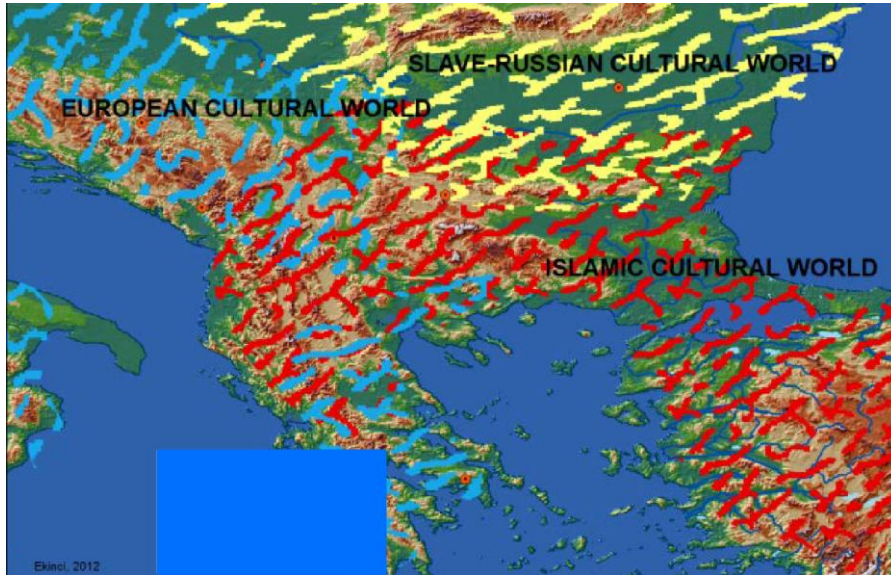
Kaynak:

[https://www.mapmania.org/map/67917/ethnic\\_map\\_of\\_yugoslavia\\_before\\_and\\_after\\_the\\_war\\_1990\\_-\\_2015](https://www.mapmania.org/map/67917/ethnic_map_of_yugoslavia_before_and_after_the_war_1990_-_2015), Erişim Tarihi:11.11.2021.

Atalay ve Ekinci (2012: 22-26)'ye ve Dugin (1997; 456; akt. Abrahamyan, 2015)'e göre, Balkanlar jeopolitiğinin ekonomik ve siyasi kalkınmasının dünya siyasi dengesi ile sağlanabileceğini savunmuştur. Çünkü bu bölge jeopolitik teoriler açısından da son derece önemli bir stratejik konumda bulunmaktadır. Jeopolitik açıdan Rusya'nın doğal bir batı uzantısı olarak da kabul görülen bu bölge jeopolitik kavramlarıyla nitelendirilmiştir. Halford Mackinder'in Heartland (Kalpgâh) teorisinde Balkanların kuzey kısmı pivot alanda, güney kısmı ise pivot alanın kenar bölgesinde bulunmaktadır. Balkanlara bir bütün olarak bakıldığında ise Heartland (Kalpgâh)'ın güney kesiminde yer alırken, burası Heartland'ın uydusu kabul edildiği için dünya siyasetinin egemenliğinde çok fazla öneme sahip olmamıştır. Ancak Mackinder jeopolitiğinde pivot alanlar dünya siyasetinin ana eksenini oluşturmaktadır. Dünya siyasetine hâkim olmak isteyen bu alana sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Ünlü jeopolitik düşünürlerin teorileriyle önemini ortaya koydukları bölgede Batı'nın ve Rusya'nın yürüttükleri jeopolitik çıkarlar kesişmektedir. Rusya bölgeye Mackinder'in Heartland (Kalpgâh) teorisiyle yaklaşırken, Batı ise Spykman'ın Rimland (Kenar Kuşak) teorisiyle yaklaşım sergilemiştir (Batı, 2017: 22).

Turnock (1989: 1, 13, 204) Balkanları, güçlü dış devletler tarafından uğruna savaşılan bir siyasi ve askeri çatışma bölgesi olan bir "marchland yani sınır bölgesi" olarak adlandırılmıştır. Doğuda Osmanlı (yerine Türkiye) ve Sovyetler Birliği (yerine Rusya), batıda Habsburg (yerine Avusturya ve Almanya) bölgede mücadele etmiştir. Bu bölgenin jeopolitik önemi, Almanya ve Rusya'yı ayrı tutmak gerektiğini vurgulayan H. J. Mackinder tarafından not edilmiştir. Çünkü Mackinder jeopolitiği Alman ve Rus topraklarının birleşik gücünün (sınır bölgesindeki ülkeler dâhil olmak üzere) "dünya adasının" diğer güçlerine meydan okuyacağını iddia etmiştir. Bu amaçla Milletler Cemiyeti'nde Batılı güçler ve sınır bölgesi (Marchland) devletleriyle kurulan yeni düzeni savunmak için bir ortak inanç yerleştirilmiştir. Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Nicholas Spykman da kenar bölgesinin potansiyelinin önemini vurgulamıştır. Kenar bölgesini, "Rimland (Kenar Kuşak)" olarak adlandırmıştır. Bir bağlantı noktası olarak Rimland (Kenar Kuşak Bölgesi) Heartland'dan daha fazla öneme sahip olmuştur. Dolayısıyla Balkanların barış, dünya siyaseti, ekonomik ve sosyal ilişkiler açısından önemli bir konuma sahip olduğu söylenmiştir (Atalay ve Ekinci, 2012: 25).

Mahan'ın deniz hakimiyet teorisine göre, büyük güç olmak için su yollarına sahip olmak veya bu yolları kontrol etmek gerekmektedir. Türk boğazları, Adriyatik, Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz bulunduğu konum itibariyle Balkanların kısmen jeopolitik rolüne katkıda bulunmaktadır. Ayrıca Cohen'e göre de Balkanlar "buffer (tampon)" ve "key (kilit)" bölge olarak adlandırılan alanda bulunmaktadır. Bu nedenle Balkanların coğrafi konumunun dünya siyaseti açısından önemli olduğu kabul edilmiştir (Atalay ve Ekinci, 2012: 25). Samuel Huntington (2013: 175, 176)'a göre ise Balkanlar, batı İslam ve Slav kültürleri arasında bir çarpışma alanı olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde Balkanlar, Slav-Rus Ortodoks, Katolik ve İslam alemlerinin buluşma alanında yer almaktadır (Şekil 10). Öte yandan bu bölge ayrıca Katolik (Batı) ve Ortodoks (Doğu) Hıristiyanlık arasında sınır olmuştur. Bu sınıra göre Baltık devletleri, Belarus ve Ukrayna'nın doğu kısımları, Romanya'nın kuzeybatı kısmı Doğu Hristiyan Medeniyetini, Slovenya ve Hırvatistan Batı Hristiyan Avrupa'yı oluşturmaktadır. NATO'nun ve özellikle Avrupa Birliği'nin belirlenen olası genişlemesi ve günümüzde şekillenen "Avrupa" tanımına kabaca karşılık gelen bu sınır ili medeniyetin sınırını oluşturmaktadır. Samuel Huntington (2013: 228-238)'a göre bu sınır, iki medeniyeti ayıran önemli bir dünya fay hattını temsil etmiştir. "Tarih boyunca her zaman bu medeniyetlerin bağlantı sahasında kalmış olan bu bölge yani Balkanlar geliştirilmeli ve demokratikleştirilmelidir."



**Şekil 10:** Huntington'ın Medeniyetler Jeopolitiği Haritası (Atalay ve Ekinci 2012: 26).

Bölgedeki ülkelerdeki iç gerilimler ne olursa olsun, siyasi sınırlar haritası kutsal kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın

parçalanmasına izin verilirken, yeni devletlerin oluşumunda bu sınırlarda hiçbir değişikliğe izin verilmemiştir. Bunun jeopolitik sonucu olarak, ABD ve NATO müttefikleri tarafından Bosna Hersek, Kosova, Sırbistan, Makedonya gibi ülkelerde farklı etnik gruplara, düşmanlarıyla barış içinde yaşamaları ve bağımsız devletler olabilmeleri için birlikte çalışmak zorunda kaldıkları bir mecburiyet zemini oluşturulmuştur. Bu mecburiyet zemini toplumlar arasında dondurulmuş sorunlarla devam ettirilmeye çalışılsa da şu anda bu yerlerde barışı koruyan Birleşmiş Milletler barışı koruma güçlerinin yıllarca bunu sürdürmesi öngörülmektedir (Dawson ve Fawn, 2001: 2; Mulaliç, 2013: 270-271). Ayrıca Balkan jeopolitiği, Doğu ile Batı arasında sözde “Avrupa’nın çevresi” ve bir “tampon bölge” olarak her zaman Avrupa siyasetinin dışında tutulmuştur. Ancak Balkanların tampon bölge ya da köprü rolü Soğuk Savaş’tan sonra sona ermiştir. Kendisini jeopolitik merkeze koyma ve dünya siyasetinin belirleyici öznesi haline getirme potansiyeline sahip olmuştur. Balkanların ortak kültürel değerleri ve karşılıklı bağımlılığı ticaret, iletişim, enerji ve güvenlik alanlarında birçok iş birliği fırsatı kazandırmıştır (Mulaliç, 2013: 271, Bechev, 2011: 30). Sonuç olarak, 1990’lardan itibaren Balkan bölgesi yeni jeopolitik ve stratejik merkez haline gelmiştir. Yugoslavya’nın dağılmasından sonra Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk ve Kosova büyük güçler tarafından dışarıdan yönetilmeye başlamıştır. Ancak Avrupa Birliği ve NATO’nun duraklamasından yararlanan Rusya, Türkiye gibi ülkeler Balkan devletlerini etkileyen diğer dış güçler olmuştur. Bu güçler Balkanlar’da siyasi ve ekonomik çıkarlarına yönelik politika izlemiştir (Mulaliç, 2013: 272).

Elbette bu siyasi aktörlerin güç alanları ve projeksiyonları değişkenlik göstermiştir. Rusya’nın jeopolitik ve jeostratejik yaklaşımında gaz ve petrol (enerji jeopolitiği) belirleyici olmuştur. Bölgede yürütmeyi planladığı Güney Akım doğalgaz boru hattı projesi nedeniyle Balkanlar, Avrupa’nın önemli bir enerji dönüşüm merkezi haline gelmiştir. Boru hattı üzerindeki yeni jeostratejik oyunlar, Rusya’nın Balkanlar’daki tarihi çıkarlarını canlandırmıştır. Rus jeostratejik çıkarları nedeniyle Balkanlar’daki Amerikan etkisi de 20. yüzyılın sonlarında etkisini büyük ölçüde arttırmıştır. Soğuk Savaş’ın sonu, iki büyük rakip arasında enerji kaynaklarının ve tedarik yollarının kontrolü için yeni bir mücadelenin başlangıcı olmuştur. Böylece büyük güçler Balkanlar’da nüfuz elde etmekle ilgilenmeye başlamıştır (Mulaliç, 2013: 271). Bechev (2011: 1)’e göre, Balkanlar hala hassas bir jeostratejik alan olarak kabul

edilmektedir. Ona göre yalnızca “ekonomik kalkınma” ile Balkanlar Avrupa Atlantik bölgesinde çok daha aktif bir kazanım elde edebilir ve kendini Avrupa’nın kalbine yerleştirebilir. Bu amaçla literatürde Balkanlar’da “Avrupa entegrasyonu”, “demokratik konsolidasyon”, “uzlaşma” ve “ekonomik kalkınma” gibi ifadelerle eşanlamlı olarak “bölgesel iş birliği” ifadesi popülerlik kazanmıştır. Dahası bu ifade resmi konuşmalar, politika belgeleri ve medya makalelerinde de sıkça yer almıştır.

1990’lara bakıldığında entegrasyondan ziyade ayrıştırıcı etnik ve ulusal kimliklere kök salan bölünmeler, çatışmalar Balkan jeopolitiğini belirlemede etkili olmuştur. Siyasi seçkinler tarafından kolayca manipüle edilen halklar, Büyük Hırvatistan ve Büyük Sırbistan projelerinin içine çekilmiştir. Bu fikirlerin yeşertilmesinde, etnik temizlik ve soykırım uygulamalarının altında ise siyasi genişleme ve bölgesel kimlik kazanma fikri bulunmaktadır (Dingsdale, 1999: 214, 215, 219). Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti’nin Bosna Hersek’deki (1992-95) ve Kosova’daki (1998-99) savaşlarla dağılması, Balkanlara “Balkanlaşma (Balkanization)” terimini kazandıran hiç bitmeyen bir tarihi mücadeleye neden olmuştur (Bechev, 2011: 66; Defay, 2005: 108). 1912-1913’e atıfla ‘Üçüncü Balkan Savaşı’ olarak da adlandırılan çatışmaların yayınlanan görüntüleri ve dondurulan çatışmalar “Balkan iş birliği” kavramının değerini çelişkili hale getirmiştir (Bechev, 2011: 3, 66, 67). Bölge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanması ve Bosna ve Kosova’daki barış sonrası oluşan yeni bölgesel düzen AB’nin Balkan entegrasyonu için bir fırsat sunmuştur. Çatışma sonrası yeniden yapılanma, demokratikleşme ve ekonomik kalkınmaya rehberlik etmek için Birlik, Arnavutluk ve Yugoslavya’nın halefi olan diğer devletlere karşı bir teşvik politikası tasarlamıştır (Bechev, 2011: 5, 10). Ekonomik olarak geri kalmış bu bölge, Batı Avrupa’nın yeni ekonomik örgütlenme ve politik ekonomi fikirlerinin etkisiyle, “modernleştirilmek” istenmiş ve bu durum doğudaki güçlerle rekabeti beraberinde getirmiştir (Bechev, 2017: 20, 21; Dingsdale, 1999: 204, 207). Dingsdale (1999: 219), yakın zamanda bu dondurulmuş sorunlar bölgesindeki bazı ülkelerin kendilerini Batı Avrupa, bazılarının Rusya’ya yaklaştırması ile kaçınılmaz olarak bölüneceğini ve böylece özellikle bir yanda Batı ve Orta Avrupa diğer yanda Rus merkezli doğu kesimi arasında yeni bir sınır oluşturacağını öne sürmüştür. Ancak bu jeopolitik denklemde sonucun çok daha karmaşık olması mümkün gözükmektedir. Çünkü 1989’dan beri sorunlarla mücadele

veren bölgedeki hükümetler kendilerini bir kez daha “yanlış tarafta” bulmak istemeyecekleri bir oyun oynamaktadır.

Balkan ülkeleri 1990’larda bağımsızlıklarını ilan ederken, jeopolitik olarak taraflarını da seçmeye başlamıştır. Bazı devletler hem Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)’ne hem de Avrupa Birliği (AB)’ne katılma yolunda adımlar atmıştır. Böylece Balkanlar, bölgesel ve uluslararası örgütlenmeler açısından AB ve ABD’nin “periferisi (çevresi)” konumundayken, günümüzde, dünya jeopolitiği ve ekonomik durumu açısından ABD ve AB’nin “uydusu” haline getirilmiştir (Atalay ve Ekinci, 2012: 30-32; Dawson ve Fawn, 2001: 1). Komünizm sonrası bölgenin, kademeli olarak normalleşmeyle birlikte önce Bulgaristan ve Romanya’nın (2007) üye olması ve Batı Balkan ülkelerinin katılma çabalarıyla, entegrasyon sürecinde yolun yarısına gelinmiştir (Bechev, 2011: 1).

Jeopolitik olarak, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Türkiye’nin NATO üyeliği Moskova için büyük bir endişeye neden olmuştur. Jeostratejik olarak Rusya için hayati önem taşıyan Karadeniz’in güç dengesinin Batı lehine kayması tehlikesi doğmuştur. Rusya’nın Ukrayna ve Gürcistan’ın da ittifaka katılmasıyla tamamen Karadeniz’in kontrolünü kaybetmenin ve sadece kuzeydoğu kıyısının çok küçük bir bölümüne sıkışmanın kaygısı hissetmiştir. Öte yandan NATO’nun Karadeniz’de düzenlediği deniz tatbikatları, yanı sıra Bulgaristan ve Romanya’daki ABD üsleri, Rusya’nın savunmasızlık ve Batı tarafından kuşatılma duygusunu daha da arttırmıştır (Cohen, 2015: 247, 254, 255). Ayrıca Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Hırvatistan’da AB entegrasyonu başarıyla tamamlanmıştır. Yanı sıra, bölge ülkeleri Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA), Karadeniz İş birliği Örgütü gibi topluluklara katılmıştır (Dingsdale, 1999). Resmi istatistiklere göre, Balkan ülkelerinin çoğu için ana ticaret ortakları AB ülkeleri ve Rusya iken, bölgedeki bazı ülkelerin karşılıklı ticaretlerini yasadışı yollarla gerçekleştirdiği “gölge ekonomiye” sahip olduğu görülmüştür. Son on yılda eski Yugoslavya cumhuriyetlerindeki savaş ekonomisinin koşulları, geleneksel faaliyetlere ek olarak yasadışı ekonomik faaliyetlerin (silah, tütün, yasadışı göçmenler, narkotik kaçakçılığı gibi) ve uluslararası suç ağlarının gelişmesine elverişli olmuştur (Simić, 2001: 26).

### 1.3.1. Literatürde Balkanlar ve Balkan Kavramı

Balkanların adı sürekli tartışılan bir konu olmuştur. “Balkanlar” terimi aynı zamanda Osmanlı mirasını da ifade eden, Türkçe bir kelimedir ve engebeli dağlık alanlar anlamına gelmektedir. Bu dağ, Bulgaristan’ın doğu sınırlarından eski Yugoslavya’nın batı sınırlarına kadar Balkan Yarımadası’nın orta kesiminde yoğunlaşmıştır (İnalçık, 2005: 1; Mulaliç, 2013: 267). Todorova (2015: 55, 57)’ya göre, ilk kez 15. yüzyılda İtalyan diplomat F. B. Callimaco Balkanlar adından söz etmiştir. 18. yüzyılda Habsburgların ve Rusların fetihleri ve 19. yüzyılda Balkanlar’da patlak veren ulusal devrimler, Balkanları siyasi olarak Avrupa’da görünür kılmıştır.

“Balkanlar” teriminin kullanımı ilk olarak 18. ve 19. yüzyıllarda Batılı gezginlerin bölgeyi anlatan seyahat yazılarına dayanmaktadır. Bu yazılarda “Balkanlar” ötekileştirilmiştir ve Batılı gezginlerin her şeyden önce kendi topluluklarının ne kadar gelişmiş ve medeni olduklarını fark ettikleri bir ayna vazifesi görmüştür. Bu açıdan Balkanların asla Avrupalı olamayacağı belirtilmiştir. 1808’de Alman coğrafyacı Johann August Zeune (1778-1853), Balkanlar terimini “Balkan Yarımadası” olarak daha da genişletmiştir. 1863’te Avusturyalı diplomat Von Hahm tarafından “Güneydoğu Avrupa” ismi kullanılmıştır. Nitekim bu isim Soğuk Savaş sırasında siyasi ve jeopolitik bir çağrışım kazanmıştır. Alternatif bir coğrafi kimlik olarak bölgeyi tanımlamak için kullanılmıştır (Habova, 2016: 41; Toal, 2013: 116; Todorova, 2015: 66, 67).

Osmanlı İmparatorluğu zamanında toprakların Avrupa bölgesi genel olarak “Rumeli ya da Rumeli-yi Şahane” veya İmparatorluğun Roma ya da Hıristiyan kısmı olarak anılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Balkanlar’dan, “Türkiye’nin Avrupa kısmı” olarak daha olumlu bir şekilde bahsedilmiştir. Ancak tarihsel süreçte Balkanlar “Avrupa’nın barut fiçisi” etiketini almıştır (Simić, 2001: 20; Todorova, 2015: 65). Doğu Krizi’nin 1875’ten bu yana alevlenmesi, o zamanki büyük güçlerin çıkarları ve yeni ortaya çıkan Balkan devletleri arasındaki sürtüşmeler bu yeni etikete sebep olmuştur. Şansölye Bismarck’ın Berlin Kongresi sırasında (1878) “Balkanların tamamı tek bir sağlıklı Pomeranyalı bombacının kemiklerine değmez” ve “Avrupa’da bir kez daha bir savaş olursa, Balkanlar’daki lanet olası aptalca bir şeyden çıkacaktır” şeklindeki aşağılayıcı ifadeleri de bölgenin siyasi ortamını göz önüne sermektedir (Toal, 2005: 162). Berlin Kongresi (1878)’nden sonra Balkanlar teriminin olumsuz

anlamlarından dolayı, alternatif olarak Güneydoğu Avrupa tercih edilmiştir. Güneydoğu Avrupa teriminin günümüzdeki kullanımı, genel olarak Balkanlar'da AB entegrasyonuna geçiş sürecinde olan eski sosyalist devletleri ve toplumları ifade etmektedir. Daha sonra 1990'larda Batı Balkanlar terimi kullanılmaya başlanmıştır (Mulaliç, 2013: 267). Belloni (2009: 313)'ye göre bu terim AB tarafından AB'ye yaklaşma ve/veya AB'ye katılma sürecinde olan ülkeleri belirtmek için yaygın olarak kullanılmıştır. Batı Balkanlar, ortak bir Avrupa entegrasyonu perspektifini paylaşan Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ'ı ifade etmektedir. AB Batı Balkanlarda, çatışmaların ortadan kaldırılmasını ve bölgenin istikrara kavuşturulmasını amaçlamıştır. Siyasi coğrafya açısından bakıldığında, Batı Balkanlar Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası, ancak aynı zamanda nispeten özerk bir alt bölgesi olarak kabul edilmiştir (Emin, 2020: 2; Todorova, 2015: ).

Todorova (2015)'nin *Balkanları Tahayyül Etmek* adlı eseri Balkanlarda Batılı yazarlar, şairler, diplomatlar ve gazeteciler tarafından kasıtlı olarak oluşturulan olumsuz imajı analiz etmesi bakımından literatürde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Balkanlar tarihsel ve jeopolitik olarak etnik çatışmalarla parçalanmış bir bölge olarak algılanmıştır. Balkanlar terimi, özellikle 1900'lerde ve 1990'larda etnik ve kabile çekişmeleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Balkanlar teriminin olumsuzluk, yolsuzluk, anarşi, istikrarsızlık, şiddet, nefret, düşmanlık ve bağınazlık ile bağlantılı olumsuz bir şeyi temsil ettiğine dair yaygın bir algı hâkim olmuştur (Mulaliç, 2013: 267, 268). Bu algıda emperyalist düşüncenin kibirli ve küçümseyen tavrı da muazzam rol oynamıştır. Balkan olaylarının tırmandığı sırada emperyalist güçlerin sömürge halklara üstünlüklerini kurdukları “oryantalist” duyguları zirve yapmıştır. Bu açıdan baktığımızda da “Oryantalizm” ile “Balkanizm” arasında bir ötekinin yaratılması açısından genel bir ilişki gözükmektedir. Hâlbuki Todorova (2015: )'nın da değindiği gibi emperyalist düşüncenin zirveye çıkışından önce, 20. yüzyıla kadar, Balkan kavramı bile bu coğrafya için alışıldık olmamıştır. Balkanlara hitapla “Türkler ve kaybettiği vilayetler” diye bahsedilmiştir. Batı'nın doğuya bakışındaki Oryantalist yaklaşım ve Balkanları Avrupa'nın ötekisi olarak görmeleri ve bunun neticesinde 20. yüzyıl başlarında “Balkanlaşma” kavramı Avrupa'da literatüre aşağılayıcı bir ifade olarak girmiştir. Todorova (2015)'ya göre, “Balkanlaşma, yalnızca büyük ve yaşanabilir siyasal birimlerin parçalanmasını ifade etmekle kalmayıp



kabileciliğe, gericiliğe, ilkelik ve barbarlığa dönüşle aynı anlama gelir.” Bu kuramla Balkanlar indirgemeci yaklaşımla belli bir kalıba sokulmuştur.

Balkanlar, Avrupalılar tarafından bir köprü ya da kavşak imgesi olarak da görülmektedir. Balkan ülkelerinin pek çok yönüyle Oryantal kimliğe sahip olduğu düşünülür, ancak Balkan Oryantalizminin Asya kökenli olmadığı savunulmuştur. Daha çok Doğu ile Batı arasında bir köprü olmuştur (Todorova, 2015). Kavşak, tampon bölge, geçici kültür, kültürel çevre, kültürel açıklık, Balkan zihniyeti ve Balkanlaşma kavramlarıyla sınıflandırılan Balkanların jeopolitik haritası başta Osmanlı İmparatorluğu, ardından Avusturya Macaristan İmparatorluğu, ardından Rusya ve bugün Almanya ve ABD olmak üzere büyük güçlerin çıkarlarına göre şekillendirilmiştir. Bu nedenle Balkanların siyasi coğrafyası, yüzyıllar boyunca, çoğunlukla bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan büyük güçler aracılığıyla birçok kez değişmiştir (Mulaliç, 2013: 268; Todorova, 2015).

Avrupalılar, Balkanlar üzerinde “nüfuz alanları” oluşturarak yoksul ve hastalıklı bir kitle olarak gördükleri Balkan halklarını yönetmek istemiştir. Ayrıca bölgede yaşanan ihtilafları ve savaşları durdurmak için arabulucu olmayı da kendilerine görev bilmiştir. Ancak Mulaliç (2013: 268)’e göre Balkan milletleri arasındaki bu ihtilaflar çoğu zaman dışarıdan kışkırtılmış ve büyük güçlerin emelleri için kullanılmıştır. Böylece Balkan bölgesi genellikle uluslararası ilişkilerin bir nesnesi olarak temsil edilmiş ve yüzyıllardır bu bölge birilerinin vesayeti altında kalmıştır. Günümüzde de Avrupa Birliği üzerinden bölgedeki nüfuz etme misyonu aynı şekilde devam etmektedir. Fakat göz ardı edilmemelidir ki, tarih boyunca Balkanlar kendilerini sömürge olarak algılamamıştır. Balkan halklarında belli ölçüde de olsa özerklik bilinci hep var olmuştur (Todorova, 2015).

### **1.3.2. Balkanların Jeopolitik Görünümü ve Oyun Alanı**

Sir Halford Mackinder, Rudolf Kjellen ve Karl Haushofer jeopolitik üzerine yazılarında Berlin ve Kiev arasındaki bölgenin “Avrupa’nın stratejik kontrolü” arayışında bir kilit nokta olduğunu ve büyük güçlerin bu sınır bölgesinde hâkimiyet için rekabet etmeye devam edecekleri konusunda ortak bir görüş paylaşmıştır. Balkanların devam eden stratejik önemi Nicholas Spykman, Robert Straus-Hupe ve George F. Kennan gibi Amerikalı stratejistler tarafından da belirtilmiş ve bölgenin

Amerikan çıkarlarına düşman bir gücün etkisi altına girmemesi için jeopolitik mücadeleye girilmiştir. Bölgedeki jeopolitik oyunun 1989'da yeniden düzenlenmesiyle büyük güçler ekonomik ve askeri avantaj için jeopolitik kartlarını oynamaya yönelik bariz girişimlerde bulunmaya başlamıştır (O'loughlin, 1999: 34, 35, 37).

Devletlerin coğrafi kökenini, doğal gelirini ve kaynaklarını tanımlayan ve birçok güç potansiyelini belirleyen jeopolitiğe göre Balkanlar jeopolitiğinde, göreceli kazanımlar önemli olduğu kadar karşılıklı bağımlılıktan ve devletler arasında olası ve gerekli iş birliğinden elde edilen ortak kazanımlar da önemli olmuştur (Mulaliç ve Kariç, 2014: 92, 93). Bu bölgedeki insanların zihniyeti bağımsızlık, asimilasyon, sınır dışı etme veya soykırım nedeniyle gerçek veya olası bir ulusal yıkım tehdidinde ilişkin toplumsal ve varoluşsal korku ile karakterize edilmiştir (O'loughlin, 1999: 52, 53). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana Balkanlar jeopolitik öneme sahip olsa da hak ettiği kalkınmaya dayalı politika ve uygulamalardan yoksun bırakılmıştır. Bu nedenle Balkan ülkeleri barışı sağlayacak, yeni güvenlik mimarisi oluşturacak ve bölgeye ekonomik refah getirecek yeni bir siyasi çerçeve aramak zorunda kalmıştır. Böylesi bir siyasi çalkantıda Balkanlardaki ABD liderliğinin kademeli olarak gerilemesi ve bir dönem AB'yi etkileyen mali krizin etkisiyle bölgeye yapılan finansal yardımların azalması oluşan siyasi boşluğun diğer güçler tarafından doldurulmasına neden olmuştur (Atalay ve Ekinci, 2012: 30-32; Mulaliç ve Kariç, 2014: 102). Özlem (2017: 100, 101)'de bu bölgenin ABD jeopolitik çıkarları açısından hiçbir zaman önemli olmadığını bu bölgeyi AB'nin etki alanında gördüğünü belirtmiştir. Ancak Balkanlardaki NATO müdahalelerini ise birliğin meşruiyetini sürdürmek ve ABD'nin süper güç olarak yerini kabul ettirmek için atılmış bir adım olarak görmüştür.

Balkanlar için Batı literatüründe kullanılması daha çok tercih edilen Güneydoğu Avrupa teriminin siyasi ve jeopolitik temsili Batı'nın bölgedeki kurumları ve politikalarında da açıkça görülmektedir. Nitekim 1999'da bölgede AB'nin girişimiyle Güneydoğu Avrupa için İstikrar Paktı başlatılmıştır. Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Moldova, Karadağ, Romanya ve Sırbistan Güneydoğu Avrupa bölgesindeki üye ortaklar olarak tanımlanmıştır. 2003 yılındaki Selanik Zirvesi'nden sonra ise daha dar anlamda kullanılmak üzere yeni bir siyasi ve jeopolitik terim ortaya çıkmıştır: "Batı Balkanlar". Bu terim Güneydoğu Avrupa'daki ülkeleri AB üyelik kriterlerini karşılamaya hazır olmalarına göre

farklılaştırmayı amaçlamıştır. Bölgeye atıfla kullanılan terimler literatürde Balkanlar ve Balkan Kavramı kısmında da detaylı olarak ele alınmıştır.

Tarihte sayısız savaşla yüzleşen Batı Balkanlar çeşitli siyasi ideolojilerin yayılması için uluslararası aktörlerin mücadele ettiği tartışmalı bir bölge olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgeden çekilmesinden sonra bölge sayısız kanlı çatışmaya ve savaşa tanık olmuştur (Emin, 2020: 1). Günümüzde ise “Batı Balkanlar neden uluslararası arenada bu kadar ilgi görüyor?” sorusunu gündeme getiren Metushaj (2018: 140)’a göre, bu sorunun cevabı “Batı Balkanlar” teriminin kendisinde gizli bulunmaktadır. “Batı Balkanlar” terimi coğrafi bir kavramdan ziyade siyasi bir kavramı ifade etmektedir. Nitekim ilgi bölgenin nispeten az gelişmişliğine ve değerlerinin Avrupa ile uyumlu hale getirilmesi isteğine dayanmaktadır. Büyük güçlerin bölgeye artan ilgisi, bölge jeopolitiğine daha fazla dinamizm katmaktadır. Bölgedeki büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabetin daha da yoğunlaşması, yeni bir istikrarsızlaştırma ve parçalanma sürecini tetiklemiştir (Habova, 2016: 40). Özellikle Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Batı Balkanlar bölgesi, çeşitli aktörlerin farklı çıkarlarının ve stratejik başarılarının oyun alanı haline gelmiştir (Brljavac, 2011: 70, 71). Bu oyun alanının başlıca küresel aktörleri: AB, ABD, Rusya ve Çin'dir. Türkiye bölgesel bir güç olarak kabul edilirken, Körfez ülkelerinin etkisi oldukça sınırlı kalmıştır. Batı Balkanlar ayrıca Avrupa'yı enerji kaynakları konusunda ana kaynaklarla birbirine bağlayan farklı altyapı koridorlarının önemli bir kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu geçiş ve kesişme noktasında yer alan coğrafi konumu nedeniyle bölge, uluslararası sistem içindeki jeopolitik süreçlerden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Uluslararası sistemin çalkantılı bir değişim döneminde, bölgedeki iç dinamikler, bölgesel aktörler ve süreçlerden çok, farklı çıkarları olan dış güçler tarafından şekillendirilmektedir. Öte yandan, iç dinamikler büyük ölçüde bölgenin kültürel, etnik, dini, ekonomik hatlar boyunca var olan parçalanması tarafından belirlenmektedir. Yeni jeopolitiği şekillendiren Ukrayna krizi ve Orta Doğu'daki gelişmeler bağlamında, Avrupa Birliği, ABD, Rusya, Çin ve aynı zamanda Türkiye bölgede farklı ve genellikle çatışan çıkarlara sahip olmuştur.

Jeopolitik olarak, ABD deniz gücü dinamiklerine sahip kabul edilmektedir. Bu nedenle denizlere ve okyanuslara erişimi engellenirse bu bölgelerdeki etkin rolünü, küresel veya bölgesel çıkarlarını kaybetmesi ihtimali doğmaktadır. Batı Balkanlar bölgesinde de Adriyatik Denizi, Akdeniz için bağlantı sağlayan önemli bir konumda

bulunmaktadır. Dolayısıyla hem İngiltere'nin hem de ABD'nin bu doğrultuda çıkarlarının dinamikleri var olmuştur. Ayrıca Batılı değerler sisteminin taşıyıcıları olarak her iki güç, bir bütün olarak Avrupa'nın demokratik haritasını tamamlamak için bu bölgenin güvenliği ve refahı ile ilgilenmektedir. Metushaj (2018)'a göre, Batı Balkanlardaki İngiliz ve Amerikan ilgisini daha da ilginç kılan nokta stratejilerinin bu bölgedeki gelişmeyi kontrol altında tutmak, Rusya'yı mümkün olduğunca uzak tutmak ve Balkanlarda etkinlik gösteren çeşitli "terör ağlarının" köklerini söküp atmaktır. Buna karşılık olarak Balkan ülkelerindeki Rus nüfuzu, NATO ve Avrupa Birliği'ndeki ülkelerin politikalarına karşı geliştirebileceği politikalar hedeflemektedir. Balkanlar, bir yanda Batı, yani NATO ve AB ile diğer yanda Rusya'nın yer aldığı jeopolitik ihtilafların alanı kabul edilmiştir. Batılı taraf Balkanların Avrupa-Atlantik entegrasyonu için çaba sarf ederken, Rusya ise Balkanların Avrupa-Atlantik entegrasyonuna bağlantısını kesmek için çaba sarf etmektedir (Metushaj, 2018: 143). Hem Dijkink hem de David Campbell, ABD dış politikasında, ABD'nin stratejik çıkarlarının olduğu ülke ve bölgelerdeki bölünme korkusu ile ülke içindeki huzursuzluk korkusu arasında yaygın bir bağlantı olduğunu savunmuştur. Nitekim ABD'nin Bosna savaşında kanlı olayları ve soykırımları önlemek için insani yardım ve müdahalede bulunma konusunda çekimserliğinde, Amerikan halkının bir daha Vietnam gibi bir "bataklığa" girmek istememesi ve izolasyon politikasını savunmasındaki etkisi büyük rol almıştır. Bu nedenle Balkanlardaki olaylarda da izlenecek jeopolitik kodlar konusunda bir konsensüs (fikir birliği) eksikliği var olmuştur (O'loughlin, 1999: 53).

Son yirmi yılda Batı Balkanların jeopolitik oyun alanında ABD, komünizm sonrası Balkan ülkelerindeki politika oluşturma süreçlerine egemen olmuştur. Örneğin, 1995 Dayton Barış Anlaşması'na giden yolda Bosna Hersek'teki savaşı durdurmak için kritik çabalar sarf etmiştir. Öte yandan Kosova'nın bağımsızlığının en büyük savunucusu olmuştur. Sonuç olarak ABD, 1995 yılında Bosna krizini sona erdirerek büyüklüğünü ve küresel süper güç statüsünü kanıtlamış ve bölgede daha da güçlendirmiştir (Briljavac, 2011: 71). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Batı, Rusya'yı bölgeden uzaklaştırarak Güneydoğu Avrupa'da tam bir hâkimiyet kurmuştur. ABD, NATO yoluyla nüfuzunu Rusya'nın Bulgaristan ve Romanya gibi geleneksel müttefiklerine yaymıştır. Yugoslavya'nın parçalanması sonrası devam eden hâkimiyet, öncelikle Batılı müttefiklerinin

destekleyici rolüyle ABD tarafından şekillendirilmiştir. Bölgedeki ABD askeri varlığı ve jeopolitik kontrolü, 20. yüzyılın sonunda, Avrupa'daki en büyük ABD askeri üslerinden biri olan Bondsteel kampının (Kosova'da) kurulmasıyla pekiştirilmiştir. ABD'nin ayrıca Bosna Hersek'in Tuzla kantonunda da askeri üssü bulunmaktadır. ABD Balkanları hem bölgesel hem de Avrasya'daki çıkarları için askeri üs olarak kullanmak istemektedir. Öte yandan, Kosova ve Bosna-Hersek'in varlığının uluslararası güçlerin bölgedeki varlığı ve kontrolüne bağlı olması, egemen birer devletten çok Batı'nın himayesi altındaki devletler olmalarına neden olmuştur (Atalay ve Ekinci, 2012: 32; Habova, 2016: 42).

NATO, Amerikan nüfuzunun bir aracı olarak, Balkanlarda oldukça genişlemiştir ve bu da onun stratejik olarak önemli bölgelere ve yeni çatışma alanlarına yaklaşmasına olanak sağlamıştır. Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Karadağ, Hırvatistan ve Kuzey Makedonya NATO üyesi olmuştur. Bosna Hersek'e ise 2010 yılında Üyelik Eylem Planı verilmiştir (NATO, 2020a). NATO'nun Doğu'ya genişlemesi konusundaki Rusya'nın tutumu Vladimir Putin tarafından 2007'deki Münih Güvenlik Konferansında yaptığı önemli anektotlar içeren konuşmada dile getirilmiştir: "NATO genişlemesinin İttifak'ın modernizasyonu veya Avrupa'da güvenliğin sağlanması ile herhangi bir ilişkisi olmadığı açıktır. Aksine karşılıklı güven seviyesini düşüren ciddi bir provokasyonu temsil etmektedir" (Putin, 2007). Putin, NATO genişlemesini Rusya'ya bir tehdit olarak algılarken, yayılcı politikayı NATO'nun Moskova'yı provoke etme şekli olarak görmektedir (Habova, 2016: 42). Yüzyıllar boyunca Avrupa'nın gücünü ve farklılıklarını yansıttığı ve Avrupa savaşlarının başladığı yer olan Balkanlar bölgesinde Yugoslavya savaşlarında AB politikalarının zayıflığı doğrulanmıştır. Yugoslavya'nın dağılması sürecindeki savaşlar boyunca pasif bir rol oynamış olan AB, entegrasyon politikası ile 1990'ların sonunda bölgeye yönelik daha stratejik bir yaklaşım geliştirmiştir (Sadakata, 2006: 40, akt. Brljavac, 2011: 71). Balkanlar, kalıcı dış politika, güvenlik ve savunma düzenlemeleri geliştirmek için Avrupa'nın odak noktası olarak görülmüştür. Ayrıca bugün Avrupa Birliği'nin yükselen güç imajı Batı Balkanlarda test edilmektedir (Juncos, 2005, akt. Brljavac, 2011: 72, 73).

Jeopolitik açıdan bakıldığında Balkanlardaki aktörler tüm diğer bölgeden daha fazladır; bu nedenle, bu aktörleri senkronize etmek ve dengelemek gerekmektedir. Bu noktada da AB'nin bölgedeki rolü ve alacağı inisiyatifler hayati önem taşımaktadır.

Ancak zaman zaman AB içerisinde de ittifakın Batı Balkanlara genişlemesinin zorluklar ve başarısızlık getireceğine dair görüşler etkili olmuştur. Örneğin 1993'te Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Başkanı Willy Claes'e göre, "Güneydoğu Avrupa ülkeleri kültürel anlamda çökmüş Bizans İmparatorluğuna aittir...bu nedenle Birliğin genişlemesinin Batı ülkelerinin "kültür çevresi" ile sınırlandırılması uygun olacaktır." (Simić, 2001: 29). Bu entegrasyon karşıtı görüşlerde Rusya'nın Ukrayna'daki agresif yaklaşımı ve bölgenin entegrasyonunu baltalayan karşı politikaları da etkili olmuştur. AB içerisindeki bu yaklaşım Orta ve Doğu Avrupa entegrasyonunu hızlandırırken, Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırdığımız Balkanların birçok faktör açısından geri kalmışlığına neden olmuştur. Literatürde daha optimist görüşler de bulunmaktadır. Örneğin, 1991'de Fransız siyaset bilimci Jacques Rupnik: "Avrupa'nın Balkanlaşmasını önlemek için birilerinin Balkanları Avrupalılaştırması gerekiyor" demiştir (Metushaj, 2018: 145).

Balkan ülkelerinin geleceklerini Avrupa-Atlantik yapılarına üyeliğe bağlı gördüğü söylemine literatürde oldukça sık rastlanmaktadır. AB üyeliği, bu çalkantılı bölgede istikrarı tesis etmek, ihtiyaç duyulan kaynakları almak ve kalkınmayı sağlamak için bir mekanizma olarak görülmüştür. Jeopolitik olarak, AB genişlemesinin AB'nin etki alanı ve uluslararası sistemdeki gücünü arttıracığına dair bir inançta söz konusu olmuştur. Habova (2016: 43, 46), AB'nin politikasını "sopa ve havuç" yaklaşımına benzetmiştir. Bu yaklaşımla ekonomik ve bürokratik kontrol mekanizmaları, AB'nin çevresinde istikrarı garanti altına alması ve aynı zamanda bölgedeki jeopolitik oyunun Batı etkisinin ve Batı kurallarının kurulmasını güvence altına alması için daha etkili araçlar olmuştur. "Sopa ve havuç" yaklaşımında "havuç" iyi bir davranış için ödül ve "sopa" istenmeyen ve kötü bir davranışın getireceği olumsuz sonucu temsil eden motivasyon sağlayan bir yaklaşımdır. Amaç hedefler ve arzu edilen ödüller yaratarak karşı tarafın davranışlarını ve performansını yönetmektir (Carrot and Stick Motivation, 2020).

2008 mali krizi sonrası yaşanan gelişmeler, Avrupa projesinin bölgedeki hegemonyasının aşınmasına ve jeopolitik hedeflerinde küçülmeye gitmesine neden olmuştur. Ancak kriz sonrası AB, bölgesel sorunlara tepki vermeye ve genişleme politikasını canlandırmaya yönelmiştir. Karadağ'ın katılım süreci 2011'de başlatılmıştır ve katılım müzakereleri 2012'de başlamıştır. Sırbistan ile Kosova arasında 2013 yılında imzalanan Brüksel Anlaşması'nın ardından ilişkilerin

normalleşmesine yönelik önemli bir adım atılmasıyla Sırbistan 2012’de tam aday statüsü kazanmıştır. Ayrıca Hırvatistan 2013’te Avrupa Birliği’ne katılmıştır. “Önce NATO, sonra AB” formülünün izlediği Batı Balkan ülkelerinden Arnavutluk ve Kuzey Makedonya NATO üyesi olmuştur. Ülkelerin AB adaylığı süreci ise devam etmektedir (AB Aday Ülkeler, 2019).

Rusya’nın Batı Balkanlara ilgisinin dinamikleri, sıcak sulara erişim ihtiyacı, bölgedeki Slav-Rus kardeşliği ve Ortodoksluk bağlarıyla nüfuz kazanmasıyla ve enerji ile ilgili olmuştur. Rusya’nın düşman ittifakı olarak gördüğü AB ve NATO’nun güvenlik alanlarını; bölgedeki ekonomik ticaretteki payını genişletmesi onu tehdit kaynakları olmuştur. Rusya esas olarak siyasi istikrarsızlık, etnik gerilimler ve ekonomik yoksulluk üzerinden politika izlemiştir (Metushaj, 2018: 143). Rus dış politikasında Yugoslavya, istikrarlı bir jeostratejik ilginin önemli bir alanı olmuştur. Kültürel, dini ve siyasi bağlılıkları sayesinde Batı Balkanlar, Rusya’nın Avrupa’ya en yakın bölgesinde konumlanmaktadır. Rusya jeopolitiğinde Batı Balkanlar, Rusya ile Avrupa arasında bir bağlantı olmaya devam etmekte ve bu sayede Rusya bu jeopolitik ve stratejik ilişkiden yararlanmıştır (Mulaliç ve Kariç, 2014: 93; Habova, 2016: 41, 42, 45).

Clark ve Foxwall (2014: 5, 6), Rus dış politikasının Slav kökleri ve Ortodoks dini aracılığıyla kendini gösteren düşünsel boyutunu vurgulamaktadır. Sovyet çöküşünden sonra yeniden canlanan ortak geleneksel ve kültürel değerler, Rusya ve Batı Balkan ülkelerinin liderleri arasında yüksek siyasi düzeyde diyalogun temelini oluşturmuştur. NATO ve AB sınırlamaları (çevreleme politikası) nedeniyle, Rus dış politikasının asıl dikkati, tek Doğu Avrupa müttefiki olduğuna inanılan Sırbistan’a yönelmiştir. Rusya, Sırbistan’ı NATO dışında tutmak için tarihsel ilişkileri kullanmakta ve buna karşılık Sırbistan’a ekonomik, politik ve askerî açıdan yardım etmektedir. Bu nedenle Sırbistan, NATO Batı Balkanlarda Rus nüfuzunun yayılmasında Balkan politikasının merkezi olarak görülmüştür (Mulaliç ve Kariç, 2014: 95, 96). Ayrıca Rusya, bölgedeki etki alanını siyasi ve mali yollarla, Sırp egemenliğindeki Bosna Hersek’in Sırp Cumhuriyeti’nde genişletmeye çalışan bir aktör olmuştur. Rusya Balkanlardaki halklarla tarihi, kültürel ve siyasi bağlarına güvenerek bölgedeki ekonomik ve siyasi etkisini daha da genişletmeye çalışmıştır (Habova, 2016: 41). Kremlin’in bölgedeki eylemleri, BM’deki konumunun yanı sıra bölgede yürüttüğü dezenformasyon stratejisini de içermektedir. Rusya Kuzey Makedonya Cumhuriyeti,

Bosna Hersek ve Karadağ'ın iç siyasetine karışmak, siyasi tartışmaları doğrudan etkilemek yoluyla da bölgede etkin olmaya çalışmaktadır (Zorić, 2017: 11). Tüm bunlar literatürde Rusya'nın bölgeye "geri döndüğü" üzerine ortak bir kanının oluşmasını sağlamaktadır (Djokic, 2020: 234; Habova, 2016: 44; Sotirović, 2020: 1; Zorić, 2017: 11).

Rusya'nın Avrupa'nın arka bahçesindeki jeopolitik konumunun zayıfladığı bir dönemden sonra, Rusya'nın Batı Balkan ülkelerinde nüfuz inşa etmeyi amaçlayan politikası (özellikle 21. yüzyılın ikinci on yılında) belirgin bir şekilde canlanma yaşamıştır. Bu aktivasyonda, V. Putin'in Kremlin'de jeopolitiğin geri dönüşü ve uluslararası ilişkilerin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimleri etkili olmuştur. Kremlin uluslararası sistemde oyunun kurallarının değiştirilmesine odaklanan, daha kendinden emin ve iddialı dış politika takip etmektedir. Bölgedeki bu daha iddialı Rus politikası, 2013 Rusya Federasyonu Dış Politikası Konseptinde belirtilmiştir: "Balkan bölgesi, Avrupa ülkelerine petrol ve gaz tedarikinde kullanılan büyük bir ulaşım ve altyapı merkezi rolü de dahil olmak üzere Rusya için büyük stratejik öneme sahiptir" (Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti, 2013; akt. Habova, 2016: 44).

Bölgedeki Türk dinamikleri, sadece siyasi, ekonomik ve coğrafi değil, aynı zamanda bölgeyle olan tarihi, dini, kültürel, güvenlik ve insani bağlara da dayanmaktadır. Batı Balkanlarda, "Komşularla Sıfır Sorun" politikası Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için önemli etkiler yaratırken bölgedeki itibarını da arttırmasını sağlamıştır (Metushaj, 2018: 144). Türkiye, son zamanlarda Batı Balkanlarda ekonomik, diplomatik ve kültürel politikalarını yoğunlaştırarak daha aktif hale gelmiştir. Türkiye'nin hedefi, dünyanın diğer bölgelerindeki etkinliğinin yanı sıra bu bölgedeki artan diplomatik çabaları sayesinde büyük bir güç olma potansiyelini kanıtlama eğilimi üzerine kurulmuştur.

Türk hükümeti Balkan krizini diplomatik bir fırsat olarak görmüştür ve böylece bölgedeki yükselen güç imajını güçlendirmiştir. Öte yandan barışa ve bölgesel istikrara katkıda bulunmak için eski düşmanlar arasında bir dizi diplomatik görüşme düzenleyerek arabulucu ülke olduğunu kanıtlamıştır. Erdoğan hükümeti dönemi, Balkanlar bölgesinde siyasi, ekonomik ve sosyal politika oluşturma sürecini çoğunlukla Bosna'ya odaklanarak yoğunlaştırmıştır. Dahası Türkiye'nin Balkanlardaki dinamik aktif dış politikası, AB politika yapıcılarını için ciddi bir tehdit ve uyarı haline



gelmiştir. Özellikle, Avrupa Birliği üye ülkeleri, Türkiye'nin Batı Balkan ülkelerinin siyasi ve ekonomik politika yapımında giderek artan proaktif ve oldukça görünür rolünden rahatsız olmuştur. Ayrıca AB bölgedeki ana otorite olmayı hedeflemektedir, ancak bölge ülkelerinin Brüksel'e duydukları güvenilirlilik son yıllarda büyük ölçüde yitirilmiştir. (Brljavac, 2011: 66, 71, 72).

Çin, uluslararası sistemdeki dönüşüm sürecinde kilit rol oynama potansiyeline sahip küresel bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Çin, AB'nin bölgeden göreceli olarak ayrılmasından yararlanmış ve ekonomik nüfuzunu arttırmaya yönelik adımlar atmıştır. Böylece Çin, Balkanların yeni aktörü olarak bu oyun sahnesinde yerini almıştır. Çin'in Avrupa'nın bu bölgesindeki proaktif politikası, Pekin'in uluslararası satranç tahtasındaki mevcut dünya düzenini kademeli olarak yeniden şekillendirmeyi amaçlayan stratejik oyununun bir parçası olan "Kuşak, Yol" stratejisinin ayrılmaz bir bileşenini oluşturmaktadır (Habova, 2016: 41). Öte yandan Çin bölge jeopolitiğinde Batı Balkanları, Orta ve Doğu Avrupa ticaretinde etkili olmak için bir sıçrama tahtası olarak görmektedir (Habova, 2016: 46; Metushaj, 2018: 143). Çin'in bölgeye yaklaşımı Batı'ninkinden farklılık göstermektedir. Çin, bölge ülkelerine AB gibi herhangi bir üyelik perspektifi sunmazken, 'sopa ve havuç' politikası ya da siyasi veya ekonomik kriterler de öne sürmemektedir. Çin kurumları, bölgede Çinli şirketlerin yer alacağı projelerin finanse etmek için Balkan ülkelerine yeni yatırımlar, düşük faizli uzun vadeli krediler sunmaktadır. Bunu takip eden ekonomik nüfuz, bu bölgedeki Çin etkisinin daha fazla yansımaları için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Bölgedeki Çin yatırımları altyapı, enerji sektörü ve tarım alanlarında yoğunlaşmaktadır. Öncelikli olarak bölgedeki en büyük stratejik amacı Avrupa ve Asya arasındaki altyapı bağlantılarının geliştirilmesi olan Çin bölgedeki altyapı ağı üzerine projeler hazırlamakta ve anlaşmalar yapmaktadır. Sırbistan ve Karadağ'ı birbirine bağlayan demiryolu hattı inşaatı projesi, Belgrad ve Budapeşte hızlı tren hattı, Bükreş-Kişinev yüksek hızlı tren hattı, Rijeka limanı ile Zagreb üzerinden Macaristan sınırı arasındaki demiryolu bağlantısının yeniden inşası bu projelerini yürütmektedir. Öte yandan Çinli şirketler enerji sektöründe de nükleer enerji projeleriyle (Romanya), termik santrallerin hem inşası hem de iyileştirilmesinde (Sırbistan, Romanya, Karadağ, Bosna Hersek), yenilenebilir enerji sektörü (Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan) yanı sıra hidroenerji potansiyeli olan ülkelerde (Makedonya, Bosna Hersek) yapılabilecek projelerle ilgilenmektedir (Habova, 2016: 41, 46). Küresel sahnede büyük aktörlerin

değişen rolleri, yeni güç merkezleri ortaya çıkarmıştır ve yeni ittifaklar söz konusu olmuştur. Küresel ve bölgesel düzeyde artan istikrarsızlık ve yenilenen nüfuz ve kaynaklar için rekabet Batı Balkanlar bölgesini “jeopolitik gölge” konumundan çıkartmıştır. Böylece önemli bir “jeopolitik ve jeoekonomik bölge” olarak küresel satranç tahtasına geri dönmüştür (Habova, 2016: 41).

## 2. RUSYA’NIN BATI BALKANLAR JEOPOLİTİĞİNİN DIŞ POLİTİKA ARAÇLARINA YANSIMALARI

### 2.1. Post Sovyet Dönemde Rusya’da Jeopolitik Tercih Arayışları

Sovyet sonrası dönemde Rusya dış politika hedef ve önceliklerini belirlerken daha çok jeopolitiğe odaklanmıştır. Balkanlar da bu hedef ve öncelikler arasında jeopolitik açıdan “Rusya’nın ilgi alanı” olarak adlandırılmıştır. Nitekim bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan jeopolitik yaklaşımlar dış politikada etkili olan pratik araçlarla ilişkilendirilerek derinleştirilmiştir. Rus jeopolitik düşünürleri, politikacıları ve diplomatları, Rusya’nın bölgedeki stratejik ve ekonomik çıkarlarını vurgulamıştır. Mulaliç ve Kariç (2014: 96), Rusya’nın Batı Balkanlara yönelik dış politikasının üç sac ayağından oluştuğunu belirtmiştir. Rusya’nın bölgedeki varlığının en önemli teminatını oluşturan ilk ve en önemli aracı “kimlik politikası” oluşturmaktadır. Ardından “güvenlik politikası” ve bununla bağlantılı olarak diğer bir birleşen “enerji politikası” gelmektedir. Bu bölümde Rusya’nın bölgeye yönelik dış politikaları “kimlik politikasıyla” ilişkili olarak Batıcılık, Yakın Çevre ve Slavyanizm Yaklaşımı başlıkları altında değerlendirilmiştir. Ardından ise güvenlik ve enerji politikasını çevreleyen, jeopolitiğin ve doktrinlerin etkisinin görüldüğü “dış politika, güvenlik ve askeri belgeler” ele alınmıştır. Bu yol haritası ile Rusya’nın Batı Balkanlara yönelik dış politikasının dinamikleri belirlenmiştir.

Rusya’da özellikle 19. yüzyılda etkili olan jeopolitik yaklaşımlar dış politikadaki çıkar ve hedefler çerçevesinde Batıcılık ve Slavyanizm yaklaşımlarının şekillenmesine neden olmuştur (Hasanov, 2012: 134). Rusya’nın Batı Balkanlar ülkelerine yönelik politikasıyla ilgili genel kanı bu bölgenin Rusya’nın tarihsel Slav ve Ortodoks ‘kardeşliğine’ dayalı ulusları desteklemeye ve geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan, Almanya’ya ve günümüzde AB, ABD ve NATO’ya karşı büyük güç mücadelesi vermeye yönelik politikalar izlediği üzerine yoğunlaşmıştır (Bajrović, Garčević ve Kraemer, 2018: 6, 14; Mulaliç ve Kariç, 2014: 88, 106; Samokhvalov, 2019: 190). Kimlik politikasının dayanağı ile ilgili olarak, Balkanlardaki Rus hegemonyasının iddialılığı ve jeopolitik rekabetteki başarısının reçetesi, bölgedeki Rus egemenliğinin temel direği olan ve bölgenin orta kısmını işgal eden Sırbistan olarak görülmüştür. Rusya’nın Sırbistan ile tarihsel ilişkisi Slavyanizme

dayanmaktadır. Rusya'daki Konstantin Leontiev gibi düşünürler tarafından Slavyanizmin birleştirici gücü "jeopolitik yaklaşım" olarak kabul görmese de bu fikrin Balkanlarda uygulanabileceğini savunmuştur. Ancak daha sonra Balkanlarda Slavları birleştiren bu ideolojinin Avrasyacılık doktrinine tâbi olması gerektiği belirtilmiştir (Dugin, 1997: 457, akt. Abrahamyan, 2015: 3; Clark ve Foxall, 2014: 5; Hasanov, 2012: 137, 138). Aynı şekilde Kondratenko (2018: 88)'da Balkanlarda Ortodoksluğun kalesi olarak, 20. yüzyılın başından itibaren Rusya'dan aktif olarak destek arayan Sırbistan'ın bölgede önemli bir Rus müttefiki olduğunu belirtmiştir.

Tito sonrası Yugoslavya'da etnik gruplar arası çatışmaların alevlenmesi ve bunun sonucunda yaşanan parçalanma, Sovyetler Birliği içinde ciddi bir milliyetçi gerilimin patlak vermesiyle aynı zamana denk gelmiştir. SSCB'nin başında yer alan Gorbaçov 1980'li yıllarda reform çalışmalarıyla çokuluslu Sovyet devletinin birliğini ve sosyalist karakterini korumaya çalışırken, Yugoslav federasyonunun toprak bütünlüğünü de korumaya çalışmıştır. Amacı Yugoslavya'daki etnik şiddetin SSCB'de de olası yansımaları engellemek olmuştur. Mart 1988'de gerçekleştirdiği Yugoslavya gezisi sırasında Sovyet-Yugoslav ekonomik ve siyasi bağlarını yeniden teyit etmeye yönelik adımlar atmıştır. Ancak, Gorbaçov'un ziyareti Sırp lider Slobodan Miloseviç önderliğinde Sırp etnik bilincinin harekete geçirilişinin ilk aşamasına denk gelmiştir (Cohen, 1994: 816, 817).

Sovyet cumhuriyetleri için kendi kaderini tayin hakkının tamamen onaylanması ve Miloseviç önderliğinde merkezi bir Yugoslav federasyonunun yeniden tesis edildiği Belgrad'da Sırp milliyetçi güçleri başarı elde etmesi aynı döneme denk gelmiştir. Bu durumda Sovyetlerin Yugoslavya'nın çöküşünün tanınmasına veya Balkan krizinin uluslararası bir mesele haline gelmesine yönelik itirazları artık savunulabilir olmaktan çıkmıştır. Öte yandan Rus seçkinleri içinde Balkanlara ilişkin tutumlar giderek kutuplaşmaya başlamıştır. Yeltsin ve çevresinde yoğunlaşan ılımlı ve demokratik yönelimli seçkinler, eski Yugoslavya'daki savaştan taraflara nispeten tarafsız bir yaklaşımı ve krizin çözümünde uluslararası toplumla yakın iş birliğini tercih etmiştir. Moskova'daki muhafazakâr ve milliyetçi güçler ise Ortodoks Sırplarla, özellikle Miloseviç'in sol eğilimli milliyetçi Belgrad rejimiyle daha yakın bir ittifak yoluyla Rusya için siyasi avantajlar aramıştır. SSCB dünya sahnesinden çekilirken, Balkan krizi Rusya'nın iç siyasi manzarasında önemli bir faktör olarak şekillenmiştir (Cohen, 1994: 823, 825, 826).

Rusya hem enerji sektöründe hem de Batı Balkanlardaki artan yatırım ve ticaret potansiyeline sahip çeşitli endüstrilerde ekonomik yatırımlarıyla aktif rol oynamaktadır. Enerji sektörünün yanı sıra, Rusya'nın ekonomik ve yatırım çıkarları metalürji, kimya ve petrokimya endüstrisine öte yandan tarım ve askeri sektörlere yönelmiştir. Bazı Batı Balkan şirketleri, Rus şirketleri ile ağırlıklı olarak ilaç, gıda ve hafif sanayi, makine ve inşaat endüstrisi gibi sektörlerde ortak girişimlerde bulunmuştur. Rusya dış politikada geleneksel askeri ve siyasi ittifakların öneminin zayıfladığını fark etmesiyle beraber çok yönlü dış politika olarak adlandırılan ekonomik ilişkilerle çeşitlendirilmiş “ağ diplomasisi” izlemeye başlamıştır (Mulaliç ve Kariç, 2014: 94).

1990'larda savaşların harap ettiği Batı Balkanlarda yatırım fırsatlarının sınırlı olduğu bu dönemde Rusya'nın Balkan politikası esas olarak çatışmaların yönetimine odaklanmıştır. Rusya bölgeye barış gücü konuşlandırmış ve çatışma çözümü yoluyla elde ettiği siyasi nüfuzunu bölgesel güç olmak için kullanmayı hedeflemiştir. Ancak Rusya bu güç projeksiyonunda başarılı olamamıştır. Batı Balkanlardaki güvenlik anlamında tek kutupluluğu kabul ederek, bölgenin güvenliğini NATO ve AB'ye bırakmış ve 2003'te Kosova ve Bosna Hersek'teki Rus barış gücü askerlerini geri çekmiştir (NATO, 2003). Secrieru (2019: 2)'ya göre, bu çekilme sonrası Kremlin bölge jeopolitiğinde Sovyetlerden miras kalan gaz tedarik sözleşmelerinden yararlanarak ekonomik varlığını oluşturmaya çalışmıştır ve genel olarak diplomatik araçlarına ve askeri gücüne güvenmiştir. Nitekim Rusya zaman zaman savaşan taraflara baskı yapmış, uluslararası yaptırımları desteklemiş, çatışma çözümlerine katılmış ve kimi zaman diplomatik çözümler önerirken kimi zaman da çözümleri engellemiştir.

Rusya, Sırbistan'ın Rusya-NATO tarafından belirlenen saldırılmazlık mutabakatına sadık kalacağı yönündeki sözünü tutmadığı için Sırlara bu dönemde büyük öfke duymuştur. Rusya'nın BM temsilcisi Çurkin Bosnalı Sırlara “Rusya bir muz cumhuriyeti değil; büyük bir güç” diyerek uyarıda bulunmuştur. Ayrıca herkes karşılarında dururken Rus talimatlarına uyulması karşılığında yardım ettikleri Sırların Rus politikasını kalkan olarak kullanmalarını “Biri Rus politikasıyla oynarsa, Rusya büyük bir güç olarak cevap verecektir” diyerek tehdit etmiştir. Dışişleri Bakanı Kozirev ise Bosnalı Sırları NATO hava saldırılarının gerekli olabileceğine dair uyarmıştır. Kısacası 1994 Gorajde olayları Rusya'nın Sırlara mesafeli yaklaşmasına

neden olmuştur. Yeltsin ve ekibi Sırp lar hakkındaki özel duyguları ne olursa olsun, Rusya'nın Balkanlardaki diplomatik başarıları ve başarısızlıklarının, Moskova'nın kaderini belirleyeceğinin farkında olmuştur. Moskova için uluslararası aktörlerden göreceği muamele ve nihayetinde Rusya'nın kimin tarafından kontrol edileceği konusundaki mücadele Balkanlardaki müttefiklerinden daha önemli olmuştur (Cohen 1994: 837, 841, 842). Rusya ancak Yugoslavya'nın parçalanması ve SSCB'nin dağılması tamamlandıktan yıllar sonra gelecek vaat eden ekonomik projelerle Balkanlara dönebilmiştir (Abrahamyan, 2015: 1). Rusya'nın tüm engellemelerine rağmen NATO "koruma sorumluluğunu" yerine getirmeye devam etmiştir ve hatta BM yetkisi olmaksızın NATO'nun 1999 Kosova müdahalesi Moskova'da Batı güdümlü tek kutupluluğun yükselişi olarak yorumlanmıştır. Bu hamle neticesinde Rusya'nın Avrupa'nın güvenliği için AB ve ABD ile birlikte hareket etme umutları, AB ve ABD'ye olan dostane yaklaşımları oldukça sınırlanmıştır (Secieru, 2019: 2).

Başkan Yeltsin, Rusya'nın Batı ile olan büyük güç ilişkileri temelinde Balkanlar politikasının inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur (Cohen, 1994: 826, 827). Nitekim Bosna'daki savaş sırasında, Rusya'nın Balkanlar elçisi Vitaliy Çurkin, Moskova'nın Batı ile iş birliğine Bosna haritasından daha fazla değer verdiğini açıkça ortaya koymuştur. 1995'te Rusya, Bosnalı Sırp ların şiddetli protestolarına rağmen Dayton Anlaşması'nı desteklemiştir. Bu politika, Rus dış politikasının çok eleştirilen liberal döneminden (1991-1995) sonra da devam etmiştir. "Devletçi" dışişleri bakanı Evgheniy Primakov yönetiminde Rusya, 1996-1998 yıllarında Radovan Karadzic gibi Bosnalı Sırp lar karşı yürütülen askeri operasyonları desteklemiştir. NATO'nun Kosova'ya müdahalesi sırasında da Rusya'nın politikası Batı'nın askeri operasyonuna meydan okumaktan çok bölgedeki varlığını güvence altına almaya çalışmak olmuştur (Cohen, 1994: 829; Samokhvalov, 2019: 191, 192).

Başkan Putin'in döneminde de Batı ile dostane ilişkiler izleme isteği devam etmiştir. Nitekim 2002 yılında Putin önderliğinde NATO-Rusya Konseyi kurulmuş ve pek çok alanda iş birliğine gidilmiştir (NATO, 2020b). Dahası Rusya kapalı kapılar ardında Kosova'nın bağımsızlığını bile tanımayı düşünmüştür. Kısacası, bunları büyük güçler sahnesinde tanınmak ve kendisine bir yer elde etmek için yapan Moskova'nın Balkanlar politikası başarısız olmuştur. Nitekim bu politikasını terk eden Moskova bölgede Batı karşıtı yıkıcı girişimlerde bulunmuş ve baltalama politikası izlemiştir (Samokhvalov, 2019: 192).

Batı Balkanlar AB ve NATO'ya entegrasyon için önde gelen bölgelerin başında yer almıştır. Batı Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasında AB ve NATO'nun büyük etkisi olmuştur. Ancak Batı'nın bu denli etkisine ve çabalarına rağmen 2007 yılında Zagreb'de düzenlenen bir enerji zirvesine katılan Putin'e yönelik karşılamanın büyüklüğü Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki etkisinin yadsınamaz olduğunu gözler önüne sermiştir. Rusya Balkanların en büyük doğal gaz sağlayıcısı olarak sahnede yerini almıştır. Rusya tekeli bir tedarikçi olarak bölgede enerji bağımlılığı yaratmayı hedeflemiştir (Lucas, 2008: 159, 177, 178). Lucas (2008: 4), NATO'nun Balkanlardaki ve Eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelik yayılmacılığına karşı Rusya'nın tepkisinin oldukça anlaşılabilir olduğunu, neo-emperyalist bir intikam amacından ziyade jeopolitik nedenlere dayandığını ileri sürmüştür. Nitekim bunu tam tersi bir senaryoda düşünerek, Sovyetler Birliği Soğuk Savaş'ın kazananı olsaydı ve ABD eyaletlerini Varşova Paktı'na katılmaya ikna etseydi de Amerika'nın tepkisinin ne olacağına dair bir soruyla da desteklemiştir.

Rusya'nın bölgede daha çok istikrarsızlaştırıcı politikalar izlemesinde ülkelerin yönetsel ve ekonomik eğilimlerini kötü yönde etkileme amacı etkili olmuştur. Bu politikayla kendi etki alanının bir parçası olarak gördüğü Batı Balkanlarda Avrupa-Atlantik kurumlarının etkinliğini zayıflatmak istemiştir. Bu amaçla sözde "Ortodoks kartını" oynayarak, yerel siyasi güçleri manipüle ederek, seçim süreçlerine müdahale ederek veya bu ülkelerdeki siyasi krizleri kışkırtarak Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Bosna Hersek'teki durumu önemli ölçüde etkilemiştir. Genel olarak Batı Balkanlardaki Sırbistan, Makedonya, Bosna Hersek ve Karadağ gibi ülkeler, Avrupa'da Rusya ve ABD arasında yeni bir jeopolitik çatışma alanına dönüşme riskiyle karşı karşıya kalmıştır (Bajrović vd., 2018: 6, 7; Kondratenko, 2018: 93, 95, 96).

Batı Balkan ülkelerinin en genci olan Karadağ'da Rusya'nın istikrarsızlaştırma politikalarından nasibini almıştır. Rusya'nın Karadağ'da Rus yanlısı ve Batı karşıtı bir hükümetin var olması için verdiği mücadele, Moskova'nın etki alanında Batı müdahalesini engelleme stratejisini gözler önüne sermiştir. Bu örnekte Batı Balkanlara yönelik Rus dış politikasında Panslavizm'e dayalı aşırı milliyetçi duyguların istismar edilmesi rol oynamıştır. Kremlin bölgenin etno-milliyetçi ideolojilerini kullanarak Slav mirası, Hristiyan Ortodoks inancı ve Büyük Sırbistan (tüm etnik Sırların tek bir devlette birleştirilmesi) vizyonunda toplulukları birleştirerek, Rus destekli siyasi ve

paramiliter faaliyetlere katılmaları için verimli zeminler yaratmıştır (Bajrović vd., 2018: 6, 9).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin çöküşünden sonra, komşusu Sırbistan'a katılarak 1992'de Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasında yer alan Karadağ, 2006 yılında yapılan halk referandumuyla bağımsızlığını ilan etmiştir. Bununla beraber ülkede NATO ve AB ile entegrasyon süreci başlamıştır. Ancak nüfusunun önemli bir kısmı Panslavizm ve Panortodoks ideolojinin tarihsel nüfuzu ve 1999 NATO bombardımanı nedeniyle NATO ortaklığına olumlu yaklaşmamıştır (Bajrović vd., 2018: 6, 7, 11). Karadağ'ın jeopolitik önemi coğrafi ve siyasi unsurlara dayanmaktadır. Ülke coğrafi olarak Adriyatik Denizi'ndeki konumu ile, Bar ve Kotor limanlarından Akdeniz'e su erişimi sağlamıştır. Siyasi olarak ise Avrupa-Atlantik Topluluğu ile artan ilişkileri, "Büyük Sırbistan" planı için gerekli yerel hırsları engellemiştir. Bu durum Rusya'nın Sırbistan üzerinden Balkanlardaki etkisini genişletme çabalarını sınırlandırmıştır (Bajrović vd., 2018: 6-8). Rusya'nın yakın zamanda Batı Balkanlar stratejisinde önemli unsurlardan birini de Karadağ'ın Bar ve Kotor şehirlerindeki limanlarında askeri deniz üssü kurma isteği oluşturmuştur. Bu ilgede 2013 yılında Suriye'nin Tarsus limanındaki Rus deniz üssünün güvenilirliğinin azalması ile alternatif deniz üssü arama isteği etkili olmuştur. Ancak Moskova'nın talebi Podgaritsa tarafından BM Deniz Hukuku Sözleşmesine atıfla reddedilmiştir. Kremlin'in bu başarısız girişimi ve Karadağ'ın NATO'nun üyelik davetine verdiği olumlu yanıt, Rus siyasetçilerin doğrudan tehdit demeçlerine ve darbe girişimine yol açmıştır (Bajrović vd., 2018: 7, 8; Kondratenko, 2018: 93, 94).

Rusya Dışişleri Bakanlığı tarafından "NATO ittifakının genişleme hamleleri, Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını doğrudan etkilemektedir ve bizi buna göre yanıtlar vermeye zorlamaktadır" açıklaması yapılmıştır (Ministry of Foreign Affairs, Russian Federation; akt. Bajrović vd., 2018: 8, 9). 2016 yılı Mayıs ayında yapılan Karadağ'ın NATO'ya katılım müzakereleri sonrası Rus Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Maria Zakharova'nın bu duruma Rusya'nın tepki vereceğine dair açıklamaları, 2016 yılı Ekim ayında yapılan darbe girişimi ile de doğrulanmıştır. Karadağ'ın Rusya destekli muhalefet partisi (Demokratik Cephe) aralarında Rus ajanların ve Sırp milliyetçilerinin de bulunduğu bir grupla beraber 2016 parlamento seçimleri öncesinde darbe girişiminde bulunmuştur. Karadağ makamlarınca darbe girişimi başarıyla engellenmiştir. Yapılan araştırmalar ve sınır ötesi operasyonlar sonucu failer ve Rusya



ile bağlantıları kanıtlanmıştır. Nitekim suçlular toplamda 69 yıl 3 ay hapis cezası alırken Karadağ da 2017 yılında NATO'ya resmen üye olmuştur (Bajrović vd., 2018: 9; Samokhvalov, 2019: 194-196; Omeragic ve Crnovsanin, 2019).

Rusya benzer bir yaklaşımı, Makedonya Cumhuriyeti'nin adı üzerinden Yunanistan'la yaşanan anlaşmazlığın çözümü için yapılan girişimlerde de göstermiştir. Atina ve Üsküp yeni bir isim –Kuzey Makedonya Cumhuriyeti– konusunda anlaşmışken ve NATO'ya girme müzakerelerini başlatma daveti verilmişken, Moskova bu anlaşmada etkin rolü olamaması nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştır. Dahası bölgedeki Rus iş adamları aracılığıyla NATO'nun genişlemesine karşı protestoları körüklemiştir. Moskova, NATO'nun Balkanlardaki daha fazla genişlemesini 19. yüzyılın büyük güç jeopolitiği olarak tasvir etmiştir. Kısacası Moskova, Rus ve Kremlin'e bağlı devlet dışı aktörler (iş adamları) ve ideolojik gruplar aracılığıyla politik olarak etkili belirli alanlarda (spor, medya, kumar, kilise, enerji) önemli yatırımlar yaparak bölgedeki varlığını artırmaya çalışmıştır. Bu inisiyatifler resmî Rus politikasının bir aracına dönüşme eğilimi göstermiştir (Samokhvalov, 2019: 194-197, 205).

Rusya'nın büyük güç kimliği ile Balkan uluslarıyla olan özel ilişkileri arasındaki denkleme Samokhvalov (2019: 150), Balkanların Rusya'nın kimliğinin oluşumunda oynadığı önemli role dayandırmıştır. Nitekim Rus edebiyatında, ders kitaplarında ve resmî belgelerinde, Balkanlardan Rusya'nın bir devlet ve bir Avrupa büyük gücü haline geldiği yer olarak bahsedilmiştir. Öte yandan Samokhvalov Rus eserlerinde ve belgelerinde Rusya'nın hiçbir parçasına Balkanlar kadar önem verilmediğini iddia etmiştir. Rusya'nın Balkanlardaki politikalarının çoğu zaman Rusya-Batı ilişkileri eksenini üzerinden tanımlanması ve tasavvur edilmesi gerçeği, 2016 Rus Dış Politika Doktrini'ne de yansımıştır. Belge ABD, Avrupa, Asya ve Batı Balkanlardan hiç söz etmeksizin Batı'ya atıfla yazılmıştır. Batılı güçlerin bölgeye ilgisi nezdinde Rusya'nın da Balkanlara ilgisi artmış ya da azalmıştır. Dahası Moskova bölgedeki büyük güçlerle eşit şartlarda olmak için “oyunun bir parçası olarak” veto yetkisini kullanmıştır (Kondratenko, 2018: 89, 96; Mulaliç ve Kariç, 2014: 97; Samokhvalov, 2019: 193; Zorić, 2017: 11). Öte yandan bölgedeki yerel sorunlardan yararlanarak ve radikal grupları destekleyerek bölgede Rusya lehine gelişmeyi amaçlamıştır. Örneğin, Kremlin'e bağlı bir oligark olan Konstantin Malofeev, Bosna-

Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'nin özerklik yanlısı lideri Milorad Dodik'e manevi ve maddi destek sağlamıştır (Samokhvalov, 2019: 194).

## **2.2. Post-Sovyet Dönemde Rusya'nın Dış Politika Tercihleri**

Uluslararası sistem, dünya sahnesinde önemli bir yere gelebilmek için her ülkeden kendi dış politika stratejisini ülkenin amaç ve hedeflerine göre en üst düzeyde geliştirmesini ve düzenlemesini talep etmektedir. Rus dış politikası da küresel düzeyde en baskın olanlardan biri olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Rusya ve diğer tüm eski ülke üyeleri, sayısız sorun ve istikrarsızlıklarla dolu bir dönem yaşamıştır. Rusya'nın karşı karşıya olduğu ekonomik, siyasi ve sosyal kriz, yüksek düzeyde suç faaliyetlerine, yolsuzluğa, siyasi istikrarsızlığa ve nüfusun çoğunluğunun memnuniyetsizliğine neden olmuştur. Bunlar 1991'den sonra Putin'in Rusya Federasyonu Başbakanı olarak atandığı 1999'a kadar devam etmiştir. Ancak Rusya, Vladimir Putin'in ülkenin lideri olmasıyla büyük değişiklikler yaşamıştır. Birçok iç meselenin çözüme kavuşmasıyla sıra ülkenin ulusal çıkarlarının güvence altına alınabileceği bir dış politika geliştirmeye gelmiştir.

Özellikle 1999'da ekonomik büyümeyle Rusya, dünya arenasında kendisini geri dönen güç olarak konumlandırmaya başlamıştır. Bugün Rusya uluslararası arenada büyük enerji gücü haline gelmiştir. Rusya'nın mevcut dış politikası, başta doğalgaz olmak üzere petrolün ve yerli enerji kaynaklarının kullanılması üzerine kurulmuştur. Rusya'nın en büyük gelir kaynağı olan doğalgaz, Rusya'nın dış politika stratejisinde en önemli etkiye sahip aracı konumundadır. Günümüz enerji arzı çağında, Batı Balkanların yanı sıra Avrupa Rusya'ya neredeyse bağımlı konumdadır. Rusya'nın en önemli enerji şirketleri aynı zamanda Rus dış politikasının en büyük oyuncusu rolüne de sahip olmuştur. Bunların başında devlete ait Gazprom, ayrıca özel sektörden Rosneft, Lukoil ve Surgutneftegas ve diğerleri de yer almaktadır (Marković, 2017: 7).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, 1992-1993 yılları boyunca Rusya ulusal çıkarlarını neyin oluşturduğu konusunda hararetli bir iç tartışmaya girmiştir. Batı ile yakın ilişkilere sahip olma ihtiyacı belirgin olarak ön plana çıkarken, çoğunluk "yakın çevre"nin Rusya'nın yeni dış politikasının odak noktası olmasını istemiştir (Trenin, 2009: 8). Rusya zaman zaman yakın çevresini Batı ile arasında bir tampon bölge olarak görmüştür ve NATO'nun genişlemesi Rusya'nın jeopolitik kaybeden olarak nitelenmesine neden olmuştur. Dahası ABD ve Batı'nın Rusya'yı Hazar bölgesinde de

boru hatları ve batılı petrol şirketleri ile çevreleme isteği jeopolitik üzerindeki askeri odaklı yaklaşımdan jeoekonomik bir nüfuz kazanmaya dönüşmüştür. 2000'lerin başında, Rusya'nın ekonomik krizden çıkması, Çeçen isyanını, bölgesel ayrılıkçılığı ve Moskova oligarşisini yenen yeni bir liderin iktidara gelmesi ve sürekli artan enerji fiyatlarının bir sonucu olarak hazine gelirlerinin artması gibi çok etkili faktörlerin bir araya gelmesi Rusya'nın yakın komşuları karşısındaki konumunu güçlendirmiştir. 2000 yılında Kremlin'deki liderlik değişikliği ile Putin, eski Sovyet komşularına karşı ideolojik değil, pragmatik bir tavır almıştır. Nitekim Putin Sovyet İmparatorluğu'nu yeniden yaratmaya çalışmamıştır. Trenin (2009: 9)'in aktardığına göre Putin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına pişman olmayanların kalbinin olmadığını söyleyen Ukraynalı bir politikacıdan alıntı yaparak "Sovyetler Birliği'ni geri getirmek isteyenlerin de beyinleri yok" diye eklemiştir.

Putin, "yakın çevresi"ndeki eski Sovyet ülkelerine karşı bu şekilde bir pozisyon alırken, 11 Eylül olaylarının hemen sonrasında ABD ile stratejik ortaklık fikrine yönelik adımlar atmıştır. Rusya Batı ile bütünleşmeyi amaçlamıştır. Ancak amaçlanan bu stratejik ortaklık fikrinin belli şartları içermesi öngörülmüştür. İlk ve en önemli şart olarak Moskova Washington'dan yakın çevresine (Belarus, Moldova, Ukrayna ve diğer BDT ülkeleri) verdiği önceliği ve buradaki Rus politikalarının üstünlüğünü tanınmasını istemiştir. Karşılığında Moskova'da Avrupa'da düzenin sağlanmasına katkı sağlamayı, Orta Avrupa'nın yeni Batı yanlısı yönelimini kabul etmeyi, Baltık Devletlerinin gelecekte NATO ve AB'ye girmesine izin vermeyi, Balkanlardan geri çekilmeyi (ve dolayısıyla bölgeyi Batı'nın etki alanına bırakmayı) ve hatta geçici de olsa Orta Asya'daki ABD askeri üslerine ve Gürcistan'daki askeri eğitim-donat ABD askeri programına müsamaha göstermeyi kabul etmiştir. Ancak ABD yönetiminin kendisini dünyadaki tek "büyük güç" ve tek iktidar sahibi olarak görmesi nedeniyle Rusya gibi daha küçük bir güçle ortaklık yapılmasına gerek görülmemiştir. ABD ile yaşanan bu güven kırıcı gelişme sonrası Rusya'nın yeni yol haritası Dışişleri Bakanı Primakov'un Rusya'nın her zaman büyük bir güç olduğuna dair düşüncesi üzerine kurulmuştur (Smith, 2007: 3; Trenin, 2009: 10).

2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri Irak'ı işgal ederken, Rusya ise Bosna ve Kosova'dan çekilmiştir. Moskova, Sovyet sonrası en büyük üç cumhuriyet olan Belarus, Kazakistan ve Ukrayna'da ekonomik ve siyasi-askeri alanda bir birlik geliştirmek istemiştir. Böylece yakın çevresinde siyasi liderliği elinde tutmak

istemmiştir. Ancak Rusya'nın yakın çevresiyle entegrasyon, ittifak ve Rus varlığını genişletmeye yönelik çabaları 2003-2005 yılları arasındaki renkli devrimlerle darbe almıştır. Trenin (2009: 11)'e göre, Gürcistan'da Gül Devrimi, Ukrayna'daki Turuncu Devrim ile Batı ve NATO yanlısı iktidarların kazanması, Kırgızistan'da Lale Devrimi ile Moskova yanlısı iktidarın devrilmesi şeklinde yaşanan renkli devrimler Kremlin tarafından ABD'nin tasarladığı bir komplonun parçası olarak nitelendirilmiştir. Dahası bu gelişmelerle Rusya kendi mahallesindeki (yakın çevre) etkisinin azaltılmak istendiğini ve ABD'nin bu bölgede yetkisini genişletmeyi amaçladığını düşünmüştür.

Rusya'nın dünyadaki rolü daha iddialı bir Rus liderliği ile dile getirilmiştir. 27 Mart 2007'de Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Rus dış politikasının gözden geçirilmesi ile ilgili incelemeye göre, Rusya'nın dış politikasındaki bağımsızlığı uluslararası konumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir. 1990'lı yılların ve Putin'in ilk döneminin ABD ile ortaklık kurmaya ilişkin politikası artık terk edilmiştir. Dahası Putin 2006 yılında yaptığı bir meclis konuşmasında ABD'yi "kimi yiyeceğini bilen ve kimseyi dinlemeyen bir kurt" olarak nitelendirmiştir. Uluslararası sistemi şekillendirme ve yönetme gücü elde eden Rusya'nın rolüyle beraber sorumluluğu da niteliksel olarak artmıştır. Rusya'nın özellikle askeri gücünün artması ve dünyanın önemli bir enerji ihracatçısı olarak konumu ona uluslararası sistemde büyük özgüven sağlamıştır. Bu özgüven Putin'in tek kutuplu (yani ABD egemenliğindeki) sistemi eleştiren uluslararası demeçlerine de yansımıştır. Hatta Putin bu konuşmalarında zaman zaman SSCB'nin çöküşünün ABD'nin önünü açtığını dile getirmiştir ve SSCB'nin çöküşünü "büyük bir jeopolitik felaket" olarak nitelendirmiştir. Kısaca, Rusya artık güçlenerek 1990'ların kaosunun öngördüğü Batıcılık olarak adlandırılan "yakın ortaklık" ideolojisinden vazgeçmiştir (Ambrosio ve Vandrovec, 2013: 453, 454; Smith, 2007).

Rusya'yı yakın ortalıktan vazgeçiren başlıca gelişmeler içinde BM Güvenlik Konseyi onayı olmaksızın, Rusya'ya danışmadan 1999 Kosova askeri hareketinin başlatılması, Rusya'ya Kafkasya'da beklediği terörle mücadele desteğinin verilmemesi, ABD'nin İran bahanesiyle Rusya'nın yakın çevre ülkelerinde füze savunma sistemi yerleştirmeyi planlaması ve son olarak Rus boru hatlarına alternatif sunan petrol ve gaz taşıma yollarının teşvik etmesi yer almıştır. Smith (2007)'e göre, tüm bu gelişmeler, ABD'nin dış politikada kendisini lider olarak gördüğünü ve Rus dış

politikasının yeniden oluşumunu psikolojik olarak kabul etmeye hazır olmadığını göstermiştir.

Rusya Yeltsin, Putin ve Medvedev başkanlığında Batı toplumuyla bütünleşme yolunda bir yol izlemiştir. Ancak bu yolda hem iç hem de dış engellerle karşılaşmıştır (Zonova ve Reingardt, 2014: 516). Putin'in dış politika vizyonu, Rusya'nın büyük güç statüsünün uluslararası düzeyde kabul ettirmeye yönelik hedefleri içermektedir. Bu amaçlar doğrultusunda Moskova'nın doğrudan etkilediği bölgeler arasında Balkanlar da yer almaktadır. Artan ticaret ve yatırım akışları ile Rusya'nın Balkanlardaki ekonomik ağırlığıyla beraber diplomatik ve siyasi nüfuz ağları paralel olarak büyümüştür. 1990'ların Balkan savaşları sırasında marjinalleşen Rusya, bölgede bir kez daha önemli bir oyuncu olmuştur. Putin'in etnik ve kültürel faktörleri vurgulama eğilimi Avrasyacı ve Slav yanlısı yaklaşımlardan yararlanarak Rus dış politikasına bir medeniyet misyonu ile yeniden çevreleme isteğini belirgin hale getirmiştir. Daha önce Batıcı bir yaklaşımla Avrupa değerlerinin ortaklığından bahsederken şimdi Rus Dünyası'ndaki müttefiklerinden ve Batı ile arasındaki medeniyetler çatışmasından bahsetmektedir. Balkanlar Batı ile yaşanan medeniyetler çatışmasında önemli bir savaş alanı olarak görülmekte, Rusya'nın bölgedeki rolü Batı entegrasyonuna yönelik girişimleri dengelemek ve bozmak arasında şekillenmektedir (Clark ve Foxall, 2014: 5, 6).

Rus dış politikası ideoloji ile pragmatizm arasında şekillenmiştir. Sovyet sonrası dış politika temelde ideolojiye dayanırken, zaman zaman pragmatizmin bazı unsurları daha belirgin olmuştur. Dış politikada Sovyet sonrası pragmatik nedenlerle Batılılaşmak isteyenlerin Batıcı liberal yaklaşımları ile Büyük Rus Devleti özelemleri olanların ideolojik yaklaşımlarının bir karşımı hâkim olmuştur. NATO'nun genişlemesi, IMF'nin ayrımcı politikaları ve 1999'da Belgrad'ın bombalanması sonrası hem siyasette hem de halk arasında Batı'ya karşı şüphe uyandırmış ve ideolojik yaklaşımın artmasına neden olmuştur. Özetle dış politikada doktrinlerin mirası öncü olmuştur (Selezneva, 2002: 12).

Barber (2015: 2, 3)'e göre, Batı Balkanlar dış politikası sadece AB-Rusya mücadelesi açısından değil, Ruslar ve güney Slav halkları arasında paylaşılan derin kültürel ve tarihi köklere dayanan Panslavizm ve Panortodoks yaklaşımı ile de şekillenmektedir. Ancak Batı Balkanlara yönelik Rus dış politikası doğası gereği

ekonomik temeller üzerine kurulmuştur. Slav yanlısı ve Avrupa'ya karşı şüpheci söylem, Balkanlardaki karmaşık Rus ekonomik ilişkileri ve enerji bağımlılığı stratejisini maskeleyen için kullanılmaktadır. Rusya, "Rus Dünyası (Russky Mir)" kurumlarıyla da Rus yumuşak gücünü Balkanlardaki Slav kökenli ve Ortodoks olan halk aracılığıyla kullanmaktadır. Öte yandan Kosova sorunu gibi sert güç ilişkilerinin ön plana çıktığı meselelerde de Slav halkıyla dayanışma bağı üzerinden politika oluşturmaktadır. Dahası Balkanlardaki Batı-Rusya rekabeti medyada "yeni Soğuk Savaş" gibi terimlerle anılmaya başlamıştır. Mulalliç ve Kariç (2014: 88, 89)'e göre de Rusya'nın Batı Balkanlar dış politikasında Slav-Ortodoks dayanışması nadiren belirleyici faktör olmuştur. Elbette tarih boyunca kültürel ve manevi yakınlık söylemlere damgasını vurmuştur. 19. yüzyılda Balkanların ulusal bağımsızlık hareketlerinde ve Osmanlı'ya karşı bir araç olarak Rus dış politikasına büyük ölçüde Panslavizm yaklaşımı etkili olmuştur. Batı Balkanlarda hakimiyet kurmak ve bölgedeki stratejik çıkarları için dış politikada bu şekilde bir strateji izlemiştir.

Rusya ilk yıllarında anti-komünizm etkisiyle Dışişleri Bakanı Kozırev döneminde liberal ideolojinin etkili olduğu Batıcı bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak Jirinovsky iktidarında Batı'nın ve ABD'nin Rusya'nın ebedi düşmanı olduğu aşırı milliyetçi fikirlerin popüleritesinde Dışişleri bakanlığına Primakov getirilmiştir. Primakov'un dış politikası "alternatifler politikası" olarak adlandırılmıştır. Rusya Batı ile iş birliğine devam etmiş, NATO ile 1997'de anlaşma imzalanmış, IMF'den kredi almaya devam edilmiş ve G7 grubuna katılmıştır. 2000 yılı Putin iktidarına geldiğinde "Büyük ve Güçlü Rus Devleti" kampanyası Rus jeopolitiğine hâkim olmuştur. 2001 yılı Putin'in dış politika kriterleri Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi, pragmatizm ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi üzerine kurulmuştur. Sonraki süreçte "yakın çevre" ülkeleriyle mevcut ilişkilerin daha pragmatik ve gerçekçi görünmesi, ortak tarih, gelenekler ve dile sahip olunması gerçeğinin ön plana çıkarılmasıyla ekonomik entegrasyona dayalı pragmatik bir dış politikaya dönülmüştür (Selezneva, 2002: 15, 16, 21). Dugin (2014a: 46), Rusya'da 19. yüzyılın Slavyanizm ve Batıcılar arasındaki anlaşmazlık ile, 21. yüzyılın ise Atlantikçiler (tek kutuplu küreselleşme) ile Avrasyacılar (çok kutuplu dünya) arasındaki muhalefetin yüzyılı olduğunu söylemiştir.

Putin'in Batıcı dış politikadan uzaklaşmasıyla dış politika çizgisi "yakın çevre" de güvenlik ve ekonomik entegrasyonun önceliğine yönelik politikalara kaymıştır. Dış politikada Rus gücü ve prestijini arttırmak, Amerikan tek taraflılığını dizginlemek için

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi bölgesel kuruluşlar ve uluslararası örgütler, uluslararası hukuk Rusya'nın dış politika bağımsızlığını geliştirmenin temel aracı olarak görülmeye başlanmıştır (Ambrosio ve Vandrovec, 2013: 462). Rusya'nın yaşanan bu gelişmeler neticesinde yeni politikası ABD'ye karşı bir Avrasya bloğu yaratmak olmuştur. Bu yeni dış politikada enerji en önemli araç olmuştur. Petrol ve gaz boru hatları ile hem kendi topraklarında hem de başka ülkelerde enerji hatlarının kontrolünün sağlanmasına çalışılmıştır. Rusya, aynı zamanda yakın çevresi ile de enerji ve ekonomiye dayalı bir ilişki sağlamayı istemiştir. Bu amaçla, Ekim 2000'de kurulan ve 2014'e kadar varlığını sürdüren Avrasya Ekonomik Topluluğu (günümüzdeki Avrasya Ekonomik Birliği) ile tek bir ekonomik alan oluşturulmuştur. Öte yandan Putin, Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyeleriyle bir enerji kulübü oluşturmak ve üye devletlerin enerji politikalarını koordine eden bir girişim kurmak istemiştir. Gelişmeler Rusya'nın Haziran 2000 tarihli resmi dış politika doktrininde savunduğu “çok kutuplu uluslararası sistem”den ziyade Soğuk Savaş'ın “iki kutuplu rekabet ortamı”nı yeniden yaratma arzusuna sahip olduğu izlenimi vermiştir. Bu izlenimde elindeki güçlü kozu olan enerji kartını kullanarak dış politikadaki ilerleyişi ve Putin'in Sovyetler Birliği'ne atıfla yaptığı nostaljik konuşmaları etkili olmuştur (Smith, 2007: 1-5).

Rusya'nın dış politikası Vladimir Putin'in liderliğinde daha iddialı ve revizyonist hale gelmiştir. Bu dış politikadan en doğrudan etkilenen bölgelerden biri, son 15 yılda Rus etkisinin önemli ölçüde arttığı Balkanlar olmuştur (Clark ve Foxall, 2014: iii). 1990'larda Yugoslavya'nın dağılmasıyla marjinalleşen bölgede Rusya, bölgenin enerji, ekonomik, siyasi, diplomatik, askeri ve kültürel alanlarında geniş ve büyüyen bir varlık elde etmek için eski anlaşmaları ve yeni elde etmeye başladığı ekonomik gücünü kullanmıştır. Rusya'nın aktif rol alan büyük güç vizyonu ve çok kutuplu dünya kavramı Rus dış politikasının merkezinde yer almaya başlamıştır. Enerji gelirleriyle ekonominin düzelmesi neticesinde Rusya, adeta “dizlerinin üzerinden yeniden doğrulmuş” olarak nitelendirilmiştir. Kırım'ın ilhakı ve müteakip gelişen Batı yaptırımları neticesinde Putin dış politikasını doğuya çevirmiştir (Zonova ve Reingardt, 2014: 506, 515, 516). Rusya son yıllarda dış politika hedeflerini ilerletmek için giderek daha sık askeri güce başvurmuştur. Özellikle Suriye'de Esed rejimine verdiği destek, Ukrayna'nın doğusundaki çatışmalar ve Kırım'ın ilhakı bunu kanıtlar nitelikte hamleleri olmuştur. Rusya'nın dış ve iç politikaları arasında güçlü bir bağ

olmuştur. Nitekim Rusya'nın dış politikasındaki artan gücü ekonomisinin belini bükümüştür. Bu bağlamda, 2018 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Rusya'nın dış politikasının seçimlerden sonra daha yumuşak ve daha ekonomi odaklı mı olacağı, yoksa askeri güç odaklı mı olacağı sorusu gündeme gelmiştir.

Rusya, ekonomik bir güçten ziyade ağırlıklı olarak jeopolitik bir güç olmuştur. Bu nedenle de birinci öncelik olarak güvenlik politikalarına yönelmiştir ve Ukrayna politikası da bunun sahadaki bir yansıması olmuştur. Rusya, AB'nin serbest ticaret anlaşmaları yoluyla Ukrayna üzerinde ekonomik etki kurmasını istememiştir. Bu nedenle de Kırım'ın ilhaki ve doğu Ukrayna'daki savaş kaçınılmaz olmuştur. Kırım'da ve Suriye'de kazandığı dış politika zaferleri Rusya'ya büyük bir özgüven sağlamıştır. Rusya'daki değişime karşı güçlü direnç, Moskova'nın ekonomik reformlar ile dış aktörlerin etkisine maruz kalmaya ve ülkenin sahip olduğu bu güç projeksiyonunu kaybedebileceğine dair endişelere neden olmaktadır. Öte yandan Vladimir Putin'in 2024 yılında anayasal olarak iktidarının sona erecek olması Moskova'daki siyaset sahnesini belirsizlikler karşısında korkutmaktadır.

Secieru (2018: 1-4)'ya göre, Rusya'nın Ukrayna olayları sonrası gördüğü ekonomik yaptırımlar, askeri harcamaların neden olduğu ekonomik yük iç dengeleri bozmaya başlamıştır. Ülkenin iddialı dış politikasının ve ekonomik yapısal bozuklukların artan maliyetleri, hükümeti jeopolitikten uzaklaşıp ekonomiye dönmeye zorlamıştır. Rusya'nın derin ekonomik reformlar ve yaptırımlara karşı dış politika ayarlamaları yapması gerekmiştir. Vladimir Putin 2018-2025 dönemi için ekonomik kalkınma programı hazırlanmasını istemiştir. Bu program ile savunma harcamalarında ılımlı kesintiler yapılması, boru hatlarına dayalı bir ekonomi politikası izlenmesi ve hem devlet sermayesini hem de vatandaşlarının alım gücünü arttırmak hedeflenmiştir. Ancak ekonomik maliyetlere rağmen ülke kamuoyu Başkan Putin'in dış politikasının ve ordu reformunun başarılarından övgüyle söz etmektedir.

### **2.2.1. Batıcılık Yaklaşımı**

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'da Batı yanlılarının egemen olduğu sağ partilerin savunucuları Rusya'nın dış politika yönelimini NATO ve AB ile iş birliğine doğru itmeye çalışmıştır (Ambrosio ve Vandrovec, 2013: 447). Demokratik Devletçiler ise Rusya'nın jeopolitik çıkarlarının Batı'ninkinden farklı olduğunu kabul



etseler de Moskova pragmatik yaklaşım benimsemeye devam etmiştir. 1997’de NATO-Rusya Daimî Ortaklık Konseyi kurulması bu yönde atılan bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ancak iş birliğine rağmen Rusya zaman zaman agresif politikalarla ulusal çıkarlarını savunmaya devam etmiştir (Smith, 1999: 491). Rus jeopolitiğini şekillendiren en önemli yaklaşımlardan biri olan Batıcılık Rusya’da A. İ. Gertsen, K. D. Kavelin, N. V. Stankeviç, N. P. Ogaryov, V. G. Belinski, S. Turgenev ve başka birçok düşünür tarafından desteklenmiştir. Bu entelektüeller Rusya’nın Batılı değerler sistemini örnek alması gerektiğine inanmıştır. Öte yandan Rus jeopolitiğinde kendine özgü bir yoldan Batılı yaklaşımlara doğru bir dönüşümü ilk başlatan ismin I. Petro olduğu düşünülmektedir (Hasanov, 2012: 135).

Hem Batı ve ABD karşıtı hem de pragmatik politika izleyen Rusya eski Dışişleri Bakanı Primakov (İzvestiya 23 Aralık 1997, akt. Smith, 1999: 491) bu durumu şu sözleriyle açıklamıştır:

“Başlangıçta Rusya’nın politikası ABD ile ‘stratejik ortaklık’ politikasıydı... Yavaş yavaş bir ülkenin (ABD) diğerlerini yönettiği bir yapı oluştu... Rusya’nın istediği bu değil. Şu anda Amerika Birleşik Devletleri’nden daha zayıf olduğumuzun farkında olmamıza rağmen adil bir iş birliği istiyoruz. ... Dünya bizim farklı kimliğe sahip olduğumuz gerçeğine alışıyor. Bu çok önemli”.

Batıcı yaklaşım savunucuları (eski Dışişleri Bakanı Kozirev gibi) Balkan meselelerinde Slavların ve Ortodoksların koruyuculuğu fikrini de desteklemektedir. Ancak ekonomik gelişim için Batı ile iş birliği Batıcı yaklaşımın temelini oluşturmuştur. Bu nedenle açıkça Balkan Ortodoks Slavlarıyla yapılacak Panslavizm’e dayalı dış politika reddedilmiştir (Sotirović, 2016: 99).

Sotirović (2016: 93-99)’e göre, 1998-99’da başlayan Kosova ve Metohija sorunu Rusya’yı Slavyanizm yaklaşımı neticesinde rahatsız etmiştir. Ancak Batı yanlısı Rus yetkililerin liberal politikaları nedeniyle bu konuya doğrudan dahil olmak istenmemiştir. Slav kardeşliği ve Panslavizm mitleri, bu dönemde Moskova tarafından eski bir tarihi söylem olarak kenara bırakılmıştır. Asker (2021: 98-100)’e göre, Batıcılık yaklaşımının Sovyetler Birliği ideolojilerinin önüne geçmesi “perestroyka ve glasnost” politikaları sayesinde mümkün olmuştur. Ancak Rus jeopolitiğinde etkili olan Batılılaşma yaklaşımı Rusya’nın modernleşmesinin önünü açmış olsa da Rusya hiçbir zaman bir Batı ülkesi olmamıştır. Bunu engelleyen en önemli faktör de hâkim olduğu coğrafyanın Avrupa’nın yanı sıra Asya’da geniş yer tutmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca Rusya’nın Batı kültürüne giderek daha fazla ilgi duymaya

başlamasıyla ve ekonominin düzelmesi amacıyla Batılı liberal değerlerin benimsenmesiyle tek taraflı tavizler verilmiştir. Ancak Batı'ya yaklaşırken, Batı'dan da aynı şekilde yapıcı eylemler beklenmiştir. Bu amaçla uygulanan “glasnost” politikaları ve Batı'dan karşılık alamayınca yaşanan dönüşüm, zayıflık ve Batı'ya tek taraflı tavizler olarak algılanmıştır (Dugin, 2015: 39).

Rusya'daki sosyolojik araştırmalar, Avrupa'ya karşı tutumun çok katmanlı olduğunu ve en az üç katmana sahip olduğunu ortaya koymuştur. Nispeten zayıf olan ilk yüzeysel tabakanın görüşleri, güncel siyasi olaylara ve bunlar hakkındaki medya söylemlerine, özellikle devlet destekli TV kanallarında kullanılan söylemlere dayanmaktadır. Bir sonraki “ekonomik” katman daha istikrarlı kabul görmüştür. Örneğin, diğer birçok ülkede olduğu gibi Rus vatandaşları Avrupalılar gibi yaşamak ve Avrupalılarla aynı haklara sahip olmak istemektedir. En derin “kültürel-tarihsel” katman ise ortak geçmiş, laik-kültürel etkileşimler ve daha demokratik özgürlükler ve uluslararası güvenlik ile ilişkilendirilmiştir. Avrupa, Rusya'da hayranlık ve kıskançlık uyandırarak çekici gelmiştir ama aynı zamanda Rusların mesafeyi koruma arzusunun, tarihi-geleneksel tecrübesine güvenme ve kendi tarihsel yolunu arama ihtiyacını da kışkırtmıştır (Kolosov, 2017: 673).

2000'li yılların başından bu yana devlet destekli TV kanallarında Batı karşıtı propagandaya rağmen Rus vatandaşları, Avrupa ülkelerini potansiyel siyasi müttefik olarak görmektedir. Rusya'da yapılan bir anket çalışmasına göre üç katılımcıdan biri Rusya'nın AB'ye tam üye olmasını istemiştir. Önemli sayıda Rus vatandaşı kendilerini Avrupalı olarak tanımlamaktadır. Bu sosyolojik değerlendirmeler nihai parçalanma ve BDT ülkelerinin Rusya'nın etkisinden çekilmesi olarak görüldüğünden, Batı tarafından Sovyet sonrası etki bölgesindeki Rus çıkarlarına yeni bir meydan okumanın var olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Öte yandan Avrupa değerlerinin ve normlarının komşu ülkelerde uygulama girişimleri olumsuz olarak ele alınmıştır (Kolosov, 2017: 673, 674).

Ferhati ve Tarifa (2019: 44, 45)'ya göre ise, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında yeni Rusya'da liberal değerleri kucaklama umutları doğsa da Batıcı yaklaşım (Atlantikçilik ve Avrupalılık) dava haline gelmemiştir. Özellikle Bosna ve Kosova Krizi, Rus-Çeçen Savaşı ve NATO'nun doğuya doğru genişlemesi Yeltsin-Kozırev döneminde hâkim olan Batıcılık yaklaşımın değer kaybetmesinde oldukça

etkili olmuştur (Asker, 2021: 103). Ayrıca günümüzde Putin, Batı'ya karşı durduğu, Rus ulusunun gücünü geri kazandığı ve yaşam standartlarını yükselttiği için çoğu Rus tarafından takdir edilen bir lider olarak kabul görülürken, Batı Rusya'ya karşı koymak konusunda zayıf ve birlikten yoksun olarak görülmektedir. Bu görüşün hâkim olmasında Rusya'nın Gürcistan, Ukrayna ve Suriye'de yürüttüğü başarılı hibrit savaşların etkisi bulunmaktadır (Ferhati ve Tarifa; 2019: 45).

Putin, özellikle 2006'dan itibaren Batı karşıtı bir dış politika söylemi benimsemiştir. Avrupa'yı iki yüzlülük ve kibirle suçlanmıştır. Öte yandan ABD ise "kimi yiyeceğini bilen ve kimseyi dinlemeyen kurt" olarak resmedilmiştir. Ancak Rus seçkinleri arasında Batı karşıtı duygulara rağmen henüz gerçek bir yüzleşme yaşanmamıştır. Kısacası Batı karşıtlığı, iktidarın elde tutulması için politika olarak tasarlanmış ve siyasi bir araç olarak kullanılmıştır (Ambrosio ve Vandrovec, 2013: 454; Lucas, 2008: 117). Rus hükümetinin artan otoriterliği, Moskova ile Brüksel arasındaki değerler farkının daha da genişlemesiyle birlikte Rusya, Avrupa'ya entegrasyonunun kapısını fiilen kapatmıştır. Rusya'da liderlerin federal meclis konuşmalarında da jeopolitik hedeflerde Batıcılık yaklaşımından uzaklaşıldığının izleri görülmektedir. Avrupa'dan uzaklaşma ve "entegrasyon" teriminin yalnızca Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) ve Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün genişleme çabaları için kullanılması "batıcı" yaklaşımdan kopulduğunu ve "yakın çevre" politikasının değer kazandığı göstermektedir. Ayrıca önceden Sovyetler Birliği döneminde Avrupa ile entegrasyonun ihmal edilmesine vurgu yapılırken yeni süreçte eski Sovyet alanı yani "yakın çevre" içindeki ekonomik entegrasyona yapılan atıfların sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu durumun yaşanmasında Batılı topluluklar tarafından Rusya'nın fiili "etki alanına" doğru kaymanın yaşandığına duyulan güçlü inanç da etkili olmuştur. Bu süreç sadece ekonomik veya güvenlik alanlarında bir tehdit olarak görülmemiştir, aynı zamanda Avrupa'dan ayrılmak ve ayrı bir medeniyet olarak kimliğin yaratılmasının Ruslar arasında giderek daha fazla arzu edilir olması da etkili olmuştur. Rus ulusal kimliğinin uygarlık anlamında ve kimlik inşası açısından nereye ait olduğu konusunda yüzyıllardır süren arayış yeniden ortaya çıkmıştır (Ambrosio ve Vandrovec, 2013: 451).

### 2.2.2. Yakın Çevre Yaklaşımı

Sovyetler Birliği'nden ayrılan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine ilk dönemlerdeki Rus yaklaşımı sınırlar üzerinde herhangi bir anlaşmazlıktan kaçınmak, bu devletlerin siyasi ve ekonomik özgürlüklerini desteklemek üzerine kurulmuştur (O'loughlin vd., 2005: 330). Putin'in 2000 sonrası konuşmalarında "entegrasyon" terimi sıkça kullanılmakta ve Putin, ulusal kimliğin geçmişin mirası, gelecekteki kimlik kararlarının doğasını belirlemeye yardımcı olduğundan bahsetmektedir. Böylece Rusya tarihi, kültürel ve ekonomik bağlarla "yakın çevre"siyle ilişkileri güçlendirmeye yönelik adımlar atmaya karar vermiştir. Öte yandan Rus diasporası nedeniyle bu bölge "Rusya'nın stratejik çıkar alanı" olarak görülmektedir (Cohen, 2015: 250, 251; Suslov, 2018: 330, 331, 347; Oulaalou, 2021). Rusya'nın jeopolitik yaklaşımında önemli yer utan Avrasyacı jeopolitik düşünce, yakın çevre doktrininin uygulanmasını ve tek kutuplu dünyaya karşı Rusya'nın gücünü arka bahçesinden başlayarak göstermeyi amaçlamıştır (Asker, 2021: 106; Bakar, 2006: 74, 75, 227). Rusya'nın "yakın çevre" politikasının artan önemi Batı'ya karşı yürüttüğü çok kutupluluk mücadelesinin izlerini taşıması bakımından ve son dönemde yakın çevrede artan tansiyonla da doğru orantılı olarak dış politikaya yansımaktadır. Asker (2021: 99), Rusya'nın yakın çevre yaklaşımında Karadeniz ve Hazar'ın önemiyle ortaya çıkan sert gücün yanında pragmatik amaçlarla yumuşak güç araçlarının da kullanımının yaygın olduğunu savunmaktadır.

Ambrosio ve Vandrovec (2013: 437), eleştirel jeopolitik açısından Rus büyük güç stratejisi ve dış politikası üzerinde etkisi olan Avrasyacı jeopolitik düşüncenin, Kremlin'in Soğuk Savaş mirasıyla ve Soğuk Savaş'ın sonucundan duyduğu memnuniyetsizlikle yakından bağlı olduğu savunmuştur. Öte yandan Amerikan egemenliğindeki uluslararası sistemin eleştirilmesi yoluyla, daha elverişli bir dünya düzeni oluşturmayı amaçlayan politikalar ve jeopolitik söylemler Rusya'da başkanlık konuşmalarına da yansımaktadır. Canikoğlu (2010: 105-118)'da Putin'in vizyonunun jeopolitik, güçlü ekonomi, milliyetçilik ve pragmatizm unsurlarını içerdiğini ve Kremlin tarafından küresel güç olmak misyonuyla yakın çevre politikası izlendiğini ifade etmiştir. Rusya, kamu diplomasisi araçlarını kullanarak "yakın çevre"sine yönelik dış politika geliştirmektedir. Bu durum Rusya'nın Dış Politika ve Güvenlik Konseptlerine de yansımıştır. Örneğin; Rusya'nın 2013 Dış Politika Konseptinde kamu

diplomasisinin rolü “medeniyetler arasında uluslararası kültürel ve insani diyalog geliştirmek” ve “yumuşak gücün uygulanmasını iyileştirmek” olarak tanımlanmıştır (Rusya Dış Politika Konsepti, 2013; akt. Mäkinen, 2016: 103).

Rusya “yakın çevre”indeki renkli devrimler sonrası değişen atmosfere ve Batı yanlısı hükümetlere karşı koymak amacıyla yumuşak güç aracı olarak kamu diplomasisinin etkinliğini arttırmıştır. Rossotrudničestvo (Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İş Birliği için Federal Ajans) Rusya’nın kamu diplomasisinde ve dış politikasında kilit rol oynamıştır ve kuruluşun faaliyetlerine Dış Politika Konseptinde (2013) de yer verilmektedir. Amacı, Rusya’nın konumunu güçlendirmek ve yumuşak güç unsuru olarak ulusal çıkarların korunmasını sağlamaktır. Aynı zamanda “yakın çevre” de yaşanan krizlerde jeopolitiğin etkin kullanımı üzerinde de etkisi olmuştur (Mäkinen, 2016: 103, 104). Asker ve Güven (2018: 223) de, Rus dış politikasında kullanılan yumuşak güç araçlarının devlet merkezli olmasının ülke imajını iyileştirmede ve diplomatik güç sağlamadaki önemini vurgulamıştır. Bütün bunlar gösteriyor ki, “yakın çevre” Rusya’nın jeopolitik alanına girmektedir. Bu nedenle Rusya’nın Ukrayna’daki ve Güney Osetya üzerinden Gürcistan’daki eylemleri “istila/işgal” değil, Rus öz kimliği ile dışardan gelen “güce karşılık verme” girişimi olarak değerlendirilmiştir. Moskova’nın “yakın çevre” politikaları bu bölgeyi etnik Ruslar ve Rusça konuşanlar üzerinden “etki alanı” olarak görmesine yol açmaktadır. Öte yandan, Kırım’ın ilhakı ve Doğu Ukrayna’da olduğu gibi ya da Güney Osetya ve Abhazya’nın egemenliğine meydan okumak ve dahası irredantizm (birleşme fikri) ile “yakın çevre”de siyasi etkiye sahip olmak amacı taşımaktadır (Toal, 2017: 3, 4).

Putin iktidarında “yakın çevre” ile ekonomik, siyasi, askeri ve stratejik olarak çeşitli alanlarda entegrasyon sürecine girilmiştir. Avrasya Ekonomik Topluluğu’nun (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Tacikistan ve Kırgızistan) oluşturulması ve Gümrük Birliği (Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya) ile ekonomik alanda; Şangay İş birliği Örgütü (Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan) ile siyasi; Kolektif Güvenlik Anlaşması (Rusya, Kazakistan, Beyaz Rusya, Tacikistan, Kırgızistan ve Ermenistan) ile de askeri ve stratejik alanda entegrasyon sağlanmak istenmiştir. Öte yandan “Avrasya Birliği” projesi ile “yakın çevre” ile daha yakın ilişkiler amaçlanmıştır. Ancak Birlik Putin tarafından desteklenmediği gibi reddedilmemiştir (Dugin, 2015: 74, 79, 80). İmanov (2014: 164) da Rusya’nın 2000’li

yılların başında kurucusu olduğu uluslararası örgütlerle daha çok “yakın çevre”sine yönelik politika izlediğini, Batı’dan ve Slavyanizm yaklaşımından uzaklaştığını savunmuştur.

Grigas (2016: 10), Rusya’nın emperyalist politikalarının yörüngesini yedi aşamada ele almıştır ve “yumuşak güç” araçlarının nasıl “sert güce” dönüştürüldüğünü göstermeyi amaçlamıştır. Rus emperyalist politikasının yörüngesi: “yumuşak güçle başlar ve insani politikalar, yurttaşlık politikaları, bilgi savaşı, kimikleştirme, koruma ile devam eder ve ilhak ile biter.” Moskova “yakın çevre”sinde Ukrayna, Gürcistan ve Moldova’da bu emperyalizm (emperyalist) politikalarını uygulamayı başarmıştır. Baltık ülkelerinde de önemli bir ilerleme kaydeden Rusya, Orta Asya’da tam olarak bu politika çerçevesini takip etmede yetersiz kalmıştır.

“Yakın çevre” ile ilişkiler her zaman Rusya’nın resmi dış politika gündeminde yer almıştır. Ancak pratiğe gelince yönetici elitlerin de etkisiyle tutarsız politikalar izlenmiştir. Bunda “yakın çevre” ülkelerinin bazılarının Sovyetler Birliği’nin çöküşünde etkisi olduğunun düşünülmesi ve Rusya’nın ekonomik olarak kendini kullandırmak istememesi, bu ülkeleri kendine yük görmesi etkili olmuştur. Ancak 21. yüzyılın başında “yakın çevre”yle kademeli entegrasyon stratejisi öncelik kazanmıştır. Entegrasyon amacıyla Gümrük Birliği (1995), Rusya-Belarus Birliği (1997) ve Avrasya Ekonomik Birliği (2000) adımları atılmıştır (Zonova ve Reinhardt, 2014: 506). Rusya, ilk yıllarında “yakın çevre”sini büyük ölçüde görmezden gelirken, bazı sınır ülkelerindeki olaylarla ilgili artan rahatsızlık, Rus dış politika çevrelerinde düşünce değişikliğine neden olmuştur. Böylece “yakın çevre” Moskova’nın Rus jeopolitik çıkarları için çok önemli olmaya başlamıştır. Bu alan ülkenin jeopolitik güvenliği, ekonomik çıkarları ve Rus diasporasının refahı ile bağlantılı görülmüştür. Avrasyacı jeopolitikçiler de “yakın çevre” yi büyük güç statüsünün geri kazanılmasıyla bağlantılı görülmüştür. Ayrıca hem iç hem de dış güvenlik için bu bölge bağlantılı görülmüştür (Bakar, 2006: 83, 84, 199; Smith, 1999: 485, 489). Rusya, NATO genişlemesine ve Kafkasya’daki İslami köktencilığe karşı da “yakın çevre”sinde jeopolitik çıkarlarını güvenceye almak için barışı korumak amacı altında asker konuşlandırmak dahi istemiştir (Smith, 1999: 489).

Smith (1999: 490), Rus devletinin ilk yıllarında Rusya’nın “yakın çevre”sindeki yurttaşlarının kötü durumuna karşı dış politika geliştirmek istediğini

fakat bunun diğer ülkeler tarafından “sömürgecilik ve işgal” olarak nitelendirildiğini belirtmiştir. Dahası, Rusya sonraki süreçte de Baltık ülkelerindeki Rus vatandaşlarının haklarını korumak, ırkçılık ve etnik temizliğe karşı koymak için uluslararası hukuka başvurmuştur. Putin döneminde de “yakın çevre” dış politikada önem kazanmıştır. Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Belgelerinde de “yakın çevre”de güvenlik ve istikrarın sağlanmasına önem verildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Putin, bu ülkelerin kurulan bölgesel örgütlere katılımı ile askeri, ekonomik entegrasyonunun sağlanmasını teşvik etmiştir (Canikoğlu, 2010: 117, 211, 212).

Kısaca Rusya, stratejik çıkarlarını kendi lehine ilerletmek için siyasi olayları etkilemeyi amaçlamıştır. Rusya'nın öncelikle Donbas'tan Şam'a kadar geniş bir alanda stratejik çıkarları vardır ve bunları koruması gerekmektedir. Avrasya'nın kenar bölgeleri Rus stratejisinde tampon bölgeler olarak görülmüştür, bu nedenle Ukrayna ve Gürcistan gibi ülkeler, Rusya ile birlikte olmasalar bile her zaman Rusya'nın askeri ve siyasi hedefinde bulunmaktadır. Rusya'nın askeri, nükleer gücü ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücü ile enerji ve doğal kaynakları yakın çevresindeki çıkarlarını korumak için büyük güç kaynaklarını oluşturmaktadır (Oualaalou, 2021: 45, 71).

### **2.2.3. Slavyanizm Yaklaşımı**

Slavyanizm yaklaşımı jeopolitikte Batıcılık yaklaşımına karşıt olarak gelişmiştir. Özellikle 1854'te Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan Kırım Savaşı'nın yenilgisi sonrasında Rusya'da Slavyanizm düşüncesine olan ilginin tırmanmasında, Osmanlı safında yer alan Batılı güçlere duyulan nefretin artması etkili olmuştur. Bu nedenle Slavyanizm yaklaşımı Batıcılık yaklaşımına karşıt bir yaklaşım olarak desteklenmiştir (Hasanov, 2012: 134). Rus jeopolitik düşüncesinde Slavyanizm yaklaşımının Rusya'daki başlıca temsilcileri arasında A. S. Hamyakov, Kireyevski Biraderler, Aksakov Biraderler, Y. F. Samarin ve V. İ. Lamanski sayılmıştır. Özellikle Lamanski, “Asya-Avrupa Anakarasının Üç Dünyası (1916)” eserinde Rus jeopolitik düşüncesinin hedefinin Avrupa'da Germen topluluğuna karşı Slavcılığın öne sürülmesi, yaygınlaştırılması olması gerektiğini savunmuştur. Lamanski, bu jeopolitik hedefin tüm Avrupa'da başarılı olmasının ardından Slavcılığın Avrasyacı jeopolitik düşüncenin en önemli yaklaşımı olarak kabul görülmesini tavsiye etmiştir (Hasanov, 2012: 135).

Slavyanizm yaklaşımının destekçileri I. Petro'nun da Batılılaşma yaklaşımını benimseyerek Rusya'yı Avrupalılaştırdığını ve bu durumun dezenformasyona yol açtığını, Rusya'nın milli duygularının gelişmesini sekteye uğrattığını savunmuştur. Bu nedenle Panslavizm ve /veya Slavyanizm düşüncesi, "milletler üstü" bir düşünceyle ve dini, dilsel ve jeopolitik farklılıklara rağmen Slav halkının birliğini aramak üzerine kurulmuştur. Jeopolitik düşüncede önemli bir yer kazanan Slavyanizmin kurucusunun N. Y. Danilevski (1822-1885) olduğu kabul edilmiştir. Danilevski'nin Slavyanizm yaklaşımı, Avrupa'da Habsburg İmparatorluğu'nun Almanlaştırma çabalarına karşı ve doğuda Osmanlı'nın genişlemesine karşı Slav birliğinin kurulmasının gerekliliğini savunmuştur (Hasanov, 2012: 136, 137). Nitekim Rusya'nın Balkanlar dış politikasında bu düşünce yaklaşımı oldukça etkili olmuştur. Slavyanizm yaklaşımını besleyen unsurlardan biri de Ortodoksluk mezhebi olmuştur. Öte yandan Slav yanlıları yaklaşımlarının yayılmasında Rusya liderliğini benimserken, Rusya'da Slavcılığı Balkanlar ve Avrupa politikasında siyasi gücün kaynağı olarak kullanmıştır (Asker ve Özcan, 2016: 21, 22, 27). Panortodoks düşünce Rusya'nın klasik jeopolitik yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma dayanarak Slavların ve diğer halkların kurtarılması ve Rusya'ya dahil edilmesi görüşü hâkim olmuştur. Bu nedenle Moskova Knezliği parçalanmış, Rusya'nın Ortodoks inancı etrafında birleştirilmesi amaçlamıştır (Hasanov, 2012: 133, 134). Rusya'nın Panslavizmden ziyade Ortodoks-Slav eksenli dini ve etnik yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası Balkanlar politikasının da temellerini oluşturmuştur (Asker ve Güven, 2018: 223-225).

Balkanlarda Slavyanizmin yükselişi bir süre sonra L. Gaj (1809-1872) ve I. K. Sakcinski (1816-1889) gibi yerel düşünürler tarafından reforme edilerek İllirizm adıyla Güney Slavların birliğini amaçlamıştır. Germenler ve Türklere karşı Slavların özgürlüklerini kazanması ve bu düşünce şemsiyesinde Rusya'nın öncülüğünde bir araya gelmesi hedeflemiştir. Rusya'da Danilevski'nin öncü olduğu yaklaşım, Balkanlarda Rus hayranlığının hâkim olduğu daha sonraki süreçte Sırbistan'da V. Karadzic, Karadağ'da Petar Petrovic gibi isimlerin desteğini görmüştür. Ancak Rusya'da Anti-Slavyanizm düşüncesinin savunucuları da bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Rus diplomat A. M. Gorçakov, dış politikada Batıcı ve Slavyanizm düşüncesinin bazı görüşlerini kabul etsede genel olarak bu yaklaşımları abartılı ve uygulanması zor bulmuştur. Gorçakov'a göre Rusya'nın hem Avrupalılaşması hem de milli kimliğini koruması yani hem Batı'da hem de Asya'da yer alması gerekmektedir.



Anti-Slavyanizmin diğerk bir temsilcisi olan K. N. Leontiev’de Slav birliğı düşüncesi ve Rusya’nın Slavcılık yaklaşımı etrafında birleşmesinin romantik bir söylemden öte olmadığını ve bu yaklaşımın Rusya’nın küresel Avrasya İmparatorluğu ruhunu yıkacağını ve Rusya’nın sonunu getireceğini savunmuştur (Hasanov, 2012: 137, 138). İmanov (2014: 163) da 1991 sonrası Balkanlarda Rusya’nın Slav ve Ortodoks söylemlerin milliyetçi taraflarda karşılık bulmasına rağmen, 1990’lı yılların sonlarında söylemin değerini kaybettiğini ve yalnızca pragmatik değer taşıdığını belirtmiştir. Aynı şekilde Rusya’nın Sırbistan politikasında da Rus halkı Slavların birliğı için Rusların kendilerini ateşe atmamalarını istemiştir.

Balkanlarda Slavyanizmi besleyen başka bir unsur da Rusya’nın kurduğı Slav Yardım Komitesi ile sağlanmıştır ve ülkede eğitim, din ve askeri alanlarda hizmet etmiştir. Amacı Slav kökenli Sırp çocukları küçük yaşta Rusya’da eğitmek ve ardından bölgeye ajan olarak göndermektir. Rusya, Osmanlı’ya karşı Balkanlarda bu şekilde “Slav kartını” kullanarak bölücü bir politika izlemiş ve halkı isyanlara teşvik etmiştir. Rusya’nın bu dönemdeki jeopolitik hedefi Balkan Ortodoks Devleti’nin kurulmasını sağlamaktır. Bu sayede Balkanların Rusya ile birleşmesi öngörülmüştür. Sırpların kalbine Slavyanizm ve Ortodoks yaklaşımla ilk önce otonom yapı kazanma isteğı ve ardından bağımsızlık tohumları ekilmiştir (Demirođlu, 2009: 143, 186). Ancak Sovyet döneminde, Yugoslav lideri Tito’nun 1948’de Stalin’den ayrılmasının ve Bağılantısızlar Hareketi’ne katılmasının ardından Kremlin’in Sosyalist Yugoslavya ile ilişkileri eski sıcaklığını kaybetmiştir (Reljić, 2008: 2). 1991’deki Sovyetler Birliğı’nin çöküşünden hemen sonra, yeni kurulan Rusya, bölgede sınırlı bir etkiye sahip olmuştur. Bölgenin yeniden şekillenmesi 1990’ların başında Yugoslavya’nın dağılmasıyla, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya (şimdi Kuzey Makedonya) ve Slovenya’nın federal cumhuriyetten ayrılmasıyla devam etmiştir. Ciddi iç zorluklarla meşgul olan Kremlin, Balkanlarda oldukça dikkatli adım atmaya seçmiştir. Moskova, Sırpların da içinde olduğı Hırvatistan ve Bosna’daki savaşları sona erdirmek için Batı ile gönülsüzce iş birliğı yapmıştır. Rus diplomatlar ve askeri personel, dönemin Cumhurbaşkanı Yeltsin’in yönetimindeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) liderliğindeki barışı koruma ve arabuluculuk çabalarına aktif olarak katkıda bulunmuştur. Ancak Kosova’daki çatışma ve 1999 NATO askeri operasyonu, günümüz Rusya ve Sırbistan arasındaki yakın bağları güçlendirmede çok önemli bir

rol oynamıştır. Günümüzde de Rusya'nın Balkan politikasını şekillendiren en önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir.

Kremlin, NATO'nun Sırbistan'a yönelik bombalama kampanyasına sert tepki göstermiştir. Dönemin başbakanı Primakov, daha bağımsız bir Rus dış politikasının savunucusu olarak NATO bombardımanına karşı çıkmıştır. Bu gelişmeler Rus ve NATO güçlerini Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ilk kez doğrudan askeri çatışmanın eşiğine getirmiştir. Ancak bölgedeki müttefikleriyle arasında koordinasyon eksikliği bulunan Rusya isteksiz de olsa NATO liderliğindeki barışı koruma operasyonunda hizmet etmeyi kabul etmiştir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Sırp ve Rus siyasi elitlerin, ABD ve NATO'ya karşı ortak kinleri sonsuz bir Sırp-Rus dostluğu efsanesini doğmuştur. İki ülke kısa süre sonra asırlık bir "Slav kardeşliği" anlatısını yeniden canlandırmıştır ve siyasi ilişkilerini benzeri görülmemiş bir şekilde yakınlaştırmıştır (Bakar, 2006: 213, 214; Samorukov, 2019: 1-3). Nitekim Kosova'nın 2008 yılındaki bağımsızlık ilanında da Moskova, bağımsızlığın tanınmasının Sırbistan için sonuçlarını en aza indirmek için mücadele etmiştir. Rus diplomatlar, BM Güvenlik Konseyi'ndeki yetkilerini kullanmış ve Kosova'nın tam olarak tanınmasını önlemek için uluslararası toplumun bazı kesimleriyle birlikte çalışmıştır. Buna karşılık Sırbistan da Kremlin için bölgede ekonomik ve siyasi noktalarda avantaj kazanması için çalışmıştır. Sırp siyasi seçkinleri, iş adamları ve Sırp medyası da Rusya'nın desteğini büyük bir övgü ile dile getirmiştir. Samorukov (2019: 3), Sırbistan'da Rusya ve Putin için yapılan olumlu haberleri yarı dini kaynaklı görmekte ve bu haberlerin bir kültür oluşturduğunu, Rusya'yı ülkenin ana müttefiki olarak gören Sırp kamuoyunun çoğunluğu yansıttığını dile getirmiştir.

Rusya tarihsel olarak Balkanların doğal ve tanınan bir koruyucusu olmuştur. Yugoslavya'nın dağılması sırasında da Sırp'ların yanında olmasına rağmen, Moskova'nın Batıcı yaklaşım benimseyen yönetici çevresi ve diğer aktörler karşısında elinin güçlü olmaması nedeniyle, Sırp karşıtı Balkan politikasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Kosova-Metohija çatışmasında da Batı yanlısı iş adamları çevresinin Batı ile ilişkileri nedeniyle karşıt bir rol oynayamamıştır. Diğer bir yandan, Balkanlar hala daha Rusya'nın ekonomik stratejisinde önemli bir yer kaplamaktadır (Bakar, 2006: 84, 213, 214; Sotirović, 2016: 93, 99). Rusya, halkının ve bazı milliyetçi siyasi seçkinlerin baskılarının kaynağı olan Panslavizm ve Panortodoks yaklaşımla ve küresel nüfuzunu yeniden kazanmak için Balkanlarda Slav kardeşlerinin yanında yer almak istemiştir.

Ancak Moskova'daki hükümetin Amerikan yanlısı politik yaklaşımı ve Sırların uluslararası toplum tarafından saldırgan olarak damgalanmasıyla Balkan krizinde Slav yanlısı bir politik pozisyon almak zorlaşmıştır (Cohen, 1994: 829).

Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzunu yansıtamaması, ikna yöntemlerinin Ortodoksluk ve Panslavizm gibi tarihsel sembolizme yani Balkan bölgesinde önemini yitiren faktörlere odaklanmasından kaynaklanmaktadır. Rus dezenformasyonu güçlü olmaya devam ederken, Balkanlardaki diğer aktörler buna karşı dikkatli davranmaktadır. Rusya dezenformasyon yoluyla bölgenin demokratik ilerlemesini durdurarak AB reformlarını bozmaya çalışmak ve ülkelerin AB ve NATO'ya katılma hedeflerini engellemekle sınırlı politikalar izlemiştir. Slavyanizm yaklaşımının kökenleriyle bölgede Rusya'nın tek dostu olan Sırbistan, Rusya ile askeri tatbikatlar düzenlemektedir ve Kırım'ın ilhakı nedeniyle uygulanan yaptırımlara katılmayı reddetmiştir. Ancak Sırbistan'ın AB ve NATO ile iş birliği de devam etmektedir. Örneğin, 2019 yılında NATO üyesi on üç ülke ile askeri tatbikat gerçekleştirirken, Rusya ile sadece dört tatbikat gerçekleştirmiştir (Xhambazi, 2020: 3, 4).

Nitekim Rus-Slav ilişkisine Kırım'ın ilhakı üzerinden göndermede bulunan Nikolay Malinov, Ortodoks Slavları Kırım'ın ilhakı için tebrik ederken, sıradakinin Balkanlar olduğunu dile getirerek Balkanlardaki tüm Russeverleri de kendilerini tebrik etmeye davet etmiştir (Bechev, 2014, akt. Clark ve Foxall, 2014: 11). Clark ve Foxall, Rusya'nın hibrit savaşları için Ukrayna ve Suriye'de savaşan Balkanlı (Slav) gönüllü yabancı savaşçıları Kırım'ın ilhakından sorumlu tutarken, Ukrayna sonrası Balkanlar politikasını daha da görünür kılan Rusya'nın sıradaki hedefi olan Balkanlara yöneldiğinin mesajını vermiştir. Rusya'nın yakın dönem Balkan politikası ve bölgede tırmanan gerilim Clark ve Foxall'ın savını doğular nitelik taşımaktadır.

### **2.3. Askeri ve Dış Politika Yaklaşımları**

Ülkelerin doktrinleri stratejik, jeostratejik ve jeopolitik amaçlarla ortaya çıkmakta, bu doktrinlerde hükümetlerin, politikacı ve bürokratların da izleri görülmektedir. Savunma, güvenlik ve dış politikayı içeren belgeler ve doktrinler dış politika ve iç politikanın belirlenmesinde oldukça önemli araçlar olarak kabul edilmiştir. Rusya'nın SSCB dönemi savunma doktrinlerinin tarihine bakıldığında Lenin, Stalin ve Brejnev dönemlerinde sırasıyla her bölgeye hâkimiyet, ABD ve

Batı'ya karşı dünyaya hâkimiyet ve son olarak doktrinlerin çöküşünün yaşandığı üç döneme ayrılmıştır. Gorbaçov döneminde de Sovyet doktrinlerinde esas olarak Sovyet halklarının kendi bölgelerini korumasına yönelik adım atılmıştır, ancak bu da yıkımı engelleyememiştir. Modern dönemde ilk Rus savunma doktrinlerinin Soğuk Savaş döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir. Jeopolitik yaklaşımların ve savaşın izlerini taşıyan bu savunma doktrininde Rusya'nın Mackinder'ın ortaya koyduğu Kara Hâkimiyet Teorisi'nin esaslarına göre jeopolitik yaklaşım benimsediği bu yaklaşımın izleri görülmektedir. Buna karşılık rakip güçler Spykman'ın Rimland (Kenar Kuşak) jeopolitiğini takip etmiş ve Soğuk Savaş Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile noktalanmıştır (Birsell, 2010: 107, 108).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Rusya'nın dünya sahnesindeki rolü ve yeri kadar yeni Rus dış politikası belirlenmesi de önemli endişelerden biri olmuştur (Trenin, 2009: 8; Zonova ve Reinhardt, 2014: 501). İlk olarak Rusya'nın yakın çevre doktrinini belirlemesi ile Rusya Federasyonu ve BDT'yi merkeze alan ortak savunma amaçlanmıştır. Böylece eski Sovyet topraklarında Rus hâkimiyetinin savunma doktrinleri yoluyla devam etmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Asya'yı da içine alan Taşkent Güvenlik Anlaşması ortaya konmuştur (Birsell, 2010: 108). Ayrıca dış politikada geliştirilen doktrinlerle Lynch (2001: 9-11)'e göre, Primakov yabancı düşmanı söylemleri kontrol altına almada Kozirev'den daha başarılı olmuştur. Ayrıca Balkanlar ve NATO meseleleri üzerinde de Rusya BM temsilcisi Çurkin ve Primakov'un olumlu katkısı görülmüştür. Sonuç olarak Rusya 1993 yazında BM Güvenlik Konseyi'nde eski Yugoslavya'ya silah ambargosunu veto ederken de Balkanlar Temas Grubuna katılırken de dış politika yönetiminde Kozirev bulunmaktadır. Bu adımlar yani Rusya'nın bir yanda Sırp yanlısı yönelimi ve bir yanda ABD ile ilişkileri Kozirev dış politikasının karmaşıklığının açık bir örneğini sunmaktadır.

Rus dış politikasında 1990'lı yılların ilk yarısında "Yakın Çevre" doktrininin izleriyle Avrasya'da iş birliği geliştirilmesi dış politikada oldukça etkili olmuştur. Ancak bu süreç 2000'li yılların başında Putin'in iktidara gelmesi ve ABD ekseninde yaşanan küresel terör meseleleri ile daha karmaşık bir hal almıştır. Bu dönemde askeri ve dış politika doktrinlerinde ve belgelerinde ekonomik toparlanma, politika ve askeri alanlarda güçlenmek amaçlanmıştır. Taliban ve el Kaide terör saldırıları sonrası ABD'nin Orta Asya ve Rusya'nın yakın çevresine doğru yaşadığı jeopolitik kayma

Rusya'nın "Yakın Çevre" doktrininin ömrünün kısa sürmesine neden olmuştur. Ayrıca Rusya, ABD ile Hazar Bölgesindeki enerji jeopolitiğinde de yeni bir mücadeleye girmiştir (Birsal, 2010: 109; Canikoğlu, 2010: 135-163, 227, 228). Ayrıca Rusya'da askeri reform, toplumun iç dinamiklerine ve terör tehditleri gibi uluslararası ilişkilerin mevcut zorluklarına tepki olarak geliştirilen son derece önemli olan bir konu olmuştur. Rus ordusu 2003 itibariyle sistemsal bir gelişme aşamasına geçmiştir. Ulusal Güvenlik Konsepti (2000) ve Askeri Doktrini (2000), askeri ve güvenlik birimlerinin güç kullanımını yurtiçinde genişletmiş, terör ve ayrılıkçı eylemlere karşı güç kullanma yetkisini ulusal egemenlik ve toprak bütünlüğünü savunmak için bir zorunluluk olarak sunmuştur. Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Güvenlik Konseyi, savunma ve güvenlik sektörü için stratejik planlama ve strateji oluşturmanın ana merkezi haline gelmiştir. Böylece ordu üzerinde siyasi kontrol için uygulama mekanizması geliştirilmiştir. Ulusal güvenlik kavramı, yeni askeri doktrin, yeni dış politika kavramı ve bilgi güvenliği kavramı Güvenlik Konseyi tarafından hazırlanmıştır. Güvenlik Konseyi'nin Cumhurbaşkanlığı İdaresi'nden çıkarılması ve daha bağımsız bir kurum olarak kurulması planlanmakla birlikte, yine Cumhurbaşkanı başkanlığında yürütülmesi planlanmıştır (Dugin, 2015: 78; Isakova, 2005: 40, 161).

Rus Askeri Doktrini'nin 2005'e kadar yürürlükte olan versiyonunda Rusya, yakın çevresindeki devletlerin topraklarında yabancı birliklerin konuşlandırılmasını ve sınırları yakınında kuvvet yoğunlaştırılmasını askeri tehdit olarak değerlendirmiştir. Ancak Batı askeri güçlerinin yakın çevrede (BDT ülkelerinin topraklarında) doğrudan konuşlandırılmasını ele alan hiçbir uluslararası kamu anlaşması bulunmamaktadır (Isakova, 2005: 225). Daha zengin, daha güçlü bir uluslararası topluluğa entegre olmak isteyen Rusya, dış politikasını ve ilişkilerini oluştururken olduğu gibi, esas olarak kendi kaynaklarına güvenmek zorunda kalmıştır. Sovyet sonrası Rusya'da, çoğu Rus seçkininin isteği olan Rusya'nın büyük güç statüsünü geri kazandırmak için gerekli politikaları geliştirmek önce Kozirev'e, ardından Primakov'un sorumluluğu olmuştur. Her iki dönemde de doğrudan karşı koyma gibi agresif politikalardan da bağımlılık gibi politikalardan da kaçınılmıştır (Lynch, 2001: 9-11).

Rusya Balkanlardaki Slavlarla bağı ne olursa olsun Kozirev döneminde her zaman Batı ile ortaklığı korumaya yönelik adım atmıştır. Rus dış politikası Batı ile stratejik ortaklık ile büyük güç statüsü kazanmak arasında bir seçim yapmak zorunda kalmıştır. Nitekim temas grubu içinde yer alan Rusya, Bosna krizini siyasi ve

diplomatik yolla çözmeye odaklanmıştır ve 1994'ün sonlarında NATO'nun Sırp'lara yönelik bombardımanında NATO hiçbir Sırp savaş uçağını imha etmezken Rusya'da bombardımanı resmen protesto etmemiştir (Lynch, 2001: 15, 16).

### **2.3.1. Dış Politika Doktrinleri (Belgeleri)**

Yeltsin döneminde Rus dış politikası ultra-liberal eğilimler gösteren Genç Reformcular grubu (Y. Gaidar, A. Chubais, B. Nemstov, I. Khakamada, A. Kozirev vd.) ve Batı yanlısı oligarklar (B. Berezovsky, V. Gusinsky vd.) dan oluşan danışmanlar tarafından şekillendirilmiştir. Dış politikada “Kozirev Doktrini” olarak da bilinen Amerikan girişimlerine koşulsuz destek, Batı merkezli dünya ile bütünleşmek, ekonomide Y. Gaidar, A. Çubays'ın ultra-liberal reformlarının uygulanması, yurtiçinde demokrasi, Batılılaşma eğilimleri takip edilmiştir (Dugin, 2015: 57, 60). Rus dış politikasının kapsamlılığı ve dış politikaları aracının çeşitliliği, Rus dış politikasına yönelik bölgesel bir rehber sunmaktadır (Nalbandov, 2016: 13). Muhalefetteki realist/gerçekçiler de tek taraflı Batı yanlısı politikaların Rusya'yı izole edeceğine dair endişelerini paylaşmıştır. Batı ile diyalogu reddetmeseler de “yakın çevre” ülkeleri, Japonya, Çin, Kore ve diğer bölgesel liderle iş birliğine yönelik dış politikanın Rusya'yı ileriye taşıyacağını savunmuştur. Öte yandan NATO'nun yakın çevreye yönelik genişlemesi olumsuz karşılanmıştır. Radikal/aşırılıkçılar ise “yakın çevre”yi kaybedilen topraklar olarak görmüş ve yeniden birleşmeye yönelik dış politikayı istemiştir (Zonova ve Reinhardt, 2014: 503).

Dugin (2015: 60, 61) ve Zonova ve Reinhardt (2014: 503, 504), Rusya'daki 1993 jeopolitik krizini iktidardaki deniz medeniyeti yanlıları ile muhalefetteki kara medeniyeti yanlıları arasındaki mücadele ile özetlemektedir. Ancak 1996'da yeniden iktidara gelen Yeltsin'in dış politikasına yönelik eleştiriler (özellikle NATO'nun Bosna müdahalesi sonrası ciddi girişimlerde bulunulmaması) nedeniyle yönetim çekirdeğinde değişime gidilmiştir. Liberal ve Batılılaştırıcı Y. Gaidar yerine pragmatik V. Chernomyrdin, Atlantikçi Kozirev yerine ılımlı vatansever ve temkinli bir Avrasyacı olan Primakov getirilmiştir. “Kozirev Doktrini” yerine gelen “Primakov Doktrini” Amerikan diktasından çıkmayı, Rus ulusal çıkarlarının tek kutuplu dünya koşullarında mümkün olduğunca savunulmasını içermiştir. Böylece Kozirev'in Atlantikçi yolu desteklenmemiştir ama terk de edilmemiştir. Yönetim kadrosunda

kalan diğer Atlantikçilerin etkisi aynı şekilde sürmüş ancak dış politikadaki etkisi azalmıştır (Dugin, 2015: 60-62).

Yeltsin dönemi dış politikada Moskova’da Yugoslav ihtilafına müdahale etmek için “Rus Ortodoksluğu”, “Rusya’nın bölgedeki geleneksel tarihi varlığı” gibi iç baskılar varken, Batı ile iyi ilişkileri sürdürmek arasında da hassas bir denge kurulmak istenmiştir. Balkanlarda Slav/Ortodoks kardeşlerin aşağılanması, Kremlin’in dış politikasında kullanılan önemli bir söylem haline gelmiştir. Putin döneminde ise başlangıçta Balkanlara görünür bir ilgisi olmamıştır ve 2003 yılında bölgede görevli Rus barışı koruma birlikleri geri çekilmiştir. Ancak Sırbistan ve diğer Balkan halklarıyla kurulan bağların Kremlin ve çevresinde kazanılmış çıkarlara hizmet ettiğine dair inanç hâkim olmuştur. Örneğin, Sırbistan Demiryolları’na verilen kredinin Putin’in yakın bir ortağı olan iş adamı Vladimir Yakunin ile bağlantısının bulunması gibi. Ancak Kremlin bölge devletlerinin Avrupa’ya dair çıkarları söz konusu olduğunda onlara güvenilmeyeceğini de bilmektedir (Bechev, 2015: 4, 5).

Rusya ayrıca Balkanların Avrupalılaşmasındaki başarısızlığı “yakın çevre” sindeki Avrupa hayranı devletlere karşı kullanmaktadır. Öte yandan Kremlin, Balkanlardaki dış politikasında nüfuz etmesini kolaylaştıran Slav ve Ortodoks yaklaşımlarla, kardeşliğe vurgu yaparak hem siyasi hem de ekonomik çıkarlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak Moskova’nın Balkanlardaki bu dini, kültürel etkisinin sınırlı olduğuna da dikkat çekilmektedir (Bechev, 2015: 5). Economides, Balkanlar dış politikasında Rusya’nın rolünü tanımlamak için üç kavram önermiştir: sömürücü, yıkıcı ve revizyonist güç. Büyük bir stratejik planı olmayan Moskova, uluslararası sistemdeki sıkıntıları istismar etmeye yönelmiştir. Rusya, diğer aktörlerle mücadele etmeden, BM Güvenlik Konseyi’ndeki veto gücünü kullanarak Sırp önceliklerini desteklemekten ziyade, bölgedeki güç projeksiyonunda Batı ile ilişkileri eşit olarak yürütmenin yolunu aramıştır (Economides, 2015, Koneska, 2015; akt. Bechev, 2015: 6, 7).

Rusya’nın kendisine ve dünyaya bakışındaki değişim Rus dış politika belgelerine de yansımıştır. 2000 yılında Putin’in başkanlığı sırasında kabul edilen ilk Dış Politika Konsepti Belgesi, liberal düşünce altında Batı ile ilişkilerdeki eğilimi göstermiş ve Avrupa Birliği ile ilişkiler dış politika önceliği olarak ilan edilmiştir (Nalbandov, 2016: 7). Ancak Putin’in iktidarının üçüncü döneminde Rus dış

politikasının rotasında değişim yaşanmaya başlanmıştır. Ancak tutarlı bir projeden yoksunluk nedeniyle Putin'in ilk iki döneminde kara medeniyeti ve Avrasya jeopolitiğine yönelik bir dış politika takip edilmemiştir. Ayrıca bu dönemde resmi söylemde politik çelişkiler yaşanmıştır. Bunda Kremlin'in ana ideoloğu V. Surkov ve yüksek mevkideki Rus bürokratların Atlantikçi etkisinin tutarlı bir politikaya yönelik sabotajı olduğu düşünölmektedir. Sonuç olarak Putin'in kara medeniyetine dayalı tutarlı bir dış politika belirleyememesinde, Kremlin'deki liberal, Amerikan ve Batı yanlısı uzmanların 1990'lardan beri değişmeden korunması en büyük etken olmuştur (Dugin, 2015: 77, 78). Dugin (2015: 77, 79), dış politikada Atlantikçi çizginin izlenmesiyle bağlantı olan yüksek mevkideki Rus uzmanların ilişkilerini açığa çıkarmıştır. Bu uzmanların Amerika ile bağlantılı *Russia in Global Affairs* dergisinin yayın kurulunda yer alması, açıkça Atlantik inancını destekleyen uzmanların Putin'in birlikte çalıştığı Valdai entelektüel grubunda yer alması, ayrıca Valdai grubunda Amerikan istihbaratıyla ilişkili Amerikalı ve Avrupalı uzmanların (A. Cohen, A. Kuchins, C. Kupchan ve F. Hill vd.) yer almasını dış politikayla bağlantılı değerlendirmiştir.

Ayrıca Rusya nükleer potansiyeli ABD ile karşılaştırılabilir dünyadaki sayılı güçlerden biridir, ancak Rusya'nın büyük bir güç olarak algılanmasının önünde başka zorluklar bulunmaktadır. Rusya'nın "yakın çevre" ölkeleriyle bağının azalması, derin ekonomik kriz, artan toplumsal hoşnutsuzluk, sınırları ciddi biçimde güçlendirme ihtiyacı ve en önemlisi resmi işbirliğinin bulunduğu herhangi bir müttefik ilişkisi olmaması etkili dış politika üzerindeki engelleri oluşturmuştur. Bu nedenle 1992'deki ilk dış politika kavramı "ölkenin gelişmesi için elverişli koşulların sağlanmasının taahhüdü" olarak belirlenmiştir. Yeni dış politikada Batı ve Atlantik çizgisi izlenmeye başlanmasıyla eylemler Batı ile senkronize edilmeye çalışılmıştır. Rus ekonomisini diriltmek öncelik olmuş ve Batı ile kurulan ilişkiler aracılığıyla IMF ve Dünya Bankası'na borçlanılmıştır. Bu dönemde artan ilişkiler dış politika belgelerinin Sovyet-ABD dönemindekilerle kıyaslanmasına dahi neden olmuştur (Haas, 2001: 19, 20; Zonova ve Reinhardt, 2014: 501, 511, 512).

Dış politikada önemli bir gelişme de "Rus dünyası" kavramının siyasi literatüre girmesiyle yaşanmıştır. Dış Politika Konseptinde (2008) ve diğer resmî belgelerde de ilgili terim sıkça kullanılmaya başlanmıştır. "Yakın çevre" ye hitaben kullanılan Rus Dünyası kavramı beraberinde Avrasya entegrasyon projesini de getirmiştir (Zonova ve



Reinhardt, 2014: 509). Rus dış politikasında “yakın çevre” de ortak bir ekonomik alan yaratılması amacıyla Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Birliği ile entegrasyon desteklenmiştir (Canikoğlu, 2010: 223; Zonova ve Reinhardt, 2014: 506). Öte yandan Rusya’nın enerji kaynaklarından gelen gelirlerin artmasıyla ve başarılı ticaret politikasıyla ekonomik toparlanma yaşanmıştır. Putin bu durumu “Rusya dizlerinin üstünden yeniden doğruluyor” diyerek nitelerken, milliyetçi duygular artmıştır (Zonova ve Reinhardt, 2014: 510). Öte yandan Rus dünyası kavramı Rus Ortodoks Kilisesi’nin de desteğini almış ve resmi söylem haline getirilmiştir. Bununla birlikte kadim Rusya medeniyetinin Batı’nın genişlemesine karşı mücadeleye girişmesi istenmiştir. Rus Patrik Kirill Ortodoks inancı ile Rus Dünyası’nın birbirini tamamladığına inanmaktadır. Gittiği ülkelerde Ortodoks din adamlarının yanı sıra siyasetçi ve bürokratlarla da temas kuran Patrik Kirill, yakın çevrenin önemini medeniyet söylemiyle genişletmiştir. Ukrayna ve Belarus’un dahil olduğu üçlü ittifakta bu ülkeler “Kutsal Rusya’nın” diğer önemli parçaları olarak kabul edilmiştir (Akhiyadov, 2020: 4; Asker, 2010a: 36-38).

Gürcistan’la 2008’de yaşanan silahlı çatışmalardan sonra ABD ile ilişkiler bozulmuştur. Aynı dönemde 2008 yeni Dış Politika Konseptinde ülkenin “ayrıcalıklı çıkarları” ve Rus Dünyası’nın savunulması esas olarak belirtilmiştir. Bu durum Moskova “etki alanındaki bölgelerde Sovyet jeopolitik mirasını geri arıyor” olarak nitelendirilmesine neden olmuştur (Trenin, 2009: 3; Zonova ve Reinhardt, 2014: 511, 512). Rusya’nın sınır bölgeleri güç merkezini oluşturduğu için bu bölgeler tarih boyunca istenmeyen saldırılardan korunmak için tampon bölge olarak görülmüştür. Aynı zamanda Abhazya ve Güney Osetya’nın bağımsızlıklarını tanıyan Rusya ilgili durumların benzersizliğine rağmen Kosova’nın bağımsızlığını işaret ederek bu durumu savunmuştur (Zonova ve Reinhardt, 2014: 511; Bechev, 2015: 7). Ayrıca Ukrayna ve Gürcistan NATO üyesi olma isteklerine karşın uyarılmıştır. Dış politikaya “ağ diplomasisi” kavramı kazandırılırken buna uygun olarak “yakın çevre” ve Rus Dünyası’nda uluslararası hukuk ile meşru çıkarların korunması taahhüt edilmiştir (Zonova ve Reinhardt, 2014: 512).

2009 yılına bakıldığında Obama döneminde ise Rusya ile “ilişkileri sıfırlama” arzusu karşılıklı olarak olumlu yanıt almıştır. Avrupa Birliği ile de enerji ithalatına ve yabancı yatırımlarına dayalı ekonomik ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak vizesiz rejim ve üçüncü enerji paketinin Rus enerji politikasını zayıflatma amacı nedeniyle dış

politikada gerginlik yeniden artmıştır (Zonova ve Reinhardt, 2014: 513, 514). Putin, 2014 yılında Valdai Tartışma Kulübü'ne yaptığı konuşmada, Kırım'ın ilhakını Kosova'nın bağımsızlığı ile aynı kefeye koymuştur. Kırım için “tıpkı Kosova meselesinde olduğu gibi referandumla Rusya Federasyonu'na dahil olmak için başvurdu” demiştir. Putin'in bu söylemi, Kosovalılar bağımsızlıklarını ilan edebiliyorsa Kırım'ın ve Doğu Ukrayna'nın Rusça konuşan azınlığı da bağımsızlıklarını ilan edebileceğini ima etmektedir (Nalbandov, 2016: 9, 124).

Rusya Balkanlarda AB'ye karşı ciddi bir meydan okumada bulunmamıştır. Ancak 2014 Ukrayna krizi sonrasında Rusya, Balkanların AB entegrasyonunda dış baskıyı bir sorun olarak görmeye başlamıştır. Öte yandan 2013 Rus Dış Politikası Belgesinde de bölgeye yüksek derecede stratejik önem atfedilmektedir (Bieri, 2015: 2). Akhiyadov (2019: 4), Rusya'nın bölgeye verdiği stratejik önemin ABD ve AB'nin de dikkatini çektiğini ve literatürde bu yaklaşımdaki çalışmalarda belirgin bir artış yaşandığını iddia etmiştir. Literatürde özellikle Rusya'nın Balkanlarda AB ve NATO entegrasyonunu engellediğine dair yıkıcı dış politikası eleştirilmiştir. Ayrıca Akhiyadov, Rusya'nın ilerde Batı'ya karşı Balkanlarda elini güçlendirmek için Türkiye ile iş birliği yapabileceğini, ŞİÖ ve BRICS gibi kuruluşlara Türkiye'nin katılımıyla jeopolitik dengeyi kendi lehine kaydırmak isteyebileceğini öngörmüştür.

### **2.3.2. Ulusal Güvenlik Belgeleri ve Askeri Doktrinleri (Belgeleri)**

Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgeleri Rusya'nın en önemli stratejik planlama belgelerinden biridir ve Başkan tarafından onaylanarak yasalaştırılmaktadır. Rusya'nın son Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Putin tarafından 2 Temmuz 2021'de onaylanmıştır ve 2035'e kadar yürürlükte olması beklenmektedir. Yeni belge 31 Aralık 2015'ten beri geçerli versiyonun yerini almıştır. Ulusal Güvenlik Stratejisi askeri doktrin ve dış politika belgelerini de çevreleyen en önemli belgelerden biri olarak kabul edilmektedir. Ulusal güvenliği sağlamak için gerekli görülen stratejik önceliklerin bir listesini içermektedir (Cooper, 2021). Rusya'nın son on yılındaki gelişmeler ışığında güvenlik politikasını değerlendirirken askeri doktrin geliştirilmesi de önemli bir role sahip olmuştur.

Ulusal Güvenlik Stratejisi belgeleri “mevcut stratejinin Rusya Federasyonu'nun ulusal güvenliğinin ve ülkenin sosyo-ekonomik kalkınmasının ayrılmaz karşılıklı

bağlantısının ve karşılıklı bağımlılığının üzerine kurulmuştur.” Uzmanlar, belgenin bölümleri farklı devlet kurumları tarafından kaleme alındığından ifadelerin zaman zaman birbiriyle çelişmesini ve ortak bir çizgide ilerlememesini eleştirmektedir. 2015 belgesinde kullanılan kalkınma hamlesi ve ekonomik büyüme 2021’de yerini ekonomik istikrar ve ekonomik güvenlik endişesine bırakmıştır. 2015’de ABD ve Avrupa ile işbirliği geliştirmekten bahsedilirken, 2021 belgesinde ortaklık ve işbirliği ortadan kalkmıştır ve işlevsel bir uluslararası ilişkiler görüşü benimsenmiştir. Ayrıca ABD’nin Avrupa’ya orta menzilli füze yerleştirme niyetine dair endişelerden bahsedilmektedir. Yeni belgede Ukrayna’dan hiç bahsedilmemektedir. 2021 belgesinde “yakın çevre” ile kurulan uluslararası kuruluşlara atıf yapılırken ayrıca tek gerçek ortaklar Hindistan ve Çin olarak belirlenmiştir (Cooper, 2021).

İlk dönemlere bakacak olursak SSCB’nin dağılması sonrası Rusya BDT devletleriyle ortak bir askeri ordu kurma düşüncesindeyken, diğer devletlerin kendi bağımsız silahlı kuvvetlerini kurmasıyla Moskova arzularından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Yeni Rus ordusunun kurulmasıyla askeri doktrin ihtiyacı doğmuştur. Taslak niteliğindeki ilk askeri doktrin 1992 yılında ortaya çıkmıştır ve savunmacı ve barışçıl bir içerikten ziyade çatışmacı bir Rus güvenlik politikası resmedilmiştir (Blank, 2011: 3, 4). 1993 askeri doktrininde ise nükleer silahların kullanımıyla ilgili olarak “ilk saldıran taraf olmamaya” atıfta bulunulmuştur. 1999 doktrininde ise askeri operasyonu ilk başlatan taraf olmamaktan ancak geniş çaplı konvansiyonel saldırganlığa karşı “nükleer silah kullanma hakkının (ilk)” kullanılabileceğinden bahsedilmiştir. 2000 doktrininde de ilk kullanan taraf olmakla ilgili çelişki devam etmiştir (Haas, 2001: 12). Rusya’nın küresel terör olaylarının patlak verdiği 2001 yılındaki savunma ve güvenlik doktrini ABD’ye destek verme niteliği taşısa da yakın çevresine yönelik jeopolitik kayma tehdit olarak görülmüştür. Kafkasya ve Hazar Bölgesinde siyasi, askeri ve enerji jeopolitiğine dair savunma ve güvenli önlemlerinin geliştirilmesi ihtiyacı doğmuştur (Birsal, 2010: 110, 111).

2000 yılı askeri doktrininden sonra 2003’de rapor niteliğinde bir askeri doktrin gelmiştir. Silahlı kuvvetlerin geliştirilmesine dair bir savunma raporu olarak da görülmüştür. Aslında askeri doktrin olarak sunulmayan bu belge askeri doktrin tüm işlevlerini kapsamaktadır. Belge de silahlı kuvvetlerin karşı karşıya olduğu mevcut durum ele almıştır ve Rusya’nın tarihsel gelişiminde yeni bir döneme girdiği ilan edilmiştir. Rusya’ya yönelik askeri tehditlerin caydırılması, ekonomik ve siyasi

çıkarların korunması, barış ve muharebe zamanında askeri operasyonların yürütülmesi içerikleri ele alınmıştır (Blank, 2011: 13-15). 2008 başkanlık seçimleri sonrasında kadar askeri doktrin ortaya çıkmamıştır. Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimler, "yakın çevre" de NATO yanlısı ve Rus karşıtı rejimlerin iktidara gelmesi yeni askerin doktrinin içeriği hakkında tartışmalara neden olmuştur. Bu gelişmeler Putin iktidarı dönemindeki dış politika tercihlerinin de değişmesine ve iki farklı döneme ayrılarak analiz edilmesine zemin hazırlamıştır (Blank, 2011: 20, 115, 119; Canikoğlu, 2010: 2-4, 110, 116).

Rusya'nın güvenlik politikasının değerlendirilmesinde askeri doktrin analizi önemli bir rol oynamaktadır. Askeri doktrin, ulusal güvenlik politikasının bir parçasını oluşturmaktadır ve geçmiş ve muhtemelen gelecekteki siyasi-askeri politikanın bir yansımaları göstermektedir. Bu nedenle, Rus güvenlik politikası hakkında iyi bir fikir edinmek için Rus askeri doktrininin gelişiminin analizini yapmak önemli olmuştur. Rusya'da 2003 yılından 5 Şubat 2010'a kadar yeni askeri doktrinle ilgili herhangi bir belge yayımlanmamıştır. Ancak politikacılar, ordu ve akademisyenler düzenli olarak doktrinler düşünce üzerine açıklamalar yapmıştır. Ulusal güvenlik belgeleri ve doktrinlerde Rusya'nın ulusal çıkarları, tehditler ve güvenliğin sağlanması gibi konulardan bahsedilmektedir. Rus askeri doktrinleri askerî harekât kılavuzundan ziyade siyasi-stratejik düzeyde bir belge olarak daha soyuttur ve politikaları içermektedir (Haas, 2001: 1, 2; Blank, 2011: 1-3).

Ulusal Güvenlik Konseptinin ismi 2009'da Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi olarak adlandırılmıştır ve ana belge olması nedeniyle askeri doktrinler de bu belgenin alt bölümlerinde sunulmuştur. Putin ikinci döneminde yaptığı açıklamalarda enerjiyi doktrinler bir faktör olarak tanımlanmıştır ve 2009 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi ile uyumlu olarak, enerji güvenliği askeri doktrine girmiştir. 2010 askeri doktrinin de askeri tehditler ve tehlikeler; Rusya'nın askeri ve savunma politikası için askeri-ekonomik destek ele alınmıştır. Ulusal çıkarlarla ilgili olarak ise uluslararası güvenliği güçlendirmek için diğer devletlerle iş birliği dile getirilmiştir. Belarus-Rusya Birliği, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü ve Şangay İş birliği örgütüne atıfta bulunulmuştur. Rus Dünyası'nın çıkarları için Rusya Silahlı Kuvvetlerinin Rusya dışında operasyon yapabileceğine dair hüküm bulunmaktadır (Asker, 2010b: 7, Blank, 2011: 7, 23, 40, 42, 51). Uzun zaman sonra ortaya çıkan bu yeni doktrinin Rusya'nın askeri reformlarını içermesinin yanı sıra, Avrupa-Atlantik cephesine bir tepki olarak

ortaya çıktığı savunulmuştur. Bu durum ABD'nin tepisini çekmiş ve yapılan açıklamalarla NATO genişlemesinin Rusya'ya tehdit niteliği taşımadığı belirtilmiştir (Asker, 2010b: 4).

Çeçen çatışmalarının (1994-96 ve 1999-2010) deneyimleri olan iç çatışmalar “aşırı ulusal-etnik ve dini ayrılıkçılık ve terörizm” iç istikrarsızlaştırıcı faktörler olarak doktrinde yer almıştır. Batı'nın Rusya'nın Çeçenistan'daki eylemlerini eleştirmesi, Balkan politikasında Rusya'yı dâhil etmemesi, NATO'nun genişlemesi ise dış istikrarsızlaştırıcı faktörler olarak belirlenmiştir. Rusya'nın bakış açısından, Batı'nın Soğuk Savaş sonrası güvenlik politikası tehditkâr olarak algılanmıştır ve dolayısıyla bu izlenim askeri doktrininde de yer almıştır (Asker, 2010b: 4; Blank, 2011: 8, 9, 16, 22; Haas, 2001: 8, 14, 16). Ayrıca Rusya bu doktrinde nükleer gücü caydırıcılık etkeni olarak kullanmıştır (Asker, 2010b: 6). Doktrinlerde ayrıca iki tehlike veya tehditten söz edilmiştir. Bu yapısal tehditler, düşmanlar tarafından kuşatılma ve Rus azınlıklarının Rus toprakları dışında korunması amaçlanmıştır. Ancak doktrinlerin hiçbirinde “yakın çevre” sindeki Rus dünyasının korunmasının nasıl garanti altına alınabileceği açıklanmamıştır. Doktrinde uluslararası siyasette BM Güvenlik Konseyi'nin öncü rolüne de vurgu yapılmıştır. Bu hüküm istenmeyen durumların engellenmesinde Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto gücü nedeniyle Rusya'nın uluslararası konumu güçlendirmek için önemli olmuştur (Blank, 2011: 5, 8, 10, 42, 43; Haas, 2001: 10).

### 3. RUSYA’NIN JEOPOLİTİK VİZYONU: BATI BALKANLAR EKSENLİ YANSIMALAR

#### 3.1. Batı Balkanlar, Jeopolitik Vizyon ve Tercihler

Rusya Batı Balkanlardaki jeopolitik hedefleri doğrultusunda bölgesel rekabeti ve iş birliğini sağlamayı ve Avrupa entegrasyonunun bölgenin istikrarı için tek çözüm olmadığını savunan çok kutuplu bir düzen kurmayı amaçlamıştır. Rusya’nın bu politikası ona stratejik kazanımlar sağlasada, bölge devletlerinin Batı kurumlarına olan yavaş fakat istikrarlı yönelişini durduramamıştır (Kuczyński, 2019: 5, 14; Morelli, 2018: 1, 2; Secieru, 2019: 2, 4). Artan rekabet ortamı, Batı Balkanları bir kez daha dış aktörlerin jeopolitik hedefleri için satranç tahtası olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bölgedeki barış sürecinin hamisi rolündeki ABD’nin jeopolitik çıkarlarının değişmesiyle onun bölgedeki rolünü üstlenen AB’nin süreci iyi yönetememesi yeni rakip güçlerin bölgeye girmesine neden olmuştur. Bu rakip güçlerden biri olan Rusya, Batı’ya karşı bölgede “hibrit savaş” yürütmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4, 6; Kuczyński, 2019: 3; Kondratenko, 2018: 92). Bu savaşta bölgedeki tek müttefiki olan Sırp'lara verdiği destek politikasının ana unsurunu oluşturmaktadır. Rusya’nın jeopolitik çıkarlarına ve hedeflerine bir bütün olarak bakıldığında, Batı Balkanlardaki politikasının “yakın çevre”sinden farklı olduğu ve burayı Batı’ya karşı mücadele verebileceği bir bölge olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Jeopolitik bağlamda Balkanlara yönelik Rus dış politikasının doğasına baktığımızda, Moskova’nın en büyük rakibi ekonomik krizin ardından Balkanlara stratejik ve jeopolitik yaklaşımla geri dönen Brüksel gelmektedir. Bölgede yükselen diğer aktörler arasında Çin ve Türkiye ön plana çıkmaktadır. Progonati (2015: 112), Rusya’nın Balkan politikasında “Putin Doktrini”nin önemli olduğunu ve Rusya’nın Batı ile rekabette bu bölgeyi etkisi altına alabileceği bir alan olarak gördüğünü belirtmiştir. Petrillo (2013: 2, 3), Rusya’nın bölgeye yönelik dış politikasının şekillenmesinde bölgedeki diğer aktörlerin etkisine vurgu yapmaktadır. Nitekim bu jeopolitik oyun bölgesinde Rus dış politikası ekonomik ve güvenlik temellerine dayandırılmıştır. Rusya, NATO ve AB’nin Batı Balkanlardaki entegrasyonunu kendisine bir tehdit olarak gördüğü için bölge ülkelerini Batılı yapılardan uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Ekonomik bağımlılık, propaganda ve dezenformasyon

araçlarından beslenen Rusya, “donmuş çatışmaları” sürdürerek ve etnik gerilimi tırmandırarak bölgeyi istikrarsızlaştırmaktadır (Clark ve Foxall, 2014: 3, 17, 18; Chrzová, 2019: 9-11; Dümmel, 2018: 15; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4; Kuczyński, 2019: 2, 5, 6; Kondratenko, 2018: 92, 93, 95; Morelli, 2018: 2; Secieru, 2019: 2-4). Kısaca Moskova, Batı’nın girişimleriyle 1990’ların sonlarına doğru sağlanan barış sürecini baltalamaya çalışmaktadır. Jeopolitik hedeflerine ulaşırken Batı’nın dikkatini dağıtmak, zayıflatmak ve bölmek amacıyla, nispeten daha az kaynakla, ağırlıklı olarak “yumuşak güç” ve istihbarat araçlarıyla nüfuz etmektedir (Chrzová, 2019: 11; Clark ve Foxall, 2014: 7, 12, 13; Kuczyński, 2019: 7, 18). Moskova bu sayede “yakın çevre”indeki “sınırlamayı/çevrelemeyi” önlemeye çalışmaktadır (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 5; Secieru, 2019: 3). Bazen gizli bazen açık stratejilerle istikrarsızlık yaratmaya odaklanan Kremlin, siyasi sistemlerin ve hükümetler arası ilişkilerin kırılma noktalarından da faydalanmaktadır. Özellikle siyasette etkili olan bazı partilere ve devlet adamlarına verdiği destekle, medya üzerinden yürüttüğü propaganda, dezenformasyon ve siyasi manipülasyon ile hareket etmektedir. Bu noktada Panslav ve Ortodoks kardeşliği de oldukça etkili bir faktör olarak kullanılmaktadır (Bechev, 2018a: 4, 5; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 5; Morelli, 2018: 1; Secieru, 2019: 5). Rusya’nın bölgedeki müttefiki Sırbistan’da kendi medyasında Rusya’yı ve Putin’i öven, askeri ve ekonomik ilişkilere yönelik olumlu haberler yapmaktadır. Sırplar bu şekilde Rusya’yı yanlarında tutmak ve emellerini gerçekleştirmek istemektedir. Ayrıca medya üzerinden yapılan manipülasyonun bir başka amacı da ülke içindeki yolsuzluk ve gücün kötüye kullanımını örtmektir (Bechev, 2018a: 5).

Rusya’yı destekleyen bölgedeki başlıca medya kuruluşları ve gazeteciler geniş ölçüde Batı karşıtı ve Moskova yanlısı haberler üretmektedir. Medya aracılığıyla Rusya ve bölgedeki milletler arasında “Panslav dostluğu” ve bir “Ortodoks inanç topluluğu” geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde medya propaganda ve dezenformasyon aracı olarak kullanılmakta ve toplumun algılarında bir çeşit gölgelenmeye neden olmaktadır (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 5; Kuczyński, 2019: 5, 7, 8). Rusya’nın *Sputnik* ve *Russia Today* medya kuruluşlarının bölgedeki etkinliğiyle beraber Balkan ülkeleri, Rusya kaynaklı sahte haberlerin hedefi haline gelmiştir. Ayrıca medya yoluyla zaten var olan gerilimleri daha da artırmak için bölgesel rekabet ve kırılma noktaları dini terimlerle çerçevelenmektedir. Örneğin, Rusya destekli

medya organı Sputnik, Sırlar ve Arnavutlar arasındaki düşmanlığı öncelikle Ortodoks Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki bir çatışma olarak sunmaktadır. Bu yolla toplumsal hafızada sorunların kaynağı manipüle edilmektedir. Ayrıca Rusya medya yoluyla sahte haber üretimine ve dezanformasyona neden olmaktadır (Chrzová, 2019: 11; Secrieru, 2019: 5, 6).

Batı Balkanlar aynı zamanda Rusya'nın dini diplomasisi için de önemli bir bölge olarak öne çıkmaktadır. Bölgede Panslavizm'den çok Ortodoks Kilisesi'nin diplomatik etkisine güvenilmektedir. Rus Ortodoks Kilisesi etnik ve dini gerilimlerin körüklenmesinde, reformların engellenmesinde, aşırı milliyetçi ve Batı karşıtı grupların desteklenmesinde oldukça etkisi bulunmaktadır (Kuczyński, 2019: 7, 31; Secrieru, 2019: 4, 5). Sırp Ortodoks Kilisesi üzerinde büyük bir etkiye sahip olan Moskova Patrikhanesi ile sürekli temas halinde olduğu için burada önemli bir rol oynamaktadır. Kilise temsilcileri anayasal statüyü korumak için her türlü çabayı göstermekte ve Kosova'yı Sırbistan'ın bir parçası olarak görmektedir (Beckmann-Dierkes, 2018: 35, 38). Rus Dünyası Vakfı gibi Rus kültürel kurumları, Sırp-Rus gençlik toplulukları, Ortodoks toplulukları Sırbistan ve Sırp Cumhuriyeti'ndeki ofisleriyle yaygınlık kazanmıştır. Bu merkezlerde kültürel meselelerin yanı sıra empoze edilen etnik ve dini milliyetçilik ve hoşgörüsüzlük bölgenin istikrarsızlığına zemin hazırlamaktadır (Abrahamyan, 2015: 5; Clark ve Foxall, 2014: 13).

Rusya, Belgrad'daki büyükelçiliğinin yanı sıra, sivil toplum kurumları ve bilimsel kurumlar üzerinde güçlü bir etkisi olan Niş'teki Rus-Sırp İnsani Yardım Merkezi'ni de yönetmektedir. Ayrıca bölgede çok sayıda uzmanı ve sivil toplum kuruluşunu destekleyerek ve finanse ederek olumlu anlamda bir Rusya imajı oluşturmak istemektedir (Beckmann-Dierkes, 2018: 35, 36). Sırbistan'ın güneyindeki Niş şehrinde kurulan Rus-Sırp Merkezi Priştine'ye oldukça yakındır ve Kosova'da barış gücünü dengelemek için bulunan bir Rus askeri varlığı olarak görülmektedir. Öte yandan ABD ve NATO ise bu merkezin Rus çıkarlarını gözetmek için kurulmuş askeri ve istihbarat operasyon merkezi olduğuna dair endişelerini paylaşmıştır. Ancak bu öngörüler ve iddialar reddedilmiştir (Bjeloš, 2019: 18; Clark ve Foxall, 2014: 13; Morelli, 2018: 2, 3; Rey, 2018: 18; Stojanova, 2016: 84). Rusya'nın bölgede yumuşak güç araçlarıyla kurmaya çalıştığı nüfuzu eleştiren İmanov (2014: 167), Rusya'nın yumuşak güç diplomasisine rağmen Balkanlarda diğer aktörlere kıyasla bu politikasını



zayıf bulmaktadır. Bunu bölgeye yönelik eğitim bursu rakamlarına dayandırarak söyleyen İmanov, bölgede Rus dilinin de etkinliğini kaybettiğini iddia etmiştir.

Moskova Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ, Kuzey Makedonya ve Kosova'daki gelişmelere büyük önem vermekte ve Sırp Cumhuriyeti bölgesi, Kuzey Makedonya ve Karadağ'daki sıcak gelişmeler üzerinde önemli bir etki yaratmaya çalışmıştır. Bu amaçla, hâlihazırda var olan düşmanlıkları daha da kışkırtmak için başta Kosova meselesini kullanması, Karadağ'daki darbe girişimi, Yunanistan-Makedonya isim değişikliği anlaşmasını baltalama girişimi, Bosna'daki Sırp'ların ayrılıkçı söylemlerine desteği Moskova'nın bölgede ne kadar yıkıcı ve tehdit edici politikalar izleyebileceğini gözler önüne sermektedir. Bölgede gizli servis birimlerinden de yararlanan Kremlin, eski FSB başkanı ve Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolai Patruşev'i bölgeden sorumlu kılarken, Rusya askeri istihbarat teşkilatı (GRU) ise bölgedeki faaliyetlerini arttırmıştır (Kuczyński, 2019: 5).

Rusya'nın Batı Balkanlarda askeri varlığı bulunmasa da bölgede kurulan Balkan Kozak Ordusu bölgenin kırılabilirliğini arttırmaktadır. Kozaklar kendini yöneten, militarize topluluklar olarak, on altıncı yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar Rusya'nın sınır bölgelerinin savunulmasında rol oynamıştır. Kimliğinin açıklanmasını istemeyen bir Kozak, Kremlin'in jeopolitiğinde önemli yer tutan "Rus Dünyası yaklaşımıyla, yurtdışındaki Kozak topluluğunun harekete geçirildiğini" söylemiştir. "Aşırı revizyonist, ırkçı ve milliyetçi ideolojiye ev sahipliği yapan bu grupların paramiliter eğitim sunduğunu ve özellikle Balkanlarda Panslav ve Avrasyacı söylemin hâkim olduğunu" açıklamıştır. Balkan Kozak Ordusu'nun bölücü bir yapı olduğuna dair endişeler olsa da henüz aktif bir eylemleri bulunmamaktadır (Vukicevic, 2016). Moskova finanse ettiği ve silahlandırdığı Sırp ve Kozak<sup>5</sup> paramiliter milisler nedeniyle bölgede askeri varlığa ihtiyaç duymamaktadır (Kuczyński, 2019: 12). Öte yandan

---

<sup>5</sup> Kozak kelimesi farklı dillerde Kozak, Kosak, Cossack, Kossak, Kazak, Rus Kazakları olarak da adlandırılmıştır. Kelime, 15. yüzyıl dolaylarında Don ve Dinyeper nehirleri civarında ortaya çıkan etnik topluluğa verilen ismi ifade etmektedir. Kozaklar çoğu zaman Türk literatüründe Kazak olarak yazıldığı için, bu etnik topluluk bugünkü Kazakistan'da yaşayan Kazak Türkleriyle karıştırılmaktadır. "Kazak" sözcüğü eski Türkçede "özgür", "başına buyruk" insan anlamında kullanılmıştır. Slav Kozak ve Türk soyundan Kazak isimlerinin Türkçedeki benzerliği tamamen fonetik kurallardan kaynaklanmaktadır. Kavramla ilgili açıklama için bkz: Almagül İsina, "Kazaklar ve Kozaklar", 07 Kasım 2006, [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/441/kazaklar\\_ve\\_kozaklar](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/441/kazaklar_ve_kozaklar) [Erişim tarihi: 20.12.2021]; Mir Möhsün Nevvab, Ermeni-Müslüman Çatışması. 1905-1906 (Yayına hazırlayanlar: Ali Asker-Serap Bozpolat Ayan), Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2020, s. 20.

Rusya Batı Balkanları hibrit savaş yürüttüğü başka bölgelere savaşçı toplamak içinde uygun bir alan olarak görmüştür. Donbas ve Suriye’de Rus saflarında pek çok Sırp savaşçı bulunmaktadır (Secrieru, 2019: 4).

Sırp Cumhuriyeti’nde 2014’te yapılan ve oldukça önemli olan cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde Sırp Cumhuriyeti’ne gelen bir grup Rus Kozak grubu, CyberJunta (Ukraynalı bir hacker grubu) tarafından ortaya çıkartılan Alexander Dugin ve Rus iş adamı Konstantin Malofeev arasındaki bir e-posta alışverişi ve son olarak Malofeev ve Dodik’in bir otelde yaptığı gizli görüşmeden sızan fotoğraf karesi akıllarda soru işaretlerine neden olmuştur. K. Malofeev, Doğu Ukrayna’da savaşmak için gönüllü olanların cepheye gönderilmesinde rol oynamıştır. Rus jeopolitik düşünür A. Dugin’in Malofeev’e Rusya’nın ulusal çıkarlarının ana hatlarını çizdiği bir makale taslağını e-posta gönderdiğinin hackerler tarafından ortaya çıkarılması da Sırp Cumhuriyeti üzerinden Batı Balkanlarda oynanmak istenen Rus oyununu gözler önüne sermiştir. Dugin’in makale taslağı, Sırp Cumhuriyeti’nde Dodik’in zaferini, ardından Bosna Hersek’ten ayrılma referandumunu ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Vuçić’in iktidardan indirildikten sonra Sırp ulusal kahramanı M. Dodik yönetimi altında Sırbistan ile birleşmeyi tavsiye etmektedir. Dugin ayrıca bu birleşmenin Balkanların diğer Ortodoks topluluklarını da Rusya’ya yaklaştıracaklarını iddia etmiştir. Dugin’in uyarıları Sırpça ve Rusça olarak seçim öncesi yayılmıştır. E-postaların ifşası sonrası Dodik’in yeniden seçilmemesi durumunda Kırım benzeri bir senaryonun açık bir olasılık olduğu gün yüzüne çıkmıştır (Grozev, 2017).

Bütün bunlar gösteriyor ki, Rusya dış politikası 1990’lar uluslararası ilişkilerindeki pasif konumundan 2008’de bağımsız ve aktif konuma geçmiştir. 2014’te Rusya’nın Ukrayna’ya girmesi ve Kırım’ı ilhaki ile yeni bir Soğuk Savaş’ın başladığı ve literatürde Rusya’nın küresel siyasete “geri döndüğüne” dair görüşler ortaya çıkmıştır (Djokic, 2020: 234; Habova, 2016: 40; Sotirović, 2020: 1; Zorić, 2017: 11-13). Bu görüşü destekleyen Sotirović (2020: 1), Washington ve Brüksel’in, Rusya’nın daha önce olduğu gibi askeri, ekonomik ve siyasi bir “Büyük Güç” olarak geri döndüğünü açıkça anladıkları 2014’te Rusya’ya yeni bir Soğuk Savaş ilan ettiklerini ancak bunu doğrulama uğrunda da Ukrayna’yı feda ettiklerini savunmuştur. Yakın zamanda Batı Balkanlarda yaşanan gelişmeler küresel siyasetin yanı sıra literatürde Rusya’nın Balkanlara “geri döndüğü” izlemine de yaratmıştır. Ancak Secrieru (2019: 2), Rusya’nın Batı Balkanlara “geri döndüğü” fikrinin yanıltıcı olduğunu, çünkü

Rusya'nın Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgeden ayrılmadığını sadece gücünü gösterme şeklinin değiştiğini savunmaktadır. Bunu da Rusya'nın 2000'li yıllarda bölgede izlediği ekonomik genişlemeye ve bu sayede elde ettiği siyasi nüfuzuna dayandırmaktadır. Rusya'nın Vladimir Putin başkanlığında 2000'li yıllarda yaşadığı değişim ve ekonomik toparlanma ile kendini algılaması ve dünyaya bakışı yeniden şekillendirmiştir. Bu yatırımlar ve ekonomik etki temelli yeniden şekillenme stratejisinde Rus seçkinleri ekonomik güç ile komşularını kendine çekerek genişlemeyi hedeflemiştir. Rusya'nın yeni keşfettiği ekonomik gücünü, sorunları dondurularak barış yerleştirilen Batı Balkanlarda ortaya çıkan yeni ekonomik fırsatlar neticesinde uygulaması için bir fırsat doğmuştur (Bechev, 2018a: 3; Secieru, 2019: 2, 3).

Secieru (2019: 3), Rusya'nın Batı Balkanlara yönelik iddialı yaklaşımının Kırım'ın yasadışı ilhakı ve yaptırımlar neticesinde Güney Akım gaz projesinin iptali sebebiyle gerilen diplomatik ilişkilere yanıt olduğunu düşünmemektedir. Bu siyasi gerilimin Rusya'nın bölgeye yönelik politikasını değiştirmekten ziyade hızlandırdığını iddia etmiştir. Sadece Kremlin'in bölgedeki ekonomik teşvikleri yerini jeopolitik bir duruşa ve güvenlik alanında daha fazla faaliyete bırakmıştır. Rusya bu sayede Avrupa'nın dikkatini ve fonlarını "yakın çevre"sinden uzaklaştırmak amacıyla Batı Balkanlarda bir rekabet ortamı yaratmaya çalışmaktadır (Kuczyński, 2019: 5; Petrillo, 2013: 2, 3; Secieru, 2019: 4). Secieru, bu iddiasını Rus uzmanların yorumlarına dayandırmaktadır. Rus uzmanlar, 2008-2014 yılları arasında bölge politikalarında durgunluk yaşayan AB'nin 2014 yılında bölgesel entegrasyonu teşvik amacıyla Berlin Süreci'ni başlatmasının, Moskova'nın bölgedeki daha iddialı duruşuna doğrudan bir tepki olduğunu savunmaktadır. Ancak Rusya Avrupa'da bir tepki uyandırmayı değil aynı zamanda AB'nin etkinliğini yavaşlatmayı da hedeflemektedir. Rusya Batı Balkanlardaki tüm bu istikrarsızlaştırıcı stratejileri AB'nin Rusya'nın "yakın çevre"sinde uyguladığı stratejik politikalara karşı "misliyle mukabele hareketi" olarak adlandırmaktadır (Secieru, 2019: 3, 4).

Batı Balkanlarda istediği güç pozisyonunu elde edemeyen Rusya, 2003 yılında Rus barış gücü askerlerini bölgeden geri çekmiştir (Bechev, 2017: 35, 36; Clark ve Foxall, 2014: 12; Secieru, 2019: 3). Ancak bu askeri geri çekilmenin hemen ardından Rusya enerji şirketleri ve bir grup Rus iş adamının oluşturduğu girişimcilerle birlikte bölgeye ekonomi ve yatırım odaklı bir dönüş gerçekleştirmiştir (Bechev, 2017: 36; Secieru, 2019: 3, 6). Rusya, stratejik sektörlerdeki ekonomik ve ticari ilişkileri

güçlendirerek Batı Balkanlarda enerji, bankacılık, ticaret ve gayrimenkul alanlarında etkisini artırmayı hedeflemiştir (Kuczyński, 2019: 9; Secieru, 2019: 3). Rusya'nın ekonomik temelli politikalarının en görünür enstrümanını enerji alanı oluşturmaktadır. Rusya için Batı Balkanlar jeopolitiğini önemli kılan bir nokta da Avrupa'ya uzanan enerji altyapısının varlığından kaynaklanmaktadır (Clark ve Foxall, 2014: 3, 7; Bechev, 2017: 33; Kuczyński, 2019: 9; Morelli, 2018: 1, 2; Samokhvalov, 2019: 201; Secieru, 2019: 3; Rey, 2018: 18). 2008 mali krizinin yaşandığı dönemin şartları bölgenin yetersiz altyapısı ve kötü yönetimle birleşince bölgeye yatırım yapma konusunda isteksiz olan diğer bölgesel aktörlerin pasifliği, Rusya sermayesinin bölgeye nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Böylece Rusya, gaz tedarikinde bölge ülkelerinin bilhassa Bosna Hersek ve Sırbistan'ın Gazprom'a olan bağımlılığından yararlanmaktadır (Bechev, 2017: 36, 223, 224; Kuczyński, 2019: 9). Bu bağlamda, Lukoil, Gazprom ve Zarubezhneft gibi Rus şirketleri bölgedeki petrol rafinerileri ve benzin istasyonlarını mülkiyetine alarak enerji jeopolitiğini ve güvenliğini de kontrol etmektedir (Bechev, 2015: 8; Secieru, 2019: 2). Nitekim Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti'ndeki petrol rafinelerini kontrol eden Moskova merkezli Rus Zrubezhneft, önemli mali kayıplara rağmen Sırp Cumhuriyeti'nde durma eğilimi sergilemektedir. Moskova mali zararına rağmen Sırp Cumhuriyeti'nde yatırımına devam ederek ekonomik bağımlılık üzerinden siyasi nüfuzunu korumak istemiştir (Djurdjevic, 2016; Lakic, 2018).

Secieru (2019: 2), Moskova'nın bölgeye yönelik jeopolitik hedeflerini ekonomik yatırımlarla gölgelendirdiğini ve bu şekilde de jeopolitik amaçlarını gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. Ancak bu noktada Hänsel ve Feyerabend (2018: 5) ve Bechev (2018b: parag. 1, 8), Rusya'nın bölgedeki ekonomik rolünün abartılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. İstatistiklere göre de bölgedeki doğrudan yabancı yatırımlarının sadece yüzde 6,6'sı Rusya'dan gelirken, Rusya sadece bölge ülkelerinin Rus enerjisine bağımlı olmasıyla ekonomik anlamda bir başarı göstermiştir. Rusya birçok ülkede olduğu gibi Batı Balkanlarda da doğalgazı diplomatik amaçlarla kullanmaktadır. Ayrıca enerji gücü ile Batı'nın sınırlama/çevreleme politikasının boşuna olduğunu göstermek istemektedir. Bu amaçla, Güney Akımı boru hattı projesinin iptali sonrası hızlı bir manevra politikasıyla 2014'te Türk Akımı projesine gözlerini dikmiştir (Barber, 2015: 4; Bechev, 2015: 11; Samokhvalov, 2019: 201, 202). Türkiye, Yunanistan, Kuzey Makedonya ve Sırbistan üzerinden Rus gazını

Macaristan'a ulaştırmayı hedeflemiştir. Ancak Gazprom ve Ankara arasında yaşanan fiyat anlaşmazlığı nedeniyle Türk Akımı projesinin çalışmaları fiilen dondurulmuştur (Barber, 2015: 4).

Rusya, Bosna Hersek'teki Barış Uygulama Konseyi ve Yönlendirme Grubu'nda bulunarak ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak (örneğin Rusya, Kosova'nın bağımsızlığının tanınmasını ve Srebrenitsa'nın soykırım olarak kabulünü engellemiştir) uluslararası kuruluşlardaki konumundan da yararlanmaktadır. Ayrıca Sırp Cumhuriyeti'nde 2006 yılında Rusya'ya yarı diplomatik misyon (Bosna Hersek'teki resmi Rus misyonuna ek olarak) bulundurma yetkisi verilmiştir (Rey, 2018: 18). Rusya Batı Balkanlarda Rus Sberbank'ın 2011'de Volksbank International'ı 505 milyon avroya satın almasıyla bankacılık alanında da nüfuz elde etmiştir. Volksbank International'ın Sırbistan, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Slovenya olmak üzere pek çok ülkede şubesi ve müşteri tabanı bulunmaktadır. Ayrıca banka birçok yerel yatırımcıyı kredilerle finansa ederek değer kazanmaktadır (Barber, 2015: 12; Clark ve Foxall, 2014: 9; Djokic, 2020: 237, 239).

Chrzová (2019: 11), Rusya'nın AB'nin bölgedeki genişlemesine karşı çıkmakta agresif olmayan politikalar izlediğini belirtmiştir. Moskova'nın bölge ülkelerinin algılarında, Batı'ya karşı kafa karışıklığı ve hayal kırıklığı yaratmayı ve kendisini Batı egemenliğine bir alternatif olarak konumlandırmayı amaçladığını iddia etmiştir. Ayrıca Rusya her ne kadar AB ve NATO entegrasyonuna karşı çıksa da bölge için bunlara alternatif yapılar sunamamıştır. Kısacası Rusya'nın bölgesel algısı ile bölgedeki siyasi etkisi birbirine orantısız gözükmemektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 5). Bechev (2018a: 3), Rusya'nın Batı Balkanlar politikasının NATO ve AB'nin genişlemesini önlemenin ötesinde büyük bir strateji barındırmadığını ve Rusya'nın bölgesel bir hegemonyaya sahip olmadığını ileri sürmektedir. Ayrıca Batı Balkan ülkelerinin de ticaret ve yatırım alanlarında AB'ye bağımlı olduğunu ve bu ülkelerin Rusya'nın öncülüğündeki Avrasya Ekonomik Birliği gibi örgütlerle entegrasyon arayışına girmeyeceğini belirtmektedir. Bechev (2018a: 3), bu argümanını bölgede Rusya ile en iyi ikili ilişkilere sahip olan Sırbistan'ın dahi Serbest Ticaret Anlaşması ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü bünyesinde gözlemci statüsünden daha ileri gidememesiyle örneklendirmektedir.

Batı Balkanlardaki Rus çıkarları dolaylı olarak Rusya'nın etkili olduğu başka bölgelerdeki güç projeksiyonunu da etkilemektedir. Örneğin Rusya, Akdeniz'deki ve Orta Doğu'da özellikle Suriye'deki jeopolitik çıkarları için 2013 yılında Karadağ hükümetine Bar ve Kotor limanlarına askeri amaçlı erişim talebiyle başvurmuştur. Ancak Adriyatik limanında istediği askeri üs talebini Karadağ hükümeti reddettiği için bu jeopolitik hedef başarılı olmamıştır. Bu eylem Rusya'nın Batı Balkanlardaki jeopolitik nüfuzunun diğer bölgelerdeki jeopolitik çıkarlarını temin etmede ve varlığını güçlendirmedeki etkisini de ortaya koymuştur (Clark ve Foxall, 2014: 12, 13; Stojanovic, 2017; The Medi Telegraph, 2013).

Dal Santo (2017)'ya göre jeopolitik bakış açısıyla, Putin 2012 sonrası eski dönemindeki Batıyı memnun etmeye yönelik yaklaşımını bırakarak, “muhafazakâr bir dönüş” yapmıştır. Milliyetçi duyguların hâkim olduğu ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin ittifaklar için ön planda olduğu bir yaklaşım benimsemiştir. Bu dönüş Kırım'ın yeniden Rusya'yla birleşmesi ile daha da yoğunlaşmıştır. Rusya'nın önemli jeopolitik düşünürlerinden Vadim Tsimburski'nin vizyonunda da “Batı bloğunun Ukrayna ve Moldova'yı kendi taraflarına dahil etmekten vazgeçtiği ve buna karşılık Balkanlarda Sırbistan'ın tarafsız kalacağı konusunda bir anlaşmaya varılmasına karşılık, Kırım ve Belarus'un kültürel ve stratejik olarak daha geniş Rus dünyasının tartışılmaz parçası olduğu” savunmuştur. Moskova, Balkanlar'da daha ziyade NATO'nun genişlemesini engelleyerek “Balkanlar'da askerî açıdan tarafsız bir bölge şeridi” oluşturmak istemektedir (Beckmann-Dierkes, 2018: 34, 35; Kuczyński, 2019: 6, 7). Bu amaçla Karadağ'ın NATO'ya dâhil olmaması için büyük mücadele veren Moskova, bunu başaramasa da “NATO üyeliğinin bölgede istikrar sağlamayacağını, Balkanlar'da ve tüm Avrupa bölgesinde gerilimi artıracığını belirtmiştir” (VKremle rasskazali o Posledstviiahk vstupleniia Chernogorii-NATO, 2016; akt. Kondratenko, 2018: 93, 94). Nitekim Karadağ'ın NATO üyeliği, ülkede siyasi sorunlar çıkaran Rus yanlısı gruplara rağmen gerçekleşmiş ve Karadağ'ın Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımlara verdiği desteğe kadar uzanan Rus karşıtı güçlü siyasi tepkilere yol açmıştır (Beckmann-Dierkes, 2018: 32, 34). Bu tepki Rusya'nın bölgedeki etkisinin sınırsız olmadığını gösterirken, yaşanan gelişmeler bölgedeki ve Karadağ'daki Rus etkisinin yok olduğu anlamına da gelmemektedir (Morelli, 2018: 2).

Moskova'nın Batı Balkanlardaki ekonomi temelli politikasında vizesiz seyahat ve düşük vergi oranları anlaşmasıyla popüler bir Rus turizm merkezi olan Karadağ

önemli yere sahip olmuştur. Karadağ'ın Rus mülkiyetindeki tüm varlıkların yüzde 30'undan fazlası Rus oligarkları ve iş adamlarının elinde bulunmaktadır. Ekonomik yatırımların etkili olduğu emlak, turizm ve eğlence sektörleri dâhil olmak üzere Karadağ'ın en büyük yabancı yatırımcı grubunu Ruslar oluşturmaktadır. Ayrıca, Karadağ siyasetinde önemli sayıda Rus kökenli parlamenter ve bürokrat yer almaktadır (Barber, 2015: 11). Rusya özellikle turizm, gayrimenkul ve emlak sektöründe nüfuz kazanmıştır. Rusya'nın bu kadar etkili olduğu ülkede Karadağ vatandaşları Rusya'ya karşı olmasada Karadağ hükümeti ve hükümet yanlısı çevreler Rusya'ya karşı politika izlemektedir. Ülke Rus yatırımlarına olan açık bağımlılığa rağmen, Rusya'ya karşı AB yaptırımlarını uygulayan ilk Balkan ülkesi olmuştur. Ancak ekonomik yaptırımlara rağmen Rus vatandaşlarının vizesiz seyahat uygulaması ve ülkede etkin olan Rus yatırımlarının varlığı devam etmiştir (Djokic, 2020: 241).

Rusya Kuzey Makedonya'da da tüm Batı Balkanlarda yürüttüğü AB ve NATO entegrasyonunu engelleme politikasını uygulamıştır. Makedonya ve Yunanistan arasındaki Makedonya Cumhuriyeti'nin ismi üzerinden devam eden anlaşmazlık Makedonya'nın AB ve NATO entegrasyonu önünde büyük engel olmuştur. İki ülkenin 2018 yılında isim sorununu çözmek için bir araya gelmesiyle ilişkilerin iyileştirilmesi süreci başlamıştır. Ardından 2019 yılında "Kuzey Makedonya" olarak belirlenen isim üzerinde anlaşmaya varılmasıyla ve "Prespa Anlaşması"nın imzalanmasıyla süreç ilerlemiştir. Referandumdan da olumlu sonuç çıkmasıyla "Kuzey Makedonya" isminin kullanımının yürürlüğe girdiği ülkede tüm bu gelişmeler Rusya'nın agresif politika yürütmesiyle oldukça zor geçmiştir. Anlaşmanın onaylanmasını istemeyen Rusya'ya yönelik olarak ülkede kendisine yakın çevrelere maddi destek olduğu iddiaları ortaya atılmış, iddialar protestoları finanse ettiği ve kışkırttığı söylenen iki Rus diplomatın da Yunanistan tarafından sınır dışı edilmesine neden olmuştur. Prespa Anlaşması sonrası istediğini elde edemeyen Rusya karşısında, Kuzey Makedonya'ya AB ve NATO üyeliğinin önü açılmıştır. 2020 yılında NATO üyesi olan Kuzey Makedonya Rusya'dan uzaklaşırken, Batı'ya bir adım daha yaklaşmıştır (Bechev, 2018a: 5; Kırbaki, 2021; Çetin, Abdula ve Baykan, 2020).

Son dönemde Bosna Hersek'te yaşanan gelişmeler Rusya'nın istikrarsızlaştırıcı politikalarına hız kesmeden devam ettiğinin bir örneğini daha gözler önüne sermektedir. RF Dışişleri Bakanı Lavrov'un 2020 yılında Sırp Cumhuriyeti bölgesini ziyaretinde gerçekleştirilen toplantıda Bosna Hersek bayrağının olmaması ve Balkan

gezisi sonrası havaalanında uçağına binerken Bosna’da soykırım yapan Sırp çetelerle ilişkili olan “çetnik selamlaması” yapması, Batı Balkanlarda tansiyonu yükselten hamleler olarak okunmuştur (Kaptan, 2020). Yaşanan güncel gelişmeler gösteriyor ki Balkanlarda hala 1990’lı yıllarda yaşanan Yugoslav savaşlarının etkisi sürmekte ve bölgesel aktörler bu etki üzerinden strateji geliştirerek taraf olabilmekte ve devletler arasında gerginlik çıkartabilmektedir.

Putin’in dış politikasında Sırbistan, Batı ile daha fazla rekabet edebileceği bir yer olarak tanımlanmıştır. Özellikle Balkanlar’da enerji, özel mülkiyet ve altyapı alanlarına yönelik yatırımlar yolu ile iç politikada etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Rusya için bu fırsatın oluşmasında bölgenin önemli aktörlerinden AB’nin ekonomi politikalarının açıklık ve rekabete dayanmasının büyük avantajı olmuştur (Clark ve Foxall, 2014: 3, 6). Moskova, Batı ile ilişkilerini sıfır toplamı olarak görmektedir. Bu nedenle bölgedeki iktidar mücadelesinde, sadece kendi çıkarlarını desteklemeyi değil, aynı zamanda başkalarının çıkarlarını da zayıflatmaya odaklanmıştır. Ukrayna kriziyle AB’yi rakip olarak görmeye başlayan Moskova’nın AB ile çıkarları çatışmaya başlamıştır (Clark ve Foxall, 2014: 3). Bu çıkar çatışması bölgelerinden biri olan Balkanlara, Rusya’nın Dış Politika Konseptinde de enerji tedarikinde büyük stratejik öneme sahip bölge olarak yer verilmiştir (RF Dış Politika Konsepti, 2013, akt. Clark ve Foxall, 2014: 5).

Abrahamyan (2015: 1, 3), Rusya’nın Batı Balkanlara yaklaşımında Ukrayna krizinden sonra daha da belirginleşen Avrasyacı jeopolitiğin etkisi olduğunu iddia etmektedir. Bölgenin ilk bakışta Avrasyacılıkla zayıf bir ilişkisi olduğu varsayılsa da Rus liderliği altında yeniden bütünleşmek, coğrafyanın esnekliği ve farklı ulusların ve etnik varlıkların (Slav, Türk gibi) katılımı amaçlanmıştır. Bu esnek ve geniş kapsamlı jeopolitikte Balkanlar da Rus Dünyası olarak görülmektedir. Özellikle Sırbistan jeopolitiği Dugin (1997, akt. Abrahamyan, 2015: 1, 3) tarafından, kesinlikle Rus yanlısı karakterini koruması gereken “Rus Dünyası’nın doğal bir Batı parçası” olarak adlandırılmıştır. Buna karşılık Ferhati ve Tarifa (2019: 50), Rusya’nın küresel jeopolitik emellerinde Batı Balkanların çok sınırlı bir önemi olduğu belirtmektedir. Bölge hem Moskova’nın coğrafi yörüngesinde değil hem de ekonomik ve askeri anlamda da Batı’nın hâkimiyeti altında bulunmaktadır. Bu nedenle bölgenin “Ruslaştırılması”ndan duyulan endişenin tıpkı Türk politikalarına verilen “Osmanlılaştırma” tepkileri gibi yersiz bulmaktadır. Ancak Rusya bölgede çıkarlarını



korumak ve hâkimiyet kurmak istese de Baltık bölgesi ya da “yakın çevresi” gibi bölge üzerinden ABD ile ilişkilerini bozmayacağını iddia etmektedir. Samokhvalov (2019: 149)’da Rus-Balkan ittifakı, Moskova’nın büyük güçler grubunda olmaya bölge ülkeleriyle kurduğu dostluktan daha fazla değer vermesiyle sınırlandırılmıştır.

Bu bölümde genel olarak Rusya’nın jeopolitik perspektifinden Batı Balkan ülkelerinde takip ettiği politika ele alınmıştır. Ancak alt başlıklarda Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek örnekleri ile daha dar bir çerçeve sunmak istenmiştir. Amaç Rusya’nın Batı Balkanlar politikasındaki NATO ve AB entegrasyonunu engelleme ve nüfuz etme politikasını daha iyi anlamaktır. Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek Batı Balkanlar’da AB ve NATO birliklerinden ikisine de üyeliği bulunmayan ülkeler olarak Rusya’nın jeopolitiğinde ve bölgesel rekabette önemli yer tutmaktadır.

### **3.2. Sırbistan Politikası ve Rus Ortodoks Kilisesi’nin Etkisi**

Rusya Sırbistan ile derin tarihi, kültürel ve dini bağlar geliştirmiştir. Sırbistan Batı Balkanlar’da Rusya’nın en önemli müttefiki olarak yer almaktadır. Ortak kolektif kimliğe sahip olmak Rusya’nın etkisini ve yumuşak güç potansiyelini uygulanabilir hale getirmektedir. Bununla birlikte ilişkilerinin boyutu zaman zaman abartılı bulunmaktadır. Rusya’nın Sırbistan’a yönelik politikası Kosova’nın 2008’deki bağımsızlığıyla belirginleşmiştir (Bechev, 2018b: parag. 3; Bjeloš, 2019: 15; Chrzová, 2019: 11; Djokic, 2020: 235, 236; Radelji, 2018: parag. 3). Rusya hem 1992’de Sırbistan-Karadağ’ın Yugoslav Federal Cumhuriyeti kurulurken hem de 1994 Bosna Hersek’teki savaşta Temas Grubu’nun üyesi olarak Sırların yanında yer almıştır. Ancak Kremlin 1999’da Kosova meselesinde Sırbistan’a karşı NATO bombardımanını engelleyememiş ve uluslararası sahnede küresel güç olarak NATO tarafından yok sayılmayı kabullenememiştir. Ancak jeopolitik olarak güçlenen Rusya, tarihi Kosova meselesini Batı Balkanlar dış politikasında üst sıralara koymuştur (Đukić, 2015: 31, 33, 34; Radelji, 2018: parag. 1).

Kosova ve Metohija Sırlar için oldukça önem teşkil etmektedir. Sırp Ortodoks Kilisesi, Sırp dili ve tarihinin en önemli anlatımları bu bölgede gelişmiştir. Sırlar bölgede 1389’da Osmanlı İmparatorluğu tarafından yenilgiye uğratılmıştır ancak Sırların bölgeyle bağı devam etmiştir (Pilotto, 2010: 4). Rusya’nın 2000 yılı Dış Politika Konsepti’nde onaylanan ve Putin’in de vurguladığı üzere Rusya Kosova’nın

bağımsızlığından yana değil, Balkanlar'da adil bir çözüm ve toprak bütünlüğünden yana olduğunu belirtmiştir. Bu durumu memnuniyetle karşılayan Sırbistan, Rusya'nın Batı Balkanlar'daki varlığının Avrupa-Atlantik dengesi için önemli olduğunu belirtmiştir. Putin, Belgrad ziyaretlerinde de Sırbistan'ın toprak bütünlüğüne ve Kosova politikasına verdiği desteğini ve Slav kardeşlerini enerji alanında ve mali olarak desteklemeye istekli olduğunu teyit etmiştir (Đukić, 2015: 34, 35; Radelji, 2018: parag. 2, 3).

Bölge ülkelerinin NATO ve AB katılımı Moskova'nın bölgedeki etkisini azaltmaktadır (Bechev, 2018b: parag. 1). Sırbistan bölgede Rusya'nın Batı ile jeopolitik rekabetinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır. Rusya'nın Sırbistan politikası uzun vadeli misyona sahip değilken, genel olarak köklü yerel sorunlardan yararlanmak ve Batı ile rekabet üzerine kurulmuştur. Rusya ilk olarak BM Güvenlik Konseyi'nde Kosova'nın tanınmasını veto ederek verdiği diplomatik destekle Sırbistan dış politikasında siyasi nüfuz elde etmiştir (Bjeloš, 2019: 15; Chrzová, 2019: 11). Ancak Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerinin normalleşmesi ve AB'ye girmesi durumunda Rusya, Belgrad üzerindeki siyasi etkisini kaybetme tehlikesi taşımaktadır (Bjeloš, 2019: 15). Rusya BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini 2015 yılında Srebrenitsa soykırımı kararını engelleme ve Kosova'nın UNESCO adaylığını baltalama girişimlerinde de kullanmıştır (Bjeloš, 2019: 15). Ardından ilişkileri Rusya'nın Sırbistan enerji sektöründe kazanç elde etmesi ve güçlü bir varlık kazanmasıyla devam etmiştir (Bjeloš, 2019: 15, 16; Chrzová, 2019: 11). Rusya'nın bölgedeki milliyetçi sağcı gruplar, Ortodoks Kilisesi, tekrarlanan üst düzey ziyaretler, güçlü propaganda kampanyaları, yerel ve Rus kaynaklı medya (Sputnik Sırbistan şubesi) ve yatırımlar, ortaklıklardan oluşan siyasi ve ticari etkisi bulunmaktadır (Bjeloš, 2019: 16-19; Chrzová, 2019: 11; Djokic, 2020: 235, 237, 243).

T. Nikolić ve A. Vučić tarafından kurulan Sırbistan İlerleme Partisi'nin iktidar döneminde, Belgrad ve Moskova arasındaki karşılıklı bağımlılık ve ortaklık beklentileri artmıştır. Nikolić'in ilk ziyaretini (gayri resmi olarak) yaptığı Moskova'da yeni fırsatlar ve alternatifler üzerine konuşulmuştur. Nitekim Nikolić bu ziyarette Sırbistan'ın asla NATO'ya katılmayacağını ve Moskova'ya duyduğu sevgiyi ilan etmiştir. Öte yandan Rus diplomatların da Sırbistan'a yaptığı diplomatik ziyaretler Batılı devletlerinkinden fazladır ve bu şekilde mekik diplomasisiyle siyasi nüfuz kazanılması hedeflenmektedir (Radelji, 2018: parag. 6; Bjeloš, 2019: 17; Pilotto, 2015:

6, 7). Kısaca Rus-Sırp ilişkisi iki ülkenin karşılıklı olarak birbirini destekleyen siyasi rejimler ile daha da güçlendirilmiştir. Vuçič bir yandan AB'ye verdiği desteği belirtirken, bir yandan da Rusya'nın daha dürüst ve güvenilir bir dost olduğunu savunmuştur. Bu karmaşık politika Sırbistan'ın Batı yanlısı kesimlerinde Vuçič yönetiminin AB'ye verilen desteği zayıflattığı eleştirilerine neden olmuştur. Öte yandan Batı entegrasyonu savunucuları AB'nin tepki göstermemesinin ve bölgedeki istikrarsız ve tutarsız politikalarının hayal kırıklığına uğramıştır (Radelji, 2018: parag. 8; Bjeloš, 2019: 14, 27). Öte yandan Rusya'ya yönelik AB yaptırımlarına Sırbistan destek vermemiş, çekimser kalmıştır ve Brüksel bu durumu entegrasyonun devamı için görmezden gelmiştir. Ancak Kırım'da Rus yanlısı güçleri destekleyen Sırp gönüllülerin varlığı ve Belgrad'ın Moskova-Brüksel arasındaki dengeleme politikası tartışmalara yol açmıştır. Ancak Rusya'nın desteği Sırbistan'ın Brüksel karşısında elini güçlendirmiştir (Radelji, 2018: parag. 5).

Diğer bir unsur olarak Rus-Sırp ilişkilerinde kültür ve din önemli bir rol oynamaktadır. Sırp Ortodoks Kilisesi burada birleştirici unsur olarak yer almaktadır. Rusya, cezbedici burslar sunarak öğrencileri ve bilim adamlarını Rus üniversitelerine çekmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Belgrad'da Rus Dünyası Vakfı, 2015'de açılan Dışişleri Bakanlığına bağlı "Rossotrudnichestvo" ve her iki ülkedeki Slav dünyası ve kardeşlik fikirlerini destekleyen sivil toplum kuruluşları ile "yumuşak güç" diplomasisi yürütmektedir (Bjeloš, 2019: 16, 17; Beckmann-Dierkes, 2018: 35; Szpala, 2014: 4). Bu amaçla Sırbistan ve Rusya arasında eğitim imkânları ve değişim programları yoluyla bağlar güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu politikaya karşılık Sırp tarafından Batı üniversiteleri Rusya üniversitelerinden daha fazla tercih edilmektedir (Djokic, 2020: 236, 237). Öte yandan Sırbistan, Niş şehrinde 2011'den beri Rus-Sırp İnsani Yardım Merkezine ev sahipliği yapmaktadır. Batı Balkanlar bölgesinde insani acil yardım faaliyetleri yapmayı amaçlayan merkez, sahada AB ve ABD aleyhinde Rus etkisini güçleneceğine dair endişelere sebep olmuştur. Ayrıca merkezin amacının dışına çıkarak bir Rus askeri üssüne dönüşmesi en büyük endişeyi oluşturmaktadır (Kuczyński, 2019: 9). Tüm endişelerin yansıttığı üzere Niş'teki Rus-Sırp İnsani Yardım Merkezinin faaliyetleriyle bağlantılı olarak hem bölge hem de ülke içinde Rusya'nın faaliyetlerini güçlendirdiği görülmektedir (Kuczyński, 2019: 25). Merkez, Sırbistan'ın 2014'te yaşadığı sel felaketi sonrası yaşanan yıkımla başa çıkmada ve

insani yardım için destek veren Rusya'nın acil yardım operasyonlarının görünürlüğünü sağlamada oldukça etkili olmuştur (Bjeloš, 2019: 18).

Putin, jeopolitik güç elde etmek ve büyük güç olmak için Batı Balkanların jeopolitik satranç tahtasında Sırbistan'ı ve Sırp siyasetçileri (özellikle Vučić ve Dodik) önemli bir figür olarak görmektedir (Bjeloš, 2019: 15, 17). Ayrıca Putin ve Rusya'nın ülkede oldukça büyük popülaritesi bulunmaktadır (Bjeloš, 2019: 18; Chrzová, 2019: 11; Kuczyński, 2019: 10, 11). Putin'in ülkedeki etkisi iç olayların gelişimini de etkilemektedir, öyle ki Putin'in 2019'da Sırbistan'a yaptığı ziyaret ve sembolik iş birliği ve yatırım anlaşmalarının duyurulması, hükümete karşı protestoları durdurmuştur. Ayrıca Batılı liderlerin Sırbistan ziyaretleri sınırlıyken, Rusya ve Sırbistan arasında sıklıkla mekik diplomasisi yürütülmektedir (Bjeloš, 2019: 18). Moskova, "yumuşak güç araçları" kullanarak jeopolitik etkisini Balkanlara yaymaya devam etmektedir. Bu araçlardan biri olan yerel ana akım medya, Sırbistan'ın AB'ye yönelik dış politika yönelimine rağmen, Rusya büyük bir güç ve güçlü bir müttefik olarak sunulmaktadır. Sırbistan'da Rusya'nın Sesi radyo programı dışında hiçbir Rus medyası yokken, 2015 yılında Rus devlet medyası Sputnik de yayın faaliyetlerine başlamıştır. Sputnik web sitesi, radyo ve YouTube üzerinden Sırpça haberler yaparak Rusya'nın olumlu imajını beslemektedir (Bjeloš, 2019: 19; Djokic, 2020: 233, 237, 238).

Hajdari ve Colborne (2019), Putin'in Sırbistan'da coşkuyla karşılanması, geleneksel Slav ve Ortodoks kardeşliğinin vurgulanmasının ardında her iki ülkenin liderinin de jeopolitik çıkarları için birbirlerini kullandığını savunmuştur. Rusya'nın Sırbistan'da artan siyasi etkisine rağmen Rus yatırımları AB yatırımları karşısında oldukça küçük bir paya sahiptir ve AB yatırımlarına katılmayan Sırbistan'ın kararı dahi ekonomik iş birliğinin belirgin bir şekilde canlanmasına yardımcı olmamıştır. Aslında Rusya'nın Batı Balkanlarda ve özelde Sırbistan'daki ekonomik nüfuzu bir illüzyon (yanılsama) etkisi göstermiştir. Moskova, ana akım medya ve yerel politik liderlerle ilişkileri üzerinden bu nüfuz yanılmasına yol açmaktadır. Ayrıca AB'nin bölge entegrasyonunda başarısız olması da bu yanılsamada etkili olmuştur (Kuczyński, 2019: 7; Samorukov, 2017). Rusya yakın çevresinden sonra Batı Balkanlarda yalnızca Sırbistan ile Serbest Ticaret Anlaşması yapmıştır ve böylece Sırbistan Vladivostok'tan Lizbon'a uzanan doğu batı arasındaki en geniş pazara sahip olmuştur. Ancak anlaşma Rusya ile arasında ekonomik canlanmaya neden olmamıştır. Anlaşmaya rağmen

Sırbistan'ın Almanya ve İtalya ile ticareti Rusya ile olan ticaret hacmini aşmıştır (Barber, 2015: 8; Đukić, 2015: 35; Djokic, 2020: 234, 238; Kuczyński, 2019: 27, 28).

Moskova ve Belgrad arasında ekonomik iş birliği alanında Sırbistan'ın Rus enerji kaynaklarına olan bağımlılığı ön plandayken, Rus şirketlerinin Sırp devlet petrol şirketi NIS'deki hisselerini kontrol etmesi, Rus şirketi Lukoil'in Beopetrol'ü satın alması gibi gelişmelerde, Rus sermayesinin altyapı projelerindeki payı etkili olmaktadır (CSD, 2018b: 3, 7, 19; Turcalo, 2020: 9). Ayrıca Moskova, 2013 yılında Sırp demiryollarını modernize etmek ve ekonomik büyümeyi desteklemek için kredi sağlama girişiminde bulunmuştur (Barber, 2015: 8). Rusya'nın Batı Balkanlara yönelik politikalarında kilometre taşı olacak, 2010 yılında açıklanan ve Ukrayna'yı atlayarak Avrupa ülkelerine gaz geçişini sağlayacak "Güney Akım" projesi yer almıştır. Sırbistan ekonomisi için de oldukça önemli olan proje AB'nin getirdiği Üçüncü Serbestleşme Paketi nedeniyle iptal edilmesi hayal kırıklığına neden olmuştur (Bjeloš, 2019: 16; CSD, 2018b: 17, 18). Ayrıca Sırbistan'ın ekonomisinde Rus pazarına açılan tarım endüstrisi önemli yer tutmaktadır. Sırbistan'ın tarımsal ihracatında Rusya'nın oranı yüzde 15 olsa da ihracatın büyük kısmını kaplayan komşu ülkelere kıyasla Rusya ihracatından daha çok kazanmaktadır. İki ülke arasında enerji sektörünün en büyük paya sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca Rusya bölgede bankacılık, perakende, gayrimenkul ve turizm sektörlerine de yatırım yapmıştır (Djokic, 2020: 238, 239).

Sırbistan için AB entegrasyonu ekonomik sorunlarını aşması için tek çare gözükürken, entegrasyon önünde Kosova ile çözülmemiş toprak sorunu engel oluşturmaktadır. Bu çıkmaz da Moskova'ya nüfuz alanı açmıştır ve Sırbistan yaptırımlar konusunda Rusya'nın yanında yer almıştır. Yine de 2014 yılından beri AB katılım müzakerelerine katılan Sırbistan'ın bir yandan da Moskova ile ticari ilişkileri arttırması ve enerji bağımlılığı ilginç bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Sırp halkı AB entegrasyonunu büyük çoğunlukla desteklerken, Rusya ile yakın ilişkiler yürütülmesinde destek daha da artmaktadır. Sırp politikacıların da önceliğinin Avrupa Birliği'nden yana olduğuna dair temel kanı oluşmuştur. Ancak Sırbistan'ın Rusya'ya karşı taraf tutamadığı açıktır. Bu durum literatürde "bölünmüş sadakat" olarak adlandırılmaktadır (Bjeloš, 2019: 14, 16; Nelaeva ve Semenov, 2016: 57, 66, 69; Stojanova, 2016: 77, 78). Sırbistan'ın 2025 yılında AB'ye katılmasına dair olasılıklar bulunmaktadır. Rusya perspektifinden AB-Sırbistan ilişkilerine bakıldığında Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, Sırbistan'ın AB'ye üye olma ihtimalinin önceden hiç tahmin

edilen bir gelişme olmadığını belirtmektedir. AB ise Rusya'ya karşı Sırbistan'ı uyarırken, Sırp Başkan Vučić, Rusya'yı AB konusundaki ilişkiler temelinde ikna etmeye çalışmaktadır (Bjeloš, 2019: 14; Kuczyński, 2019: 27, 31).

Moskova ayrıca ülkedeki politikacılar, siyasi partiler, diplomatlar, düşünce kuruluşları ve STK'lar, oligarklar, Ortodoks Kilisesi ve aşırı milliyetçi gruplar, medya üzerinde nüfuz kazanmıştır. Örneğin, Rus aşırı milliyetçi grup E.N.O.T. Corp, muhtemelen iki ülkedeki gençler arasında dayanışmanın parçası olarak, 2018'de Sırp gençlere askeri nitelikte eğitim vermiştir (Bjeloš, 2019: 17). Ancak Sırbistan'daki kamp 2018 yılının yazında Sırp polisi tarafında kapatılmıştır. Vučić, askeri üniformalı çocukların eğitiminin kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Ayrıca AB adayı Sırbistan'ın bu yolda döndürülmek için aşırı Rus baskısı altında olduğu belirtilmiştir (RFE/RL Balkan Service, 2018). Ayrıca Rusya'nın ünlü Gece Kurtları grubunun 41 bin avroyla finanse edildikleri Sırbistan ziyaretinde "Ortodoks Kardeşliği" vurgusu yapılırken, "Büyük Sırbistan" destekçisi aşırı milliyetçilerde karşılık gelmiştir (Kovacevic, 2018). Sırbistan uzun süredir devam eden aşırı sağcı görüşlerin yükselişine rağmen, yabancı savaşçı olgusu henüz yeni gelişen bir fenomen olarak kendisini göstermiştir. Balkanlar'dan yaklaşık 300 yabancı savaşçının yer aldığı Ukrayna'da Sırp Panslav ve Ortodoks topluluğu olan adına Ruslara destek vermek için savaşmıştır. Ayrıca Rusya'nın Suriye'deki hibrit savaşına da Sırp gönüllüler katılmıştır (Metodieva, 2019; Zivanovic, 2018).

Rusya ve Sırbistan arasındaki askeri ve güvenlik iş birliğinde Sırbistan'ın 2013'te Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde gözlemci statüsü kazanması önemli rol oynamıştır. Ayrıca 2013'te iki devletin ordularının düzenli askeri tatbikat yapmasına dair ikili savunma iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Sırbistan ordusu modernize etmek amacıyla 2016'da Rus yapımı askeri teçhizat satın almıştır (Bechev, 2018b: parag. 4; Bjeloš, 2019: 17, 18; Kuczyński, 2019: 26; Morelli, 2018: 2, 3). Ancak ordusu NATO standartlarına göre donatılan Sırbistan için bu alanda iş birliğini ilerletmek zor gözükmektedir. Öte yandan Sırbistan, NATO'ya katılmakla ilgilenmediğini söylerken, "askeri tarafsızlığı" tercih ettiğini savunmaktadır (Bjeloš, 2019: 14; Kuczyński, 2019: 30). Aynı yıl eğitim, personel değişimi, ortak tatbikatlar, tedarik, silah satışı ve istihbarat paylaşımı gibi alanlarda stratejik iş birliği amaçlı çok kapsamlı 15 yıllık bir anlaşma imzalamıştır (Bjeloš, 2019: 14).

Bizans kökenli olan ve Rus-Slav etnik grubunun oluşum ve gelişim sürecinde benimsenen Ortodoks Hristiyanlık hem Sırlar hem de Ruslar arasında devletleşme süreciyle bağlantılı olmuştur. Kriz ve çatışma dönemlerinde devletin korunmasında bütünleştirici rol oynamıştır. Ulusal kimlik kazanılırken, laik bir sosyal sistem süreci hâkim olsa da 20. yüzyılın son on yılında Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılması süreciyle dini canlanma yaşanmıştır. Yeniden canlanma sürecinde dinin siyasallaşması, ulusal kimliğin kutsallaştırılması ve siyasi elitlerin, dini seçkinlerin güçlenmesi beraberinde gelmiştir (Barišić, 2016: 105-107). Bu süreçte sistemin demokratikleşmedense muhafazakâr kalıpların gücü ortaya çıkmıştır. Ayrıca Ortodoks Kilisesi, hükümet politikalarını şekillendirmede önemli ve etkili bir ortak olarak etkin rol oynamıştır (Barišić, 2016: 107-110; Kallaba, 2017: 11). Örneğin, 1999 Kosova Krizinde NATO'nun bombardımanı sonrası Rus Ortodoks Kilisesi Patriği II. Aleksey'in bölgeyi ziyareti ve Sırp halkına desteği, NATO bombardımanını kınaması ile dönemin Rus dış politikası paralellik göstermektedir. Bu durum Ortodoks Kilisesinin, dış politika yapımına etkisini gözler önüne sermiştir (Asker ve Güven, 2018: 225).

Ortodoks din adamlarının Rusya ve Sırbistan'daki ziyaretleri ve bürokratlar, siyasetçilerle yakın ilişkileri gerek dini ve kültürel birlik sağlanmasında gerek aktif politikalarla ilgili ipucu vermektedir. Örneğin, Sırp Patriği İrinej'in Ekim 2011'de Rusya'nın Sırbistan Büyükelçisi A. Konuzin ile yaptığı Mileşeva Manastırı ziyaretinde Rus dostluğuna vurgu yaparken, buna karşılık Konuzin'in Rus Patriği Kirill'in manevi akrabalık bağlarının ilişkilerini beslediği konusundaki sözlerini hatırlatmıştır (Barišić, 2016: 106, 107). Ayrıca hem Moskova hem de Bütün-Rusya'nın Patriği Kirill'in tahta çıkışının dördüncü yıldönümünde Sırp Patrik İrinej, ayın sonrası yaptığı konuşmada şöyle demiştir: *“Coğrafi ve ruhsal olarak Avrupa'dayız, ama Avrupa milletler topluluğuna girmemiz, varlığımızı ve ruhumuzu, Kosova'mızı ve Metohija'mızı terk etmemiz anlamına geliyorsa, o zaman bizden uzak olsun. Küçük teknesini geleceğe yelken açan büyük Rus teknesine bağlamalıyız.”* (Rusya Federasyonu Sırbistan Büyük Elçiliği, 2013). Patrik İrinej, Sırp Prens Aziz Sava'nın Rus Ortodoks Kilisesi'nin gittiği yolu seçtiği gibi, Sırp halkının da Rusya'nın yolundan gitmesi çağrısında bulunmuştur. Bugün Sırbistan'da Rus yanlısı muhafazakâr blogun, AB'ye yönelik söylemleri bulanıklaştırması ve Sırp Ortodoks Kilisesi, siyasi partiler ve medya aracılığıyla sesini çıkartması bunların Rusya tarafından finanse edildiğine dair kaniya

neden olmaktadır. Örneğin, Dveri hareketi seçim programında “AB’ye giden feci yolun durdurulması” ve “Avrasya entegrasyonu” çağrısında bulunmuştur. Ayrıca SNP 1389 hareketi de benzer şekilde Rusya ve diğer BRICS ülkeleri ile iş birliğinin ve entegrasyonun geliştirilmesini savunurken, Avrasya jeopolitik bloğu ile ilgili Sırpça yayın yapan bir entegrasyon amaçlı web sitesi hazırlamıştır (Barišić, 2016: 106, 107, 123, 124).

Moskova Patriği Kirill, Kasım 2014’te Sırbistan’a yaptığı ziyarette bir Rus’un Sırbistan’da kendisini evinde gibi hissetmesinin ortak inanç, kültür, yakın tarihi bağlardan kaynaklandığını belirtmiştir (Barišić, 2016: 107, 108). Rus Patrik Kirill ve Sırp Patrik İrinej çok defa iki ulusun ortak dini, tarihi bağlarına vurgu yapmış ve iş birliğinin geliştirilmesi çağrısında bulunmuştur. Moskova Patrik Kirill (2014) Belgrad ziyaretindeki: *“Daha yakın zamanda -bombalandığında- biz de kalbimizle Sırp halkının yanındaydık ve şimdi Kosova ve Metohija’da Sırp’ların yaşadıklarını birlikte yaşıyoruz. Eliminden geldiğince yardım ediyoruz ve adalet ve barışın... Kosova Metohija’ya geleceğini umuyoruz”* diyerek verdiği mesaj aslında Rusya’nın Sırbistan politikasının temelini oluştururken, Kosova sorunun Rusya’nın büyük güç imajının zedelendiği ve Balkanlar sahnesinde dışlanmasının tarihindeki izlerini taşımaktadır.

Patalakh (2018: 16, 25)’da Sırbistan’ı Batı’dan uzaklaştıran ve Rusya’ya iten en önemli faktörün Sırp Ortodoks Kilisesi olduğunu savunmuştur. Kilise ülkedeki en güvenilir kurum olarak kabul edilmektedir. Kilise, Kosova sorununu “kutsal topraklar” ve “Sırp Kudüs’ü” şeklinde duygusal söylemlerle canlı tutmaktadır (Đorđević, 2009: 270; Bianchini, 2011, akt. Patalakh, 2018). Yakın zamanda Ukrayna çatışmalarında da ölen Ruslar için de Sırbistan’daki Rusya yanlısı topluluklar acılarını paylaşmaktadır (Barišić, 2016: 117). Özsaygısını yeniden kazanan Rusya’nın toparlanmasına, devletin laik doğasına rağmen, giderek daha etkili bir Rus Ortodoks Kilisesi ile bağlantılı yeniden canlanan bir milliyetçilik eşlik etmiştir. Rus milliyetçiliğindeki artış, Putin hükümetini Ukrayna, Gürcistan ve Polonya gibi eski cumhuriyetlerinden ve uydularına karşı sert davranmaya sevk etmiştir (Cohen, 2015: 217, 219).

Rus Ortodoks Kilisesi Rusya’da dış politika yapımında, Balkanlar üzerinden Batı ile olan ilişkilerde ve Moskova’nın ilişkilerini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Kilise, hükümet ve Duma’ya Sırp Ortodoksları desteklemesi konusunda baskı yapmıştır. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası her ülkede yeni



ilişkilerde dini bağlara vurgu yapan dış politika izlemiştir. Ayrıca, Rus Ortodoks Kilisesi ve Sırp Ortodoks Kilisesi arasında Bağlantısızlar Hareketinin bir üyesi olduğu Tito döneminde ilişkiler kurulmak istenmiş, ancak Tito'nun bu durumu Yugoslavya'nın çok uluslu doğasına tehdit olarak algılaması ve Sırp milliyetçiler üzerindeki etkisi nedeniyle desteklenmemiştir (Kallaba, 2017: 11). İlişkileri kısıtlı olarak devam eden Patrikhaneler Ocak 1991'de İstanbul'da bağları yeniden kurmak için Ortodoks Kiliseleri toplanmıştır. Sırp Ortodoks Kilisesi Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Hırvatistan ve Bosna Hersek'e karşı savaşlara da destek vermiş ve Dayton Barış Anlaşmasını Sırp vatanına ihanet olarak görmüştür (Hedges, 1997; akt. Kallaba, 2017: 11, 12). Kısaca Yugoslavya'nın dağılması sürecindeki savaşlarda Sırp milliyetçi liderlerin Miloseviç ve Karadžić başta olmak üzere yayılcı politikaları Sırp Ortodoks Kilisesi'nin çağrılılarıyla halk desteği bulmuştur. Sovyetler Birliği zamanında etkisi azalan Moskova Patriği'de birliğin dağılmasından sonra 1999'da bölgeyi ziyaret ederek desteğini göstermiştir.

### **3.3. Kosova Krizi ve Rusya'nın Tutumu**

Kosova nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar ve Belgrad'daki Sırp hükümeti arasındaki gerginliğin 1998'de silahlı çatışmaya dönüşmesiyle bölgeye yönelik Batı toplumunun müdahalesi gerçekleşmiştir. Bosna Hersek'te yaşananlara benzer olayların yaşanmaması ve etnik temizlik endişesi nedeniyle NATO 1999 yılında insani müdahale ilkesine dayalı olarak Sırbistan'a hava saldırısı düzenlemiştir. Ülkede BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu yönetimi, 17 Şubat 2008'de Sırbistan'dan bağımsızlığını ilan edene kadar yönetimde bulunmuştur. Kosova'daki NATO birlikleri KFOR barışı koruma gücü ülkenin güvenliğini sağlamaya devam etmektedir. Yaklaşık iki milyon nüfusu olan Kosova çok etnikli bir yapıdan oluşmaktadır. Çoğunluğu Arnavut olan nüfusun azınlığını Sırlar, Türkler, Boşnaklar, Romanlar oluşturmaktadır. Nüfusunun çoğu Müslüman olan ülkede az sayıda Katolik ve Sırp Ortodoks yaşamaktadır (Bashota, 2019: 77).

Parlamenter demokrasiyle yönetilen ülkenin en büyük sorunu yolsuzlukken, ülkenin kuzeyindeki Sırların ülkenin yönetimini hiçe sayan eylemleri istikrarlı bir süreci etkisiz kılmaktadır. Kuzey bölgesindeki Sırların paralel yapılanmaları ve hassas ortam AB entegrasyonunu engellerken, buradaki Sırp ve Rus etkisini

arttırmıştır. Kosova dış politikasında öncelikli olarak bağımsızlığının tanınmasını ve uluslararası kuruluşlara üyeliği amaçlanmaktadır. ABD ve AB ülkelerinin de bulunduğu 116 ülke tarafından tanınan Kosova, bölgenin diğer önemli aktörleri olan Rusya ve Çin tarafından tanınmamaktadır (Bashota, 2019: 78; Rey, 2018: 18, 20). Bu nedenle ülkenin Rusya ile resmi ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunmazken; Rusya, ülkenin kuzeyindeki Sırplarla ilişkiler geliştirmekte ve Sırp bölgesine yönelik politikalar üretmektedir. Ayrıca Kosova'nın bağımsızlığına karşı verdiği destek üzerinden Sırbistan ve Sırp Cumhuriyeti ile de yakın ilişkiler kurmaktadır. Ayrıca veto yetkisini kullanan, Batı Balkanlar siyasetinde etkili büyük güç olarak varlığını göstermek istemektedir (Mulaliç ve Kariç, 2014: 97, 105; Kondratenko, 2018: 94, 95, 96; Samokhvalov, 2019: 194; Zorić, 2017: 11, 13, 14).

Kosova ve Sırbistan arasında sağlanmaya çalışılan diyalog ile iki ülkenin barışçıl bir anlaşmaya varması amaçlanmaktadır. ABD'nin de diyalog içinde yer alması Rusya'nın Sırbistan yanında yer almasına ve iki ülke arasında uygulanabilir bir anlaşma zemininden uzaklaşmaya neden olmuştur. Rusya, Kosova sorunu üzerinden izlediği politikalarla hem Sırbistan'la ilişkilerini geliştirmekte hem de Kırım politikasının haklılığını göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca Kosova sorunun çözülmesi Sırbistan'ın AB üyeliği önündeki engeli kaldıracağı için Rusya sorunun çözümünü istememektedir (Bashota, 2019: 78, 79; Rey, 2018: 18). Ayrıca Rusya siyasetin yanı sıra medya yoluyla dezenformasyon ve yalan haber yoluyla da propaganda faaliyeti yapmaktadır. Dini duyguların da kullanıldığı medya dili etnik gerilimleri canlandırmaktadır. Rus yumuşak güç araçları *Sputnik* ve *Russia Today* gibi Rus medya kuruluşları tarafından Sırp dilinde haber yayınlanmaktadır. Ağırlıklı olarak Kuzey Kosova'daki Sırp toplumuna hitap eden haberlerde olumsuz Kosova imajı çizerek propaganda yapılmaktadır (Bashota, 2019: 80).

Rusya dini bağlardan yararlanmakta, Kosova'nın kuzeyindeki Sırp halkıyla bağları geliştirmek için Kosova'daki Sırp Ortodoks Kilisesine maddi ve manevi destek vermektedir. Sırp Ortodoks Kilisesi, Kosova'nın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkmakta ve Rusya'nın yardımıyla Kosova'ya karşı savaş yürütmeyi uman önemli bir Rus faktörünü temsil etmektedir. Rusya, Kosova'nın uluslararası kuruluşlara üyeliğini engellemektedir (Bashota, 2019: 80; Chrzová, 2019: 11; Rey, 2018: 18). Rus Ortodoks Kilisesi'nin talebiyle Kosova'nın UNESCO'ya katılma girişimi engellenmiştir. UNESCO Kosova'daki Sırp Ortodoks manastırını kültürel miras listesine sokmak

istemmiştir. Ancak bu durum Kosova'nın tanınırlığıyla yakın anlama geleceği için engellenmek istenmiştir (Bashota, 2019: 80; Chrzová, 2019: 11, 12; Kallaba, 2017: 12, 13). Şubat 2012'den bu yana Moskova Patriği Kirill'in doğrudan girişimiyle Rusya'daki kiliseler, Kosova'da Sırp Ortodoks Kilisesi'ne mali yardımda bulunmuştur. Rusya uzun yıllar Kosova'daki Sırp Ortodoks Kilisesi'ne finansal destekte bulunmuştur (Kallaba, 2017: 13). Ayrıca Ukrayna'da savaşan Rus yanlısı güçler arasında Sırp yabancı savaşçılar da bulunmaktadır. Kosovalı yetkililer ülkenin kuzeyinde aşırı sağ, milliyetçi faaliyetler yürütüldüğünden şüphelenmektedir (Azinović ve Bećirević, 2017: 43; Bashota, 2019: 80).

Kosova'nın Geleceği İçin İttifak Partisi lideri ve Başbakan R. Haradinaj'ın Ocak 2021'de "AB vize serbestliği vermezse, NATO üyeliği uzaksa Arnavutluk ile Kosova arasında bir birlik" için referandumun göz ardı edilemeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Arnavutluk Başbakanı Edi Rama, 2015 yılında Avrupa Birliği ile bütünleşme olsun ya da olmasın iki entitenin birleştirilmesine atıfta bulunmuştur (Avrupa Birliği Parlamentosu, 2021). "Büyük Arnavutluk" söylemlerine neden olan bu durum Sırbistan'da tepkiye neden olmuştur. Balkanlar'da yeni bir sıcak savaşın çıkabileceği ihtimali gün yüzüne çıkmıştır (Kuczyński, 2019: 8, 22).

Kosovalı Arnavutların Balkanlar'da mücadelesi esasen 1918'de üç etnik topluluk temel alınarak oluşturulan Sırp Hırvat Sloven Krallığına dayanmaktadır. Ülkenin kurulmasında tıpkı diğer Müslüman halk olan Boşnaklar gibi ismi geçmeyen ve din ve dil olarak kuruculardan ayrılan bu halk baskı altında ve bazı haklardan mahrum yaşamıştır (Demirtaş Coşkun, 2010: 56). Arnavutlar Kosova 1974 Anayasasında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin altı kurucu unsurunun yanı sıra belirlenen özerk bir bölge hakkına sahip olmuştur. Ancak verilen haklarla bağımsız devletlerden farkı olmayan Kosova zaman zaman bağımsızlık taleplerinde bulunmuştur (Demirtaş Coşkun, 2010: 57; Özlem, 2017: 103). Sırbistan'ın güneyi veya Arnavutların Preşova Vadisi dediği bölge Kosova sınırda olan Preşova, Buyanovac ve Medveca belediyelerinden oluşmaktadır (Şekil 11). Buranın bölge jeopolitiğinde Sırbistan için oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Bölge Sırbistan'ın güney ve orta kısımlarını Kosova'ya bağlamaktadır. Büyük demiryolları ve otoyollar buradan geçmektedir. Bu bölgedeki ulaşım arterleri Sırbistan, Makedonya ve Yunanistan'ı da birbirine bağlamaktadır (Janjić, 2006: 57, 58).



**Şekil 11:** Kosova Haritası ve Sırbistan'ın hak iddia ettiği Preşova Vadisi (Insight Turkey; akt. Emin, 2020; 21).

Sırbistan'ın güneyindeki Preşova Vadisi'nde yaklaşık yetmiş bin Arnavut yaşamaktadır. Birçok Arnavut, Preşovo Vadisi'ni "Doğu Kosova" olarak görmektedir. Bu belediyelerdeki Arnavutlar, 1992 referandumunda Kosova'daki yurttaşlarına "barışçıl ilhak"dan yana olduklarını ilan etmiştir. Yani Doğu Kosova'nın Arnavut halkı, Kosova ile birlikte bağımsız bir devlet olarak birleşmek istemiştir. Bu bölgedeki çatışma etnik temellere dayanmaktadır. Preşovo Vadisi'nin çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmaktadır. Ancak Sırbistan ise Preşova Vadisi'nde hak iddia etmektedir. Buranın Sırbistan'a ait olduğunu iddia eden Sırlara göre de bu bölgedeki Arnavut nüfus Sırbistan baz alındığında azınlığı oluşturmaktadır (Emin, 2020: 21, 22; Janjić, 2006: 58). Tito sonrası Kosova için çatışmalar ve baskılarla dolu zor bir döneme girilmiştir. Bölgede Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan bağımsızlıklar, çatışmalar, katliamlar Kosova sorununu gölgede bırakmıştır. Ancak Miloşević'in yönetimi altındaki Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nde, Arnavutları eğitim sisteminden, siyasi ve kamusal yaşamdan, devlet ekonomisinden sistematik olarak dışlama politikası izlenmesiyle kriz yeniden tırmanmıştır. Kosova'nın 1989'da özerklik hakları kaldırılarak bölgenin Sırbistan topraklarına katılmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında Arnavutların Preşovo Vadisi'nden kovulması, Kosova'da silahlı çatışmalara neden olmuştur. Kosova Halkı'nın çoğunluğunun Kosova Kurtuluş Ordusuna katılmasıyla bölgedeki silahlı çatışma eğilimi artmıştır (Demirtaş Coşkun, 2010: 61, 62; Emin, 2020: 6, 7; Janjić, 2006: 50, 58; Özlem, 2017: 104, 107). Kosova'da devam eden çatışmalar, mülteci çıkışına neden olmuştur. Bu doğrultuda esasen Bosna Hersek

Savaşı'nda yaşananlar Kosova'da yansımaları göstermiştir. Ocak 1999'da Racak şehrinde kırk beş Kosovalının katledilmesi sonrasında NATO'nun bir kez daha Bosna senaryosunu yaşamak istememesi nedeniyle hava harekâtı başlatılmıştır (Bechev, 2017: 59; Özlem, 2017: 108, 109).

Kosova Kurtuluş Ordusu diaspora tarafından desteklenirken, Kosovalılar yaşanan krizin Bosna Hersek krizinin çözümüyle beraber sona ereceğini ummuştur. 1995 yılına gelindiğinde Dayton Anlaşmasında Kosova krizine yer verilmemesi hayal kırıklığına neden olmuştur. Ancak uluslararası aktörlerin görmezden geldiği çatışmaların katlanarak devam etmesi bir kez daha büyük güçlerin ve bölgesel aktörlerin dikkatini burada toplamıştır (Demirtaş Coşkun, 2010: 58; Emin, 2020: 8, 37, 38; Özlem, 2017: 106). Rusya bu duruma hazırlıksız yakalanmıştır. Rus Dışişleri Bakanı Yevgeni Primakov'un ABD'ye seyahat ederken NATO hava saldırısını öğrenmesi uçağının rotasını geri çevirmesine neden olmuştur. Bu rota değişikliği Rusya ile ABD'nin ilişkilerinin bozulmasının bir sembolü olarak tarih geçmiştir. Primakov'un bu hareketi onu Rusya'da oldukça popüler kılmıştır. Primakov'un BM Güvenlik Konseyi'ne katılmayarak verdiği üstü örtülü vetosuna rağmen mülteciler ve insan hakları ihlalleri sebep gösterilerek "insani müdahale" ilkesiyle hava harekâtı gerçekleşmiştir (Bechev, 2017: 60; Özlem, 2017: 112, 113). NATO'nun Sırbistan'a yönelik hava saldırılarıyla, Moskova, savaş halindeki Sırbistan'a askeri yardım sağlamak ya da Batı'ya boyun eğmek arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır. Her iki durumda da ulusal çıkarları tehlikeye girmiştir. Kosova sorunu Rusya'nın çok kutuplu dünya ve bağımsız bir güç merkezi olma emellerine zarar vermiştir (Bechev, 2017: 56, 57).

Kosova Savaşı'nda Rusya'nın hiçe sayılarak NATO bombalanmasının gerçekleşmesinde, Rusya'nın Balkanlar'daki askeri eylemlerine duyulan güvensizlik ve Kafkasya'da Çeçen savaşını yürüten Rusya'nın mali ve askerî açıdan yetersiz gözükmeye etkili olmuştur. Rusya artık dünya jeopolitiğinde Batı'nın rakibi olarak görülmemiştir (Bashota, 2019: 77; Haas, 2001: 9). Ayrıca Rusya, Batı'nın Kosova senaryosunun yakın çevresinde Çeçenistan'da da yaşanabileceği endişesini taşımıştır (Bechev, 2017: 58). Balkanlar'da yeni bir çatışmaya hazırlıksız yakalanan Rusya Kosova sorununun çözümünde aktif bir katılımcı olarak kendisini konumlandırmaya çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Primakov, Miloseviç ile iletişime geçmiştir. Ancak Miloseviç güvenilir bir müttefik olarak görülmemiştir. Sırp Rus kardeşliği mitolojisine

rağmen Miloseviç Rusya'nın yanında ve NATO'ya karşı Rusya'yı güçlendirecek hamleler yapmamıştır. Bunun yerine Miloseviç'in NATO-Rusya anlaşmazlığını kullanma girişimi Rusya'nın bir kez daha güç kaybetmesine yol açmıştır (Bechev, 2017: 41, 51, 52; Kondratenko, 2018: 90).

Sırbistan (Federal Yugoslav Cumhuriyeti), Kosova özerk bölgesi ve Metohija'nın kontrolünü kaybetmiştir. 2008'de şimdi Kosova Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Putin'in iktidara geldiği 2000'li yıllarında başında artan enerji fiyatları ve ekonomik toparlanma yaşayan Rusya, Batı'nın Kosova'ya bağımsızlık verme yönündeki tüm girişimlerini engellerken Kosova konusunda daha da güçlü bir pozisyon almıştır (Kondratentko, 2018: 91, 95). Rusya BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisini kullanarak Kosova'nın tanınırlığını engellemektedir. Ayrıca Rusya'nın 1999'da Kosova masasındaki yenilgisinin kızgınlığı günümüzde de devam etmektedir. Öyle ki, uluslararası futbol müsabakalarında Rus taraftarların "Kosova Sırbistan'dır" sloganı atması, Rus zihniyetinin ve tarihinin gelişimindeki arka planını öne çıkartmaktadır (Bechev, 2017: 58). ABD ise askeri müdahale sonrasında Barış Koruma Gücü ile bölgede bulursa da ülkenin siyasi meseleleri ve bağımsızlığı noktasında bölgeyi AB entegrasyonuna bıraktığı gibi Kosova'nın kaderini de AB'ye bırakmıştır (Özlem, 2017: 114).

### **3.4. Bosna ve Hersek'te Savaş ve Rus Yaklaşımı**

Bosna Hersek, 1995'te Dayton Barış Anlaşması ile yapısal olarak Bosna Hersek Federasyonu, Sırp Cumhuriyeti ve Brčko özerk bölgesine bölünmüştür. Ülke etnik topluluklar (Sırp, Hırvat ve Boşnak), dini yapı (Ortodoks, Katolik ve Müslümanlar) ve fiziksel sınırlarla bölünmüştür. Dayton ile kurulan karmaşık karar mekanizmasının etnik temelli bölünmesi anlaşmaya varmanın oldukça güç olduğu karmaşık kurumsal sistem içinde siyasi ilerlemeyi kısıtlamaktadır (Demjaha ve Peci, 2014: 13, 14; Djokic, 2020: 242; Kuczyński, 2019: 29, 30; Latal, 2019: 32; Pilotto, 2010: 3). Etnik gruplar, Dayton Anlaşmasının oluşturduğu siyasi düzeni içeren proje için değil kendi çıkarları için çalışmaktadır. Ülkede işsizlik, rüşvet, yolsuzluk ve etnik-siyasi gerilimler en büyük sorunları oluşturmaktadır (Latal, 2019: 32; Pilotto, 2010: 1, 2).

Bosna Hersek son yıllarda siyasi, güvenlik, ekonomik ve sosyal sorunlarla dolu kriz ortamında bulunmaktadır. Bu kriz ortamı Bosna Hersek'in AB üyeliğine giden yolu engellemektedir (Dümmel, 2018: 14; Latal, 2019: 32, 33). Öte yandan kendi iç sorunları ve uluslararası sorunlarla meşgul olan AB, Bosna Hersek'teki krize karşı politika geliştirememiştir. Ayrıca ülke 2018'den beri Avrupa'ya geçiş yolunda koridor olarak görülürken; Afrika, Orta Doğu ve Asya'dan gelen göçmen akınıyla mücadele etmektedir. İstikrar umutlarını kaybeden ülkedeki eğitimli insanlar da Avrupa'ya göç etmektedir. Ülkede, 2006 yılından sonra ABD siyasetten fiilen çekilmiş ve entegrasyon sürecini AB'ye devretmiştir. ABD'den sonra başarılı ilerlemeyen AB ise tutarsız ve aşırı bürokratik bir yaklaşım sergilemiştir (Latal, 2019: 32, 33).

Bosna Hersek'in İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile ilgili müzakereler 2005 yılında başlamıştır ve derinleşen siyasi krize rağmen 1 Haziran 2015'te yürürlüğe girmiştir. AB liderlerinin tavsiyelerine karşı, Bosna hükümeti 15 Şubat 2016'da üyelik başvurusunda bulunmuştur ancak mevcut siyasi istikrarız ilerlemeyi engellemiştir ve Bosna Hersek'in aday statüsü belirsizliğini korumaktadır. AB umutlarının azalması kamuoyu yoklamalarına da yansımıştır. Bu durum son yıllarda diğer Batı Balkanlar ülkelerinde olduğu gibi Bosna Hersek'te Rusya, Türkiye, Çin ve Körfez ülkeleri olmak üzere diğer aktörlerin güçlenmesini sağlamaktadır (Latal, 2019: 33).

Bosna Hersek'teki Boşnaklar bölgedeki aktörler arasında ABD ve Türkiye'yi en büyük müttefikleri olarak görmektedir (Djokic, 2020: 242). Rusya'nın Bosna Hersek'e ilgisi ise tarihsel olarak müttefik olarak gördüğü Sırp Cumhuriyeti'ne dayanmaktadır (Bechev, 2017: 86, 88; Latal, 2019: 33). Sovyet Birliği'nin 1991'de dağılmasından sonra 2000'lerin başlarına kadar Rusya'nın Bosna Hersek'teki ilgisi ve etkisi oldukça sınırlı olmuştur. Rusya'nın ülkedeki etkisi sadece Bosnalı Sırp lideri M. Dodik ile kurduğu istikrarlı iş birliğine dayanmaktadır. Bu durum Rusya'nın Bosna Hersek'e yönelik belirli bir stratejisi olmadığını yalnızca küresel jeopolitik oyunda Sırp Cumhuriyeti'ni piyon olarak gördüğünü göstermektedir. Öte yandan 2014'te BM Güvenlik Konseyi'nde oylanan Bosna Hersek'te AB liderliğindeki "Althea" Barış Koruma Misyonunun görev süresinin uzatılmasına onay vermekten kaçınmış ve çekimser kalmıştır. Rusya veto yetkisini kullanabilecekken bunu yapmamıştır. Ancak bu durum Rusya'nın gelecekte Bosna Hersek'teki olası yıkıcı etkisine dair Batı'yı endişelendirmiştir (Bechev, 2017: 85, 86; Dümmel, 2018: 15; Latal, 2019: 33).

Rusya 2016 yılında da Sırp Cumhuriyeti'nin tartışmalı "Ulusal Gün" referandumuna destek vermiştir. Sırp Cumhuriyeti'nin Ulusal Gün isteği ülkedeki diğer etnik gruplara yönelik ayrımcılığa neden olduğu gerekçesiyle Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi tarafından daha önce yasaklanmıştır (Delauney, 2016; Rey, 2018: 18). Rusya'nın desteğini gören Dodik Sırp Cumhuriyeti'nin tam bağımsızlığı için mücadele etmektedir (Kuczyński, 2019: 29; Latal, 2019: 34). Dodik Sırp Cumhuriyeti, Sırbistan ve Kosova'nın Sırp yerleşim bölgesinden oluşan Büyük Sırbistan'ı inşa etmeyi amaçlamaktadır (Kuczyński, 2019: 29). Moskova'nın referanduma desteği ve ardından söylemleri güçlenen Dodik karşısında Batı medyası Balkanlar'da "savaşın hayaletlerinin" görüldüğünden bahsetmeye başlamıştır (Bechev, 2017: 91, 97, 98). Ancak Rusya Bosna Hersek'teki iki tarafında (Federasyon Bölgesi ve Sırp Cumhuriyeti) ayrılma hakkının olmadığına dair 2016 ve 2018 yıllarındaki Barış Uygulama Konseyi'nin bildirisini imzalamıştır. Ancak Rusya'nın tutumu değişmiştir ve ortak basın bildirisini imzalamayı reddetmiştir. Rusya'nın bu tutum değişikliği gelecekte Bosna Hersek'te Dodik ile bağlantısıyla istikrarsızlığa neden olabileceğine dair Batı'nın endişe duymasına neden olmuştur. Kremlin ile kurduğu yakın iş birliği Dodik'in Sırp Cumhuriyeti'nde radikalleşerek güçlenmesini ve uzun süreli iktidarını da beraberinde getirmiştir (Kuczyński, 2019: 30; Latal, 2019: 34). Sırp Cumhuriyeti'nde Rusya'nın pozisyonuna dair eleştirel bakan bazı yetkililer ve uzmanlar, Moskova'nın Dodik'in bağımsızlığa yönelik yönelimini ve söylemlerini (uzun bir süre desteklemese de) Batılı yetkilileri sindirmek için bir araç olarak kullandığını savunmaktadır (Latal, 2019: 34).

Bosna Hersek Federasyonu'nda ise Rus yetkililerin Boşnak ve Bosnalı Hırvat yetkililerle yüzeysel ilişkileri bulunmaktadır. Boşnak yetkililer Rusya'yı Bosnalı Sırp'ların destekçisi ve M. Dodik'in ortağı olarak görürken, bu ilişkiyi eleştirmekte ve Moskova'ya mesafeli durmaktadır (Bechev, 2017: 88; Djokic, 2020: 243; Latal, 2019: 34). Bosnalı Hırvat yetkililer çoğunlukla Rusya ile ilişkileri önemsemezken, son yıllarda iyileştirmeye yönelmiştir. Ancak Federasyon bölgesine Rus ilgisi ve siyasi etkisi yok denecek kadar sınırlı olmuştur. Rusya ülkede ekonomik yatırımlarda bulunmakta ve petrol ve doğal gaz endüstrisinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca bölgedeki Ortodoks Slavlarla tarihi, dini, kültürel ve etnik bağlarına güvenen Rusya bu bağını siyasi ve ekonomik nüfuz için kullanmaktadır. Sırp Cumhuriyeti'nin merkezi Banja Luka'da Rus kültür ve dini varlığının nişanesi olarak 2018'de Rus kültür ve dini



merkezi yapılmıştır. Sırp Cumhuriyeti'ndeki nüfuzunu arttıran Moskova'nın etkisiyle ülkede radikalizm ve sağ görüşler yükselişe geçmiştir (Bechev, 2017: 23, 88; Djokic, 2020: 243; Latal, 2019: 34-36). Bosna'nın Sırp egemenliğindeki Sırp Cumhuriyeti Bosna Hersek ve NATO arasındaki iş birliğini tanımamaktadır. Uzmanlar, Kremlin'in Dodik ve Sırp Cumhuriyeti aracılığıyla Bosna Hersek'in NATO üyeliğini baltaladığını ve hatta AB entegrasyonunu durdurmaya amaçladığını savunmaktadır. Rusya ayrıca Bosna Hersek'te medyaya da nüfuz etmiş, ancak medyadaki nüfuzu etnik Sırlarla sınırlı kalmıştır (Djokic, 2020: 243; Dümmel, 2018: 15; Kuczyński, 2019: 31; Latal, 2019: 36).

Kuczyński (2019: 28), Batı Balkanlar siyasetinin en hassas ve sıcak noktası olan Bosna Hersek'in Rusya'nın politikasının etkisiyle iç çatışma ve parçalanma riskiyle karşı karşıya olduğunu belirtmiştir. Bosnalı Sırlara siyasi ve askeri destek veren Rusya, Sırp Cumhuriyeti'ndeki polis ve milis kuvvetlere Rus askeri eğitimler aracılığıyla eğitim vermektedir. Ayrıca paramiliter gruplarda Rusya ve Sırbistan'ın etkili olduğu kültür merkezlerinde eğitilmektedir. Dodik, Rusya ile potansiyel bir askeri ittifak kurmak istemektedir (Kuczyński, 2019: 28, 29; Samokhvalov, 2019: 197).

Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un ülkeye ziyaretleri de oldukça olaylı geçmektedir. 2018'de Bosna Hersek seçimleri döneminde yaptığı ziyarette tarafsız seçimleri dileyen Lavrov'un Sırp Cumhuriyeti'nin merkezi Banja Luka'daki ziyareti Dodik'e verdiği güçlü destek olarak yorumlanmıştır (Lakic, 2018; Radovanovic, 2018). Dodik, Rusya'dan aldığı gücü sahada kullanmak istediğini de göstermektedir. Seçim sonrası, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı binasında gerçekleştirilecek oturumda Sırp Cumhuriyeti bayrağına yer verilmediği için oturuma katılmayı reddetmiştir. Dodik'in Bosna ve Hersek hukukuna aykırı eylemleri bölge tansiyonunu arttırmaktadır. Moskova'nın izlediği politika gelecekte Sırp Cumhuriyeti'nin Sırbistan ile birleşmesine verilebilecek desteği gündeme getiren söylemlere dayanmaktadır (Kuczyński, 2019: 30). Moskova'nın Banja Luka ile yakın iş birliğinde Saraybosna'yı dışarda tutması, Rusya'nın Balkanlar'daki ve diğer egemen ülkelerdeki "böl ve yönet" stratejisi olarak yorumlanmaktadır. Rusya'nın politikası bir kez daha aykırı grupları desteklemek üzerinden şekillenmektedir (Barber, 2015: 10; Kuczyński, 2019: 30). Ayrıca Dodik'in iktidara yeniden geldiği gün ünlü Rus iş adamı Konstantin Malofeev (Batı'nın yaptırımlar listesinde adı bulunan, aktivistlerin ve paramiliter grupların

patronu, Donbas'taki "Rus Baharı"na öncülük eden Ortodoks Oligark) Banja Luka'da Dodik ile bir araya gelmiştir (Bechev, 2017: 86). Bu durum Dodik'in Rusya ile olan sıkı ilişkisinin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Rusya Sırp Cumhuriyeti'ne en son diplomatik desteği BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisiyle 2015 yılında Srebrenitsa'daki soykırımını tanımayarak vermiştir (Bechev, 2017: 88; Djokic, 2020: 242). Sırp Cumhuriyeti Srebrenitsa'yı savaş suçu olarak kabul etmekte ve soykırımı reddetmekte, Boşnak Müslümanlar ise Srebrenitsa'yı planlı bir şekilde gerçekleştirilen toplu katliam olduğu gerekçesiyle soykırım olarak nitelemektedir. Dış aktörler siyasi destek verdikleri tarafın görüşünü benimserken, Rusya'da Sırp Cumhuriyeti'nin görüşünü benimsemiştir. Bosnalı Sırplar oldukça Russever çizgiye sahipken, Boşnaklar Rusya'nın yumuşak gücü ve nüfuzuna şüpheyle yaklaşmıştır (Djokic, 2020: 242, 243). Srebrenitsa kararının veto edilmesi ve Althea Barış Koruma Gücü kararında çekimser kalınması 2014-2015 yılların Ukrayna Krizi'nin zirve yaptığı nokta ile ilişkilendirilmekte ve bölgedeki politikaları Rusya'nın jeopolitik rekabetteki cesur adımları olarak adlandırılmıştır (Bechev, 2017: 36, 93).

Rusya ayrıca bölgedeki aşırı milliyetçi ve militarize grupların eğitimiyle hibrit savaşlarına ve konvansiyonel savaşlarına gönüllü yabancı savaşçılar kazanmaktadır. "Bir Oyun: Batı Balkanlar'da Geri Dönen Yabancı Savaşçılardan Gelen Tehdidin Değerlendirilmesi ve Tepki Verilmesi" başlıklı raporda, Batı Balkan ülkelerindeki yabancı savaşçılar detaylı olarak incelenmiştir. Rusya için Ukrayna'da savaşan yabancı savaşçıların varlığını da belgeleyen rapor Batı Balkanlar'da halkın militarizasyonuna işaret etmektedir. Rapora göre, Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti'nde de Ukrayna'daki Rus yanlısı güçlere destek için katılan, aşırılık yanlısı yabancı savaşçılar bulunmaktadır (Azinović ve Beçirević, 2017: 32).

Putin'in ikinci döneminde Rusya ve Batı ilişkilerinin bozulması Bosna Hersek üzerinde doğrudan etkisini göstermiştir. Bu durum Rusya'nın Bosna'yı hibrit savaş alanı olarak gördüğü yönündeki söylemi doğrulamaktadır. Nitekim söylem dışında fiili olarak da 2007'de doğruluğunu göstermiştir. Bosna Hersek'in AB'ye entegrasyonunu ilerletmek ve çözülemeyen sorunlara müdahale etmek için yetkilendirilen Bonn Yetkisine sahip Yüksek Temsilcilik Moskova'yı rahatsız etmektedir. Moskova Bosnalı politikacılara daha fazla yetki verilmesini Bonn Yetkilerinin kullanımının ise

kaldırılarak daha dar yetkiye sahip bir özel temsilcinin görevlendirilmesini talep etmektedir (Bechev, 2017: 25, 54, 85).

Bosna Hersek'te yakın dönem Rus yaklaşımı kültürel, dini, siyasi, ekonomik birçok alana yansımaktadır. Rusya'nın bu denli çeşitli alanlardaki yaklaşımları elbette Bosna'nın Sırp Cumhuriyeti kesimiyle sınırlı olarak yoğunlaşmıştır. Rusya 2005-2016 yılları arasında yatırımlarıyla Bosna Hersek'in en büyük dördüncü yatırımcısı olmuştur (CSD, 2018a: 2). Rusya akademik yayınlar, Rusya'da düzenlenen "Sırp Cumhuriyeti Günleri" ve Sırp Cumhuriyeti'nde düzenlenen "Rus kültür günleri", Kremlin sponsorluğundaki Rus motorcu çetesi Gece Kurtlarının Sırp Cumhuriyeti'ne düzeli ziyaretleriyle kültürel ilişkileri ve nüfuzunu arttırmak istemektedir. Öte yandan Sırp Cumhuriyeti'nin mali desteğiyle gerçekleştirilen Sırp-Rus dostluğunu simgeleyen kültürel faaliyetler ve yatırımlar yapmıştır. Ancak etkisi oldukça yerel kalmıştır (Latal, 2019: 36, 37). Ayrıca Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti bölgesinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin Rus ve Sırp halklarının dostluğunu destekleyici faaliyetleri bulunmaktadır. Sırp Cumhuriyeti de Rusya ile kültürel bağları desteklemek amacıyla öğrenci değişim programlarını desteklemektedir (Latal, 2019: 37).

Rusya ayrıca Sırp Cumhuriyeti'ndeki şirketleri satın alarak da nüfuzunu arttırmayı amaçlamaktadır. Enerji sektöründeki yatırımlarıyla ülkenin her iki kısmını da bağımlı kılan Rusya devlet petrol şirketi Zarubezhneft'in Bosna Hersek'in tek petrol rafinerisi Brod, motor yağı fabrikası Modrica ve Sırp Cumhuriyeti'nde bulunan akaryakıt perakendecisi Petrol'un çoğunluk hissini 121,1 milyon avro karşılığında satın almıştır. Bu yatırımın ekonomisi âtil vaziyette bulunan Sırp Cumhuriyeti'nin önünü açması beklenmiştir (Latal, 2018; Reuters Staff, 2017). Bu yatırım Dodik'i güçlendirirken, Rusya'nın da güçlü bir nüfuz elde etmesini sağlamıştır (Latal, 2018).

Dodik'in ayrılıkçı eylemleri Dayton Anlaşmasının uygulanmasını engellediği ve ülkenin toprak bütünlüğüne zarar verdiği için ABD'nin yaptırımlar uygulanmasına neden olmuştur. Karar sonrası Rusya tepkisini dile getirerek, Dodik'e destek olmuştur. Ayrıca Dodik, Sırp Cumhuriyeti'nde Bosna Hersek'in müdahalesini geçersiz kılacak ve ayrılmasının önünü açacak yargı alanında referandum yapmak istemektedir (Kovacevic, 2017). Bir yandan da Dodik referandum haberleriyle ve ayrılıkçılık iddialarıyla yasadışı şekilde ailesinin gayrimenkullerini arttırdığı yönündeki yolsuzluk skandalını gölgelemek istemiştir. Genel olarak Rusya'nın Bosna Hersek'i tarafsız

tutma ve Avrupa-Atlantik topluluğuna entegrasyonunu engelleme stratejisi başarıya olmuştur. Rusya'nın yanı sıra ülkedeki milliyetçi siyasetçilerin tek bir noktada buluşamaması da ortak siyasi iradeden yoksun bırakmaktadır. Nitekim yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklar da Moskova'nın elini güçlendirmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kimliğini ve konumunu arayan Rusya, Yeltsin iktidarı ve Kozirev dış politikasında arayışına boyut kazandırmıştır. Yeltsin ve ekibi bu amaçları için Balkan krizinin çözümünde aktif yer almak istemiştir. Bosna Savaşı'nda NATO hava saldırılarını eleştiren ve "Sırlara yönelik herhangi bir saldırının Rusya'ya savaş ilan etmek olduğunu" söyleyen Jirinovsky milliyetçi bir duruş sergilemiştir. Ancak Dışişleri Bakanı Kozirev'in jeopolitiği Batıcı olduğu için NATO hava saldırılarını onaylamaya hazır beklemiştir (Cohen, 1994: 837). Ancak Kozirev'de Rusya olmadan barışın sağlanmasının pek de mümkün olmadığını belirtmiştir (Bechev, 2017: 56-58).

Şubat 1994 Markale pazar yeri katliamı sonrasında NATO Bosnalı Sırları Saraybosna Kuşatmasını sonlandırmaya çağırılmış, aksi takdirde hava saldırılarıyla karşılık verileceğine dair ultimatoda bulunmuştur. Sırların ne yapacağı belirsizken Rusya'ya da danışmayan NATO'nun hamlesi Rusları tedirgin etmiştir. Ancak Yeltsin ve ekibi Rusya'nın jeopolitik rolünü öne çıkarmak için, Sırlara yardım etmek ve bombalamayı önlemek için Rusya'nın Balkan temsilcisi Çurkin aracılığıyla Sırlarla iletişim kurmuştur. NATO'yu görmezden gelerek diplomatik manevrayla sorunu çözen Rusya Saraybosna kuşatmasını bitirirken, uluslararası toplumun önünde büyük bir başarı kazanmıştır. Rusya Panslav yaklaşımla Sırların bombalanmasını engellemeyi değil, daha çok jeopolitik hırsıyla dünya sahnesinde görünür olmayı ve ABD ile "eşit ortaklık" ilişkisini amaçlamıştır (Bechev, 2017: 50-52; Cohen, 1994: 832, 833, 839).

Samokhvalov (2019: 136, 137, 157) Rusya'nın bölgede istikrarsızlık yaratma çabasının örneği olarak Bosna Hersek'e işaret etmiştir. Bosna Savaşı sonrasında ülkenin yeniden inşasında da etkili rol oynayan Rusya'nın son on yılda stratejisi değişmiştir. Kremlin ülkenin entegrasyon çabalarını engellemeye yönelik politika izlemektedir. 1995'te Bosnalı Sırp kuvvetlerinin NATO güçleri tarafından bombalanması Rusya'da sınırlarının NATO tarafından tehdit edilebileceği algısını yaratmıştır. Ancak bu dönemde Rusya'nın dış politikasında etkili olan Atlantik yaklaşımı Balkanlar'da Batı karşıtı bir yönelime neden olmamıştır. Örneğin, 1994'deki

Bosna Hükümeti'ne silah ambargosunda ABD-Rusya anlaşmazlığında Rusya İngiltere ve Fransa ile hareket etmiştir (Kondratenko, 2018: 90)

Bosna Savaşı'nı bitiren Dayton Barış Anlaşması ülkeye diplomatik ve askeri bir temsil şansı verirken ortaya çıkardığı karmaşık yapı ve bir dizi sorun bölgede kalıcı bir çözüm arayışına neden olmaktadır. Barış şu anlık sağlanmış gibi gözükse de ne tam bağımsızlık ne de siyasi kurtuluş sağlanamamıştır. Kısaca, Bosna Hersek siyasi bilmece olarak ve Batı Balkan bölgesinin geleceğine yönelik büyük bir soru işareti oluşturmuştur (Pilotto, 2015: 1, 2, 9).

Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev Sırp'ların ve Sırbistan'ın meşru çıkarları için her şeyi yaptıklarını belirtmiştir. Bosna Savaşı'nda Rusya'nın tutumu tek suçlunun Sırp'lar olmadığı ve kimin haklı kimin haksız olduğunu bulmanın imkânsız olduğunu varsayımına dayanmıştır. Bu nedenle Kozirev Rus milliyetçilere BM Güvenlik Konseyi kararlarının savaştan tüm tarafları (Boşnak, Sırp ve Hırvat) kapsadığını belirtmiştir. Rusya askeri güç kullanımını kabul edilemese de diplomatik bir çözüm getirebileceğini varsaymıştır. Ayrıca Rusya, BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını saklı tutarken, kendisini vazgeçilmez bir ortak olarak görmüştür. Aslında Rusya parçalanmış Yugoslavya'da Soğuk Savaş sonrası jeopolitik misyonunu uygulayabileceğini öngörmüştür. Rusya'nın jeopolitik amacı Batı'nın Bosna'da akan kanı durdurması değil, eski Yugoslavya'da özel unvanının tanındığı bir nüfuzu öngörmüştür. Bu nedenle de Moskova bu jeopolitik misyonla ezeli rakibi NATO'nun genişlemesini onaylamazken, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT)'in güvenlikten sorumlu olmasında ısrar etmiştir (Bechev, 2017: 51, 52).

Şubat 1994'te NATO, ittifakın tarihindeki ilk güç kullanımını gerçekleştirerek uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden birkaç Bosnalı Sırp uçağını düşürmüştür. Ancak buna karşın Rusya bombalamayı önleyememiş ve müttefikinin yanında yer alamamıştır (Bechev, 2017: 51). Çurkin'in Saraybosna Kuşatması'ndaki başarılı müzakeresinin bu sefer Gorajde için yürütülmesi talep edildiğinde Rusya hiç beklemediği bir olayla yüzleşmiştir. Bosnalı Sırp'lar Rusya'ya saldırmazlık sözü verirken sözlerini tutmamıştır ve NATO karşısında Rusya'nın itibarını sarsmıştır. Rus medyasında ve siyasilerinde büyük tepki çeken Bosnalı Sırp'ların lideri Miloseviç ile tüm müzakere bağları koparılmıştır. 1994 yılı sona ererken Rusya kendini bir çıkmazda bulmuştur. ABD ise Boşnak ve Hırvat tarafı arasında savaşı bitiren anlaşmaya aracılık etmiştir. 1995

yazında BM güvenli bölgesi olan Jepa ve Srebrenitsa'ya Sırp saldırıları (ve soykırım) ve Saraybosna Markale pazarındaki ikinci katliam NATO'yu harekete geçirmiştir. Bu noktada Moskova ile de arabuluculukta temasa geçilmiştir. Kasım 1995'te Miloseviç, Tujman ve İzetbegoviç Amerika'nın Dayton şehrindeki Ohio askeri üssünde barış için toplanmıştır (Bechev, 2017: 51-53).

Bechev (2017: 53), Dayton'ın ve barışa giden sürecin Rusya'nın zayıflığını ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Nitekim Batı ile Sırp lar arasında köprü olmayı amaçlayan Moskova, her ikisi tarafından da görmezden gelinmiştir. Sırp lar Rusları zor duruma düşürken, Batı'da Rusya'nın önemli bir aktör olmadığını görmüştür. Öte yandan, NATO Avrupa'nın güvenliğinde garantör olarak güç kazanırken, Rusya'nın korkusu ittifakın genişlemesi gerçekleşmiştir. Rusya Barış Uygulama Gücü'nde yer almış ancak NATO'nun önceliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Brčko bölgesinde 1600 kişilik Rus birliği görevlendirilmiştir ve birlik Amerikalı bir komutana rapor vermiştir. Dayton Anlaşması müzakereleri, Bosna Hersek Yüksek Temsilcisinin çalışmalarını denetleyen Barış Uygulama Konseyi yönetim kurulu üyeliği Rusya'nın diplomatik kazanımlarını temsil etmektedir. Bu kazanımlar Rusya'ya sembolik de olsa dünyadaki konumunun yeniden önem kazanması hissini yaşatılması olarak nitelendirilmiştir (Bechev, 2017: 53; CSD, 2018a: 1).

### **3.5. Rusya'nın Batı Balkanlar Politikasının Rakipleri (AB, ABD, Türkiye, Çin ve Körfez Ülkeleri)**

Batı Balkanlar'daki jeopolitik rekabet ortamında etkin olan başlıca diğer aktörler Avrupa (AB), ABD (NATO), Çin, Türkiye ve Körfez ülkelerinden oluşmaktadır. Bu aktörlerin bölgede Rusya ile çakışan ve örtüşen stratejik çıkarları ve davranış biçimleri bölge siyasetini etkileyen önemli bir faktörü oluşturmaktadır. Batı Balkanlar'daki jeopolitik rekabet ortamında Rusya ile çakışan ve örtüşen stratejik çıkarları ve davranış biçimlerini anlayabilmek için ele alınmıştır. Üçünü bölümde yoğunlaştığım gibi AB ve NATO üyesi olmayan ve hiçbir birliğe üye olmadan jeopolitik rekabette oldukça önemli yeri olan Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek'e yönelik politikalara odaklanılmıştır.

Batı Balkanlar uluslararası aktörlerin jeopolitik hedeflerinin karşılaştığı bir bölge olarak kabul edilmektedir. AB ve ABD (NATO), Rusya, Çin, Türkiye ve Körfez ülkeleri başlıca aktörleri oluşturmaktadır. Her bir aktör Batı Balkanlar bireysel kaynakları, niyetleri ve çıkarlarıyla siyasi, ekonomik ve kültürel etkisini arttırmaktadır (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4; Chrzová, 2019: 9). Batı Balkan ülkelerinin motivasyonları çoğunlukla Avrupa (AB) ve Atlantik (NATO) üyeliği üzerine kuruluyken endişeleri ve çıkarları diğer aktörlerinde etkisine göre şekillenmektedir. Ukrayna krizinin yayılması ve “Rus Dünyası” hakkındaki jeopolitik temelli resmî açıklamalardan sonra Avrupa-Avrasya tarafı, Ortodoks çoğunluğundaki bölgede Rus etkisinin genişleyerek istikrarsızlığa neden olabileceğine dikkat çekmiştir. Rusya’nın Batı Balkanlar’daki jeopolitik etkisini azaltmak için Batı’nın aldığı önlemlerden biri de Bosna Hersek, Karadağ ve Sırbistan’ın 2006 yılında katıldığı Barış İçin Ortaklık programını başlatması olmuştur (Kondratenko, 2018: 92). AB bölgede entegrasyon yolunda en ileride olan aktör olarak yer almaktadır. NATO’nun Barış için Ortaklık programının katılımcısı olan ancak NATO’ya katılma motivasyonuna sahip olmayan Sırbistan dışında diğer ülkeler NATO üyesidir ya da üyelik için entegrasyon çalışmaları yürütmektedir. Bölgenin dış ticaretinin yaklaşık yüzde 75’i AB ülkelerine bağımlıdır ve Avrupa bölgede ana yatırımcı olarak yer almaktadır. Öte yandan Kosova hariç tüm Batı Balkan ülkeleri AB’yle geliştirilen ilişkiler sayesinde Avrupa’ya vizesiz seyahat edebilmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4; Chrzová, 2019: 10, 11).

ABD, Batı Balkanlar’da 1990’larda yaşanan Yugoslavya savaşlarında güvenlik, dış politika, kalkınma, barış girişimlerinde bulunmuştur. Ancak jeopolitik önceliklerinin değişmesiyle bölgesel istikrar ve demokrasinin güçlendirme sorumluluğunu AB’ye devretmiştir (Beckmann-Dierkes, 2018: 32; Chrzová, 2019: 10). Ancak ABD Sırbistan ve Karadağ’da varlığını sürdürmüştür. Temel amaç istikrarı korumak ve bölgeyi NATO güvenlik yapılarına entegre etmektir. ABD güvenlik, ekonomi politikasının geliştirilmesini, yakın iş birliğini vurgulamaktadır ancak Sırbistan bölgede NATO’yu olumsuz anlamda ABD ve AB ile ilişkilendirmektedir (Beckmann-Dierkes, 2018: 32, 35).

Balkanlar’da Bosna Kriziyle beraber bölgeye yapılan mali yardımlar 1998 Kosova ihtilafının tırmanmasıyla yaptırıma neticesinde kesilmiştir ve bu sayede gerilim azaltılmıştır. Ardından AB Batı Balkanlarla ihracatı kolaylaştırmak için pazarı açmıştır. Bölgedeki varlığını arttıran AB bölgenin dönüşüm sürecinde yer almıştır.

Önce 1999'da Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi imzalanmış, 2003'de Selanik Avrupa Konseyi zirvesi yapılmış ve 2006'da ise Yeniden Yapılanma ve İstikrar Programı başlatılmıştır. Batı Balkan ülkeleri AB'nin potansiyel aday ülkeleri olarak görülmüştür. Kosova'nın statüsü sorunu AB'nin entegrasyon sürecinde en önemli engel olmaya devam etmektedir. Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkiler asgari normallik seviyesine getirilmeden ve Sırbistan Kosova'yı tanımadan AB'ye katılması önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır (Mišćević, 2015: 15-20; Nelaeva ve Semenov, 2016: 60, 61).

Hırvatistan'ın 2013'te AB üyeliği (son katılan ülke) sonrasında, kayda değer bir gelişme ve ilerleme olmaması nedeniyle Batı Balkanlardaki diğer aday ülkeler için AB üyeliği hedefi oldukça umutsuz bir hal almıştır. AB aday ülkelerin reformlarda yavaş ilerlemesi, Avrupa'da radikal sağın yükselişi, göç krizi, uluslararası terörizm ve Brexit gibi iç ve dış zorluklar başlıca faktörler olarak belirlenmiştir. Ayrıca AB'nin tüm bunların etkisiyle "genişleme yorgunluğu" yaşadığı ifade edilmektedir. Genişleme yorgunluğu bölgenin entegrasyonunu olumsuz etkilemektedir. AB'nin bölgede imaj ve güvenilirlik sorunu yaşamasına neden olmaktadır (Djurović ve Radoviç, 2016: 4, 7; Zorić, 2017: 9, 10; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4, 5; Bjeloš, 2019: 14; Chrzová, 2019: 10). Bu bağlamda, Balkan devletlerinin karşı karşıya olduğu çözülmemiş ekonomik ve sosyal sorunlar, hükümetlerin ve toplumun yönünü Rusya, Çin, Türkiye ve Körfez ülkeleri gibi dış aktörlere çevirmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4; Chrzová, 2019: 9). Ancak bölgede her an yükselebilecek gerilimler nedeniyle AB katılım müzakerelerine büyük önem verilmesi gerekmektedir. AB'nin arka bahçesinde istikrarlı demokratik rejimleri teşvik etmek amacıyla ve jeopolitik risklere karşı (etnik çatışma, ekonomik çöküş, istikrarsızlık vb.) aktif politika izlemesi gerekmektedir (Zorić, 2017: 10).

Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı ve 2015 yazında yaşanan göç krizi, Batı'nın Batı Balkanlar dış politikasının canlandırılması gerekliliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle, 2014 yılında Şansölye A. Merkel tarafından başlatılan Berlin sürecinde ve Batı Balkanlar stratejisinde bölgesel entegrasyona yönelik önemli adımlar atılmıştır. AB'nin güvenilir genişlemesi teyit edilirken, belli koşulların altı çizilerek Sırbistan ve Karadağ'ın AB'ye olası katılım tarihinin 2025 olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde AB katılım olasılığını canlı tutmakta ve önemli sinyaller göndererek bölgedeki diğer aktörlerin gücünü dengelemek istemiştir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 5; Bjeloš,



2019: 14; Kuczyński, 2019: 31). Ukrayna'da yaşananlar sonrasında Moskova'nın Balkan politikası daha çok sorgulamaya neden olmuştur. Böylece AB bölgedeki angajmanını yoğunlaştırmıştır. AB'nin Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi F. Mogherini'de 2014'te "Balkanların Ukrayna krizinden uzak tutulması ve AB aleyhine politikaların önlenmesi" için çağrıda bulunmuştur (Bieri, 2015: 1).

Batı Balkanlarda artan etnik gerilimler ve bununla orantılı olarak yaşanan demokratik gerileme AB içerisinde genişlemeye dair endişelere neden olmuştur. Bu sebeple de yetkililerin Batı Balkanlardaki entegrasyona olan inancı sorgulaması genişleme sürecini yavaşlatmıştır. Ancak 2017 yılında AB Komisyonu Başkanı Junker'in bölgenin AB'yla olan entegrasyonuna dair olumlu anlamdaki konuşması ve buna yönelik teyidi ilişkilerin yeniden yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu amaçla da 2018 yılında bölgenin Avrupa perspektifini teyit eden AB-Batı Balkanlar zirveleri gerçekleşmiştir. Ancak Balkan halkının beklentisi demokratik değerlerden ziyade istikrar üzerine olduğu için beklentileri karşılamamıştır (Chrzová, 2019: 10). AB katılımına artan ilgiye rağmen kriterlerin yerine getirilmesinde zorluk yaşanmaktadır. Karadağ, Sırbistan, Kuzey Makedonya ve Arnavutluk aday iken, Kosova ve Bosna Hersek potansiyel aday olarak entegrasyon için çalışmaktadır. Bölgede özellikle yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün yoksunluğu, organize suçlar ve az gelişmiş alt yapı başlıca sorunları oluşturmaktadır. AB'nin bu ülkelere yönelik reformları ve entegrasyon çabaları olsa da 2020 sonrası Avrupa'nın genişleme isteğine dair şüpheler bulunmaktadır (Bieri, 2015: 1; Djurović ve Radoviç, 2016: 4, 5, 9; Chrzová, 2019: 10).

Jeopolitik bağlamda 1990'lardan bu yana Batı Balkanlar AB ve NATO'ya katılmak istemektedir. NATO'ya üye Batı Balkan ülkeleri Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya iken Bosna Hersek ve Kosova aday ülkeler, Sırbistan ise askeri iş birliği dışında NATO üyeliği düşünmemektedir. Diğer yandan bazı ülkelerin AB müzakereleri başlarken (Karadağ, Sırbistan), bazı ülkeler aday (Arnavutluk ve Kuzey Makedonya) ve diğer ülkeler ise katılımları oldukça zor görülmeyle birlikte potansiyel aday (Bosna Hersek ve Kosova) olarak yer almaktadır (Beckmann-Dierkes, 2018: 32; Chrzová, 2019: 9, 10; Kuczyński, 2019: 21, 22, 26). AB bölgenin toplam dış ticaretinde yaklaşık yüzde 75'lik paya sahiptir ve Batı Balkan ülkelerinin en büyük ticaret ortağı olarak yerini korumaktadır (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 4; Chrzová, 2019: 10).

Bieri (2015: 3), Batı Balkan halkı için AB'ye katılıma arzusunun Rusya'nın ekonomik vaatlerinden daha büyük olduğunu savunmuştur. Ekonomik açıdan AB bölgede rakipsizdir. Ülkelerin yatırımları karşılaştırıldığında da bu doğrulanmaktadır. Örneğin, Sırbistan ile AB ticareti ülkenin dış ticaretinin yüzde 62'sini oluştururken, Rusya ile ticaret sadece yüzde 9'unu oluşturmaktadır. Ayrıca 2014'de Sırbistan'da yapılan ankette yüzde 57 oranında AB üyeliği desteklenmektedir. Ekonomik açıdan Batı Balkanlar'daki AB-Rusya rekabetiyle ilgili olarak 2018 verilerin de ise AB bölgenin mal ihracatının yüzde 71,9'unu ve ithalatının yüzde 57,7'sini oluştururken, Rusya bölge ithalatının yüzde 4,9'unu ve ihracatının yüzde 3,1'ini temsil etmektedir (Bieber ve Tzifakis, 2019: 21). Rusya Batı Balkanlar ekonomisinde etkin olmaya çalışsa da AB ülkelerinin yatırımları yanında oldukça geride ve çok daha az çeşitlilikte yatırımı bulunmaktadır (Petrillo, 2013: 5). Ancak ekonomik kriz, AB'nin genişlemesinde yavaşlama bölge ülkelerinin belirsizliklere ve güvensizliğe neden olmuştur. Buna rağmen AB bölgedeki en önemli ekonomik aktör olmaya devam etmektedir. Bu süreçte bölgede Rusya, Türkiye, Çin ve Körfez ülkeleri gibi yeni aktörlerin dahil olmuştur. Elbette Rusya Brüksel'in bu yavaşlama sürecinde krizden yararlanmak istemiştir ancak AB belirsiz politikayla devam ederse jeopolitik açıdan Rusya'nın varlığının sorun olması beklenmektedir. Rusya'nın gelecekteki ekonomik ve jeopolitik amaçları için AB'nin proaktif dış politika takip etmesi gerekmektedir (Petrillo, 2013: 7).

Rusya'nın Batı Balkanlar'da artan jeopolitik etkisi sınırlı olsa da yaptığı propaganda ile bunu güçlendirme eğilimi Batılı güçlerin de dikkatini çekmiştir. Sonuç olarak AB ve diğer aktörler Rusya'nın aratan jeopolitik varlığına karşı bölgeye daha fazla zaman ve kaynak ayırmak zorunda kalmıştır. Rusya'nın bölgedeki baltalama ve çözümleri raydan çıkartma hamlelerine AB'de karşı önlem ve hamlelerle karşılık vermek zorunda kalmaktadır. Örneğin, Yunanistan-Kuzey Makedonya arasındaki "isim anlaşmazlığı" meselesinin çözümünü engelleme girişimi karşısında AB üyesi olan Rusya Rus diplomatları sınır dışı ederek cevap vermiştir. Bu durum Rusya'nın "Pirus zaferi" (büyük kayıplarla elde edilen zafer) olarak adlandırılmaktadır (Secieru, 2019: 6).

AB'nin Balkanlara yönelik stratejisi, AB değerleriyle senkronizasyon, ortak Pazar ve arzın çeşitlendirilmesini içermektedir. Bu amaçla AB ortak bir entegre enerji piyasasına yasal çerçeve oluşturmak için Balkanlar'daki dokuz ülkeyle (Hırvatistan,

Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Romanya, Bulgaristan ve Kosova) 2005 yılında Enerji Topluluğu Anlaşması imzalamıştır ve 2006'da anlaşma yürürlüğe girmiştir (Ralchev, 2012: 8). Ancak Ralchev (2012: 1, 2), AB stratejisi ile oluşturulan ortak enerji pazarına rağmen Balkan ülkelerinin pasifliği ve Rusya'nın saldırgan politikaları karşısında AB'nin etkili politika sergileyemediği belirtmektedir. AB ve Rusya'nın bölgedeki rekabeti gelecekte yenilenebilir enerji kaynaklarında da kendisini göstermesi beklenmektedir. Bölgede Rus şirketleri şimdiden güneş ve hidroelektrik santrallerine yatırıma başlamıştır. Buna karşılık AB'de kurallarla Rusya'nın çıkarlarına karşı, enerji ve elektrik üretiminde tekelleşmeyi önlemektedir.

ABD ve AB, Rusya'nın Batı karşıtı ve büyük güç olma amacıyla agresif politikasına önlemler almaya çalışırken, iki tarafında belli konularda birbirine ihtiyacı olması ve iş birliği önem arz etmektedir. Ferhati ve Tarifa (2019: 47), 2008 Gürcistan çatışması (Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığı) ve 2014 Kırım'ın ilhakından sonra bile Washington ve AB'nin kararlı politika izleyememesinin zayıf yönleri olduğuna değinmektedir. Rusya'nın ancak 1940'larda G. Kennan'ın ve 2016'da da B. Clinton ve B. Obama'nın dış politika danışmanı I. Daaler'in önerdiği Rusya'ya karşı Batı sınırlama/çevreleme stratejisi ile yapıcı ilişkiler kurmaya yöneleceği savunulmaktadır. Öte yandan Birlik içindeki bir Avrupa-Atlantik ittifakının karşısında Rusya'nın ekonomik kırılganlığının çevreleme politikasıyla pekiştirilmesi öngörülmektedir (Ferhati ve Tarifa, 2019: 47). Nitekim Rusya'ya karşı yaptırımlara karar verilmiştir. AB'nin Güney Akım boru hattını AB'nin enerji arzını çeşitlendirmek ve Ukrayna'nın egemenliğini desteklemek amacıyla iptal edilmesi ve yeni rekabet kurallarını içeren Üçüncü Enerji Paketi'nin getirilmesi Rusya'nın hedeflerini baltalamaktadır (Clark ve Foxall, 2014: 6, 15).

Rusya Karadağ'da emlak, turizm ve eğlence alanlarında yoğunlaşan yatırımları ve mülkiyeti altındaki işletmelerin yüzde 32'si ile oldukça etkin konumda bulunmaktadır. Rusya vizesiz seyahat ve düşük vergi oranından faydalanmaktadır. Ancak ülke Moskova'ya ekonomik bağımlılığı söz konusuysen Batı'nın Kırım yaptırımlarını takip etmesi zor gözükmektedir (Clark ve Foxall, 2014: 9, 10). Sırbistan ise Rusya'ya yapılacak yaptırımlarla ilgili oylamada yer almamıştır ve Rusya'ya finans ve enerji sektörlerindeki ekonomik bağımlılığı nedeniyle Ukrayna krizinde Rusya'nın yanında yer almıştır. Dahası yeni yaptırımlara ilişkin olarak Sırbistan Dışişleri Bakanı

I. Daciç “Sırbistan AB’ye katılmak istiyor ama Rusya’ya yaptırım uygulanması, Sırbistan’ın ulusal çıkarlarına aykırı olduğu için söz konusu değildir” açıklamasında bulunmuştur (Daciç, 2016). Bu durum Asker ve Güven (2018: 228)’in de savunduğu, Belgrad’ın dış politikasındaki denge siyasetini ortaya koymuştur. Sırbistan’ın denge siyasetinde halkın AB’ye mesafeli ve Rusya yanlısı tutumu karşısında, politikacıların ekonomik amaçlı olarak AB’ye entegrasyon olma istekleri yatmaktadır.

Secieru (2019: 5, 6), Moskova’nın bölgede kendi olumlu imajını geliştirmeye çalışırken, bir yandan da diğer bölgesel aktörlere karşı propaganda yaptığını belirtmektedir. Bu amaçla Rusya bölgede önemli bir nüfuza sahip olan NATO’yu bölgedeki en önemli müttefiki Sırlara karşı ön yargılı olmakla suçlarken, Avrupa Birliği’ni ise Bosna ve Hersek, Arnavutluk ve Bulgaristan’ın istikrarını bozmakla, Kuzey Makedonya’yı bölme arzusu beslemekle suçlamaktadır. Rusya’nın izlediği bir diğer strateji ise, bölgedeki potansiyelini abartma eğilimi üzerine kurulmuştur.

Rusya’nın Batı Balkanlar’daki en önemli müttefiki olan Sırbistan için bile Rusya’nın sınır ötesi topraklarındaki bazı eylemleri sorun olabilmektedir. Nitekim 2018 yazında Sırp polisi, üyeleri Donbas’ta savaşmış olan Rus milliyetçi grubu E.N.O.T Corp tarafından düzenlenen bir ‘yurtsever gençlik kampını’ kapatmıştır. Ayrıca Belgrad, Rusya’nın Niş’teki Sırp-Rus İnsani Yardım Merkezi’ndeki Rus subaylara diplomatik dokunulmazlık sağlama taleplerini de kabul etmemiştir. Bu hamleler Belgrad’ın, Rusya’nın ayrıcalıklı ortağı olmaktan ve buna bağlı kazanımlarından mutlu olduğunu, ancak bölgede Rusya’nın askeri köprübaşı olmak istemediğini göstermiştir (Secieru, 2019: 6).

NATO ve Sırbistan ilişkilerine baktığımızda 2015 yılında Rusya’nın Batı Balkanlar’daki en yakın müttefikiyle 36 askeri tatbikatı varken, NATO üyesi ülkelerle 270 ikili tatbikat gerçekleştirilmiştir (Beckmann-Dierkes, 2018: 35). Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri USAID (ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı) aracılığıyla Karadağ ve Sırbistan’da insani yardım yapmaktadır. Ancak Sırp ulusal basınında ve kamuoyunda algılar tamamen farklıdır ve olumsuz anlamda ABD öncelikle bir NATO lideri olarak algılanmaktadır. Amerikan filmleri de oldukça popüler olmasına rağmen Sırbistan Film Festivalinde yayınlanmamaktadır Amerika’nın Sırbistan da şirket yatırımları, ticaret borsası ve mali yardım alanın yatırımları bulunmaktadır. Air

Serbia'nın 2016 yılında ABD doğrudan uçuşlarına başlaması yakın ilişkiler için olumlu bir adım olmuştur (Beckmann-Dierkes, 2018: 35, 36).

ABD, Sırbistan Cumhurbaşkanı A. Vuçič ve Başbakan A. Brnabić ile yakın ilişkiler sürdürmektedir. AB'de Amerikan kurullarıyla Sırbistan ve Karadağ'da iş birliği içinde çalışmaktadır. Rusya ABD'ye açık bir rakip olarak bölgede yer almaktadır ve bu özellikle askeri iş birliği alanına yansımaktadır (Beckmann-Dierkes, 2018: 38). ABD 1999 yılındaki Kosova müdahalesinden beri, Kosova'nın birliğini sağlayan NATO liderliğindeki Kosova Barışı Koruma Gücü (KFOR)'nde ülkenin güvenliğinin sağlanması ve vatandaşların özgürlüğünün sağlanması amacıyla destek vermektedir ve Kosova ile stratejik ortaklığı bulunmaktadır (Rey, 2018: 17).

Bosna-Hersek NATO üyeliğine aday olmuştur ancak Üyelik Eylem Planı, askeri tesisler ve stokların tescili için etkinleştirilmeyi beklemektedir. NATO üyelik müzakereleri birçok defa ülkedeki Sırp Cumhuriyeti hükümeti tarafından engellenmiş ve askıya alınmıştır. 1995 Dayton Barış Anlaşması'ndan beri ABD'nin Bosna Hersek ile özel bir ilişkisi bulunmaktadır. ABD ülkenin güvenliği ve göreceli istikrarının garantörüdür, Rus etkisinin ve radikal İslam'ın yayılmasını önlemekle ilgilenmektedir. Ülke 2016'da se AB üyeliği için başvuruda bulunmuştur. Ancak aday statüsü oldukça uzak bir ihtimal gözükmemektedir. Birlik içinde Avusturya'nın yeni hükümetinin Sırp Cumhuriyeti cumhurbaşkanı M. Dodik ile yakın ilişkileri ve Şansölye yardımcısının Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı için cesaretlendirici söylemleri birlik çıkarlarına aykırı ve endişe verici bulunmuştur. 2017'de doğrudan temaslarını arttıran ABD ise B. Obama liderliğinde M. Dodik'e yaptırımlar uygulamaya karar vermiştir. Ancak AB bu yaptırımları uygulamamıştır (Dümmel, 2018: 15).

Rusya Batı Balkanlar'da genellikle elinin güçlü olduğu enerji kartını kullanmaktadır. Batı Balkanların enerji jeopolitiğinde Rusya'nın Gazprom'u önemli bir nüfuza sahiptir ancak AB'nin enerji alanında yaptığı düzenlemelerle Gazprom'un arz tekeli sarsılmaktadır. Örneğin Sırbistan'ın Gazprom ile yaptığı sözleşmeleri AB direktifleriyle uyumlu hale getirmesi gerekmiştir (Reuters Staff, 2017). Öte yandan Avrupa Yeniden Kalkınma Bankası Bosna Hersek gazını Hırvatistan'a bağlayarak alternatif bir gaz tedarik rotası oluşturmuş ve gaz tedarik kapasitesini arttırmayı hedeflemiştir (Positive Study Conclusions for the Bosnia and Herzegovina - Croatia South Gas Interconnection). Sırbistan'ın Rusya ile olan yakın ilişkileri örneğin,

Sırbistan'ın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde gözlemci olması, AB ile ortak güvenlik politikası gerçekleştirmesinde sorun çıkma ihtimalini oluşturmaktadır (Szpala, 2014: 7; Bieri, 2015: 2). Öte yandan Putin'e olan hem halk hem de siyasilere ilgisi ve sembolik jestler Sırbistan-AB yakınlaşmasında sorun olmaktadır. Ayrıca Rusya'nın Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti ile olan yakın ilişkisi, ülkenin Kırım'ın ilhakını memnuniyetle karşılarken, Rusya'dan Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı için destek görmesi ciddi soruna neden olmaktadır. Sınırlı etkiye sahip olan Rusya bölgesinde bu şekilde AB entegrasyonunu engelleyecek politikalar üretmektedir (Bieri, 2015: 2).

ABD'de de Kremlin'in karşı hamlelerinden rahatsızlık duymaktadır. NATO Balkan zirvesinde ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence taahhütlerini yenilerken, Balkan ülkelerinin Rusya'ya karşı "sert ve tavizsiz" olması gerektiği konusunda ısrar etmiştir. Öte yandan NATO Genel Sekreteri J. Stoltenberg, Rusya'yı diğer ülkelerdeki siyasi karar alma süreçlerinde ve özellikle ittifak üyeliğiyle ilgili konularda müdahale etmekle suçlamıştır (Kuczyński, 2019: 32).

Rusya ve Türkiye'nin Batı Balkanlarla olan tarihsel bağlarının aksine Çin'in bölge ülkeleriyle tarihsel ilişkisi Arnavutluk ve Yugoslavya'daki komünist rejimlerle diplomatik bağlarla sınırlı olmuştur. Çin'in bölgedeki aktif varlığı oldukça yeniyken, istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Çin'in Balkanlar dış politikasını altyapı projeleriyle şekillenirken, 2013'de sunulan Kuşak Yol Girişimi ve 2012'de kurulan 16+1 Girişimi<sup>6</sup> temelinde şekillenmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 6; Bjeloš, 2019: 19; Chrzová, 2019: 11). Çin Batı Balkanları AB'ye açılan bir kapı olarak görmektedir. Batı Balkanların Çin'in Pire limanı<sup>7</sup> ile Orta Avrupa arasında köprü olması beklenmektedir. Pekin bölge ülkeleriyle ikili ticareti artırmaya ve Batı Balkanlar'daki ulaştırma ve enerji altyapısının ve belirli stratejik endüstrilerin geliştirilmesine yatırım yapmaktadır (Bieber ve Tzifakis, 2019: 7; Chrzová, 2019: 11). Avrupa-Atlantik tarafının uzun vadede, Pekin'in büyüyen ekonomik gücünün, siyasi nüfuzunun artmasına yol açabileceğine dair endişeler bulunmaktadır. AB demokrasiyi, piyasa ekonomisini ve iyi yönetimi teşvik etmektedir. Ancak genelde China Exim Bank tarafından sağlanan büyük altyapı projeleri için Çin kredilerinin kabulü bölge

---

<sup>6</sup> Çin'in Sırbistan ve Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ikili ve çok taraflı iş birliği girişimidir (Simić, 2015: 39).

<sup>7</sup> Çin mallarının boşaltılması ve Avrupa pazarına dağıtımını kolaylaştırmak için Yunanistan ve Çin arasında yapılan anlaşma ile Yunanistan'ın Pire Limanı'nın (2008) 35 yılına imtiyaz hakları Çin'e verilmiştir (Simić, 2015: 41).

ülkelerini finansal bağımlılık ve dengesizlik yaratmakla tehdit etmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 6; Chrzová, 2019: 11; Xhambazi, 2020: 5).

Çin, Kosova'nın bağımsızlığını tanımamıştır. Pekin'in bu tutumu, Kosova'nın tanınmasının özellikle Çin'in Tibet ve Sincan gibi sorunlu bölgeleri için bir emsal olarak görülebileceği korkusuna dayanmaktadır (Rey, 2018: 20). 2009 yılında Sırbistan Cumhuriyeti ile iki ülke arasında stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Kuşak ve Yol Projesinin Orta Asya, Orta Doğu ve Avrupa ile ticareti arttırması hedeflenirken, Batı Balkanlar AB'ye erişim için önemli rol oynamaktadır. Çin yatırım yaptığı bazı Batı Balkan ülkelerinin gelecekte AB'ye katılmasını öngörmekte ve Brüksel'deki müzakere masasında etkili olmayı amaçlamaktadır (Beckmann-Dierkes, 2018: 34). Öte yandan Çin, Bosna Hersek'te özel bir rol oynamamıştır. Ancak ticaret hacmi Sırbistan kadar çok olmasa da ülkede enerji santrallerine yönelik Çin yatırımları bulunmaktadır (Bieber ve Tzifakis, 2019: 17; Dümmel, 2018: 15; Latal, 2019: 37).

Türkiye, Batı Balkanlar'da Rumeli ya da Rumeli-i Şahane adı altında 500 yıllık Osmanlı yönetimi sayesinde yakın bağlara sahip olmuştur. 1990'larda da bölgenin istikrara kavuşmasında önemli rol oynamıştır (Brljavac, 2011: 69, 75; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 6; Rey, 2018: 18, 19; Bieber ve Tzifakis, 2019: 6-16; Chrzová, 2019: 11; Latal, 2019: 39). Türkiye'nin 2000'li yıllarda Batı Balkanlar'da dinamik ve proaktif dış politikasının temellerinin atılmasında dış politikaya çok boyutlu yaklaşım getiren eski Dışişleri Bakanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'i oldukça etkili olmuştur. Bu dönemde uygulanan Türkiye'nin Balkan politikası Neo-Osmanlılık olarak adlandırılmıştır. Yumuşak güç araçlarıyla bölgede varlık gösteren Türkiye bölgede yeni bir pozisyon kazanmıştır. Özellikle bölgenin Osmanlı ile olan tarihsel bağları ve Türkiye'nin pro-aktif dış politikası sayesinde arabulucu ülke rolünü kazanmıştır. 2010 yılında imzalanan İstanbul Deklarasyonu ile bölgesel iş birliği ve bölgenin AB üyeliği desteklenmiştir. Türkiye'nin politikaları yapıcı ve somut çözümler arayan, çatışma çözümüne odaklanan yumuşak diplomatik girişimlere dayanmaktadır (Bjeloš, 2019: 22; Brljavac, 2011: 67, 75; Chrzová, 2019: 11; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 6, 7; Bieber ve Tzifakis, 2019: 11-13).

Türkiye'nin bölgedeki yumuşak güç araçları Türk Uluslararası İş birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Diyanet İşleri Başkanlığı, üniversiteler, okullar, bankalar, bölgesel dillerde yayın yapan medya kurumları

oluşmaktadır. Ayrıca dinamik ekonomik altyapı, tarım vd. yatırımlarıyla dış politika desteklenmektedir. Yatırımlar özellikle finans, altyapı ve insani yardım, Bosna'nın ulusal havayolu şirketi BH Airlines'ın yüzde 49 hissesinin satın alınması gibi çeşitli alanlara yayılmıştır. Türk Uluslararası İş birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) aracılığıyla tarihi eserlerin ihyası, cami ve okullar için fon sağlanması, ihtiyaç sahiplerine maddi yardım, sosyal projelerin desteklenmesi ve bölgedeki öğrencilere Türkiye'de eğitim bursu verilmesi gibi yardımlarda bulunmaktadır (Brljavac, 2011: 68-70; Beckmann-Dierkes, 2018: 36; Chrzová, 2019: 11; Latal, 2019: 40; Rey, 2018: 19;).

Moskova nasıl bölgede kendisini Slavların hamisi olarak görüyorsa, Ankara da Balkanlar'daki Müslümanların koruyuculuğu rolüne vurgu yapmaktadır. Bu doğrultuda Müslüman Arnavut, Boşnak, Kosovalı ve Makedonlarla özel ilişkiler geliştirilirken, kendisini bu şekilde sınırlamayan Ankara gayrimüslim devletlerle de diplomatik ve ekonomik ilişkiler kurmuştur. Batı tarafından Türkiye istikrar sağlayıcı olarak görülmüştür ancak bölgede Batı'nın rakibi olarak da değerlendirilmektedir (Hänsel ve Feyerabend, 2018: 7). Balkanların güvenliği Türkiye'nin batı sınırlarının güvenliğinin temeli olarak kabul edilirken, öncelikle ekonomik ve stratejik çıkarlarla bağlantılı olarak ulaşım yollarının geliştirilmesiyle ilgilenmiştir. Ayrıca Türkiye bölgedeki ana rakibi Rusya'nın etkisini de dengelemektedir ve ülkelerin toprak bütünlüğü ve güvenliklerini taahhüt etmektedir (Asker ve Güven, 2018: 217; Beckmann-Dierkes, 2018: 34). Dini ve kültürel etki alanlarında ise Körfez ülkeleri ile rekabet etmektedir (Beckmann-Dierkes, 2018: 36). Ancak Türkiye'nin kamu diplomasisi araçları ve barışçıl faaliyetleri politik alanda daha fazla görünürlük kazandırmaktadır (Asker ve Güven, 2018: 221, 224). Türkiye, Bosna Hersek Federasyonu'nda bankalar, otoyollar, benzin istasyonları ile ekonomik yatırımlarıyla Sırp Cumhuriyeti'nden daha aktif bulunmaktadır. Türkiye'nin hükümet partisi AK Parti'nin ekonomik yatırımları yanında ülkenin ilk cumhurbaşkanı rahmetli Aliya İzzetbegoviç'in partisi SDA ile de siyasi olarak yakın ilişkileri bulunmaktadır (Dümmel, 2018: 16).

Kosova ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler, bir dizi jeopolitik, ekonomik ve sosyal-tarihsel faktör tarafından belirlenmektedir. 18 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Sadece 2008 ile 2016 yılları arasında ikili iş birliğine ilişkin 44 anlaşma ve diğer kararlar imzalanmıştır. Türkiye



Kosova’da Almanya, İsviçre, Avusturya ve İngiltere’den sonra ülkenin beşinci en büyük yabancı yatırımcısı olarak yer almaktadır. Elektrik şebekesi, bankacılık, altyapı ve havaalanı inşası gibi birçok alana ve projeye yatırım yapılmıştır. Türkiye açısından Balkanlar, merkezi Kosova olmak üzere etkisini gösterebileceği bir jeopolitik alan olarak önem taşımaktadır (Rey, 2018: 19).

Hep birlikte ele alındığında Körfez ülkeleri – özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt – Batı Balkanlar’da nispeten yeni bir oyuncu olarak yer almıştır. Aslında bu ülkelerin bölgeyle ilk bağlantısı 1990’larda Yugoslavya’nın dağılması sonrasında yaşanan savaşlarda bölgedeki Müslümanlara verdikleri askeri teçhizat, insani yardım ve gönüllü savaşçılara dayanmaktadır. Savaş sonrası ise dini vakıf, cami, okul inşası ve İslam’ın Vahabi yorumunun yayılması şeklinde yer bulmuştur. Bunun sonu bölgeden Ortadoğu’ya yabancı savaşçı” gitmesine ve terörizme neden olmuştur. Ancak günümüzde Körfez ülkeleri sadece dini değil turizm, inşaat gibi alanlara da yatırım yapmaktadır. Batı Balkanlar AB pazarına açılan kapı olarak görülmektedir. Ancak şeffaf ticari yatırımlar olmaması bölgenin yolsuzluk olarak dengelerini bozmaktadır (Chrzová, 2019: 11, 12; Dümmel, 2018: 15; Hänsel ve Feyerabend, 2018: 7; Latal, 2019: 41, 42).

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), bölgede Belgrade Waterfront gibi prestijli yatırımlarla dikkat çekmektedir. Büyük bir yatırımcı olan BAE bölgede ekonomik bağlarını güçlendirmek istemektedir. AB’nin arka bahçesinde tarım, gayrimenkul, finans, taşımacılık ve altyapıya yönelik yatırımları içerirken, savunma alanında da iş birliği yapılması amaçlanmaktadır. Sırbistan ile oldukça iyi ilişkilere sahip olunmasının temelinde BAE’nin yüksek meblağlı yatırımları yer almaktadır. Örneğin BAE’nin Etihad’ı Sırp Havayolu Air Serbia’nın yüzde 49’una sahiptir. Kosova’yi tanıması tezatlık oluşturan BAE önemli ekonomik yardımlarıyla Sırbistan’ın kilit stratejik ortağı olmuştur (Beckmann-Dierkes, 2018: 34-38; Bjeloš, 2019: 24, 25). Katar, BAE ve Suudi Arabistan gibi Arap ülkeleri de Kosova’nın bağımsızlığını tanımaktadır ve önemli yatırımlarıyla bölgede yer almaktadır (Rey, 2018: 19). Ayrıca Körfez ülkeleri Bosna Hersek’te özellikle turizm ve bu alanda tanınan ülkeye vizesiz giriş imkânı ve tüketim alanlarında dikkat çekmektedir. Bu ülkeler özellikle finansal yatırımlarla belirli arazileri satın almakta ve ekonomide etkili olmaktadır (Dümmel, 2018: 15). Ancak Körfez ülkelerinin etkisi son on yılda turizm, yatırım ve Al-Jazeera’nin 2011’de Saraybosna’da Balkan şubesi açmasıyla sınırlı kalmıştır. Körfez

lkeleri önemli siyasi katılım ve nüfuz elde edememiştir (Chrzov, 2019: 12; Latal, 2019: 43).

Rusya'nın Batı Balkanlar'da Slavlarla tarihsel bağlarına olan vurgusu ve Batı karşıtı politikaları Batı da üst düzey politikacıların Moskova'nın bölgeye "sızması"na dair endişe duymalarına neden olmuştur. Örneğin, ABD Dışışleri Bakanı J. Kerry Rusya'nın bağlarının olduğu Sırbistan, Kosova, Kuzey Makedonya ve Karadağ gibi ülkeleri "ateş hattında" olarak nitelendirmiştir. A. Merkel ise Rusya'nın belirli Batı Balkan ülkelerini siyasi ve ekonomik olarak bağımlı hale getirmek istediğine dair endişelerini paylaşmıştır (Bechev, 2015: 1). Batı Balkan lkeleri liderleri de Moskova ve Brüksel arasında Tito tarzı bir denge siyaseti izlemektedir. Öte yandan Rusya'nın bölgedeki etkisi endişelenecek kadar, AB'ye rakip olacak ya da "yakın evre"sindeki kadar güçlü olmadığı görülmektedir. Rusya yalnızca AB politikalarını engelleme yolunda taktikler izlemektedir. Rusya'nın bölgedeki politikalarına karşı Rusya'nın "yakın evre"sinde (Ukrayna, Gürcistan, Moldova) demokrasi ve insan hakları yanlılarını destekleyerek ve Batı Balkanlar'da aktif siyaset geliştirerek buna karşı koyabileceği öngörülmektedir (Bechev, 2015: 4).

## SONUÇ

Jeopolitiğin son yıllarda Rus dış politikasında son derece etkili şekilde kullanılma eğiliminde olduğu görülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada Rusya'nın Batı Balkanlar politikası jeopolitik yaklaşımlar ekseninde değerlendirmek istenmesi jeopolitiğe olan ilginin artmasından kaynaklanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rus jeopolitik düşünürlerin siyaset sahnesinde de görünür olması ve Rus yöneticilerin danışman olarak ve/veya yakın çevresindeki ekibinde Rusya'nın ünlü jeopolitik düşünürlerine yer vermesi de bunu doğrulamaktadır. Rusya'nın dış politikasında jeopolitiğe verdiği önemin artmasıyla Avrasyacı jeopolitik düşünce de ön plana çıkmaya başlamıştır. Avrasya jeopolitiğinde Rusya'nın "yakın çevre"sinde kendisine tehdit olabilecek birliklerin ve düşman olarak algıladığı güçlerin olmasını istememesi agresif politika izlemesine sebep olmuştur. Rus devlet adamları ve yöneticileri, Rusya'nın 2000'lerin başlarında dünya sahnesinde görünür olmaya başlamasından itibaren "yakın çevre"ye yönelik politikalar geliştiren aktörleri uyarmıştır ve bu bölgenin kendi etki ve nüfuz alanında bırakılmasını istemiştir. Bu amaçla Rusya'nın başka bölgelerdeki çıkarlarından vazgeçtiği ve tavizler verdiği de görülmüştür. Rusya'nın diğer aktörlerden istediği cevabı alamaması "yakın çevre"sine yönelik Batılaştırma girişimleri ve Avrupa-Atlantik yayılmacılığı bardağı taşıran son damla olarak yorumlanmıştır. Esasen bu jeopolitik güç savaşının Rus "yakın çevresi"ndeki renkli devrimlere dayandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Nitekim yakın çevredeki bu devrimler neticesinde gelen yeni Batı yanlısı iktidarlar Rusya'nın jeopolitik sınırlama/çevreleme altında olduğunu hissetmesine neden olmuştur. Daha çok Avrupa-Atlantik güçleriyle dengeleme siyaseti izleyen Moskova, bu süreçte beraber kendi jeopolitiğini belirlemeye ve uygulamaya geçmiştir.

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan Rus jeopolitik yaklaşımları ve düşünürlerin teorileri Putin Rusya'sında her ne kadar "Avrasyacı jeopolitik" resmileştirilmiş olsa da dış politikaya sadece Avrasya yaklaşımının hâkim olmadığı sonucuna ulaşılmamızı sağlamıştır. Araştırma bulgularına dayanarak Putin dönemi dış politikasında ağırlıklı olarak pragmatizm ve liberal ekonomi araçlarının da kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca araştırma bulgularına göre Putin'in "Demokratik Devletçi" jeopolitiği Avrasyacı jeopolitiğin çatısında şekillenmiştir. Smith (1999: 487)'in Avrasya jeopolitiğini sınıflandırdığı jeopolitik şemsiyesi altındaki yaklaşımlardan

Demokratik Devletçiliğin bir diğer adı da resmi Avrasyacılık olarak belirlenmiştir. Morozova (2009: 673, 683) ise, Başkan Putin'in iktidarında Avrasyacı düşüncenin Rus siyasetinde harcanmış bir güç haline geldiğini, özellikle Rusya'nın tutarlı bir dış politikayla Sovyet sonrası alanda üstünlüğü geri kazanamadığını savunmuştur. Putin, klasik Avrasyacılık açısından Batı ile iş birliğinin pragmatik, kesinlikle ekonomik boyutunu ön planda tutmuştur ve Batı'nın egemen olduğu dünya düzeninin politik-felsefi temellerini eleştirmiştir. Sonuç olarak araştırma bulgularına bakıldığında Putin'in Avrasyacılık politikasını takip edip etmediğine dair soruya tam olarak “evet ya da hayır” demek doğru kabul edilmemektedir. Putin'in “sonu olmayan pragmatizminin” meşruiyeti nedeniyle, Avrasyacılığın güçlü yanları politikalara yansısı da bir yandan da ünlü Avrasyacı jeopolitik düşünürler tarafından eleştirilmektedir.

Jeopolitik hırsları ve büyük güç emelleri Rusya'nın ilk olarak Ukrayna üzerinden tarihi, jeopolitik hedeflerini gerçekleştirmesine olanak sağlamıştır. Jeopolitik açısından bir kıta devleti olan ve kara gücü olan Rusya için her zaman denizlere ulaşmak ve deniz gücünü geliştirme isteği tarihi bir konu olmuştur. Rusya'nın “tatlı sular” ya da “sıcak denizlere” inme politikası olarak da literatüre yerleşen hedeflerinde ilk adım Karadeniz'e ve oradaki askeri üslerine rahat ulaşma isteği etkili olmuştur. Bu nedenle Kırım Rusya için tarih boyunca Karadeniz ve oradan Akdeniz'e ve Hint Denizi'ne ulaşmanın yolunu açmıştır. Avrasya jeopolitiğinde de Kırım aslında “Rusya'nın doğal bir uzantısı” kabul edilmektedir. Ayrıca Ukrayna, jeopolitik konumu itibariyle Kalpgâh Rusya'nın batı kısmında yer almaktadır. Bu jeopolitik konum tarihi düşmanlarına karşı dünya jeopolitik savaşında bir kez daha yenilmek istemeyen Rusya'nın Ukrayna'nın doğu kısmını ve Kırım'ı ilhakına yol açmıştır. Rusya'nın jeopolitik temelli bu dış politikası onu dünya sahnesinde görünür kılsa da yaptırımları da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada ulaşılan bir bulguda Rusya'nın Ukrayna ve Kırım'daki başarılı çıkışının yeni bir jeopolitik basamak olarak Balkanlar kapısının aralamasıyla ilgili olmuştur. Rusya'nın gücünü gösterme şekli yalnızca konvansiyonel savaşla bağlantılı değildir, aynı zamanda hibrit savaş ile de jeopolitik güç projeksiyonu göstermektedir. Bu bağlamda Orta Doğu'da Suriye'de yöneticilerle olan tarihi ilişkilerini kullanarak ve Balkanlar'da ise Panslav ve Ortodoks temelli yaklaşımla “jeopolitik savaş” yürütmeye başlamıştır. Aslında Rusya kendi

sınırında olamayan ancak AB ve ABD'nin çıkarlarının olduğu veya sınırlarının olduğu bölgelerde yürüttüğü “hibrit savaşlarla” jeopolitik gücünü yansıtmaktadır.

Balkanlar Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ekonomik ve siyasi olarak bir türlü toparlayamamış ve dondurulmuş çatışmalarla, etnik sorunlarla ve güncel siyasi problemlerle çevrili görülmektedir. Balkanlar jeopolitiğı ise Avrupa'nın “arka bahçesinde” diyebileceğimiz kadar Batı güvenliğinin ve çıkarlarının bulunduğu bir bölge olarak öneme sahiptir. Bölgenin ABD için önemi değışen jeopolitik hedefleriyle değışmiştir. Ancak Yugoslavya'nın dağılmasıyla kurulan devletlerde Barış Koruma Misyonu yoluyla, bürokratik nüfuzuyla ve etkili entegrasyon stratejisi ile ülkelerin NATO üyeliğini sağlayarak nüfuz kazanmıştır. NATO, Batı Balkanlar'da AB'ye kıyasla entegrasyonu daha iyi yürütmüştür. Bunda AB ülkelerinin özellikle Batı Avrupa ülkelerindeki yetkililerin entegrasyonunun genişlemesine dair isteksizliğı ve Balkanları “ağır bir yük treni” olarak görmeleri etkili olmuştur.

Rusya'nın Balkanlar jeopolitiğı daha çok Sırlar ve Ortodokslar üzerinden geliştirdiğı politikalara dayanmaktadır. Rusya bölgedeki tarihi, kültürel ve dini yakınlıklarını kullanarak politik ve ekonomik nüfuz kazanmaya çalışmaktadır. Literatürde sıklıkla Rusya'nın Balkanlar'a “geri döndüğüne” dair bir söylem hâkimdir, ancak literatürdeki Rusya'nın Balkanlar'a geri dönmediğı dahası Balkanlar'dan hiç ayrılmadığına dair farklı araştırma bulgularına da yer verilmiştir. Rusya'nın Batı Balkanlara geri dönmediğine dair araştırma bulguları şu şekildedir: Rusya Sovyetlerden miras kalan enerji (doğal gaz, petrol) anlaşmalarıyla bölgeyle olan ekonomik ilişkilerini devam ettirmiştir. Ayrıca Rusya Rus Ortodoks Kilisesi aracılığıyla Balkan halklarıyla ilişkilerini devam ettirmiştir. Dahası Sovyetler Birliğı zamanında faaliyetleri sınırlandırılan Ortodoks Kilisesi yeni Rusya'da dış politikaya etki etme gücüne sahiptir. Kısaca Rusya'nın bölgeye geri dönmediğı ekonomik, dini, tarihi ve kültürel bağlarıyla bölgede varlığını sürdürmeye devam ettiğı sonucuna ulaşılmaktadır. Sonuç olarak Rusya'nın yalnızca Balkanlar'da gücünü gösterme şekli değışmiştir. İlk olarak bölgede ekonomik ve ticaret temelli ilişkiler yürüten Rusya, günümüzde jeopolitik temelli yaklaşım geliştirmeye başlamıştır. Ayrıca “enerji kartını” hem Balkan ülkelerini çekmek hem de Avrupa'yı köşeye sıkıştırmak için kullanmaktadır. Ancak elbette ekonomisi kırılgan olan Moskova'nın da enerji jeopolitiğinde sınırlandığı yanlar oluşmuştur.

Rusya'nın Batı Balkanlara jeopolitik yaklaşımı, coğrafi konum, tarihi bağlar ve stratejik emeller üzerine kurulmuştur. Tıpkı Sloan'ın jeopolitiği coğrafya, tarih ve stratejik perspektifte ele alması gibi. İlk olarak Rusya Balkanlara Avrupa'ya olan "coğrafi yakınlığı" için jeopolitik yaklaşım geliştirmiştir. Avrupa'nın bölgedeki entegrasyonunu engellemek ve AB politikalarını baltalamayı amaçlamıştır. Bir nevi Avrupa'nın yakın çevresine nüfuz ederek, Avrupa'ya kendi "yakın çevre"sine yakınlaşmanın bedelini ödetmek istemiştir. Ancak en önemlisi enerji jeopolitiğini de kullanan Rusya Avrupa'nın Rus enerji kaynaklarına bağımlılığını arttırmak istemiştir. Bu amaçla Balkanlar jeopolitiğini ve ekonomileri zayıf ve dış aktörlerin yatırımına aç olarak gördüğü ülkeleri zayıf noktalarından yakalamıştır. Böylece hem bölge ülkelerini hem de Avrupa'yı Rus enerjisine bağımlı hale getirerek hem jeopolitik hedeflerini hem de enerji jeopolitiğindeki hedeflerini gerçekleştirmek istemiştir. İkinci olarak Rusya bölgeye "tarihi bağlar" üzerinden Slav ve Ortodoks dostluğu yaklaşımıyla nüfuz kazanmak istemiştir. Bunu yapması oldukça kolay olan Rusya'nın elinde etkili araçları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi Rus Ortodoks Kilisesi'dir. Batı Balkanların Slav ve Ortodoks halkları ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Sırbistan ve Bosna Hersek'in Sırp Cumhuriyeti bölgesi en yakın müttefikleri olagelmiştir. Tarihi bağlarla önce kültürel ve dini ardından ekonomik ve son olarak siyasi nüfuz elde eden Rusya, bölgedeki kırılgan konular ve dondurulmuş sorunlar üzerinden istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu sayede de AB entegrasyonunu zayıflatmakta ve AB'nin yükünü arttırmaktadır. Son olarak Rusya stratejik yaklaşımla bölgede etkili ve oyun kurucu ve bozucu aktör olduğunu göstermek istemektedir. Bunu elindeki güç kaynaklarını ve özellikle bölgesel kuruluşlardaki ve uluslararası kuruluşlardaki veto yetkisini kullanarak yapmaktadır. Örneğin, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması, Srebrenitsa'nın soykırım olduğuna dair tasarının yok sayılması gibi Rusya'nın veto gücüyle stratejik amaçlarını gerçekleştirdiği görülmektedir. Rusya jeostratejik yaklaşımla Kosova sorununu Sırp'ları yanında tutmak ve üzerlerinde siyasi nüfuz elde etmek için kullanmaktadır. Bosna Hersek'te ise Sırp Cumhuriyeti bölgesindeki Sırlara verdiği Srebrenitsa desteği gibi ülkenin kırılgan yapısından yararlandığı yeni oyunlar kurmaktadır.

Rusya Balkanlar'da Avrupa-Atlantik güçlerine karşı bir jeopolitik mücadele yürütürken ekonomik nüfuzu aslında medya ve söylemlerle gölgelemektedir. Rusya'nın bölgedeki ekonomik nüfuzu hissedilen kadar güçlü değildir. Rusya'nın

yatırımları AB ülkelerinin yatırımlarının oldukça gerisinde kalmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği gibi entegrasyon sağlayabileceği Şangay İşbirliği Örgütü ya da Avrasya Birliği'ni bölgeye entegre etmeyi önermemiş, askerî açıdan NATO gibi entegrasyon sağlayacağı bir örgüt öne sürmemiş, sadece Sırbistan'a Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nde gözlemci statüsü vermiştir. Bunlar Rusya'nın bölgedeki gücünün sınırlılıklarını göstermektedir. Ancak açıktır ki Rusya hem jeopolitik teorileri hem dış politika doktrinleri ve belgeleri ile Balkanlar'da jeopolitik rekabet yarışına girmiştir. Bu yarışta da “yumuşak güç” araçları, enerji jeopolitiği ve AB-NATO entegrasyonunu engelleyebileceği her türlü güç biçimini kullanmaktadır. Rusya'nın iddialı politikası ona taktiksel kazanımlar getirse de bölgenin Avrupa-Atlantik entegrasyonuna yavaş ama istikrarlı ilerleyişini durduramamıştır.

Rusya'nın aslında AB'den ziyade NATO'nun bölgedeki entegrasyonuna karşı jeopolitik mücadele verdiği düşünülmektedir. Bu görüş Avrasyacı jeopolitik düşüncede ve Ada teorisi jeopolitiğinde savunulan “Balkanların askerî açıdan tarafsız bir bölge olması” teorisiyle de örtüşmektedir. Bu jeopolitik yaklaşımla hareket eden Rusya NATO'nun bölge ülkelerine nüfuzunu kendi çıkarları için tehlikeli bulmakta ve bunu bürokratları ve yöneticileri ile de dile getirmektedir. Ancak AB entegrasyonu ile Rusya'nın bölgede ekonomik ve mali güç gösterme gerekliliği azalacağı ve tarihsel, kültürel ve dini yaklaşımla siyasi müttefiki ülkelerin kalkınması hızlanacağı için bunu kendi yükümlülüklerinden kurtulmak olarak görmektedir. Öte yandan Avrasyacı jeopolitik yaklaşımında uluslararası birliklerle de desteklediği, ekonomik entegrasyon amaçlarının etkili olduğu “yakın çevresi” dururken, Rusya'nın Batı Balkanlara yüksek meblağlı yatırımlar yapması ön görülmemektedir. Bu bakış çalışmanın bulgularında destek bulsa da Moskova bölgedeki agresif politikaları ve AB müzakerelerini baltalama girişimleriyle zaman zaman daha farklı bir jeopolitik vizyon sunmaktadır.

Bu çalışmada Arnavutluk, Bosna Hersek, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'dan oluşan tüm Batı Balkan ülkelerindeki Rusya'nın dış politika vizyonu incelendikten sonra Rus jeopolitiğine daha net bir yaklaşım sunabilmek için çalışmaya daha dar bir çerçeveden ilerlemek hedeflenmiştir. Yakın zamanda Karadağ ve Kuzey Makedonya'nın da NATO üyeliğinin kesinleşmesiyle, Rusya'nın Balkanlar'da jeopolitik güç mücadelesi verebileceği son üç kalesi kalmıştır. Bu amaçla Batı Balkan ülkelerinden AB ve NATO üyesi olmayan Sırbistan, Kosova ve Bosna Hersek'e yönelik Rus politikaları ele alınmıştır. Diğer Batı Balkan ülkelerinin de AB ve/veya

NATO entegrasyonunu tamamlamasıyla jeopolitik kayba uğrayan Rusya'nın, "Batı Balkanlar'daki bu ülkelerde nasıl bir yaklaşım sergileyecektir?" sorusu akla gelmektedir. Sorunun cevabına daha net bir perspektif sunabilmek amacıyla da Rusya'nın Sırbistan siyasetinde öne çıkan faktör olarak Rus Ortodoks Kilisesi, Kosova siyasetini etkileyen Kosova krizi ve Bosna Hersek siyasetini şekillendiren ve Sırp Cumhuriyeti'nin önünü açan Bosna Hersek Savaşı ele alınmıştır. Rusya'nın bölge politikasına yönelik dinamiklerinin sac ayaklarını oluşturan bu üç mesele çalışmanın önemini sergilenmesi bakımından son derece önemli olmuştur.

Son olarak Batı Balkanlar jeopolitik oyununda etkili olan AB ve ABD'nin bölgede yürütülen jeopolitik rekabette Rusya'nın karşısında öne çıkan aktörler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çin, Türkiye ve Körfez ülkeleri'nin bölgede Rusya'yla olan rekabetleri ise daha sınırlı ve belirli araçlar üzerinden yürütülmektedir. Bu açıdan AB'nin ve NATO'nun bölgenin en etkili aktörleri olarak verdikleri entegrasyon mücadelesi, onların yarattığı güç boşluğunu dolduran yeni aktörler Rusya, Çin, Türkiye ve Körfez ülkelerinin değişen jeopolitik projeksiyonları ve etkili oldukları araçların farklılıkları göze çarpmaktadır. Güneydoğu Avrupa olarak da isimlendirilen Batı Balkanlar hem Avrupa'nın hem de Avrasya'nın çevresinde bulunmaktadır. Bu iki karşıt gücün çevresinde bulunma durumu, kıtanın geri kalanına yayılma etkisiyle bölgeyi yeniden istikrarsızlık ve güvensizlik sarmalına sokacak bir kriz ve çatışma merkezine dönüşebileceği düşünülmektedir. Bölgede süre gelen bu jeopolitik rekabetin bölgenin hassas dengelerini bozabileceği düşüncesi araştırmada varılan ortak bir sonucu yansıtmaktadır. Bu bağlamda Balkanlar yirmi birinci yüzyılda da iki olası senaryonun yaşanabileceği bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Birinci senaryo da Avrupa entegrasyonu bölge için kaçınılmaz görülmektedir. Balkan ülkeleri Avrupa-Atlantik entegrasyonuna bağlı kalacak ve kendilerini "Batılılaştırma" girişimlerine devam edecektir. Uluslararası toplumun insani müdahaleleri aracılığıyla ve istikrarlı ulus devletler yaratılarak bölgesel ve etnik temelli sorunların çözülebileceği düşünülmektedir. İkinci senaryo da ise, bölgedeki geçmişten gelen güç faktörlerine karşı memnuniyetsizliğe bağlı olarak bölgedeki çözülmemiş sorunların harekete geçeceği varsayılmaktadır. Bu senaryonun gerçekleşmesi için bölgesel güvensizliği baltalama potansiyeline sahip başlıca istikrarsızlaştırıcı faktörler arasında etnik milliyetçilik, Bosna Hersek'teki istikrarsız durum, Sırp Cumhuriyeti'nin ayrılıkçı söylemleri, Kosova'daki Sırp ve Arnavut sorunu, Kuzey Makedonya, bölgedeki iç



siyasi ve ekonomik kriz, Avrupa'ya gitmeyi hedefleyen mülteci göçü yer almaktadır. Sonuç olarak büyük güçlerin bölgeye artan ilgisi, siyasi ve ekonomik temelli gerilimlere ve mevcut sorunların dinamizm kazanmasına neden olmaktadır. Bölgedeki jeopolitik rekabetin yoğunlaşması, istikrarsızlık ve parçalanma sürecini tetikleme riskleri taşımaktadır.

Bölgede jeopolitik güç ve stratejik hedefleriyle bulunan Rusya karşısında AB'nin Batı Balkan halkının AB kurumlarına olan güvenini sağlayacak stratejiler geliştirmesi gerekmektedir. AB'nin sessiz kaldığı her nokta, Rusya'nın zaman zaman yumuşak güç araçlarını zaman zaman da sert güç araçlarını kullanmasına neden olmaktadır. AB jeopolitik oyunlar oynamaktan ziyade hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi ve angajman kuralları gibi normlarla hareket etmektedir.

Rusya'nın Batı Balkan ülkelerinin gönlünü çaldığı ve ekonomik vaatlerle siyasi nüfuz elde ettiği Güney Akım Projesi'nin AB'nin Üçüncü Serbestleşme Paketi ile getirilen angajmanlarla uyumsuzluğu sonucu iptal edilmesi gibi AB kendi kurallarıyla Rusya'yı jeopolitik oyununda yenilgiye uğratabilir. Ayrıca Batı Balkan ülkelerinin de AB entegrasyonu için bu angajmanlara uyması gerekliliği Rusya gibi diğer aktörlerin nüfuzlarını ve çıkarlarını dengelemelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca bir diğer konu da Sırp Cumhuriyeti'ndeki şeffaf olmayan ticari ve ekonomik ilişkilerin denetlenmesiyle ilgili yaşanmaktadır. AB ve ABD hukuksuz ve şeffaf olmayan süreçle ilgili Sırp Cumhuriyeti başkanı Dodik'e yaptırım kararı almıştır (Borger, 2022; CSD, 2018a: 15, 16). Ancak buna rağmen görünür bir adım atılmamış olması AB'nin Rusya karşısında diplomatik olarak zayıflamasına neden olmaktadır.

Günümüzde oldukça etkili olan popüler jeopolitik ve bunun altında gelişen medya Batı Balkanlara yönelik dış politikada son derece aktif kullanılmaktadır. Rus yanlısı *Sputnik* ve yerel Rusya yanlısı medya kuruluşlarının etkinliğinin azaltılması için bağımsız ve güvenilir bilgi akışı sağlayacak medya kuruluşlarına destek sağlanması gerekmektedir. “Yumuşak güç” faktörlerinin etkili olduğu bölgede kamu diplomasisi yürütmek oldukça önem kazanmıştır. Örneğin, Rusya Batı Balkanlar'da Rus Evi, Rus Dünyası Vakfı gibi kamu diplomasisi araçlarıyla kültürel görünürliğini arttırmaktadır. Balkanlar'da bu sayede elde edilen güç yanlısı ve görünürlük siyasi nüfuzla dönüşebilmektedir. AB'nin de bölgenin demokratikleşmesi ve entegrasyon kurallarıyla dolu ağır diplomatik yaklaşımını “yumuşak güç temelli kamu

diplomasi araçlarının etkinliğini kullanarak ilerletmesi başarı yakalamasını sağlayacaktır.

## KAYNAKÇA

- AB Aday Ülkeler, (2019). [https://www.ab.gov.tr/aday-ulkeler\\_265.html](https://www.ab.gov.tr/aday-ulkeler_265.html)
- Abrahamyan, E. (2015). “Pax Russica” in the Balkans: Serbia between myth and reality. *E-International Relations* 1-9. <https://www.e-ir.info/2015/04/30/pax-russica-in-the-balkans-serbia-between-myth-and-reality/>
- Agnew, J. (2003). *Geopolitics, re-visioning world politics*. New York: Routledge.
- Akhiyadov, M. (2019). Rusya Balkanlar Kıskaçında. *İNSAMER*, 1-4.
- Akhiyadov, M. (2020). “‘Rus Dünyası’ Doktrini ve Dış Politikaya Yansımaları”. *İNSAMER*, 1-5.
- Ambrosio, T.; Vandrovec, G. (2013). Mapping the Geopolitics of the Russian Federation: The Federal Assembly Addresses of Putin and Medvedev. *Geopolitics*, 18 (2), 435-466. DOI: 10.1080/14650045.2012.717554
- Asker, A. (2010a). Kilise Savaşları: Moskova-Kiev-İstanbul. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Rusya-Avrasya Araştırmaları Merkezi Başkanı*, 21, 31-38.
- Asker, A. (2010b). Rusya Federasyonunun Yeni Askeri Doktrini Bir Tepki Belgesi mi?. *Military Science & Intelligence Analiz, MSI Nisan 2010*.
- Asker, A.; Güven, İ. F. (2018). Türkiye ve Rusya’nın Balkan Politikalarında “Yumuşak Güç” Unsuru (1990 Sonrası Dönem). *Yumuşak Güç ve Kamu Diplomasisi Üzerine Akademik Analizler, Türkiye ve Dünya’dan Örnekler*, 207-234. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Asker, A.; Özcan, M. S. Ö. (2016). Panslavizmin Çarlık Rusya’sının ve Sovyetler Birliği’nin Balkan Politikaları Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 17. 17-46.
- Asker, A. (2021). Rusya’nın Yakın Çevre Siyaseti: Karadeniz – Hazar (Güney Kafkasya Bölgesi). *100. Yılında Türkiye-Rusya İlişkileri ve Karadeniz (Moskova Antlaşması’ndan Günümüze)*, 97-142. Ankara: Akıçağ Yayınları.
- Assessing Russia’s economic footprint in Bosnia and Herzegovina. (2018a). *Center For The Study of Democracy Policy Brief*, 74. 1-17.
- Assessing Russia’s economic footprint in Serbia. (2018b). *Center For The Study of Democracy Policy Brief*, 72. 1-21.

- Atalay, İ.; Ekinçi, D. (2012). An approach to geopolitics of Balkan geography. *The Balkans at a Crossroads: Evaluating Past, Reading Present, Imagining Future' Conference Proceeding Book, 2*, 22-34.
- Austvik, O. G. (2018). Concepts of geopolitics and energy security. *International Association for Energy Economics Energy Forum*, 25-28.
- Avrupa Birliği Parlamentosu, (2021, 23 Mart). *Remarks by Kosovo and Albanian officials on 'Greater Albania' and the normalisation of relations in the Western Balkans.* [https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001560\\_EN.html](https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001560_EN.html) adresinden erişilmiştir.
- Ayvaz, Z.; Ramadhan, J. (2021). Avrasya Jeopolitiğinin Yeniden Hæketlenmesinde Kuşak-Yol İnsiyatifi'nin Rolü. *UPA Strategic Affairs, 2 (2021)*, 73-95.
- Azinović, V.; Bećirević, E. (2017). A waiting game: assessing and responding to the threat from returning foreign fighters in the Western Balkans, faculty of criminal justice and security. *Regional Cooperation Council* 1-25.
- Bajrović, R.; Garčević, V.; Kraemer, R. (2018). Hanging by a thread: Russia's strategy of destabilization in Montenegro. *Foreign Policy Research Institute, Russia Foreign Policy Papers*, 1-16.
- Bakar, İ. (2006). *Jeopolitik Yaklaşımlar Çerçevesinde, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus Yönelişleri* (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barber, C. T. (2015). *Russian economic foreign policy in the Balkans*. 1-19.
- Barišić, S. (2016). The role of the serbian and Russian Orthodox churches in shaping governmental policies. *The Warp of Serbian Identity, Helsinki Studies, 17*, 105-126. <https://www.helsinki.org.rs/doc/Studies17.pdf>
- Bashota, V. (2019). Country Report-Kosovo. *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, 76-88. Prague: Prague Security Studies Institute.
- Bassin, M.; Aksenov, K. E. (2006). Mackinder and the Heartland theory in Post-Soviet geopolitical discourse. *Geopolitics, 11 (1)*, 99-118. DOI: 10.1080/14650040500524129.
- Batı, G. F. (2017). Küresel enerji politikasında Balkan jeopolitiği ve enerji güvenliği paradigması. *International Journal Entrepreneurship and Management Inquiries (Journal EMI) Dergisi (JOURNAL EMI) 1 (1)*, 19-28.
- Bechev, D. (2011). *Constructing South East Europe The Politics of Balkan Regional Cooperation*. UK: Palgrave Macmillan.

- Bechev, D. (2015). The Balkans in Russia's Foreign Policy Strategy Russia and Conflict Resolution in the Balkans The Economic Dimension Russian Soft Power. *LSEE Research on South Eastern Europe and South East European Studies Oxford, Russia in The Balkans Conference Report*.
- Bechev, D. (2017). *Rival Power: Russia in Southeast Europe*. US: Yale University Press.
- Bechev, D. (2018a). Understanding Russia's influence in the Western Balkans. *Strategic Analysis*, 1-8.
- Bechev, D. (2018b). Russia's influence in Southeast Europe. Russia and the Balkans. *Center for Security Studies (CSS) Russian Analytical Digest* 226, 1-8. DOI: 10.3929/ethz-b-000301365.
- Beckmann-Dierkes, N. (2018). Serbia and Montenegro. *The influence of external actors in the Western Balkans A map of geopolitical players*, 32-38. Berlin: Konrad Adenauer Stiftung.
- Belloni, R. (2009). European integration and the Western Balkans: lessons, prospects and obstacles, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 11, (3), 313-331. doi: 10.1080/19448950903152177
- Bieber F.; Tzifakis, N. (2019). The Western Balkans as a geopolitical chessboard? Myths, realities and policy options. *Balkans in Europe Policy Advisory Group Policy Brief*, 1-32.
- Bieri, M. (2015). The Western Balkans Between Europe and Russia. *CSS Analyses in Security Policy*, 170 1-4.
- Bilgiç, M. S. (2016). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım ve Türkiye'ye Etkileri. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Analiz*, 1317.
- Birsel, H. (2010). *Dengesiz Güçler Merkezi Avrasya*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bjeloš, M. (2019). Country Report-Serbia. *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, 13-31. Prague: Prague Security Studies Institute.
- Blank, S. J. (2011). Russian military politics and Russia's 2010 defense doctrine. *Strategic Studies Institute*.
- Bodin, P. (2016). Russian Geopolitical discourse On pseudomorphosis, phantom pains, and simulacra. Suslov, M. ve Bassin, M. (eds.), *Eurasia 2.0 Russian Geopolitics in the Age of New Media* (s. 148-159). US: Rowman & Littlefield.

- Borger, J. (2022). US sanctions Bosnian Serb leader Milorad Dodik for ‘destabilizing activities’. *The Guardian*, 5 Ocak 2022. <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/05/us-sanctions-bosnian-serb-leader-milorad-dodik> adresinden erişilmiştir.
- Brljavac, B. (2011). Turkey Entering the European Union through the Balkan Doors: In the Style of a Great Power?. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 42, 61-75.
- Cahnman, W. J. (1943). Concepts of Geopolitics. *American Sociological Review*, 8, (1), 55-59. [https://www.jstor.org/stable/2085449?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/2085449?seq=1#metadata_info_tab_contents)
- Canikoğlu, E. (2010). *Putin Döneminde Rusya Federasyonu'nun 'Yakın Çevre' Politikası: (2000-2008)* (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Carrot and Stick Motivation, Definiton and Examples of The Workplace (2020). [https://www.indeed.com/career-advice/career-development/carrot-and-stick-motivation?utm\\_campaign=earnedsocial%3Acareerguide%3Asharedirectshare%3AUS&utm\\_content=Carrot%20and%20Stick%20Motivation%3A%20Definiton%20and%20Examples%20in%20the%20Workplace&utm\\_medium=social&utm\\_source=directshare](https://www.indeed.com/career-advice/career-development/carrot-and-stick-motivation?utm_campaign=earnedsocial%3Acareerguide%3Asharedirectshare%3AUS&utm_content=Carrot%20and%20Stick%20Motivation%3A%20Definiton%20and%20Examples%20in%20the%20Workplace&utm_medium=social&utm_source=directshare)
- Casier, T. (2016). Great game or great confusion: The geopolitical understanding of EU-Russia energy relations. *Geopolitics*, 21 (4), 763-778. DOI: 10.1080/14650045.2016.1185607.
- Chapman, B. (2018). Sloan on geopolitics, geography and strategic history in geopolitics. *Geopolitics, History, and International Relations*, 10 (2), 7-16. doi:10.22381/GHIR10220181
- Chrzová, B. (2019). Introduction. *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, 7-12. Prague Security Studies Institute.
- Clark, D.; Foxall, A. (2014). *Russia's Role in the Balkans – Cause for Concern?*, 1-28. London: The Henry Jackson Society.
- Clowes, E. W. (2011). *Russia on the Edge: Imagined Geographies and Post-Soviet Identity*, s. 49. Ithaca ve London: Cornell University Press.
- Clowes, E. W. (2017). Russia's Turns to Asia, 1917–2017. *1917–2017: The Geopolitical Legacy of the Russian Revolution*. *Geopolitics*, 22 (3), 676-683. DOI: 10.1080/14650045.2017.1308107

- Cohen, L. J. (1994). Russia and the Balkans: Pan-Slavism, Partnership and Power. *International Journal, Russia's Foreign Policy* 49 (4), 814-845. <https://www.jstor.org/stable/40202977>
- Cohen, S. B. (2015). *Geopolitics, the geography of international relations*. United Kingdom: Rowman & Littlefield.
- Cooper, J. (2021). Russia'a update national security strategy. *Russian Studies Series* 2 (21). [https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704#\\_edn3](https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=704#_edn3)
- Çetin, Ş.; Abdula, F.; Baykan, D. (2020, 27 Mart). Kuzey Makedonya NATO'nun 30'uncu Üyesi Oldu. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kuzey-makedonya-natonun-30uncu-uyesi-oldu-/1782278> adresinden erişilmiştir.
- Dacıç, I. (2016, 20 Ekim). Serbia Calls EU Pressure To Join Russia Sanctions 'Unacceptable'. *Radio Free Europe Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/serbia-calls-eu-pressure-join-sanctions-against-russia-absolutely-unacceptable/28064425.html> adresinden erişilmiştir.
- Dal Santo, M. (2017, 27 Ocak). A grand Bargain: What Russia Now wants From West. *Lowy Institute*. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/grand-bargain-what-russia-now-wants-west> adresinden erişilmiştir.
- Dawson, A. H.; Fawn, R. (2001). The changing geopolitics of eastern Europe: An introduction. *Geopolitics*, 6 (1), 1-5. DOI: 10.1080/14650040108407703
- Defay, A. (2005). *Jeopolitik*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Delauney, D. (2016, 24 Eylül). Bosnian Serb referendum challenges peace terms. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-37453147> adresinden erişilmiştir.
- Demiroğlu, H. (2009). *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti Ortodoks Birliği ve Pan-Slavizm (1856-1878)* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirtaş Coşkun, B. (2010). Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008). *Uluslararası İlişkiler*, 7 (27), 51-86.
- Demjaha, A.; Peci, L. (2014). Interethnic relations in the Western Balkans: Implications for Kosovo. *Kosovar Institute for Policy Research and Development*, 6 (4), 1-51.
- Diec, J. (2019). Major Trends in Russian Geopolitics after 1991. *The Post-Soviet Space in Internaional Relations: Cooperation vs Radical Assertiveness Politeja* 5 (62), 141-160. DOI: 10.12797/Politeja.16.2019.62.08

- Dingsdale, A. (1999). Redefining 'Eastern Europe': A new regional geography of Post-Socialist Europe?. *Geography*, 84 (3), 204-221. <http://www.jstor.org/stable/40573305>
- Djokic, A. (2020). The Perspectives of Russia's Soft Power in the Western Balkans Region. *RUDN Journal of Political Science* 2020; 22 (2) 231–244. DOI: 10.22363/2313-1438-2020-22-2-231-244
- Djurdjevic, M. G. (2016). Russia's Political Interests Drive Investments n-in Bosnia. *Balkan Insight Analysis*. <https://balkaninsight.com/2016/07/04/russia-s-political-interests-drive-investments-in-bosnia-06-30-2016/> adresinden erişilmiştir.
- Djurović, G.; Radović, M. (2016). Lobbying for a faster integration track for the western Balkans region. *Journal For Labour And Social Affairs In Eastern Europe, Special Issue*, 1-12. DOI: 10.5771/9783845272184-188.
- Dolman, E. C. (2013). Geography in the space age: an astropolitical analysis. Gray, C.; Sloan, G. (eds.), *Geopolitics, Geography and Strategy*, 83-106. London and New York: Routledge.
- Dugin, A. (2014a). *Eurasian misson an introduction to neo-eurasianism*. London: Arktos.
- Dugin, A. (2014b). *Putin vs. Putin: Vladimir Putin viewed from the right*. London: Arktos.
- Dugin, A. (2014c). *В мире без России незачем жить*. <https://zavtra.ru/blogs/v-mire-bez-rossii-nezachem-zhit> adresinden erişilmiştir.
- Dugin, A. (2015). *Last war of the world-island: the geopolitics of contemporary Russia*. London: Arktos.
- Đukić, S. (2015). Serbia's Relations with Russia: An Overview of the Post-Yugoslav (Post-Soviet) Era. 31-36.
- Dunlop, J. B. (2004). Aleksandr Dugin's Foundations of Geopolitics. *Demokratizatsiya* 12.1 (41).
- Düğen, T. (2016). Putin: En Önemli Partnerimiz, Çin. <https://www.21yyte.org/tr/fikir-tanki/putin-en-onemli-partnerimiz-cin> adresinden erişilmiştir.
- Dümmel, K. (2018). Bosnia anad Herzegovina. *The influence of external actors in the Western Balkans A map of geopolitical players*, 1-16. Berlin: Konrad Adenauer Stiftung.
- Emin, E. (2020). Balkan Raporu: Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya. Araştırma 113, İNSAMER, Şubat 2020, 1-52.



- Erickson, J. (2013). Russia will not be Trifled with: Geopolitical Facts and Fantasies. Gray, C.; Sloan, G. (eds.). *Geopolitics, Geography and Strategy*, 242-268.
- Ferhati, L.; Tarifa, F. (2019). The west, Russia, and the Balkans. *International Conference on Advanced Research in Social and Humanities* 42-54.
- Friedman, G. (2008). The Methodology of geopolitics: Love of one's own and the importance of place. *Strategic Forecasting*, 1-11.
- Fukuyama, F. (2015). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. İstanbulÇ Profil Yayıncılık.
- Grigas, A. (2016). *Beyond Crimea The New Russian Empire*. US ve UK:Yale University Press.
- Grozev, C. (2017, 4 Mart). *The Kremlin's Balkan Gambit: Part I*. Bellingcat News. <https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2017/03/04/kremlins-balkan-gambit-part/> adresinden erişilmiştir.
- Haas, M. (2001). An analysis of Soviet, CIS and Russian military doctrines 1990–2000. *The Journal of Slavic Military Studies*, 14 (4), 1-34. doi: 10.1080/13518040108430496
- Haas, M. (2011). Russia's military doctrine development (2000-10). *Strategic Studies Institute*.
- Habova, A. (2016). Southeast Europe in the new geopolitical context. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 2 (4), 40-48. <http://ijasos.ocerintjournals.org/en/search?q=Southeast+Europe+in+the+new+geopol%C4%B1t%C4%B1cal+context.+&section=articles&aggs%5Bjournal.title%5D%5B0%5D=IJASOS-+International+E-journal+of+Advances+in+Social+Sciences>
- Hajdari, U.; Calborne, M. (2019). There's One Country in Europe Where Putin is a Rock Star. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/01/25/theres-one-country-in-europe-where-putin-is-a-rock-star-russia-serbia-vucic-belgrade-kosovo/> adresinden erişilmiştir.
- Hänsel, L.; Feyerabend, F. C. (2018). Introduction: The role of external actors in the Western Balkans. *The influence of external actors in the Western Balkans A map of geopolitical players*, 4-8. Berlin: Konrad Adenauer Stiftung.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik*. İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı.
- Hochberg, L.; Sloan, G. (2017). Mackinder's geopolitical perspective revisited. *Foreign Policy Research Institute*, 61 (4), 575-592. doi: 10.4324/9780203489482 <https://balkaninsight.com/2018/12/13/donbass->

[brothers-how-serbian-fighters-were-deployed-in-ukraine-12-12-2018/](https://www.bbc.com/turkce/duyuru/2018/12/12122018-serbia-ukraine-12122018)  
adresinden erişilmiştir.

- Huntington, S. (2013). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okyanus Yayın.
- Ingram, A. (2001). Alexander Dugin: geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia. *Political Geography* 20 (2001), 1029-1051.
- Isakova, I. (2005). *Russian Governance In The Twenty-First Century Geo-Strategy, Geopolitics And Governance*. London New York: FRANK CASS.
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İmanov, V. (2014). 2000’li Yıllarda Rusya’nın Balkanlar Politikası: “Elveda Rumeli”? *Uluslararası Balkan Kongresi Bildirisi Kitabı*, 28-29 Nisan 2014, 162-168.
- İnalçık, H. (1993). Türkler ve Balkanlar. *Balkanlar*, 9-32. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı.
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), 47-79.
- Janjić, D. (2006). Challenges of the Peace Process in the South of Serbia. *International Peace Plans for the Balkans – A Success? 12th Workshop of the Study Group „Regional Stability in South East Europe”*, Jureković, P; Labarre, F (eds.), 57-82.
- Jelavich, B. (2009). Balkan Tarihi 1, 18. Ve 19. Yüzyıllar. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kallaba, P. (2017). Russian interference in Kosovo: How and why?. *Kosovar Centre for Security Studies*, 1-35.
- Kaptan, A. H. (2020). Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov’un ziyareti Balkanları karıştırdı. *Kırım Haber Ajansı*. <https://qha.com.tr/haberler/rusya-disisleri-bakani-lavrov-un-ziyareti-balkanlari-karistirdi/286052/> adresinden erişilmiştir.
- Karabulut, B. (2005). *Anahtar Kavramlar Serisi 1 Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*. Ankara: Platin Yayınları.
- Kelly, P. (2016). *Classical geopolitics, a new analytical model*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Kırbaki, Y. (2021, 5 Kasım). Batı ile Rusya’nın Makedonya Savaşı. *Hürriyet Haber*. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bati-ile-rusyanin-makedonya-savasi-40971964> adresinden erişilmiştir.

- Kirill, P. (2014, 14 Kasım). *Patrijarh Kiril u Beogradu*. <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1750647/Patrijarh+Kiril+u+Beogradu.html> adresinden erişilmiştir.
- KolosoV, V. (2017). Russia – Europe: Fluctuations in Foreign Policy and Identity. Bassin, M.; Richardson, P.; KolosoV, V. (2017). *1917–2017: The Geopolitical Legacy of the Russian Revolution*. *Geopolitics*, 22 (3), 671-675. DOI: 10.1080/14650045.2017.1308107
- Kondratenko, O. (2018). Balkan Geostrategic Vector of the Russian Federation. *Historia i Polityka*, 24 (31), 87–97. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/HiP.2018.013>
- Kovacevic, D. (2017). Putin-Dodik Comradeship Causes Uncertainty for Bosnia. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2017/06/08/putin-dodik-comradeship-causes-uncertainty-for-bosnia-06-07-2017/> adresinden erişilmiştir.
- Kovacevic, D. (2018, 28 Eylül). Dodik to Meet Putin Ahead of Bosnia Elections. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2018/09/28/bosnian-serb-leader-will-meet-vladimir-putin-again-09-26-2018/> adresinden erişilmiştir.
- Kuczyński, G. (2019). Russia’s hybrid warfare in the Western Balkans. *Warsaw Institute, Special Report*, 1-33.
- Lakic, M. (2018, 21 Eylül). Bosnian Serb Entity on Alert for Lavrov Visit. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2018/09/21/bosnian-serbs-on-alert-for-russian-s-fm-visit-09-20-2018/> adresinden erişilmiştir.
- Latal, S. (2018). Lavrov visit adds tensions in Bosnia’s elections. *BIRN*. <https://www.balkancrossroads.com/lavrov-visit-in-bosnia> adresinden erişilmiştir.
- Latal, S. (2019). Country Report-Bosnia and Herzegovina. *Western Balkans at the Crossroads: Assessing Influences of Non-Western External Actors*, 31-48. Prague: Prague Security Studies Institute.
- Laruelle, M. (2016). Digital Geopolitics Encapsulated Geidar Dzheimal between Islamism, Occult Fascism, and Eurasianism. Bassin, M. (eds.), *Eurasia 2.0 Russian Geopolitics in the Age of New Media* (s. 84-98). US: Rowman & Littlefield.
- Levada-Center (2015a). *Russian-Ukrainian Relations*. <https://www.levada.ru/en/2015/04/06/vladimir-putin-3/> adresinden erişilmiştir.
- Levada-Center (2015b). *Vladimir Putin*. <https://www.levada.ru/en/2015/07/20/russian-ukrainian-relations/> adresinden erişilmiştir.

- Lucas, E. (2008). *The new cold war Putin's Russia and the threat to the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lynch, A. C. (2001). The Realism of Russia's Foreign Policy. *Europe-Asia Studies*, 53 (1), 7-31. <http://www.jstor.org/stable/826237>
- Machiavelli, N. (2011). *Prens*. İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Mäkinen, S. (2014). Geopolitics teaching and worldviews: Making the future generation in Russia. *Geopolitics*, 19 (1), 86-108. DOI: 10.1080/14650045.2013.847430.
- Mäkinen, S. (2016). Russia as an Alternative Model Geopolitical Representations and Russia's Public Diplomacy—the Case of Rossotrudnichestvo. Suslov, M. ve Bassin, M. (eds.), *Eurasia 2.0 Russian Geopolitics in the Age of New Media* (s. 99-115). US: Rowman & Littlefield.
- Marklund, C. (2015). The return of geopolitics in the era of soft power: rereading Rudolf Kjellén on geopolitical imaginary and competitive identity, *Geopolitics*, 20 (2), 248-266. doi: 10.1080/14650045.2014.928697
- Marković, F. (2017). Energy strategy of Russia in Western Balkans. *Energy and Environmental Policy Laboratory Working Paper 7*, 1-28.
- Metodieva, A. (2019, 29 Nisan). Balkan Fighters in Eastern Ukraine: Why are They There?. *Riddle Rusia*. <https://www.ridl.io/en/balkan-fighters-in-eastern-ukraine-why-are-they-there/> adresinden erişilmiştir.
- Metushaj, M. (2018). Western Balkans, Some Reflections on the Geopolitical Dynamics of the Great Powers. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 7 (3), 139-146. Doi: 10.2478/ajis-2018-0065.
- Miščević, T. (2015). Contemporary Relations between Serbia and the European Union. 15-20.
- Montenegro Refuses Russian Request to use port of Bar military purposes (2013, 20 Aralık). *The Medi Telegraph*. <https://www.themeditelegraph.com/en/transport/ports/2013/12/20/news/montenegro-refuses-russian-request-to-use-port-of-bar-for-military-purposes-1.38181913> adresinden erişilmiştir.
- Morelli, V. L. (2018). The Balkans and Russia. *CRS INSIGHT*, 1-3.
- Morozova, N. (2009). Geopolitics, Eurasianism and Russian foreign policy under Putin. *Geopolitics*, 14 (4), 667-686. DOI: 10.1080/14650040903141349

- Mulaliç, M. (2013). The Balkans perceptions: historical and geopolitical analysis. *International Conference on Education, Culture and Identity Book of Proceedings*, 266-273. Sarajevo:International University of Sarajevo.
- Mulaliç, M.; Kariç, M. (2014). The Western Balkans geopolitics and Russian energy politics. *Epiphany Journal of Transdisciplinary Studies*, 7 (1), 87-109. DOI: 10.21533/epiphany.v7i1.87
- Nalbandov, R. (2016). *Not By Bread Alone Russian Foreign Policy under Putin*. US: Board of Regents of the University of Nebraska.
- NATO, (2003). *Russian troops leave KFOR*. <https://www.nato.int/docu/update/2003/07-july/e0702a.htm> adresinden erişilmiştir.
- NATO, (2020a). *NATO üye ülkeleri*. [https://www.nato.int/nato-welcome/index\\_tr.html](https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html) adresinden erişilmiştir.
- NATO, (2020b). 2002-2008: Cooperation through the NATO-Russia Council. *NATO-Russia Relations: The Background*. [https://www.nato.int/nato\\_static\\_fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/2003-NATO-Russia\\_en.pdf](https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/4/pdf/2003-NATO-Russia_en.pdf) adresinden erişilmiştir.
- The Victorian Age and The British Empire. *NDLA* <https://ndla.no/subject:1:06270029-7aa7-4a7a-b383-128b275ff150/topic:2:184811/resource:1:97490> adresinden erişilmiştir.
- Nelaeva, G. A.; Semenov A. V. (2016). EU-Russia rivalry in the Balkans: linkage, leverage and competition (the case of Serbia). *Romanian Journal Of European Affairs*, 16 (3), 56-71.
- O'loughlin, J. (1999). Ordering the 'crush zone': Geopolitical games in post-cold war eastern Europe. *Geopolitics*, 4 (1), 34-56. DOI: 10.1080/14650049908407636
- O'loughlin, J.; Toal, G.; Kolossov V. (2004). A 'risky westward turn'? Putin's 9-11 script and ordinary Russians. *Europe-Asia Studies*, 56 (1), 3-34. <https://www.jstor.org/stable/4147436>
- O'loughlin, J.; Toal, G.; Kolossov, V. (2005). Russian Geopolitical Culture and Public Opinion: The Masks of Proteus Revisited. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 30 (3), 322-335. [https://www.jstor.org/stable/3804409#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/3804409#metadata_info_tab_contents)
- Omeragic, A.; Crnovsanin, S. (2019, 9 Mayıs). Karadağ'daki darbe girişimi faillerine toplamda 69 yıl 3 ay hapis. Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/karadagdaki-darbe-girisimi-faillerine-toplamda-69-yil-3-ay-hapis/1474241> adresinden erişilmiştir.

- Oualaalou, D. (2021). *The Dynamics of Russia's Geopolitics Remaking the Global Order*. Switzerland: Springer. ISBN 978-3-030-58255-5 (eBook)  
<https://doi.org/10.1007/978-3-030-58255-5>
- Özlem, K. (2017). Kosova Sorunu Ekseninde Küresel Aktörlerin Politikalarının Analizi. *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, 99-124. İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Patalakh, A. (2018). Emotions and Identity as Foreign Policy Determinants: Serbian Approach to Relations with Russia. *Fudan University and Springer Nature Singapore Pte Ltd*. <https://doi.org/10.1007/s41111-018-0105-3>
- Perović, J. (2004). Regionalisation trends in Russia: between the Soviet legacy and the forces of globalisation. *Geopolitics*, 9 (2), 342-377. DOI: 10.1080/14650040490442890.
- Pilotto, S. (2010). The Balkans after the Sarajevo Conference. *ISPI - Policy Brief*, 1-7.
- Pilotto, S. (2015). Balkans after Dayton: old themes and new challenges. *ISPI Analysis*, 291. 1-9.
- Positive Study Conclusions for the Bosnia and Herzegovina - Croatia South Gas Interconnection. <https://wbif.eu/project/PRJ-MULTI-ENE-005> adresinden erişilmiştir.
- Progonati, E. (2015). Rusya'nın Balkanlar Politikası. *Karadeniz Araştırmaları, Bahar 2015*, 45, 105-125.
- Putin, V. V. (2007, 10 Şubat). Speech and the following discussion at the Munich conference on security policy. *President of Russia*. <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> adresinden erişilmiştir.
- Radelji, B. (2018). Russia and Serbia: Between Brotherhood and Self-Serving Agendas. *Center for Security Studies (CSS) Russian Analytical Digest* 226, 1-8. DOI: 10.3929/ethz-b-000301365.
- Radovanovic, R. (2018). Lavrov says Russia won't interfere in Bosnia Oct. 7 election. *AP News*. <https://apnews.com/article/b2d1d8e950504363b1488316a5c5556a>
- Ralchev, S. (2012). Energy in the Western Balkans: A Strategic Overview. *Institute for Regional and International Studies*.
- Reljić, D. (2008). Russia's Voice Heard in Serbia. *Russian Analytical Digest* 39, 08, 2-5.
- Reuters Staff (2007, 2 Şubat). *Russia Buys Bosnia oil industries for 121mln euros*. <https://www.reuters.com/article/bosnia-russia-refinery/russia-buys-bosnia-oil-industries-for-121mln-euros-idUKL0219491520070202> adresinden erişilmiştir.

- Reuters Staff (2017, 16 Ocak). *Serbia should rework gas deal with Gazprom- EU energy watchdog*. <https://www.reuters.com/article/serbia-gazprom-competition-idAFL5N1F637V> adresinden erişilmiştir.
- Rey, J. D. (2018). Kosovo. *The influence of external actors in the Western Balkans A map of geopolitical players*, 17-20. Berlin: Konrad Adenauer Stiftung.
- RFE/RL's Balkan Service (2018, 17 Ağustos). Serbian Police Close Paramilitary Youth Camp Run By Ultranationalists, Russian Group. *RFE/RL*. <https://www.rferl.org/a/serbian-police-close-paramilitary-youth-camp-run-by-ultranationalists-russian-group/29439294.html> adresinden erişilmiştir.
- Romanova, T. (2016). Is Russian Energy Policy towards the EU Only about Geopolitics? The Case of the Third Liberalisation Package. *Geopolitics*, 21 (4), 857-879. DOI: 10.1080/14650045.2016.1155049
- Rusya Federasyonu Sırbistan Büyük Elçiliği (2013, 10 Şubat). *Liturgija u Cast Patrijarha Kirila*. <http://www.ambasadarusije.rs/sr/vesti/liturgija-u-cast-patrijarha-kirila> adresinden erişilmiştir.
- Samokhvalov, V. (2019). Russia in the Balkans: Great power politics and local response. *Insight Turkey* 21 (2), 189-210. DOI: 10.25253/99.2019212.12
- Samorukov, M. (2017). Russia's Tactics in the Western Balkans. *Carnegie Europe*. <https://carnegieeurope.eu/strategieurope/74612> adresinden erişilmiştir.
- Samorukov, M. (2019). A Spoiler in the Balkans? Russia and the Final Resolution of the Kosovo Conflict. *Carnegie Endowment For International Peace*, 1-12.
- Saunders, R. A.; Strukov, V. (2017). The popular geopolitics feedback loop: thinking beyond the 'Russia against the west' paradigm. *Europe-Asia Studies*, 69 (2), 303-324. doi: 10.1080/09668136.2017.1299114
- Sava, I. N. (2004). Geopolitical Patterns of Euro-Atlanticism A Perspective from South Eastern Europe. *Central & Eastern Europe Series*, 4 (16) 1-16.
- Secrieru, S. (2019). Russia in the Western Balkans: Tactical wins, strategic setbacks. *European Union Institute for Security Studies*, 1-8.
- Selezneva, L. (2002). Post-Soviet Russian foreign policy: between doctrine and pragmatism. *European Security*, 11 (4), 10-28. DOI: 10.1080/09662830208407545.
- Simić, J. (2015). How Far Is China?. *Challenges of Serbia's Foreign Policy*, 37-43. Belgrad: Friedrich Ebert Stiftung&European Movement Serbia.
- Simić, P. (2001). Do the Balkans Exist?. *The southern Balkans: perspective from the region. Institute for Security Studies, Chaillot Papers*, 46 17-37.

- Sloan, G. (2013). Sir Halford J. Mackinder: The Heartland Theory Then and Now. Gray, C.; Sloan, G. (eds.), *Geopolitics, Geography and Strategy*, 15-38. London and New York: Routledge.
- Sloan, G. (2017). *Geopolitics, Geography and Strategic History*. New York: Routledge
- Smith, G. (1999). The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 24 (4), 481-494. [https://www.jstor.org/stable/623236?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/623236?seq=1#metadata_info_tab_contents)
- Smith, H. (2016). Putin's Third Term and Russia as a Great Power. Suslov, M. ve Bassin, M. (eds.), *Eurasia 2.0 Russian Geopolitics in the Age of New Media* (s. 117-134). US: Rowman & Littlefield.
- Smith, M. A. (2007). A review of Russian foreign policy. *Conflict Studies Research Centre Russian Series*, 7 (22), 1-11.
- Smyth, R.; Sobolev, A.; Soboleva, I. (2012). A Well-Organized Play: Symbolic Politics And The Effect Of The Pro-Putin Rallies. *National Research University Higher School of Economics, Series: Political Science Working Paper*.
- Sotirović, V. B. (2016). Russia's Balkan politics: from the politics of pan-slavic reciprocity of the tsarist Russia to the "realpolitik" of the republic of Gazprom Russia. *Српска политичка мисао*, 53, 83-109.
- Sotirović, V. B. (2020). *Importance of Russia in Global Politics*. 1-8. [https://www.researchgate.net/publication/340526088\\_Vladislav\\_B\\_Sotirovic\\_Importance\\_of\\_Russia\\_in\\_Global\\_Politics\\_2020](https://www.researchgate.net/publication/340526088_Vladislav_B_Sotirovic_Importance_of_Russia_in_Global_Politics_2020)
- Stojanova, M. (2016). Serbia on a crossroad between European Union and Russia. *Macedonian Political Science Journal E-Proceeding of Papers*, 7, 76-87.
- Stojanovic, D. (2017). Montenegro at crossroads: toward the West, or back to Russia. AP News. 22 Mart 2017. <https://apnews.com/article/240905ee5c7c4723883535aa294929b6> adresinden erişilmiştir.
- Strukov, V (2016) Russian 'Manipulative Smart Power': Zviagintsev's Oscar Nomination, (Non-)Government Agency, and Contradictions of the Globalised World. *New Cinemas*, 14 (1), 31-49. ISSN 1474-2756 [https://doi.org/10.1386/ncin.14.1.31\\_1](https://doi.org/10.1386/ncin.14.1.31_1)
- Suslov, M. (2018.) "Russian world" concept: Post-Soviet geopolitical ideology and the logic of "spheres of influence". *Geopolitics*, 23 (2), 330-353. DOI: 10.1080/14650045.2017.1407921.



- Szostek, J. (2017). Popular Geopolitics in Russia and Post-Soviet Eastern Europe. *Europe-Asia Studies*, 69 (2), 195-201. DOI: 10.1080/09668136.2017.1288861
- Szpala, M. (2014). Russia in Serbia – soft power and hard interests. *Centre for Eastern Studies*, 150 1-8. <https://www.osw.waw.pl/pl>
- Tatlı, U. (2018). Yumuşak Güç Çerçevesinde Rusya Federasyonu Dış Politika Konseptleri ve Pratikleri. *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Tezi*.
- Telli, A.; Demirtaş, I. (2019). Küresel Enerji Jeopolitiğinde Balkanların Ekonomi Politiği Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (1), 271-290.
- Toal, G. (2005). *Critical geopolitics*. London: Routledge.
- Toal, G. (2013). Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society. Gray, C.; Sloan, G. (eds.). *Geopolitics, Geography and Strategy*, 107-124. London and New York: Routledge.
- Toal, G. (2017). *New abroad: Putin, the west, and the contest over Ukraine and the Caucasus*. London: Oxford University Press.
- Todorova, M. (2015). *Balkanları Tahayyül Etmek*. 5. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Trenin, D. (2001). *The end of Eurasia: Russia on the border between geopolitics and globalization*. US: Carnegie Moscow Center.
- Trenin, D. (2007). Russia's Strategic Choices. *Carnegie Endowment Policy Briefs*, 50, 1-8.
- Trenin, D. (2009). Russia's spheres of interest, not influence. *The Washington Quarterly*, 32 (4), 3-22. DOI: 10.1080/01636600903231089
- Turcalo, S. (2020). Energy geopolitics in the Balkans geopolitics and European integration of the Western Balkans. *Friedrich-Ebert-Stiftung - Energy Geopolitics in the Balkans*, 1-12. DOI: 10.13140/RG.2.2.31882.41928
- Turnock, D. (1989). *Eastern Europe An Historical Geography 1815–1945*. London: Routledge.
- Vukicevic, J.; Coalson, R. (2016, 18 Ekim). Russia's Friends From New 'Cossack Army' in Balkans. *RFE/RL*. <https://www.rferl.org/a/balkans-russias-friends-form-new-cossack-army/28061110.html> adresinden erişilmiştir.

- Xhambazi, V. (2020). The Illusion of Russian Influence in the Western Balkans. [https://www.researchgate.net/publication/339000335\\_The\\_Illusion\\_of\\_Russian\\_Influence\\_in\\_the\\_Western\\_Balkans](https://www.researchgate.net/publication/339000335_The_Illusion_of_Russian_Influence_in_the_Western_Balkans) adresinden erişilmiştir.
- Zivanovic, M. (2018, 13 Kasım). Donbass Brothers: How Serban Fighters were Deployed in Ukraine. *Balkan Insight*. <https://balkaninsight.com/2018/12/13/donbass-brothers-how-serbian-fighters-were-deployed-in-ukraine-12-12-2018/> adresinden erişilmiştir.
- Zonova, T.; Reinhardt, R. (2014). Main vectors of Russia's foreign policy (1991-2014). *Rivista di Studi Politici Internazionali Nuova Serie*, 81 (4) (324), 501-516. [https://www.jstor.org/stable/43580683?seq=1#metadata\\_info\\_tab\\_contents](https://www.jstor.org/stable/43580683?seq=1#metadata_info_tab_contents)
- Zorić, B. (2017). Assessing Russian impact on the Western Balkan countries' EU Accession: Cases of Croatia And Serbia. *Journal of Liberty and International Affairs*, 3 (2), 9-18.

## ŞEKİLLER LİSTESİ

<b>Şekil 1:</b> Jeopolitiğin Üçlü Yapısı (Sloan, 2017, s. 8). .....	22
<b>Şekil 2:</b> Mackiner'in 1904 "Tarihin Coğrafi Pivotu" Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 18). .....	34
<b>Şekil 3:</b> Mackinder'in 1919 "Demokratik İdealler ve Gerçekler" Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 20).....	35
<b>Şekil 4:</b> Mackiner'in 1943 "Değişen Dünya ve Barışın Kazanılması" Jeopolitik Haritası (Cohen, 2015: 21). .....	36
<b>Şekil 5:</b> Mackinder Jeopolitiğinde Değişen Heartland Sınırları (1904, 1919 ve 1943) (Cohen, 2015). .....	37
<b>Şekil 6:</b> Dugin'in Avrasya Jeopolitiğinde Stratejik Blok'un temel eksenleri (Ingram, 2001: 1038). .....	69
<b>Şekil 7:</b> Balkan Yarımadası (Atalay ve Ekinci, 2012: 24). .....	78
<b>Şekil 8:</b> Balkan Ülkeleri Haritası (Atalay ve Ekinci, 2012: 25). .....	79
<b>Şekil 9:</b> Balkanlar'da Etnik Dağılım Haritası (1990-2015), Savaştan önce ve sonra. ....	79
<b>Şekil 10:</b> Huntington'ın Medeniyetler Jeopolitiği Haritası (Atalay ve Ekinci 2012: 26).....	81
<b>Şekil 11:</b> Kosova Haritası ve Sırbistan'ın hak iddia ettiği Preşova Vadisi (Insight Turkey; akt. Emin, 2020; 21). .....	154

## ÖZGEÇMİŞ

Hümevra S. Kahraman, Pendik Lisesinden mezun olduktan sonra 2011 yılında İstanbul Üniversitesi Matematik bölümünü kazanmıştır. Ancak uluslararası meselelere duyduğu ilgisini uzmanlığa dönüştürmek amacıyla, uluslararası ilişkiler ve bölge çalışmaları alanlarında eğitimine devam etmek istemiştir. Bu hedefleri doğrultusunda Haliç Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünü tam burslu olarak kazanmıştır. Eğitimi süresince aldığı zorunlu ve seçmeli dersler, katıldığı projeler ve sertifika programları ile Balkanlar, Kafkasya ve Rusya alanlarında bilgisini derinleştirmiştir. İlgi duyduğu Balkanlar bölgesinin ve özelde Bosna Hersek'in tarihi, kültürü ve diliyle ilgili bilgi edinmek ve burada deneyim kazanmak amacıyla sekiz ay boyunca kaldığı Bosna Hersek'teki Uluslararası Saraybosna Üniversitesi'nde Erasmus+ programı ile bir dönem eğitim görmüştür. Çeşitli sivil toplum ve düşünce kuruluşlarında Balkanlar, Rusya ve Kafkasya ile ilgili yaptığı gönüllü araştırmalar ve çalışmaların yanı sıra mülteci çocuklar ve göç ile ilgili gönüllülük projelerinde de yer almıştır. SETA Vakfı'nın okuma ve seminer gruplarında yer almış, YTB uluslararası öğrenci akademisini başarıyla tamamlamış ve SETA Vakfı Strateji departmanında staj yapmıştır. Lisans eğitiminden mezun olduktan sonra eğitimine Karabük Üniversitesi Bölge Çalışmaları Yüksek Lisans programıyla eş zamanlı olarak başladığı Safranbolu MYO Uygulamalı İngilizce ve Çevirmenlik bölümünde devam etmiştir. Uygulamalı İngilizce ve Çevirmenlik bölümünden 2021 yılında mezun olmuştur. Medya, uluslararası ilişkiler ve çeviri bağlamında kazanımlarını geliştirmek amacıyla zorunlu stajını Türk Medya şirketine bağlı 24TV Dış Haberler Servisinde tamamlamıştır. Şu an Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mütercim ve Tercümanlık bölümü öğrencisi olarak ikinci lisans eğitimine devam etmektedir. Bölge Çalışmaları yüksek lisans programında eğitim gördüğü süreçte Kastamonu Üniversitesi 3. Türkistan Kongresinde sunduğu “Dağıstan'dan Türkiye'ye Macera Dolu Bir Yaşam: Musa Ramazan'ın Anılarında İkinci Dünya Savaşı, Harp Esirleri ve Göçmenlik” isimli makalesi bildiri kitabında yayınlanmıştır. Ayrıca derleyenler arasında yer aldığı Mehmet Emin Resulzade'nin yazılarından oluşan “İnsanlara Hürriyet Kafkasya'nın Özgürlüğü Yolunda” adlı kitabı Nestor Yayınları tarafından basılmıştır. Balkanlar, Kafkasya ve Rusya alanlarında yayınlar yapmaya ve araştırmalarına devam etmektedir.